

Työväki ja kokemus
/ Väki Voimakas 22

Työväki ja kokemus

Toimittaneet Kati Launis ja Marko Tikka

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2009
Väki Voimakas 22

© Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura ja kirjoittajat

Sarjan formaatti: Katriina Koskinen

Taitto: Tieteellisten seurain valtuuskunta

Kannen kuva:

Sunnuntaipäivän viettoä Eurassa toukokuussa 1928.

Yksityiskokoelma.

ISSN 0782-2332

ISBN ISBN 978-952-99991-2-5

Vammalan kirjapaino. Sastamala 2009.

Sisällys

Kati Launis & Marko Tikka

Kokemuksen jäljillä 7

Ulla-Maija Peltonen

Rajaton kokemus – näkökulmia toiseen tietoon 11

Jarkko Liedes

Politisoituneet kädet – käsityöväen liikkeestä työväenliikkeeksi 27

Sami Suodenjoki

Kiistämisen rajat – suutari Lindholm ja kansanomainen vastarinta
varhaisessa työväenliikkeessä. 67

Lauri Keskinen

Agitaatiotilaisuus opetustapahtumana – teoreettinen tarkastelu
agitaation vastaanotosta työväenseuroissa 99

Elsi Hyttinen & Kukku Melkas

”Me olemme teidän luomianne olentoja” – prostituoidun hahmo
kirjallisena kiistakuvana 122

Kirsi-Maria Hytönen & Eerika Koskinen-Koivisto

Hikeä, naurua ja nokea – naisten kokemuksia tehdastyöstä toisen
maailmansodan aikana 138

Jaana Laine

Puolipuhaasta tynkäkarsintaan ja urakasta aikapalkkaan –
puutavaranhakkuun palkkauksesta 1950–2008 161

Marko Tikka

Tahdon kirjoitukseni takaisin – työmies Lehkosen yksityiset
ajatukset ja ajan rajua riento 185

Kirjoittajat

Elsi Hyttinen, FM
Kotimainen kirjallisuus, Turun yliopisto

Kirsi-Maria Hytönen, FM
Etnologia, Jyväskylän yliopisto

Lauri Keskinen, FM
Kulttuurihistoria, Turun yliopisto

Eerika Koskinen-Koivisto, FM
Etnologia, Jyväskylän yliopisto

Jaana Laine, VTT
Yhteiskuntahistorian laitos, Helsingin yliopisto

Kati Launis, FT
Kotimainen kirjallisuus, Turun yliopisto

Jarkko Liedes, FM
Suomen ja Pohjoismaiden historia, Helsingin yliopisto

Kukku Melkas, FT
Kotimainen kirjallisuus, Turun yliopisto

Ulla-Maija Peltonen, dosentti, Folkloristiikka, Helsingin yliopisto,
Arkistonjohtaja, Kirjallisuusarkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Sami Suodenjoki, FL
Historiatieteen ja filosofian laitos, Tampereen yliopisto

Marko Tikka
Tutkija, Suomen historian dosentti,
Historiatieteen ja filosofian laitos, Tampereen yliopisto

Kokemuksen jäljillä

”Isä kertoi sodasta vaikenemalla.” Näin muistelee lehtihaastattelussa isäänsä kirjailija, psykiatri Claes Andersson. Käsillä olevan kokoomuksen ensimmäisessä artikkelissa *Ulla-Maija Peltonen* pohtii tätä miltei poeettista lausahdusta. Hän kysyy, miten oma kokemus auttaa tunnistamaan sellaisen, jota ei kerrota, erottamaan tutun vieraasta ja vieraan tutusta. Vai onko tärkeintä se, että tunnistaminen saa aikaan reaktion, joka virittää ajattelun?

Kokemuksen tutkiminen on kiehtovaa ja samalla äärimmäisen haastavaa. Kokemus elää, muuttuu ja vaihtelee yksilöstä toiseen eikä ole yhtenevä esimerkiksi sellaisten yhteiskunnallisten ryhmittymien kuin ”työläisten” keskuudessa. Toisaalta voidaan todeta, että tutkimus paljossa on aikaisemminkin ollut sidoksissa kokemuksesta syntyneisiin aineistoihin. Muistelmien, haastattelujen, kyselytutkimusten ja joskus tilastojenkin takana on jonkun kokemus. Tutkija voi tilastonkin yhteyteen palauttaa kokemuksen aikalaislainauksin ja muistelmin, mutta samalla on syytä kysyä, mitä kokemus kertoo. Kenen tai keiden kokemuksesta on kulloinkin kyse?

Kokemus – olkoon kyse sitten yksittäisen ihmisen elämänvaiheista, työväenliikkeen alkuvuosien osin kollektiivisistakin tunnoista tai sota-ajan tehdastyön iloista ja vaivoista – kytkeytyy muistamiseen ja tavoittaa meidät erilaisina kertomuksina, muistitietona, omaelämäkerrallisina kirjoituksina tai haastatteluina, kuten tämän kirjan artikkelit osoittavat. Kyseessä on, kuten Peltonen artikkelissaan tuo esiin, ”toinen tieto”: yksityiskohtainen, paikantunut ja ihmettelevä.

Käsillä oleva vuosikirja *Työväki ja kokemus* lähestyy kokemusta historiallisena, sosiaalisena ja kuviteltuna ilmiönä. Ajallisesti teoksessa liikutaan 1800-luvun loppupuolelta nykypäiviin asti. Kirjoittajien käyttämät aineistot vaihtelevat omaelämäkerrallisista ”Tunnustuksista” kaunokirjallisuuteen, haastatteluista keruukyselyihin. Vuosi-

kirja tarjoaa tänäkin vuonna pääosin *Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran* kesäseminaarissa elokuussa 2008 pidetyistä alustuksista muokattuja artikkeleita. Kirjan sisältö on jaoteltu kolmeen ryhmään, joiden artikkelit seuraavat aikaperspektiiviä mutta sointuvat osin temaattisestikin yhteen.

Vuosikirjan aloittaa Ulla-Maija Peltonen purkamalla kokemuksen käsitettä lähinnä kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta. Hän avaa käsitettä elämäkertatutkimuksen ja muistin politiikan suuntaan kysyen, miten ja millaisten kysymysten avulla kokemus on mahdollista tavoittaa. Miten kokemus tuottaa ymmärrystä ja tietoa menneisyydestä? Kokemus sisältää aina viitteitä sitä edeltävistä ja sen jälkeen muodostuneista kokemuksista ja osoittaa samalla ne hierarkiat, joissa kokija ja muistaja elävät. Peltonen peräänkuuluttaa kontekstualisoivaa, historiallista lähestymistapaa. Tutkijoiden käyttämät lähteet ovat osa menneisyyden ajatusmaailmaa ja diskursseja, eikä niitä ole hedelmällistä lukea niistä irrallaan.

Artikkelikokoelmamme toisen kokonaisuuden muodostavat työväenliikkeen alkuvuosia käsittelevät artikkelit. *Jarkko Liedes* keskittyy artikkelissaan käsityöläisten keskeiseen merkitykseen erityisesti työväenliikkeen synnyssä ja alkuvaiheissa. Miksi juuri Eetu Salinin ja Yrjö Mäkelinin kaltaiset suutarit – Väinö Linnan fiktiivistä räätäli Halmetta unohtamatta – herkistyivät työväenaatteelle? Käsityöläisillä oli työnsä puolesta oiva tilaisuus erilaisten mielipiteiden kohtaamiseen, eikä tämä voinut olla vaikuttamatta myös heidän sosiaalisiin rooleihinsa. Joskus tätä roolia määritti historian toimijan ohella hänen lähiympäristönsä. *Sami Suomenjoen* artikkeli käsittelee urjalalaista suutaria, jonka toiminta 1900-luvun alussa koetteli paikallisen työväenliikkeen sosiaalisia ja yhteiskunnallisia rajoja. Suutari Lindholmin kaltaiset ilmiöt olivat osa kehittyvän suomalaisen työväenliikkeen rakentumista: heidän toimintansa kautta liike määritti sen, mikä työväenliike oli ja miten sen yhteisiä asioita saatettiin ajaa eteenpäin.

Työväenliikkeen alkuvaiheessa puhuttu sana oli nopein ajatusten levittäjä. Tähän paneutuu *Lauri Keskinen*, joka lähestyy työväenseurojen agitaatiotapahtumaa aiemmasta poiketen oppimistilanteena kasvatustieteen teorioiden kautta. Innostus tilaisuuksissa oli ainakin

agitaattoreiden itsensä kuvaamana suurta, mutta miten ideologian syvälinen omaksuminen lopulta tapahtui? Puheen ohella kirjallisuus oli keskeinen yhteiskunnallisen keskustelun ja vaikuttamisen väylä. *Elsi Hyttinen* ja *Kukku Melkas* nostavat artikkelissaan esiin kaksi 1900-luvun alun työväenkirjailijaa, Elvira Willmanin ja Hilda Tihlän. Artikkelissa pureudutaan prostituoidun hahmoon, jonka avulla kirjailijat käsittelevät romaaneissaan seksuaalisuuteen liittyvää vallankäyttöä. Näiden naiskirjailijoiden kumousvoima on kirjoittajien mukaan siinä, että siveettömäksi epäilty nainen näyttäytyy poliittisena toimijana, jonka herättämisellä ja heräämisellä on todellista yhteiskunnallista merkitystä.

Teoksen kolmannen kokonaisuuden muodostavat työväen kokemusta eri näkökulmista valottavat artikkelit maailmansotien välisestä ajasta viime vuosikymmeneihin. *Kirsi-Maria Hytönen* ja *Eerika Koskinen-Koivisto* kuvaavat vähäiselle huomiolle jääneitä naisten kokemuksia tehdastyöstä talvi- ja jatkosodan ajalta. Eri-ikäiset naiset tekivät tuolloin raskasta ruumiillista työtä suomalaisessa teollisuudessa, ”miesten paikalla”. Millainen tämä kokemus ”miesten maailmasta” oli ja miten se heijastui näiden ihmisten kertomuksissa vuosikymmeniä myöhemmin?

Teollisuudesta siirryttäen suomalaiseen metsään ja metsätyömiehen konkreettiseen kokemukseen, rahaan. *Jaana Laine* käsittelee artikkelissaan metsätyömiesten kokemusta omasta palkkauksestaan ja sen murroksista sotavuosista aina näihin päiviin saakka – aikana, jona metsätyö on muuttunut maaseudun miesten kausityöstä koulutettujen ammattilaisten omatoimiseksi erityistyöksi. Teoksen päättää sen toisen toimittajan *Marko Tikan* artikkeli. Se kuvaa kirjallisesti lahjakkaan nuoren miehen kehityskaarta 1930-luvun lamavuosista 1950-luvun kynnykselle. Tämä teksti toimii samalla siltana tulevaan vuosikirjaan, jonka artikkelit keskittyvät lukemisen ja kirjoittamisen moninlaisiin merkityksiin työväestölle.

Kirjan valmistuminen on yhteistyötä ja kärsivällistä puurtamista vaativa prosessi jos mikä. Kiitämme lämpimästi kaikkia vuosikirjan tekoon osallistuneita: kirjoittajia antaumuksella ja huolella tehdyistä artikkeleista, Työväen arkiston Petri Tanskasta sekä yksityisarkisto-

ja käyttöömme saamistamme kuvista, graafikko Katriina Koskista sarjan ulkoasusta, Tiina Kaarelaa taitosta ja Tieteellisten seurain valtuuskuntaa julkaisutuesta.

Rajaton kokemus – näkökulmia toiseen tietoon

Pohdin artikkelissani, miten ja millaisin kysymyksenasetteluin kokemus on mahdollista tavoittaa. Kokemukseen liittyy olennaisena osana muisti, muistaminen ja kertomisen konteksti. Koska muistamiseen liittyy aina myös tulkinta, onkin aiheellista kysyä, kenen kokemuksia, kenen muistamista, kenen tietoa ja traditioita viime kädessä tutkimme. Lähteet ovat osa menneisyyden ajatusmaailmoja ja diskursseja, joita on hedelmällistä lukea historiallisista konteksteista käsin.

Lähtökohtani ovat kulttuurintutkimuksessa. En tarkastele kokemus-käsitettä tapahtuman käsitteen avulla, koska siitä on olemassa varsin laaja kirjallisuus.¹ Pyrkimyksenäni on etsiä keinoja tavoittaa laadullisesti enemmän informaatiota. Avainkysymys kuuluu, miten yhteisesti merkitsevä, jaettu menneisyys avautuu käsitteiden kokemus ja kokemuksellisuus, muisti ja muistaminen avulla. Miten kokemus tuottaa ymmärrystä ja tietoa menneisyydestä?

Kiinnostukseni omaelämäkerrallisiin kertomuksiin ja muistitietoon lähti liikkeelle 1980-luvulla Louis ”Studs” Terkelin (1912–2008) töistä. Löysin sattumalta kirjastosta Terkelin suomeksi ilmestyneen kirjan *Amerikkalaisia unelmia* (suom. 1983). Haastatteleamalla ihmisiä heidän kokemuksistaan maailmansotien välisistä pula- ja kriisiajoista, toisesta maailmansodasta ja amerikkalaisesta unelmasta hän nostaa esiin tavallisten amerikkalaisten näkökulmia historiallisiin ja poliittisiin ilmiöihin. Terkel osoittaa haastatteluihin perustuvilla kirjoillaan ihmisen luontaisen tarpeen ”omaan historiaan” ja suullisen historian itsereflektioon. Haastatteluissa ihmiset yrittävät tehdä elämänsä mielekkääksi. Terkel itse nimitti kirjojaan osuvasti nimellä ”Memory books”.² Ammattitutkijoille elämäkerralliset aineistot avaavat uusia näköaloja tieteellisen tiedon tuottamiseen, maallikot taas päättävät itse, mihin tarkoitukseen tietoa käyttävät ja missä muo-

dossa välittävät sitä. Yhteisesti jaetut käsitykset vastaavat sitä tapaa, jolla ihmiset tulkitsevat omaan kokemuspäiriinsä kuuluvia asioita.³

Mikrohistoriallinen tutkimus, muistitietotutkimus ja naistutkimus ovat osoittaneet, miten innovatiivisesti tuttuja aiheita ja uusia kysymyksiä voi formuloida. Italialainen mikrohistorioitsija Giovanni Levi on korostanut, että kaikki sosiaalinen toiminta, johon muistelemine ja kerrontakin kuuluvat, näyttää olevan tulosta jatkuvasta neuvottelusta, manipulaatiosta, valinnasta ja päätöksistä yksilöiden normatiivisessa todellisuudessa, joka ei näennäisen suuresta valikoimastaan huolimatta tarjoa moniakaan mahdollisuuksia yksilöllisiin tulkintoihin tai vapauksiin.⁴ Arvostelua on esitetty erityisesti siitä, että kokemuksista lähtevä historia unohtaa ne pakot, rajoitukset ja prosessit, jotka vaikuttavat ihmisten valintoihin ja tulkintoihin menneestä heidän tiedostamattaan.

Kokemuksen evidenssi

Kokemus-termin monitulkintaisuus ja samalla hankaluus tulee ilmi ulkomaista tutkimuskirjallisuutta lukiessa. Saksankieliset termit *Erfahrung* ja *Erlebnis* kääntyvät melko yksiselitteisesti suomen kielelle, sen sijaan englanninkielisessä ja angloamerikkalaisessa kirjallisuudessa *kokemus* ja *elämys* käännetään usein yhdellä sanalla *experience*. Sanakirjamäärittelyissä *Erfahrung* suomennetaan sanoilla *kokemus*, *kokeneisuus*, *harjaantuneisuus* ja *elämys*. Se voi olla yksittäinen tai omakohtainen itse eletty asia tai tapaus, jonka ihminen muistaa pitkään. Se voi olla elämän aikana kertyvää, ajan kuluessa kasvavaa osaamista, ”viisautta”.⁵ Kokemus syntyykin yksilöllisestä tulkinnasta ja se on intuitiivista välittömään ymmärrykseen liittyvää, omiin kokemuksiin perustuvaa tietoa omaan elämänpäiriin kuuluvista asioista.

Vastakohtaparina on kokemattomuus tai kokemuksen puute, joita kuvataan myös sanoilla ”vihreä” tai ”keltanokka”. *Erlebnis* taas suomennetaan sanalla *elämys*. Se ymmärretään sellaiseksi yksilön elämän tapaukseksi, joka eroaa arkipäivästä niin, että se jää muistiin.⁶ Sana *empiirinen* (engl. *empiric*) taas selitetään kokemukseen perustuvaksi

tai kokemusperäiseksi asiaksi tai ilmiöksi. Mutta kenen kokemuksista puhumme? Kenen oma kokemus on tutkimuksen kohteena; tutkijan oma kokemus, kertojan oma kokemus vai toisen kerrottu kokemus. Mitä viime kädessä on yhteinen jaettu kokemus ja kertomuksina ilmenevä kulttuurinen tietoisuus? Miten kokemusta ja muistia rakennetaan historiassa?

Feministihistorioitsija Joan Scott käsittelee artikkelissaan ”The Evidence of Experience” kokemuksia hahmottavan historian suuntauksen klassikon, sosiaalishistorioitsija E.P. Thompsonin ajattelua ja hänen työväenluokan syntyä käsittelevää tutkimustaan *The Making of the English Working Class* (1963).⁷ Scott arvioi, että Thompsonin huomiot kokemuksesta viittaavat ajattelun ulkoisiin vaikutteisiin ja subjektiivisiin tunteisiin. Thompsonille kokemus merkitsi sosiaalista olemista: sosiaalisen elämän realiteetteja. Scottin mukaan Thompson korosti kokemuksen rakenteellisia ja psykologisia ulottuvuuksia. Kulttuurisesti Thompson käsitteli tunteita normeina, perhe- ja sukuelvoitteina, vastavuoroisuuksina, arvoina tai uskomuksina. E.P. Thompsonille kokemus oli prosessin alku, joka kulminoituu sosiaalisen tietoisuuden toteutuksena ja artikulaationa, esim. luokkaidentiteettinä. Thompson tulkitsi miesten ja naisten aseman sekä heidän erilaiset suhteensa politiikkaan aineellisten ja sosiaalisten tekijöiden reflektioina pikemminkin kuin luokkapolitiikan tuotteina. Niin kuin hän sanoi ja Scott vahvistaa: ne olivat hänelle osa kapitalismin ”kokemusta”. Harmillista on, että Thompsonin oma rooli tiettyjen keskeisten kysymysten ratkaisussa ei käy ilmi. Thompsonin löytö, työväenluokan kokemus, on kuitenkin ontologinen löytö, avain työväenluokan identiteettiin, politiikkaan ja historiaan. Ja juuri tämä oli uusi ja urauurtava löytö. Scott huomauttaa osuvasti, että tutkimuskohteena tulisi olla, miten yksilöt (subjektit), joilla on kokemuksia, määrittävät historiaansa kokemusten kautta. Näin kokemuksesta tulee tutkimuksen kohde, ymmärryksen ja tiedon tuottaja.⁸

Kokemus on tutkimuksen kiistelty teoreettis-metodologinen kysymys. Scott esittää, että on ollut ”yksisilmäistä” puhua naisten, mustien tai homoseksuaalien kokemuksesta. Feministitutkijoiden keskuudessa ”kokemus” on auttanut kyseenalaistamaan harhaanjoh-

tavaa käsitystä historiallisten lähteiden objektiivisuudesta. Yhtenäisen kokemuksen oletus on osoitettu pitämättömäksi, koska se häivyttää kulttuuriset, yksilölliset ja yksilönsisäiset erot.

Kulttuurintutkimuksessa hedelmällisiksi kokemuksen tutkimuskohteeksi ovat osoittautuneet omaelämäkerrallisuus ja muistelun prosessit. Elämäkokemus voidaan nähdä koko elämän kattavana tapahtumisena ja tekemisenä, diskurssien tulkintoina, jotka sisältävät oman asenteen omiin elämäkokemuksiin ja itseen.⁹ Kysymyksessä voivat olla eletty kokemus, kerrottu kokemus ja välitetty kokemus.

Tunteet liittyvät läheisesti kokemukseen. Emootio on sosiokulttuurinen tuote, joka syntyy ihmisten välisistä suhteista. Kokemusta voi tutkia diskursseissa, tunteista puhuvissa ja tunteita ilmaisevissa kielellisissä muodoissa. Etnografit keskittyvät kulttuurin omien tunnesysteemien ja tunnekielten analyysiin ja tulkintaan, jolloin tunteen kokemuksellinen taso on kokemusmaailma.¹⁰ Sara Heinämaa ja Martina Reuter korostavat tunteiden intentionaalisuutta. Jotta kyseessä olisi tunne, sillä on oltava objekti: uskomus tai tietosisältö. Ihminen rakastaa, vihaa, pelkää tai suree aina jotakin.¹¹ Tunteissa on ulottuvuus, joka on yhtä tärkeä kuin tiedon ulottuvuus ja joka pohjimmiltaan onkin tietoa.¹² Kalevalaista kansanlyriikkaa tutkinut folkloristi Senni Timonen tulkitsee kokemuksen prosessiksi, ”jossa niin minuuden kuin tunteikkuuden elementit paikantuvat, reaalistuvat ja ruumiillistuvat”.¹³ Yleispäteviä tunteita ovat esimerkiksi suru ja ilo, alakulo ja riemu. Tunteet ja järki, älykkyys ja älyttömyys, rationaalisuus ja irrationaalisuus punoutuvat ihmisessä kokonaisuudeksi, johon on vaikea vaikuttaa. Tiedossa on, että tunteiden ja toiveiden tukahduttaminen johtaa niiden ilmaisemiseen monimutkaisemmin ja peitetyimmissä muodoissa.¹⁴

Rajaton kokemus

Uskontososiologi Émile Durkheim esitti, että yhteisölliset käsitykset lisäävät yksilöllisiin käsityksiin kaiken sen ”viisauden” ja tietämyksen, joita ryhmä on kerännyt historiansa kuluessa. Yhteisölliset ja yksilölliset käsitykset vastaavat niitä tapoja, joilla yhteisö ja yksilö

tulkitsevat sen omaan kokemuspiiriin kuuluvia asioita. Ihminen tuottaa elämäkokemuksistaan kertomuksia ja antaa niille erilaisissa tilanteissa erilaisia merkityksiä. Kertomus on kokemuksen kertaamisen menetelmä. Michael Billig on aiheellisesti huomauttanut, että ideologiaan kytkeytyy se, mitä ryhmä kollektiivisesti tai yksilö yksin muistaa ja myös se, mitä se unohtaa tai mitä aspekteja yhteisön tai yksilön menneestä muodostuu muistelun kohteeksi.

Antropologi Victor Turnerin kokemuksen teoria perustuu eletyn kokemuksen (*Erlebnis*) oivaltamiseen. Jo saksalainen filosofi Wilhelm Dilthey muistutti, että kokemukseen sisältyy tietoa ja tunnetta, joka ei välity vain verbaalisesti vaan myös visuaalisesti. Eletty kokemus on prosessuaalinen ja moniulotteinen tapahtuminen, joka välittyy verbaalissa ja nonverbaalissa kommunikaatiossa. Moniulotteisuuden liittyvät näin mennyt, nykyinen ja tuleva, kuten myös tieto, tunne ja tahto. Kokemuksen monimutkaiseen prosessiin liittyvät kontekstit, ihmiset, hierarkkiset asetelmat ja ristiriitaiset tunteet – niin syvät ja pinnalliset kuin ylhäiset ja alhaisetkin.¹⁵

Joan Scott näyttää ajattelevan ja myös itse ajattelen, että kokemuksen tajuaminen liittyy kysymykseen ”erilaisen” havaitsemisesta ja viittauksesta ”toiseen”. Miten ihminen ”näkee”, ”kuulee” ja toimii maailmassa, miten hän viittaa häiriötekijään, joka ilmentää erilaisuuden vaikutuksia.¹⁶ Myös antropologi John Leavitt kiinnitti huomiota kokemuksellisen aspektin läsnäoloon ja ilmaisuun. On etsittävä vieraasta jotakin itselle tuttua, omalle tuntemistavalle ymmärrettävää, joka auttaa etsijää kokevana ja tuntevana itsenään.

Kokemuseräisen tiedon hankinnassa haastattelu on suoran vuorovaikutussuhteen luomisen keskeisin menetelmä. Haastattelu voidaan määritellä dialogiksi tai neuvotteluksi tai keskusteluksi, jota osapuolet käyvät omista lähtökohdistaan ja oman esiyymmärryksensä pohjalta.¹⁷ Kokemuksia välittävät kaikki henkilökohtaiset aineistot: päiväkirjat, kirjeet, omaelämäkerralliset muistelmat. Kirjailija Leena Krohn kiteyttää kokemuksen tavoittamisen idean:

Kun puhutaan kirjallisuudesta, puhutaan ajattelusta. Ja kun puhutaan ajattelusta, puhutaan mielikuvituksesta. Ja kun puhutaan mielikuvituksesta,

puhutaan moraalista. Kuvittelu on suureksi osaksi tietoista ja tahdonvaraista toimintaa, sillä sekä ajattelussa että kuvittelussa on viime kädessä kysymys vallinnasta. Kuvitteleva ihminen saa nopeasti olennaisen tärkeää tietoa, jota ilman ei ole ymmärtämistä: tietoa hypoteettisista maailmoista.¹⁸

Mielikuvitusta tarvitaan tullaksemme toimeen toistemme ja todellisuuden karujen tosiasioiden kanssa, kaiken läpitunkevan konkretian kanssa. Kokemuksellisuus on monentasoista.¹⁹ Sanomaton kokemus, viestien puuttuminen, viittaa kulttuuriseen merkitykseen, joka edellyttää kykyä olla sekä mukana että katsoa kauempaa. Tutkijan työkaluja kokemuksen konstruointiin voivat olla mielikuvitus, omat kokemukset ja niiden reflektointi.

Kokemuksellinen – toinen tieto

Kertojat valitsevat kertomukselleen ilmaisutavan, joka heistä parhaiten sopii heidän omiin kokemuksiinsa. Ruotsalaiset etnologit Jonas Frykman, Billy Ehn ja Orvar Löfgren korostavat kokemuksen välittämisen keskeisyyttä. Tutkijan haasteellisin tehtävä on osoittaa, miten kokemukset, muistot ja arvostukset yhdistetään uskottavaksi kokonaisuudeksi.²⁰ Miten kertojan tai kirjoittajan läsnäolo tekstissä ilmenee? Kertomukset sisältävät lukemattomia johtolankoja, suoria ja epäsuoria viittauksia, jotka tutkija ”kutoo” mielessään tulkinnoiksi.²¹

Antropologi Vieda Skultans tulkitsee latvialaisten sairauskertomuksia siten, että sairaus on muotti, jonka avulla latvialaiset artikuloivat suhdettaan historiaan ja näin tehdessään välittävät sen yksityiseltä tasolta julkiselle tasolle. Sairauden kokemus ja sen emotionaaliset seuraukset pitävät yllä mekanismia, jonka avulla yksityinen muisti välittyy julkiseen tai sosiaaliseen muistiin. ”Elämä eletään sisältäpäin, ja merkitykselliset asiat ovat tärkeitä vain silloin kun ne tulevat sisältä.”²² Kokemus perustuu näkemiseen, joka on tietämisen alkulähde. Kirjoittaminen tai kertominen kokemuksesta on kokemuksen siirtämistä tai kopioimista, toisin sanoen tietämisen viestintää.²³

Virallinen tieto esim. sodasta kaihtaa moraalisia kannanottoja ja yksilön kokemuksia. Se vetoaa tosiasioihin ja yrittää saada meidät uskomaan väkivallan välttämättömyyteen sodassa. Kuitenkin virallisen tiedon rinnalla asianosaiset kantavat tietoa, joka kyseenalaistaa ja haastaa virallisen tiedon. Viittaa edellisellä niin sanottuun toiseen tietoon, jolla on monia ilmenemismuotoja. Virallinen tieto ei yksin riitä, vaan tarvitaan toista tietoa. Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen ja Tuukka Lahti erittelevät kirjassaan *Toinen tieto. Kirjoituksia huonosuorituksen tunnistamisesta* (2005) virallisen tiedon ja toisen tiedon luonnetta hedelmällisellä tavalla:

Yksi tärkeimpiä virallisen tiedon tunnusmerkkejä on se, että viranomaiset muotoilevat sekä kysymykset että tutkittavaksi asetetut ongelmat. (...) Virallinen tieto pyrkii esittämään eräänlaisen julkisen totuuden kulloinkin kuvaamastaan asiasta. (...) Virallinen tieto koskee tiedon ja vallan suhdetta, määrätynlaista tiedonpoliittista toimintatyyliä, joka yrittää saada meidät uskomaan väittämiensä totuudellisuuteen ja yleispätevyyteen.

(...) [T]oisella tiedolla viittaamme tietoon, joka on mahdollisimman yksityiskohtaista, kokemuksellista, paikantunutta, ihmettelevää, paljastavaa ja pohdiskelevaa. Tällaisen tiedon muotoina voidaan pitää muun muassa täsmätietoa, hiljaista tietoa, vastatietoa ja heikkoa tietoa.²⁴

Toisella tiedolla on monia ilmenemismuotoja. Hiljaisella tiedolla viitataan muun muassa kokemukseen, johon ihmiset käytännössään nojaavat, mutta joka on vaikeasti selitettävissä ja tulkittavissa. Vastatieto on luonteeltaan haastavaa tietoa, sillä se kyseenalaistaa virallisen tiedon raivaten tilaa vaihtoehtoille, unohdetuille ja syrjään sysätyille käsityksille. Heikko tieto taas ”ei sulje silmiään historian arvoituskellisuudelta vaan pohtii vakavasti, kantaa huolta ja miettii uudelleen inhimillistä olemista vaikeissa sosiaalisissa tilanteissa. Se on tietoinen tietämisen rajoista ja pohdintojen peruuttamattomuudesta.” Heikkoa tietoa on esimerkiksi omakohtaisesta kokemuksesta kertominen. Sen tavoittaminen edellyttää hiljentymistä ja kuuntelemisen taitoa.²⁵

Kokemuksen tunnistamisesta

Kirjailija, psykiatri Claes Andersson muisteli lehtihaastattelussa hiljakkoin isäänsä ja sanoi: ”Isä kertoi sodasta vaikenemalla.” Viittaus on suorastaan poeettinen. Miten tunnistaa sellainen, jota ei kerrota, mutta johon viitataan. Miten oma kokemus auttaa tunnistamaan tutun vieraasta ja vieraan tutusta. Ehkä tärkeintä on, että tunnistaminen saa aikaan reaktion, joka virittää ajattelun. Hyvin valaiseva esimerkki tutkijan tavasta tunnistaa ilmiö omakohtaisen kokemuksen perusteella on esimerkiksi Katarina Eskolan artikkelissa ”Varhain kuolleiden äitien verhottu muisto”. Hän esittää analyysin oman perhehistoriansa eräästä ilmiöstä, joka osoittautui yleisemmäksi: suvuissa on ”mykistettyjä tarinoita”, tässä tapauksessa äidin varhainen kuolema, jotka vaikuttavat suvun jäsenten ajatuksiin ja toimintaan heidän tiedostamattaan.²⁶ Yhtäläillä yhteiskunnassa on ”mykistettyjä tarinoita”, jotka vaikuttavat ihmisten elämässä. Yksityinen ja salainen voikin olla yhteinen ja yleinen.

Vaikeneminen tai pyrkimys unohtaa voidaan selittää ristiriitaisten tunteiden ja järjen sovitteluksi, sillä vaikeneminen yksinkertaistaa ja helpottaa arkielämän sujumista ja vaikenemalla asia suljetaan pois päiväjärjestyksestä. Vaikenemiseen liittyy suojeleminen ja puolustusreaktio. Vaiteliaisuus voi johtua myös siitä, että kokijan henkilökohtaisissa suhteissa tai poliittisissa mielipiteissä on tapahtunut muutoksia. Vaikeneminen on samalla myös vastuun välttämistä ja näin mutkikkaalla tavalla sidoksissa konfliktiin ja vuoropuheluun poliittisten ja kulttuuristen arvojen välillä.

Käsitteet *tabu*, *nonkommunikaatio* ja *viittauksenomainen viestintä* saattavat olla avaimia kokemuksen tunnistamiseen, ymmärryksen ja tiedon tuottamiseen. Instituutioiden ja perinteenmukaisen käyttäytymisen kannalta keskeistä on positiivisen ja negatiivisen, sallitun ja kielletyn, ”sisäännotetun” ja ”ulossuljetun” toiminnan hahmottaminen. Tabu on sosiaalinen järjestelmä, kognitiivinen raja, jota ei saa ylittää puhumalla siitä. Mutta jos jokin asia on tabu, se ei kuitenkaan merkitse sitä, ettei tätä asiaa olisi olemassa elävässä elämässä.²⁷

Nonkommunikaatio taas voidaan nähdä kommunikaatiosta kieläytymisenä, kommunikaation puuttumisena tai viestin salaamisena. Se on aina tilanne- ja sukupuolisidonnaista sekä sidoksissa sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Siinä jätetään sanomatta joitakin kerrotun asian selittämiseksi olennaisia perusteita. Esimerkiksi kirje, jota ei kirjoitettu, anteeksipyyntö, jota ei esitetty, voivat olla tehokkaita viestejä, koska jonkin asian tekemättä tai ilmaisematta jättäminen voi olla aktiivinen ja merkitykseltään vaihteleva teko erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa.²⁸ Esimerkiksi anteeksipyyntö, jota vuoden 1918 hävinneen puolen kohtelusta ja tehdyistä vääryyksistä ei koskaan esitetty, on sisältänyt valtavan määrän merkityksiä.²⁹ Nonkommunikaatiota voi olla aktiivinen peittely, salaisuuksien suojaaminen, meidän ja ”ei-meidän” eron tuottaminen.

Haastateltavani, Stalinin ajan vankileireillä ollut inkeriläismies, vaikenen lähes kolmenkymmenen vuoden ajan. Neuvostoliitossa puhuminen poliittisista vangeista ja vankileireistä oli hengenvaarallista 1960–70-luvulle saakka.³⁰ Tämän hän totesi myös itse, kun kysyin, keskusteltiin katoamisista ja pakkotyöleireistä lähipiirissä:

En puhunut, eikä kukaan puhunut. Joskus kuiskattiin, että hän oli vankileirilä. Harvoin vankileireillä olleet hymyilivät. Kaikki tiesivät, että olivat viattomina siellä olleet. [Ei puhuttu, jos joku koetti puhua, niin hän hävisi jättämättä jälkeäkään --].³¹

Kertomuksesta voidaan erottaa vaikenemisen diskursseja, kokemuksen konteksteja avaavia aspekteja: tabu, nonkommunikaatio ja viittauksenomainen viestintä. Vaikenemiseen ja ääneen lausumiseen liittyy poliittisen tilanteen muutos. Perestroika mahdollisti venäläisen ihmisoikeusjärjestö Memorialin toiminnan ja vaiettujen asioiden esille nostamisen virallisessa julkisuudessa. Yhteiskunnalliset instituutiot ohjailevat kulttuuria vaientamalla yksiä kanavia ja vahvistamalla toisia. Esimerkiksi 1918 sisällissodan ja viime sotien muisteluaineistoista voi saada informaatiota siitä, mistä ei voi puhua tai mistä piti vaieta. Ne lisäävät ymmärrystämme kertojan kokemuksesta ja tämän

Tansseihin lähdössä? Iloista nuorisoa Eurassa huhtikuussa 1932. Yksityiskokoelma.

sosiaalisesta todellisuudesta. Suullisessa perinteessä vaikeneminen on toistuvien nonkommunikaation muoto.

Viittauksenomaista perinneviestintää voidaan tarkastella ainakin kolmesta näkökulmasta: kommunikaation, perinteen ja sosiaalisen merkityksen kannalta. Kommunikaationa viittaukset ovat keino sanoa paljon vähin sanoin. Asiantuntevat kuulijat saavat viittauksesta saman informaation saman informaation vertauksia ja fraaseja käyttämällä kuin koko tarinan kertomalla. Sosiaalisena ilmiönä viittaukset ja yhteisen perinteen käyttö todistavat kulttuuriltaan erilaisten ryhmien olemassaolosta ja esittävät näytteitä siitä, mihin ryhmien

yhteisyyden kokemus perustuu. Olennaista on viittauskontekstin tunnistaminen, sillä perinne elää viittauksina.³²

Muistamiseen, vaikenemiseen ja kerrontaan liittyy läheisesti kysymys sallitun ja kielletyn suhteesta. Seuraava esimerkki on haastattelustani vuodelta 2002, naiskertojan isä katosi Tampereen taisteluissa 2.4.1918:

Kysymys: Kertoiko äiti sinulle isän katoamisesta sisällissodassa? Puhuitteko kotona sodasta, entä koulussa?

Kerran olimme Tampereella käymässä [1930-l.], kuljimme nurmikummun ohi, äitini sanoi, että tuohon voi isäkin olla haudattuna. Itselleni isän kuolema on ollut tabu. Missään minua ei mainittu punaorvoksi, joka olisi loukannut. Niin kuin sekini, että sanotaan mielipiteensä puolesta kaatuneet. Tabu niin. Minä en ole koskaan pitänyt historiasta, koska se oli vastenmielistä: sotia ja kuninkaiden valtaa. En ole katsonut sotaelokuvia, en *Tuntematonta sotilasta* enkä lukenut sotaromaaneja. [*Täällä pojantähden alla* trilogian] Koskelan Jussin luin, koska siinä kerrotaan Urjalasta, äidin ympäristöstä. [Heikki Ylikankaan] Tampereen tiestä luin tarkkaan sen joka koski isän päiviä siellä. Luulen, että se on vastustusta. Enkö halua tietää vai onko ylivoimaista tietää?

Haastattelukatkelmasta voidaan erottaa vaikenemisen aspekteja, jotka lisäävät ymmärrystämme siitä, että joissakin olosuhteissa vaikenemisen muuria on mahdotonta murtaa. Vaikeneminen pitää sisällään sanattoman sopimuksen: kun minulta ei kysytä, en myöskään kerro asiasta. Kertomukset sisältävät lukemattomia johtolankoja kokemuksen tutkimiseen, suoria ja epäsuoria viittauksia ja tulkintojen mahdollisuuksia.

Tietämisen mahdollisuus

Muisti on heterogeenistä ja monikerroksista. Se ilmenee ensinnäkin vanhan ja uuden jatkuvana vuorovaikutuksena. Muistissa uusi ilmiö ei koskaan merkitse vanhan täydellistä korvaamista, sillä uuteen ilmiöön jää aina latenttina vanha, myös dialogi ja polemiikki sen

kanssa. Uusi voikin syntyä siitä vanhasta, joka on ollut latenttina aikaisemmassa uudessa.³³

Toiseksi siinä näkyy sosiaalisten hierarkioiden olemassaolo. Tutkijat ovat hylänneet yhtenäiskulttuurin oletuksen ja lähteneet useiden samanaikaisten mentaliteettien rinnakkaisuudesta. Kyse on eri luokkia, eri sukupuolia, eri uskontokuntia tai etnisiä ryhmiä edustavien ihmisten yksilöllisistä tai kollektiivisesti jaetuista kokemuksista ja maailmankuvista.³⁴

Ihminen käy jatkuvaa dialogia ympäristönsä ja menneisyytensä kanssa toimimalla, lukemalla lehtiä ja kirjoja (paitsi kauno- ja viihdekirjallisuutta myös tietokirjallisuutta eli tutkimuksia), katselemalla taideteoksia, valokuvia, elokuvia ja televisiota, kuuntelemalla radiota ja muita ihmisiä ja kertomalla ja kirjoittamalla omia käsityksiään muistelemalla. Me luomme asioiden ja ilmiöiden yhteyksiä mielisämme, ja kun kertomusaiheella on tärkeä emotionaalinen merkitys itselle tai lähipiirille, sitä muistellaan ja kerrotaan toistuvasti. Kertojan välittämät kokemukset saattavat olla täysin vastakkaisia verrattuna yhteiskunnassa yleisesti vallitsevaan arvomaailmaan. Tärkeää juuri onkin kerrotun kokemuksen kontakti kuulijan kokemukseen.

Historiallinen kokemus (tunne muisto) ja historiallinen tietoisuus (harkittu muisto) voidaan nähdä muistamisen sisäkkäisinä ulottuvuuksina. Vaikka ne ovatkin vastakkaisia, ne edellyttävät toisiaan, sillä ne muotoutuvat sosiaalisissa ja historialliskulttuurisissa konteksteissa. Historiallinen tietoisuus liittyy ideologiaan, kun taas historiallinen kokemus liittyy mentaaliin syvärakenteisiin. Historiallinen kokemus identifioiduu yksilöllisiin ja yksityisiin muistoihin, ja se voi ilmetä myös yhteisesti jaettuna kokemuksena.³⁵

Kysymykset pätevän tiedon saamisesta ovat perustavia. Miten voimme tietää, että kokemuksellinen tieto on pätevää? Kysymys on filosofinen. Tietäminen perustuu kysymiseen, kuuntelemiseen ja vuorovaikutukseen. Oikean tietämisen mahdollisuuksista on kirjoitettu paljon, esimerkiksi Agnes Heller pitää yhtenä oikean tietämisen kriteerinä tutkijan omaa ymmärrystä. Tietäminen voi olla oikeaa vain, jos se tutkijan oman ymmärryksen mukaan tuntuu hyvältä.³⁶ Marc Bloch kirjoitti, että ”historialliset tosiasiat ovat luonnostaan

psykologisia tosiasioita. Niitä edeltävät tekijät löytyvät siis normaalisti toisista psykologisista tosiasioista. Ihmiskohtalot nivoutuvat epäilemättä fyysiseen maailmaan ja joutuvat kestäämään sen painon. Mutta silloinkin kun ulkopuoliset voimat näyttävät tunkeutuvan inhimilliselle alueelle erityisen karkeasti, niiden toimintaa ohjaa ihmisen mieli. (...) Tutkijan tehtävä on suoritettu, kun hän on tehnyt havaintonsa ja selittänyt ne.”³⁷

Tietämistä ovat erilaiset tavat hahmottaa mennyt. Tietämiseen tarvitaan myös historiallisen ymmärryksen kaikki tasot: kulttuurinen, sosiaalinen ja psykologinen.³⁸ Agnes Hellerin sanoin ”selittäminen on humanistisen ja yhteiskuntatieteen järki, ymmärtäminen sen sielu.” Todennäköisyys ja hyväksyttävyyys korvaavat usein totuudenkaltaisuuden. Jokainen tulkinta sisältää myös väärintulkintaa. Tutkijan haasteena on tuottaa tietoa, miten ihmiset määrittävät historiaansa kokemusten kautta. Miten esimerkiksi naiseuden, miehisyiden tai työläisyyden kategoria määrittyy?³⁹ Kertomukset ovat historiallisten ja kulttuuristen prosessien tuotteita.

Viitteet

- 1 Ks. esim. Kalela, Jorma (2000). *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki; Liljeström, Marianne toim. (2004). *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino, Tampere; Salmi-Niklander, Kirsti (2003). Tapahdus, kokemus, kerronta. Teoksessa Fingerroos, Outi et al. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 199–220; Ukkonen, Taina (2000). *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2 Terkel, Studs (1983). *Amerikkalaisia unelmia*. Suom. Seppo Loponen. WSOY, Porvoo. Terkel on julkaissut kolmisenkymmentä kirjaa. Ks. esim. (1988). *Great Divide: Second Thoughts on the American Dream*. Pantheon Books, New York; Terkel, Studs (1986). *Hard Times: An Oral History of the Great Depression*. Pantheon Books, New York; Terkel, Studs (1984). *The Good War: An Oral History of World War II*. Pantheon Books, New York.
- 3 Peltonen, Ulla-Maija (2006). Muistiteto folkloristiikassa. Teoksessa Fingerroos, Outi et al. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, 109.
- 4 Levi, Giovanni (2004). Historians, Psychoanalysis and Truth. Teoksessa Castrén, Anna-Maija & Markku Lonkila & Matti Peltonen (eds.), *Between Sociology and History. Essays in Microhistory, Collective Action, and Nation-Building*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 83–86; Levi, Giovanni

- (1991). On Microhistory. Teoksessa Burke, Peter (toim.), *New Perspectives on Historical Writing*. Polity Press, Cambridge, 107.
- 5 Hurme, Raija & Riitta-Leena Malin & Olli Syväoja (1994). *Uusi Suomi-Englanti suursanakirja*. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva, 463.
- 6 Katara, Pekka & Ingrid Schellbach-Kopra (1981). *Suomalais-saksalainen suursanakirja*. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva, 344.
- 7 Scott, Joan (1991). The Evidence of Experience. *Critical Inquiry* Vol 17, no 4 (Summer), 773–797.
- 8 Scott 1991, 778–780; Liljeström, Marianne (2004). Kokemukset ja kontekstit historiankirjoituksessa. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*, 149.
- 9 Timonen, Senni (2004). *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanryhtikkään*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 404.
- 10 Timonen 2004, 400–401. Timosen viittaus Lutz, Cathrine A. & Lila Abu Lughod (1990). *Language and the Politics of Emotion. Studies in Emotion and Social Interaction*. Cambridge University Press, Cambridge. Ks. myös Turner, Victor & Edward M. Bruner (eds.) 1986.
- 11 Heinämaa, Sara & Martina Reuter (1994). Naisten tunneherkkyys: filosofinen keskustelu tunteiden järjellisydestä. *Naistutkimus* 1, 4–20.
- 12 Krohn, Leena (1996). *Kynä ja kone. Ajattelua mahdollisesta ja mahdottomasta*. WSOY, Porvoo, 197.
- 13 Timonen 2004, 404.
- 14 Skultans, Vieda (2006). Between experience and text in ethnography and oral history. *Elore* 13 (1), 4.
- 15 Timonen 2004, 405–407; Turner, Victor (1985). *Experience and Performance. Towards a New Processual Anthropology*; Wikan, Unni (1991). Toward an Experience Near Anthropology. *Cultural Anthropology* 6:3, 285–305.
- 16 Scott 1991, 777.
- 17 Vrt. Vasenkari, Maria (1999). A Dialogical Notion of Field Research (arv.). *Nordic Yearbook of Folklore* 55, 63–65; Fingerroos, Outi & Riina Haanpää (2006). Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Fingerroos, Outi et al. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä*, 41–43.
- 18 Krohn 1996, 153.
- 19 Leavitt, John (1996). Meaning and feeling in the Anthropology of emotions. *American Ethnologist* 26:3, 514–539.
- 20 Frykman, Jonas & Orvar Löfgren (1979). *Den kuliverande människan*. Liber, Lund; ks. myös Ehn, Billy & Barbro Klein (1994). *Från erfarenhet till text. Om kulturvetenskapli reflexivitet*. Carlssons, Stockholm.
- 21 Skultans, Vieda 2006, 9–10; Rojola, Lea (2004). Sukupuolieron lukeminen. Feministinen kirjallisuudentutkimus. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*, 36.
- 22 Skultans 2006, lainaus Nagel, Thomas. Kiinnostunut löytää Skultansin artikkelista.
- 23 Scott 1991, 773–797.
- 24 Hänninen, Sakari & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.), *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta* (2005). Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki, 3–4.
- 25 Hänninen & Karjalainen & Lahti (toim.) 2005, 5.

- 26 Eskola, Katariina (1997). Varhain kuolleiden äitien verhoitu muisto. Teoksessa Eskola, Katariina & Eeva Peltonen (toim.), *Aina uusi muisto*. Nykykylt-tuurin tutkimusyksikön julkaisuja, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- 27 Ks. Kristeva, Julia (1993). *Puhuva subjekti. Tekstejä 1967–1993*. Gaudeamus, Helsinki; Bettelheim, P. & R. Streibel (eds.), *Tabu und Gesicht: zur Kultur des kollektiven Erinnerns* (1994). Pincus, Vienna.
- 28 Knuuttila, Seppo (2002). Vaitiolo, salaisuudet, ilmaisukiellot: nonkommunikaation kontekstuaalisia merkityksiä. Teoksessa Ketola, Kimmo & Seppo Knuuttila & Antti Mattila & Kari Mikko Vesala (toim.), *Puuttuvat viestit. Nonkommunikaatio inhimillisessä vuorovaikutuksessa*. Gaudeamus, Helsinki.
- 29 Suomen sotasurmat 1914–1922 (1998–2003) -hanke voidaan tulkita anteeskipyyntöksi.
- 30 Shrebakova, Irina (1992). The Gulag in Memory. Teoksessa Passerini, Luisa (ed.), *Memory and Totalitarianism. International Yearbook of Oral History and Life Stories I*. Oxford University Press, Oxford, 102–115; Peltonen, Ulla-Maija 2009. Memories and Silences: On the Narrative of an Ingrian Gulag Survivor. Teoksessa Adler, Nanci & Selma Leydesdorff & Mary Chamberlain & Leyla Neyzi (eds.), *Memories of Mass repression. Narrating Life Stories in the Aftermath of Atrocity*. Transaction Publishers, New Brunswick and London, 61–83.
- 31 Peltonen, Ulla-Maija (2003). *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki; Haastattelu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansanrunousarkisto. SKSÄ 227.2002, 10.6.2002. Haastattelija Ulla-Maija Peltonen. Hakasuluissa ker-tojan lisäys vuonna 2003.
- 32 Lehtipuro, Outi (1972). *Hauhon Hyömäki perinneyhteisönä*. Turun yliopisto, Turku, 105, 106.
- 33 Juri Lotman ja Tarton semioottinen koulukunta kuvaavat ilmiötä käsitteel-lä kulttuurimuisti tai traditiomuisti. Ks. Pesonen, Pekka (1991). Dialogi ja teksti. Bahtinin, Lotmanin ja Mintsin virikkeitä intertekstuaalisuuden tutkimiseen. Teoksessa Viikari, Auli (toim.), *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki; ks. Lotman, Juri (1984). *The Semiotics of Russian Culture*. Ed. Ann Shukman. Michigan Slavic Contributions, Ann Arbor.
- 34 Knuuttila, Seppo (1992). Mentaliteetti, mieli ja merkitys. Teoksessa Pitkä-nen, Pirkko (toim.), *Menneisyyden merkitys. Historian suuret ja pienet kertomukset*. Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto, Helsinki. Ks. myös Peltonen, Matti (1992). *Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta*. Hanki ja Jää, Helsinki.
- 35 Passerini, Luisa (1992). Introduction. Teoksessa Passerini, Luisa (ed.), *Memory and Totalitarianism*. Oxford University Press, Oxford, 12–13; Braembussche, Antoon van den (2000). History and Memory. Some comments on recent developments. Teoksessa Kettunen, Pauli & Auli Kultanen & Timo Soikka-nen (toim.), *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*. Turun yliopisto, Turku, 77–84.
- 36 Heller, Agnes (1995). Yhteiskuntatieteiden hermeneuttisesta metodista yh-teiskuntatieteiden hermeneutiikkaan. *Filosofinen nön aikakauslehti* 3, 1–21.

- 37 Bloch, Marc (2003). *Historian puolustus*. Artemisia, Helsinki, 165, 203; Turner, Victor W. & Edward M. Bruner (eds.), *The Anthropology of Experience* (1986). University of Illinois Press, Illinois.
- 38 Green, Anna (2004). Individual Remembering and 'Collective Memory': Theoretical Presuppositions and Contemporary Debates. *Oral History* 32 (2), 35–44.
- 39 Scott 1991, 777–779; Liljeström 2004, 164–166.

Politisoituneet kädet – käsityöväen liikkeestä työväenliikkeeksi

Työväenaate Pentinkulmalla räätäli Halmeen käsissä

Väinö Linnan romaanisarjassa *Täällä Pohjantähden alla* (1959–1962) työväenaatteen varhaisena kannattajana kuvitteellisella Pentinkulmalla esiintyy räätäli Aadolf Halme. Hänen kerrotaan olleen alun perin orpo huutulaispoika, josta sijoitustalon emäntä piti huolta. Nuori Halme oli ”erinomaisen kätevä passaripoika”, joka oppi kutomaan sukkaakin, vieläpä työstänsä kiinnostuneena, huolimatta sen aiheuttamasta naureskelusta. Emäntä keksi toimittaa pojan räätälin oppiin Tampereelle asti, ”sillä pojan taitavuus ja kätevyys viittasi korkeammalle kuin tavallisen kyläräätälin ura”. Halmeesta kerrotaan, että hän olisi sopinut papiksi vielä paremmin kuin räätäliksi johtuen menestyksestään lukusijapäivillä.¹

Tampereella räätälin opissa ja kansansivistysluennoilla valistunutta Halmetta pidetään Pentinkulmalla herrasmiehenä, joskin hie-man omalaatuisena lukeneisuudesta johtuen. Halme itsekin esiintyy omalla vaatimattomalla tavallaan eräänlaisena sivistyneenä henkilönä kyläläisten parissa. Moni porvarillista ajattelutapaa edustava pentinkulmalainen papin rouvasta lähtien suhtautuu häneen aluksi mielenkiinnolla, mutta perehdyttyään sosialismiin Halmeesta tulee usean porvarin vihamies. Räätäli Halmeen kotiin tulee *Suometar* ja hänen kerrotaan ottaneen osaa kansallisiin rientoihin. Myöhemmin hän taitavana sanankäyttäjänä toimii *Kansan Lehden* asiamiehenä sekä tilaa itselleen *Tjömiehen*.²

Räätäli Halme ajaa valistusta myös Pentinkulmalle ja osallistuu kansakoulun perustamiseen papin ja paronin ohella. Halme ei ota osaa koulurakennuksen tekoon tekemänsä suuren rahalahjoituk-

sen vuoksi (kenties myös kyvyttömyydestä raskaisiin töihin), mutta vierailee usein koulutyömaalla. Myöhemmin Halme on mukana vapaapalokunnan perustamisessa toimien sen kannatusyhdistyksen puheenjohtajana. Halme on niin ikään perustamassa Pentinkulmalle työväenyhdistystä tehden itse sen lipunkin. ”Ty Riento” kokoontuu ensin palokunnantalolla, kunnes paronin närkästys pakottaa yhdistyksen rakentamaan oman työväentalon.³

Väinö Linnan luomaa räätäli Halmetta on totuttu pitämään yhteisvastuun kirjallisenä esikuvana hieman samaan tapaan kuin Runebergin luomusta, Saarijärven Paavoa.⁴ Linnaa ja hänen teoksiaan on tutkittu ja tulkittu sekä suhteessa historialliseen todellisuuteen että suhteessa kirjalliseen perinteeseen. Kansallisromaaniksi nostetun Pohjantähti-trilogian edustama elämätkuva ja historiatulkinta heijastelivat kirjailijan omaa ”toisen tasavallan aikaa”. Romaani upposi suureen yleisöön kansakunnan historian todenmukaisena kuvaajana ja välittäjänä mutta on herättänyt runsasta debattia historiantutkijoiden ja kirjallisuustieteilijöiden parissa ja heidän välillään.⁵ Itseäni kiinnostaa räätäli Halmeen ”poliittinen historiallisuus”. Toistaiseksi Halmeesta henkilönä ovat olleet kiinnostuneempia kirjallisuudentutkijat, kuten Jyrki Nummi ja Yrjö Varpio, kuin historiantutkijat. Halme on Nummen tulkinnan mukaan sekä Pentinkulman Kristus että Don Quijote, joka nousee kirjojen ja lukeneisuuden avulla vähäpätöisistä oloistaan kuvitteelliseen suuruuteen, historialliselle näyttämölle sorrettujen ja vääryyttä kärsineiden puolustajaksi – surumieliseksi ritarihahmoksi.⁶ Vaikka Halme onkin fiktiivinen hahmo, edustaa hän räätälinä monen tosielämän käsityöläisen poliittista suunnanvalintaa kuvaamaan aikana.

Nähdäkseni ei ole sattumaa, että niin moni työväenliikkeen agitaattori toimi suutarina, räätälinä tai muissa perinteisissä käsityöläisammateissa. Miksi käsityöväki sitten näytteli niin suurta roolia työväenliikkeen synnyssä ja alkuvaiheessa? Tässä artikkelissa etsin vastauksia siihen, miksi räätäli Halmeen kaltainen itsenäinen käsityöläinen omaksui työläisen arvomaailman. Hahmotan käsityöläisten politisoitumisen historiaa sekä yleiseurooppalaisessa että varsinkin suomalaisessa kontekstissa. Tuon esiin käsityöläisten keskeisen roolin

yhteiskunnallisessa liikehdinnässä laajemminkin, mikä auttaa ymmärtämään käsityöläisten merkittävää asemaa niin työväenliikkeen alkuvaiheessa kuin heidän aktiivisuuttaan myöhemmissä poliittisissa prosesseissa. Eric Hobsbawmin mukaan on tärkeää tutkia käsityöläisyyden perintöä laajemmassa kokonaisuudessa, ei ainoastaan tärkeää murrosvaihetta ja käsityöläisten roolia teollistumisen alkuvaiheessa, vaan jo esiteollisen ajan (E.P. Thompsonin termien *varhaisteollisen* ajan) käsityöläisten käytänteitä ja traditioita sekä sitä, miten ne ovat välittyneet työväenliikkeeseen.⁷

Koska käsityöläisyys ja työväenliike jo itsessään ovat molemmat ilmiöinä kansainvälisiä, jopa universaaleja, pidän tarkoituksenmukaisena käsitellä aluksi käsityöläisten ja työväenliikkeen suhdetta sekä sitä koskevaa sosiaali- ja työväenhistoriallista tutkimusta Suomessa ja muualla. Sen jälkeen pohdin vastauksia, joita tutkijat ovat tähän mennessä antaneet käsityöläisten merkitykselle osana työväestön liikehdintää ja työväenliikettä. Eurooppalaisen kontekstin ja tutkimusesimerkit huomioiden keskityn erityisesti suutarien ja räätälien kokemuksiin työväenaatteesta Suomessa 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa eli lähinnä aikana, jota on kutsuttu yhtenäisen työväenliikkeen kaudeksi (n. 1899–1918).

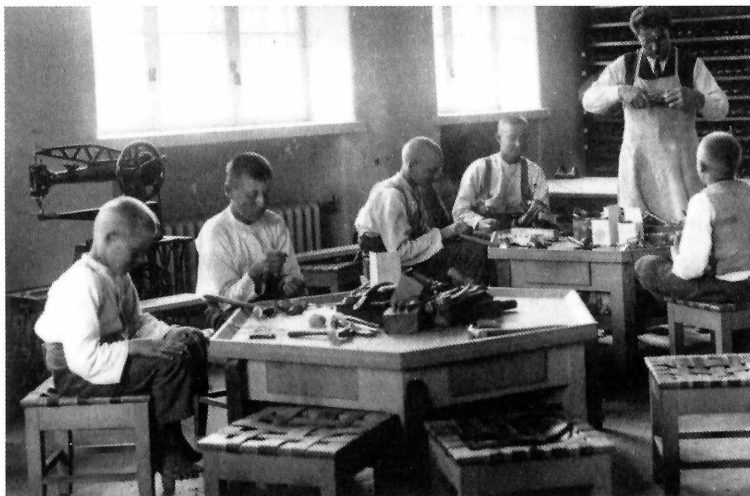
Käsin kokeminen ja käsin havaitseminen korostuvat tarkasteltaessa käsityöläisen ja työväenliikkeen suhdetta. Tarkasteluni lähtee käsityöläisten omista ehdoista, kuten kokemuksista, tietoisuuden noususta ja järjestäytymisestä yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Käsillä on ollut tärkeä niin konkreettinen kuin symbolinenkin merkitys täysivaltaisen kansalaisuuden muodostumisessa. Työläisestä on tullut kansalainen hänen pidellessä käsissään paitsi työkalujaan myös äänestyslippua, pyytäessä kädellään puheenvuoroa sekä kirjoittaessaan agitaatiopuheita ja työväenkirjallisuutta. Haluan erityisesti tuoda esiin käsityöläisen työväenliikkeen luomisessa ja suomalaisen kansakuntaruumiin osana. Tarkoitukseni on näin osoittaa käsien, eritoten käsityöläiskäsien, poliittinen painoarvo. Kuten Jyrki Nummi on osoittanut, käsi on toistuva raamatullinen kuva, jota myös räätäli Halme käyttää voiman ja vallan symbolina.

Tarkastelen käsityöläisten ja työväenliikkeen edustajien tai laajemmin käsityökulttuurin ja työväenkulttuurin leikkauspintoja teoreettisena työkalunani ihmisruumiin poliittinen teknologia, johon vallan ja sen kohteiden välisten suhteiden yhteinen historia pohjautuu. Michel Foucault on tarkastellut ruumiin ja esineen nivoutumista toisiinsa vallankäytön ja kurin kautta. Kyse on silloin vallan mikrofyysikasta, ruumiin politiikasta ja omassa lähestymistavassani erityisesti käsien poliittisesta kontrollista, mitä Foucault itse nimittää ”ruumiin instrumentaaliseksi koodaukseksi”.⁸ Tätä, samoin kuin thompsonilaista kokemuksellisuuden ja subjektiivisuuden painottamista, voidaan pitää läheisenä (ruumiin) fenomenologialle. Se on filosofian tutkimussuuntaus ja oppi, joka pyrkii tutkimaan tietoisuuden rakenteita havaintokokemuksessa. Fenomenologian avulla voidaan tutkia todellisuuden ilmenemistä ihmiselle hänen omassa kokemusmaailmassaan.

Käsityöväen kokemusten "suutarinpaikka" työväenhistoriassa

Suomessa käsityöväen ja työväenliikkeen historian leikkauspintoja on tutkittu perusteellisesti yllättävän vähän. Käsityöläisten roolia työväenliikkeessä on toki sivuttu useinkin, mutta etupäässä osana jonkin tietyn ammattialan tai ammattiyhdistyksen historiaa. Kysymystä käsityöläisyyden ja käsityöväen kokemusten välittymisestä työväenliikkeeseen ja työväenkulttuuriin on aiemmin lähestytty käsitehistorian, työväenkirjallisuuden, ammattiperinne­kyselyjen ja käsityöläisten ammattikuntatradition kautta.

Käsityöläinen kulki työläisen edellä jo käsitehistoriallisesti tarkasteltuna. Sana *työläinen* ilmestyi kirjoitettuun suomen kieleen vasta paljon *käsityöläisen* jälkeen, aivan kuten tehdasteollisuus seurasi tuotantomuotona käsityötä. Käsitehistoriaan perehtyneen Sakari Heikkisen mukaan *työläinen* esiintyy suomen kielessä itsenäisenä substantiivina ensi kerran vasta 1875. Alun perin se tarkoitti vain *työläs*-adjektiivin synonyymia. *Käsityöläinen* sen sijaan esiintyi jo vuonna 1847 ja *käsityöntekijä*-termi

Mestari ja oppipojat suutarinverstaassa 1920-luvulla. Työväen Arkisto.

handverkare-sanan suomennoksena jo sitäkin aikaisemmin. Käsityöläinen tarkoitti alusta pitäen synonyymiä erikoistuneelle ammatilliselle, ammattimiehelle erotuksena epäitsenäisestä ja helpommin korvattavasta työmiehestä, palkkatyöläisestä.⁹

Ensimmäiset koko maata koskevat kyselyt ja tilastot työväestön oloista laadittiin vuonna 1884 perustetun teollisuushallituksen liberaalin intendentin Lennart Gripenbergin toimesta. Myös wrightiläinen työväenliike, joka oli luonteeltaan holhoava ja ei-sosialistinen tai pikemminkin antisosialistinen, kartoitti tilastollisesti työväen elinoloja. Se pyrki yhdistämään käsityöläisiä, ammattityöläisiä sekä työväenkysymykselle omistautunutta sivistyneistöä työväestön itsekasvatukseen ja reformipyrkimysten hengessä. Wrightiläiset työväenyhdistykset eivät olleet Väinö Voionmaan kiteytystä mukaillen työväen yhdistyksiä, vaan yhdistyksiä työväkeä varten. Helsingin wrightiläisen työväenyhdistyksen (1883) varapuheenjohtajana toiminutta tilastotieteilijä August Hjeltiä pidetään työväestöön kohdistuneen tilastollisen sosiaalitutkimuksen aloittajana. Sosiaalireformistista suuntausta Suomalaisessa puolueessa edustanut Hjelt laati 1890-luvun alussa ajankohtaisia sosiaalisia tarkasteluja käsityöläisten ja työväen apukassoista.¹⁰

Työväen oma kokemus elinoloistaan ja mahdollisuus kokea itsensä subjektiksi välittyy jo Vera Hjeltin ompelijattarien ammattioaloja koskevasta tutkimuksesta (1908), jossa työntekijöitä käytettiin ensi kertaa haastateltavina. Hjeltin tutkimukset erosivat muista teollisuushallituksen Työtilasto-sarjassa ilmestyneistä selvityksistä tutkimusmenetelmiltään. Hjeltin 1912 ilmestynyt *Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908–09* oli ensimmäinen työ, johon työläiset itse keräsivät suurimman osan tarvittavasta aineistosta.¹¹ Sittemmin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto on järjestänyt ammattiperinnekselyjä koskien käsityöväen kokemuksia. Vuonna 1976 järjestettiin keruukysely ”Suutarista ja räätälistä vai hettyöntekijäksi”. Räätälien ja ompelijattarien kokemuksia kyselyn avulla kartoittaneen Riitta Oittisen mukaan poliittiset aiheet nousevat muistitietomateriaalista esille kuitenkin vain harvoin.¹²

Työväestön omasta kokemuksesta ja itsereflektiosta on kyse työväenkirjallisuudessaakin. Suomalaisen työväenliikkeen kaunokirjallisuutta kaksiosaisessa teoksessaan *Joukkosydän* (1966) perinpohjaisesti selvittänyt marxilainen kirjallisuudentutkija Raoul Palmgren on kutsunut työväenliikkeen vaihetta 1890-luvun puolivälistä suurlakkoon perustellusti käsityöläissovialismin ajaksi. Vielä toisen sortokauden ajan työväenliikkeen kirjailijoista enin osa nousi maalausköyhälistöstä kuten maataloustyöväestöstä ja maaseudun käsityöläisistä, osan heistä omaksuessa itsekkin käsityöläisammatin. Merkillepantavaa on, että moni näistä (käsi)työväenkirjailijoista toimi lisäksi kiertävinä agitaattoreina sekä työväenlehtien toimittajina.¹³ Käsityöläisyys esiintyi lisäksi luonnollisesti työväenkirjallisuuden eräänä teemana ja käsityöläisiä nousi ajoittain keskushenkilöiksi.¹⁴

Suomalaisessa historiankirjoituksessa työväki yhteiskuntaluokkana nousi akateemiseksi tutkimuskohteeksi laajemmassa mitassa vasta 1960-luvulla. Tuolloin suomalaista työväenliikettä, sosialismin tuloa Suomeen ja kansalaissodan sosiaalista taustaa analysoivat mm. Hannu Soikkanen, Erik Allardt ja Viljo Rasila. Jo aiemmin työväkeä sosiaalilihistoriallisissa tutkimuksissaan olivat tarkastelleet Väinö Voionmaa ja tämän oppilas Heikki Waris.¹⁵ Voionmaan *Tampereen kaupungin historia I-III* (1903–10) oli samalla ensimmäinen kokonaiskuvaus

kaupungin työväestön muodostumisesta (juuri käsityöväestä tehdastyöväeksi!), ja sen kehittymisestä työväenluokaksi ja edelleen tuon yhteiskuntaluokan kohoamisesta itsetietoisuuteen. Voionmaa esitti kaupunkityöväen sivistyksellisen, poliittisen ja sosiaalisen heräämisen yhtenäisesti ulottaen työväenliikkeen alun jo 1860-luvun "seurallisuuden aikaan". Vasta siinä suomalainen työmies astui historian tutkimuksen piiriin aiemman kansallisesti orientoituneen historiankirjoituksen keskittyessä korkeintaan talonpoikaiseen työhön tai laajemmin maaseudun töihin.¹⁶

Suomalaisen työväestön muodostumista ja luonnetta ovat tarkastelleet kokonaisvaltaisesti sosiologista lähestymistapaa hyödyntävät tutkijat Pertti Haapala ja Risto Alapuro. Alapuro on tutkinut poliittisesti modernin Suomen syntyä eli suurten kansalaisjoukkojen järjestäytymistä ja mobilisointumista kollektiiviseen toimintaan mikrohistoriallisesti. Alapuron mukaan ihmiset tulevat osaksi kansakuntaa ja sen politiikkaa paikallisen toiminnan kautta, jossa heijastuvat myös valtakunnanpolitiikan ulottuvuudet.¹⁷ Työväestön eri ammatteja ja sosiaalista taustaa on tutkinut erityisesti käsityöläisten osalta ja ammattitilastoihin paneutumalla mm. taloushistorioitsija Riitta Hjerppe. Myös Sakari Heikkinen ja Kai Hoffman käsittelevät teollistumisen ja käsityön suhdetta Suomen taloushistorian toisessa osassa.¹⁸

Kansainväliseen työn historiaa käsittelevän tutkimuksen keskiöön käsityöläiset nousivat viimeistään 1970-luvulla englantilaisten marxilaisten tutkijoiden E.P. Thompsonin ja Eric Hobsbawmin vuosikymmentä aiemmin julkaisemien sosiaalishistoriallisten tutkimusten vanavedessä. Työn historiassa työväenliikkeellä ja työväenluokalla on ollut keskeinen sija. Hobsbawmin mukaan työn historia on osa yhteiskuntahistoriaa, tarkemmin sanottuna osa yhteiskunnallisten luokkien ja sosiaalisten kerrosten tai yhteisiä asioita ajavien yhteisöjen historiaa, jota ei voida tarkastella ympäröivästä yhteiskunnasta irrallaan.¹⁹

Työväenluokan katsotaan muodostuvan työväen omista kokemuksista. Thompsonin mukaan luokka ei ole ennalta määrätty jähmeä rakenne eikä se ilmene minään tiettyinä hetkenä, vaan sen määrittävät ihmiset itse suhteessa toisiinsa. Thompson näkee työväenliikkeen

omaa historiaansa tekevänä ja toteuttavana subjektina. Kuuluisassa teoksessaan *The Making of the English Working Class* (1968) Thompson esittää, ettei työväenluokan syntyä voi selittää pelkästään eikä suoraan modernin suurteollisuuden noususta ja sen luomasta palkkatyöläisyydestä käsin. Työväenluokka syntyi siinä prosessissa, jossa uusi teollisuus törmäsi jo olemassa olevaan yhteiskuntaan traditioineen, ideologioineen ja valtasuhteineen. Thompson korostaakin työtätekevien subjektiivista kokemusta ja omaa aktiivista roolia tässä dynaamisessa prosessissa, jossa vanha oli mukana synnyttämässä uutta. Thompsonilla taajaan toistuva käsite on juuri kokemus (*experience*), joka hänen mukaansa tarkoittaa ihmisten välisiä suhteita, sosiaalista olemista, elämistä ja vastavuoroisuutta.²⁰

Käsityöläisten politisoitumisen pitkistä linjasta, käsityöväen liikehdinnästä kohti työväenliikettä tai käsityöläisten aktiivisuudesta varhaisessa työväenliikkeessä ei liene tehty kattavaa kokonaisuutystä ellei lasketa mukaan valtaisassa *Industrielle Welt* -julkaisusarjassa ilmestynyttä laajaa artikkelikokoelmaa *Handwerker in der Industrialisierung. Lage, Kultur und Politik vom späten 18. bis ins frühe 20. Jahrhundert* (1984). Historiankirjoituksen ja jopa työväentutkimuksen osalta kyse on kansainvälisestäkin eräänlaisesta katvealueesta, jota tosin sivutaan useassa johonkin tiettyyn ammattiin tai ammattiyhdistykseen keskittyvässä tutkimuksessa, kuten Hobsbawm ja Scott ansiokkaasti tekevät suutarien osalta. Nähdäkseni vain 1980-luvun alkupuolta voidaan perustellusti kutsua käsityöväen politisoitumisen vilkkaan tutkimisen osalta alan lyhyeksi jääneeksi huippukaudeksi.²¹

Miksi käsityöläiset herkistyivät työväenaatteelle?

Käsityöläisten aktiivinen rooli jo agraarisissa liikkeissä ja liikehdinnässä on kohtalaisen tunnettua Euroopassa ainakin modernin ajan osalta. Risto Alapuron ja Pertti Haapalan mukaan käsityöläisten keskeinen asema radikaalissa joukkopolitiikassa ja etenkin työväenliikkeen ja ammattiyhdistysliikkeen järjestäytymisessä on paitsi suomalainen myös yleiseurooppalainen ilmiö.²² Työväestä varsinkin

käsityöläisten rooli on ollut huomattavan aktiivinen lukemattomissa sosiaalisissa protestiliikkeissä maailmalla: uskonnollisissa lahkoissa, tasavaltalaisessa liikehdinnässä, osuustoiminnassa, sosialistien ja kommunistien ryhmissä ja jopa ateistien ja anarkistien joukoissa. Käsityöläinen on tottunut ottamaan myös politiikan teon suoraan omiin käsiinsä.

Alapuron mukaan käsityöläisten liittosuhte vuokraviljelijöiden ja työväen kesken ei sinänsä ole harvinainen. Useat agraariset liikkeet ja kapinat ovat koonneet yhteen käsityöläisiä ynnä köyhiä talonpoikia ja maatyöväkeä, vieläpä niin, että avainasemassa ovat olleet juuri käsityöläiset tai jokin muu perinteisen maatalousväestön ulkopuolinen ryhmä ja sen järjestö, joka on organisoinut ja kanavoinut agraarista protestia. Organisoituminen valtiota ja valtaa pitäviä vastaan edellyttää rohkeutta, ennakkoluulottomuutta sekä vähintäänkin henkisiä ja sosiaalisia voimavaroja, millä on selitetty käsityöläisten (ja pientalonpoikien) johtavaa roolia kapinaliikkeissä. Näillä pienomistajilla on ollut enemmän resursseja ja yhteyksiä kuin tilattomilla ja osattomilla. Suomen työväenliikkeessä poikkeuksellista verrattuna muihin Pohjoismaihin tai Euroopan demokratioihin oli tällaisen reformistisen joukkodemokraattisen liittouman nopea ja vapaaehtoinen syntytyapa sekä sen kattavuus.²³

Käsityöläiset liikehtivät monissa maissa varsinkin 1880-luvun matalan taloudellisen aktiviteetin vuosina. Käsityöläisten liikehdintä oli osa kansainvälistä keskiluokan liikehdintää, joka kasvoi varsin voimakkaaksi Pohjoismaissa ja Keski-Euroopassa (mm. Sveitsissä, Itävallassa, Tanskassa, Norjassa ja Ruotsissa ja etenkin Saksassa). Kaikkissa näissä maissa käsityöläiset vaativat uusissa teollistumisen oloissa rajoituksia elinkeinovapauteen hakien näin turvaa kilpailulta. Saksassa oli lisäksi kysymys konservatiivisesta ja antimodernistisesta taistelusta teknistä ja taloudellista kehitystä sekä suurpääomaa vastaan.²⁴ Amerikkalaisen historioitsijan ja yhteiskuntakriitikon Christopher Laschin mukaan agraarivaltaisuudestaan huolimatta, tai ehkä juuri sen vuoksi, Ranskassa intellektuaaleilla oli Englannista ja Saksasta poiketen vain vähän innostusta maalaiselämän, käsityötuotannon ja kansantaiteen puolustamiseen.²⁵

Tanskassa työläisten ammatillisen organisoitumisen 1880- ja 1890-luvuilla käynnistivät nimenomaan käsityöläiset. Työväenliikettä tutkinut Knud Knudsen käyttää termiä ”verstasparlamentarismi” käsitellessään maansa teollisuuden ammatillisen järjestäytymisen syntyä ja sen menestystä 1900-luvulla. Ammattiyhdistysliikkeen synnyn taustalla oli työntekijöiden välisen kilpailun lopettaminen rakentamalla työvoiman tarjoajien ”kartelli”. Knudsen kyseenalaistaa Thompsonin tavoin perinteisen näkemyksen, jonka mukaan työväenliike syntyi teollisen vallankumouksen seurauksena. Kyse oli pitkstä ja monivaiheisesta prosessista, jossa työväenliike oli osaltaan synnyttämässä uudenlaista työtä ja luomassa teollisuutta. Knudsenin mukaan moni käsityöläinen itse asiassa hyötyi kapitalismin vapaasta kilpailusta teollistumisen seurauksena, millä hän selittää käsityöläisten aktiivisuuden työväenliikkeessä. Käsityöläiselle palkkatyö tehdasteollisuudessa saattoi joissakin tapauksissa tarkoittaa sosiaalisen nousun väylää pois primitiivisistä oloista korkeampiin palkkoihin ja parempiin työskentelyolosuhteisiin. Knudsenin käsitys poikkeaa Hobsbawmin tulkin-
nasta, jonka mukaan sekä kapitalistinen liberalismi että proletaarinen sosialismi uhkasivat käsityöläisiä.²⁶

Eric Hobsbawmin mukaan on epäilemättä sekä totta että luonnollista, että työväenliikkeen aktivistit nousivat suhteettoman voimakkaasti juuri käsityöläisten luokasta.²⁷ Christopher Laschin mukaan 1800-luvun työväenliikkeen ja työväenkulttuurin tutkijat ovat erimielisiä monista kysymyksistä lukuun ottamatta yhtä yleisesti tunnettua tosiasiaa: työväenliikkeitä teollistumisen ensimmäisinä vuosikymmeninä hallitsivat taitavat käsityöläiset, eivät tehdastyöläiset. Tämä on todistettu ainakin Ranskan, Englannin ja Amerikan osalta, joissa nimenomaan käsityöläiset lähtivät barrikadeille ja perustamaan työväenliikkeitä vastustaakseen teollistumisen tuomia innovaatioita, säilyttääkseen professionsa ja estääkseen sitä proletarisoitumasta. Vielä tehdastuotannon alkuvaiheessa 1800-luvun lopulla käsityöläiset toimivat innoittajina työväenliikkeelle.²⁸

Teollistumisen alkuvaiheessa käsityöläisten asema vaikutti uhanalaiselta. Kapitalismin syntyä ja kehitystä tarkastellessaan monet yhteiskuntateoreetikot ja tutkijat ovat edustaneet niin sanottua käsityön

häviämisteoriaa. Sen mukaan käsityöläisten työt vähenevät, ansiot pienenevät, käsityöläiset köyhtyvät ja viimein häviävät vapaassa kilpailussa teollistumisen puristuksessa elinkeinorajoitusten ja muiden esteiden poistuessa. Käsityön häviön on tulkittu usein hätäisesti ja virheellisesti alkaneen siitä, kun käsityöläisten osuus väestöstä alkoi laskea, vaikka tulisi huomioida käsityön tuottavuuden paraneminen ja käsityöläisten edelleen jatkunut määrällinen kasvu.²⁹

Suomen 1900-luvun taitteen elinkeinorakenteessa käsityöläisten osuudeksi ammatissa toimivasta väestöstä arvioidaan vain noin kaksi prosenttia ja muidenkin tilastojen pohjalta korkeintaan 4–5 prosenttia. Vielä ensimmäisen maailmansodan aattona koko teollisuustyöväestön, mukaan lukien käsityöläiset, osuus koko ammatissa toimivasta väestöstä oli kymmenen prosentin tienoilla.³⁰ Sitä, että käsityöläisten osuus väestöstä ja heidän määränsä työväenliikkeessä oli suhteellisen pieni verrattuna heidän suureksi todettuun vaikuttavuuteensa, selittää osittain tilastollinen harha. Tutkijat kuten Leevi Norrena ovat käyttäneet tilastoinnin pohjalla henkikirjoja, joihin käsityöläisiä harvoin merkattiin varsinkaan, jos nämä omistivat pienenkin maatilkun. Myös pitäjien taksoitus- eli veroluetteloihin kohdistuu samanlainen tilastoharha, kuten Risto Alapuro on havainnut Huittisten kohdalla. Hän arvelee verotetuiksi ilmoitettuja käsityöläisiä olevan ikään kuin ”piilossa” työläisten joukossa.³¹ Itse otaksun käsityöläisiä edelleen olleen ”tilastoilta piilossa” varsinkin mäkitupalaiisten ja itsellisten joukossa sekä ainakin sivutoimisina kotiteollisuuden harjoittajina myös talollisten ja torpparien joukossa.

Alapuro selittää käsityöläisten keskeisen aseman radikaalissa joukkopolitiikassa ja etenkin työväenliikkeen järjestäytymisessä sillä, että käsityöläisillä oli koetellut taidot ja tavallista paremmat yhteydet paikallisyhteisön ulkopuolelle – toisin sanoen kykyä kollektiiviseen toimintaan. Samoin kuin kädentaitoja vaativissa työaskareissaan he pyrkivät löytämään reformistisen ratkaisun myös sille haasteelle, jota ratkovaan joukkoliikkeeseen he liittyivät. Käsityöläisten tiennäyttäjäasennetta ja asemaa pohtineessa tutkimuksessa tästä on käytetty ilmausta *quest for respectability*. Sillä tarkoitetaan käsityöläisten pyrkimystä arvonannon saamiseen sekä halua näyttää kunnialliselta niin

oman kuin niin sanotun paremman väenkin silmissä.³² Kädentaidoistaan ylpeä ja omanarvontuntoinen käsityöläinen toimi itsevarmasti työväenliikkeessä, usein vielä sen johdossa. Juuri käsityöläisillä oli valmiutta ja halua toimia pro-aktiivisesti myös poliittisesti suunnitelmalla ja rakentamalla muodollisia organisaatioita, jotka vaativat rationaalisia suunnitelmia ja sellaista pätevyyttä kuin lukutaitoa.³³ Työväentalojen rakentajat olivat samalla työväenaatteen rakentajia.

Käsityöläiset sosiaalisena ryhmänä asettuivat Suomessa syntyvän keskiluokan ja työväenluokan välimaastoon, arvostetuimmat ja varakkaimmat heistä (keskustojen pienyrittäjät) lähemmäs edellistä mutta valtaosa (pitäjänkäsityöläiset) lähemmäs työväkeä niin olojensa kuin työnsäkin puolesta. Käsityöläisten sosiaalista joustavuutta ja keskiluokkaista asemaa kuvaa se, että he olivat aktiivisesti mukana paitsi agraarisissa liikkeissä ja työväenliikkeessä myös monissa talollisten, virkamiesten ja sivistyneistön johtamissa järjestöissä, kuten vapaa-palokunnassa ja raittiusliikkeessä – niissäkin usein johtoasemissa. Alapuron mukaan käsityöläisten politisoituminen johtui siitä, että heidän piirissään vaalittiin keskiluokkais-kansallista itsekasvatuksen ja kunnan kansalaisuuden ihannetta sekä ajatusta mahdollisuuksien tasa-arvosta. Ne määrittelivät pienyrittäjien asettumisen kaupungistuvan yhteisön jäseniksi.

Varsinkin maaseudun työväenyhdistyksiä johtivat usein käsityöläiset ja niin sanotut itsenäiset työmiehet. Käsityöläisen itsenäisenä ammatinharjoittajana olisi voinut olettaa 1900-luvun taitteen Suomessa omaksuvan pikemmin talollisen kuin työläisen arvomaailman. Käsityöläisten innokkuutta työväenaatteeseen, saati sosialistisiin tasajakovaatimuksiin ja tuotantovälineiden yhteisomistukseen, voikin pitää paradoksaalisena, kun ottaa huomioon käsityöläisten perinteisen statuksen ja vertaa sitä työläisten epäitsenäisempään asemaan vierasmääräytyneessä palkkatyössä. Asetelma vain korostuu tilanteessa, jossa työväenliike alkoi ajaa sosialismia eli viime kädessä työvälineiden yhteisomistusta. Puolen valintaa on selitetty suomalaisen yhteiskunnan myöhäisellä teollistumisella, maatalousvaltaisuudella, tilattomien määrän nopealla kasvulla sekä sillä, että moni pitäjänkäsityöläinen samastui itsellisenä pikemminkin vuokraviljelijöihin ja tilojen työ-

väkeen kuin maata omistaviin talollisiin sosiaalisen taustansa takia. Moni käsityöläinen kuului alun perin tilattomaan maatyöväkeen tai vuokraviljelijäperheeseen. Suutarien ja heidän isiensä sosiaalista taustaa kvantitatiivisin menetelmin tutkinut Eija-Riitta Tyystjärvi on osoittanut tämän myös Turun kaupungin 1800-luvun lopun ammattityöväen osalta.³⁴

Niin suomalaisessa työväenkirjallisuudessa, poliittisessa työväenliikkeessä kuin ammattiyhdistysliikkeessäkin ilmeni vahva käsityöläinen ja agraarinen tausta. Suomalaisen työväenliikkeen laajalle agraariselle vaalikannatukselle ja torpparien asettumiselle samaan rintamaan maattomien, teollisuustyöväen ja monien käsityöläisten kanssa ei löydy vertailukohtaa. Alapuron mukaan käsityöläisten poliittiselta toiminnalta puuttui selkeä vastapuoli toisin kuin torppareilta, joiden toiminta oli ainoastaan reaktiivista talonpoikaisäntien toimille, mikä osaltaan selittää käsityöläisten (pro)aktiivisuuden. Toisaalta mielenkiintoinen on havainto, jonka mukaan itsenäiset käsityöläiset olivat jo 1800-luvun puolella toimineet toisinaan torpparien edusmiehinä. Organisoituessaan käsityöläiset olivat edelleen vetäneet mukaansa ja avustaneet maaseudun alustalaisia jopa näiden tasajakovaatimuksissa.³⁵ Eivätkö käsityöläiset kokeneet aatteessaan ristiriitaa? Entä lähtivätkö he työväenliikkeestä sosialistisen ohjelman omaksumisen myötä?

Käsityöläisten politisoituminen ei selity ammattikuntatraditiolla

Ensimmäiset ammattiyhdistykset syntyivät pitkälti vanhojen käsityöläisammattien pohjalta. Ammattiyhdistyksiä perustettiin ajamaan palkkatyöläisintressejä aluksi paikallisella tasolla lähinnä käsityöliikkeissä, kirjapainoissa, rakennusalalla sekä muilla käsityömäistä teollisuus- ja rakennustyötä tekevien ammattimiesten aloilla. Pauli Kettusen mukaan varsinaisen teollisuustyöväen ammattiyhdistysorganisoituminen käynnistyi toden teolla vasta Venäjän vuoden 1905 vallankumouksen ja Suomeen levinneen suurlakon myötä kasvaen

ratkaisevasti myös käsityöaloilla. Edelläkävijänä ammattiyhdistystoiminnassa on ollut tapana pitää kirjaltajia, kirjatyöntekijöitä. Viljo Rasila nostaa vanhimpina ammattiyhdistyksenä esiin suutarien, räätälien ja verhoilijoiden yhdistykset 1880-luvun lopulla. Ne olivat luonteeltaan aluksi wrightiläisiä, sillä niihin kuului sekä työnantajia että työntekijöitä. Esimerkiksi kaupunkien ammatillinen räätälintyö oli elinkeinovapauteen (1879) asti laillisesti suojeltua, ammattikuntasäädösten alaista mieskäsityötä. Ensimmäisen valtakunnallisen kokouksensa räätälit pitivät tiettävästi vuonna 1894 ja järjestäytyivät valtakunnallisesti vuonna 1899.³⁶

Tutkimuksessa käsityöläisille usein annettu kunnia työväenliikkeen synnystä johtuu ainakin osittain heidän ammattikuntatraditiostaan. Osa tutkijoista on korostanut käsityöläisten ammattikuntia työväen ammattijärjestöjen alkukotina – osa on kyseenalaistanut niiden merkityksen tai nähnyt jatkumon keinotekoisena. Thompsonin mukaan kiltajärjestö- ja ammattikuntapohjainen järjestäytyminen toimivat esikuvina varhaisille ammattijärjestöille huolimatta niiden erilaisesta luonteesta. Edellä mainitut olivat paikallisia, jälkimmäiset valtakunnallisia yhteenliittymiä.³⁷ Ammattikuntalaitos kiltatunnuksineen toimi lähinnä esineiden symbolimerkityksien välittäjänä kehittyvälle työväenliikkeelle. Hobsbawm puhuu ammattiryhmien ikonografian ja kansallisten manifestaatioiden yhteydessä traditioiden keksimisestä, joka saavutti Euroopassa huippunsa vuosien 1880–1914 välisenä aikana. Työväenperinteen tuntija Pirjo Kaihovaaran mukaan monet työväenliikkeen tunnuskuvat, embleemit, ovat periytyneet suoraan käsityöläisten kiltojen ja ammattikuntien kilvistä, arkuista, maljoista ja painotuotteista ammattiyhdistysten lippuihin, rintamerkkeihin ja jäsenkirjoihin. Ammattikuntaperinteitä kantavat käsityöläisyhdistykset olivat varhaisimpia lippujen teettäjiä. Käytetyt tunnukset olivat kansainvälisesti yhdenmukaisia: höylä puusepillä, kirves kirvesmiehillä, rinkeli leipureilla, aarnikotka kirjanpainajilla, saapas suutareilla, sakset räätäleillä jne.³⁸

Kaupunkien käsityöläisten ja ulkotyöväen orastavasta amatillista järjestäytymistä löytyy tietoja Suomesta 1600-luvulta alkaen. Naiset oli yleensä suljettu käsityöammattikunnista. Pauli Kettunen

korostaa ammattikuntatradition merkitystä työväenliikkeen synnys-
sä. Nähdäkseni selitysmalli sopii perin huonosti agraariseen Suo-
meen, jossa kaupunkeihin liittyvä ammattikuntaperinne oli sängen
nuori ja ohut verrattuna Keski-Euroopan maihin, joissa se juontuu
jo keskiajalta.³⁹ Samansuuntaisesti on tulkinnut myös Pertti Haapala,
joka korostaa suomalaisen työväestön syntyä verraten myöhäisenä
ja maalaisena ilmiönä, jolle ominaista ja olennaisempaa oli muun
muassa tilattoman väen kysymys ja työväestön kärkijoukon kansal-
linen orientaatio.⁴⁰ Haapala yhdistää työväestön historian lähinnä
työväenliikkeen historiaan ja siihen, kuinka työväestö muodostui
sosiaalisena ja poliittisena ilmiönä. Kettusen mukaan tehdasteolli-
suuden työläisten mahdollisuudet kollektiiviseen toimintaan olivat
käsityön ammattialoja selvästi huonommat, sillä se kehittyi uudelta
pohjalta, eikä sillä ollut ammattikuntaperinteeseen verrattavia läh-
tökohtia. Kaihovaaran mukaan menneisyyden ja vanhojen perinteiden
ihailu ilmeni kuitenkin yhtä lailla teollisuustyöväen käyttämässä
symboleissa.⁴¹

Hannu Soikkanen tulkitsee 1800-luvun liberalismiin murtaneen
yhtenäiskulttuuria ja raivanneen välillisesti tietä myös työväenliik-
keelle, joka omaksui edistys-, ihmis- ja kulttuuroptimismiin hyläten
tradition vanhoine auktoriteetteineen.⁴² Työväenliikkeen synnyn
taustalta voidaan löytää myös laulavat ja kiertävät käsityöläiskisällit
sekä kaupunkien käsityöläisten sunnuntaikoulut. Käsityöläiset olivat
työväenliikkeen kärkijoukkona sikäläkin, että tarkoituksena oli kas-
vattaa moderneja työläisiä. Pekka Rehumäki on tarkastellut työläisten
sivistysseuroja suomalaisen työväenliikkeen varhaishistoriassa. Hän
tulkitsee työväenliikkeen historian Haapalan ja Irma Sulkusen tavoin
voionmaalaisittain eli lähtien 1860-luvun ”seurallisuuden ajasta”
vapaapalokuntineen ja raittiusjärjestöineen, eikä vasta patriarkaalisen
wrightiläisen työväenyhdistyksen perustamisesta. Rehumäen mu-
kaan työväen sivistysseurojen taustalta on löydettävissä 1840-luvun
ruotsalainen sivistysseuraliike sekä aina Keski-Euroopan vaeltavien
kisällien lukutuvista kehittynyt ”sivistysseurasosialismi”, joka kul-
keutui saksankielisistä maista yleensä Tukholman kautta Suomen
rannikkokaupunkeihin.⁴³

Radikaalit suutarit ja käsityöläisten politisoituminen

Käsityöläisten politisoitumista voidaan ymmärtää kenties parhaiten tarkastelemalla suutareita ja räätäleitä. Yhteisartikkelissaan *Political Shoemakers* (1984) Eric Hobsbawm ja Joan Wallach Scott nostavat politisoituneista käsityöläisistä esiin varsinkin suutarit, joiden 1800-luvun poliittinen radikalismi on yleisesti tunnettua. Suutarit olivat radikaaleja sekä omaa ammattiaan koskevilla asioilla että laajemmissa sosiaalisissa protestiliikkeissä. Kengäntekijät ottivat hana-kasti politiikan teonkin suoraan omiin käsiinsä. Käsityöläisistä juuri suutarien ammattiyhdistykset olivat varhaisimpia saaden monissa maissa kuten Ranskassa, Sveitsissä ja Englannissa ensimmäisinä valtakunnallisen luonteen jo 1800-luvun alussa.⁴⁴

Hobsbawm ja Scott vyöryttävät esiin useita sosiaalishistorioitsijoita ja lukuisia esimerkkejä Eurooppaa ja Etelä-Amerikkaa myöten varsinkin 1700-luvun lopun ja 1800-luvun poliittisista levottomuuksista, joissa nimenomaan suutareiden asema oli keskeinen. Suutarit yhdessä puuseppien ja räätäleiden kanssa olivat Ranskassa ja Saksassa lakkoherkin ja vallankumouksalttein joukko. Jo Bastiljin valtauksessa sekä sitä seuranneina Ranskan vallankumouksen vuosina käsityöläiset, varsinkin puusepät, lukkosepät ja suutarit olivat suurimpia levottomuuksiin osallistuneita ammattiryhmiä vangituista päätellen. Euroopan ”hullun vuoden” 1848 takaa löytyvät niin ikään suutarit esimerkiksi Saksassa. Suutarit olivat suurin maasta karkotettujen ammattiryhmä Pariisin kommuunin kukistuttua 1871.⁴⁵

Suutareiden ammattikulttuuria on luonnehdittu yhdessä kutojien kanssa vahvimaksi ammatti-identiteetiksi. Eräänä esimerkkinä tästä voidaan pitää maanantaivapaata, joka vakiintui yleisesti (käsi)teollisuudessa. Edes kohtuullisen maksun työstään saanut käsityöammatilainen nähtiin harvoin työskentelemässä maanantaisin. Suomessa tämä ”pyhä maanantai” eli ”joutomaanantai” tunnettiin ”Viipurin maanantaina”. Joutomaanantai merkitsi käsityöläisille traditionaalista palkanlisää, ikimuistoista nautintaa. Thompsonin mukaan ”pyhää maanantaita” on kunnioitettu kaikkialla, missä vallitsi pienimuotoinen kotiteollisuus. Englannissa suutarit kunnioittivat maanantaisin

myös suojeluspyhimystensä Crispinuksen ja Crispinianuksen muistoa usein kosteissa merkeissä. Suojeluspyhimysten juhlapäivää 25. lokakuuta vietettiin Englannin maaseudulla paikoin aina 1800-luvun lopulle, mikä on merkille pantavaa ottaen huomioon organisoitujen kiltojen varhaisen vähenemisen ensimmäisenä teollistuneessa maassa.⁴⁶

Mitä Hobsbawm ja Scott sitten tarjoavat selitykseksi suutarien poliittiselle radikalismille? Entä voidaan näitä selityksiä soveltaa myös muihin käsityöaloihin ja Suomen oloihin? Suutarien ammattikunta oli ainakin perinteisesti suuri, suutarit muodostivat varhaisimpia kiltoja, he olivat kaikkialla läsnä. Suutari harjoitti *kiertävää ammatia*, johon kuului jo vilkas kisällikierto. Suutarin ammattistatus oli vaatimaton, jopa primitiivinen verrattuna muihin käsityöaloihin, joissa esiintyi hienojakoista erikoistumista. Toisaalta monille suutareille oli ominaista paitsi lukutaito myös lukeneisuus, kirjalliset harrastukset ja peräti intellektualismi. Suutarit olivat monin paikoin "filosofi-ajatteliijoita", kyläpoliitikoita, kuten räätäli Halme. Suutarille oli ominaista riippumattomuus itsenäisen ammatin harjoittajana, mielipiteenvapaus, itsekasvatus ja itsetietoisuus. Neulankäyttäjät oli pisteliäs myös puheissaan.

Syynä suutareiden lukeneisuuteen on pidetty sitä, että suutarintyö istumatyönä oli vähiten raskain maaseudun miesten töistä. Tästä syystä siihen hakeutuikin fyysisesti heikompia, pienikokoisempia tai lievästi invalidisoituneita yksilöitä, joiden tuli älyllisellä pohdiskelulla kompensoida puutteensa. Suutarintyö ja verstaasosiaalisena keskuksena olivat äänettämiä, mikä mahdollisti keskustelut verrattuna vaikkapa meluisaan sepäntyöhön, kuumaan ja pimeään pajaan. Suutarin työkalusarja oli kevyt, mikä sekkin mahdollisti kirjojen kuljettamisen mukana. Riitta Oittinen on esittänyt samanlaisia huomioita räätälinammattista löytäen mainintoja, joiden mukaan ruumiinrakenteeltaan heikot lapset laitettiin kevyenä pidettyyn räätälinoppiin. Suutarit ja räätälit olivat kyläyhteisön avainhenkilöitä. Suutarintyö erosi räätälintyöstä siten, että köyhät valmistivat yleensä itse vaatteensa, mutta suutarin palveluksia tarvitsivat niin varakkaat kuin köyhätkin. Räätälintyötä saatettiin toisaalta pitää hiukan hienompana tai

ainakin siistimpänä verrattuna suutarintyöhön. Nämä suutarin- ja räätälintyön ominaispiirteet välittyvät paitsi muistitietoaineistossa myös lukuisissa lauluissa, sananlaskuissa ja kaunokirjallisuudessa.⁴⁷

Pohjantähti-romaanissa räätäli Halme on ruumiiltaan heikompi, ”herraskainen, kuivanlaina mies”, kuin moni muu Pentinkulman mies. Hän ei muutenkaan ole tottunut tai soveltunut tekemään raskasta työtä. Kyläräätäli pukeutuu aina moitteettomasti. Hänen tapansa ovat korostuneen muodolliset, käytös arvokasta ja sanat harkittuja. Jyrki Nummen tulkinnan mukaan Halmeen pyrkimys eleganssiin ja tyylipuhtauteen kertoo välillisestä ja etäisestä suhtautumisesta empiiriseen maailmaan. Teoreettisesti pohdiskelevalle kirjaviisaalle raaka todellisuus on vierasta. Halmetta voidaan syystä pitää kyläoriginellina räätälinä, joka paikkaa puutteensa lukemalla ja politikoimalla. Otto Kivivuori, joka johtaa Koskelan pärekattotalkoita, komentaakin kraatarin tekemään pärenippuja köyteen ”kun olet oppinu solmuja tekeen”. Tämäkään helppo työ ei tahdo Halmeelta luonnistua. Kotimatallaan talkoista Halme syventyykin ajatuksiinsa kansansivistystyön merkityksestä.⁴⁸

Hobsbawmin ja Scottin mukaan suutarien korostunut poliittinen radikalismi laimeni 1800-luvun loppuvuosina jyrkästi, eikä suutareilla ollut niin keskeistä asemaa sosialistisen työväenliikkeen aikakaudella. Politisoituneet suutarit kuuluivat maaseudun, verstaiden ja kyläyhteisöjen aikaan, eivät enää kaupunkien tehdasteollisuuteen. Suomen osalta Hobsbawmin ja Scottin väite suutareiden politisoitumisen laimenemisestä sosialistisen työväenliikkeen synnyttyä voidaan osoittaa pääosin pitämättömäksi, johtuen osittain jo maamme myöhäisestä teollistumisesta.⁴⁹ Suomalainen sanonta ”suutari pysyköön lestissään” todistaa jo sekin, että suutarit pyrkivät vaikuttamaan omaa ammattialaansa laajemmin ja puuttumaan kärkkäästi havaitsemiinsa yhteiskunnallisiin epäkohtiin.

Käsityölläiset liittyvät mielenkiintoisella ja konkreettisella tavalla myös yksilötasolla suomalaisen työväenliikkeen ja sosialismin alkuvaiheeseen. Itse asiassa juuri käsityölläisammateissa toimivat työlläiset olivat tuomassa sosialismia työväenyhdistyksiin ensimmäisinä ja väkevimminkin jo 1890-luvun taitteessa. Helsingin työväenyhdistyk-

sessä sosialismia kannattivat aktiivisimmin ulkomaalaisia vaikutteita kisällikierrossaan saaneet ”rähisijät”, kuten maalari Kössi Koskinen, suutari Eetu Salin, puusorvari Otto Tiuppa sekä Taavi Tainio.⁵⁰ Myös sosialistisen työväenliikkeen pää-äänenkannattajan *Työmies*-lehden (1895) johtokunnassa istui aluksi käsityöläistäustaisia työväenaatteen radikaaleja, kuten räätäli K. Jokela. Työväenpuolueen perustamisesta päättäneessä Turun työväenyhdistysten edustajakokouksessa 1899 sosialistista linjaa kannattivat Helsingin, Turun, Tampereen ja Oulun työväenyhdistysten edustajat sekä monet yksittäiset käsityöläisaktiivit, kuten räätäli A. Markkanen Kotkasta, suutari Yrjö Mäkelin Porista ja räätäli J.E. Lillnix Vaasasta. Käsityöläisillä oli keskeinen rooli myös työväenliikkeen aktivismissa ja etenkin maanalaisessa toiminnassa paikallistasolla suurlakkoaikana.⁵¹

Eetu Salin ja Yrjö Mäkelin työväenaatteen suutareina

Työväenliikkeen johtohahmoista Eetu Salin (1866–1919) ja Yrjö Mäkelin (1875–1923) olivat suutareiden poikia ja itsekin suutareita työskennellen jopa samassa verstaassa. Otto Wille Kuusinen (1881–1964) puolestaan oli laukaalaisen torpparin ja pitäjänräätälin Wilhelm Kuusisen ylioppilaaksi saakka itsensä lukenut poika, vaikka oli menettänyt Salinin tavoin äitinsä ollessaan alle parivuotias. Juuri kiertävä käsityöläisammatti olikin sittemmin oiva keino agitointiin. Salinin ja Mäkelinin ohella moni muukin vanhan työväenliikkeen johtohahmoista oli työläiskansan parista nousseita puhe- ja kädentaitoisia sosialismin kolportöörejä (matkasaarnaajia) kuten mäkitupalaisen poika Taavi Tainio, joka oli jäänyt täysorvoksi kuusivuotiaana. Psykohistoriallisessa katsannossa he kaikki olivat lyhyeen katkennutta äitisuhdetta ja varhaislapsuudessa järkkynyttä minäänsä ankarien käsityöläisisiensä varjossa käytännön kädentaidoillaan ja lukeneisuudellaan työstäneitä poikia.

Asikkalalainen suutari Johan Salin kasvatti äidistään nälkävuonna 1868 orvoksi jäänyttä esikoistaan Eetua sellaisessa kurissa, että poika karkasi jatkuvasti kotoa. Viisivuotiaana Eetun oli sopeuduttava

aitipuoleen ja yhdeksän vanhasta hän joutui avustamaan isäänsä suutarintöissä. Salin aloitti oman kisällinkiertonsa 14-vuotiaana ja päätti sen yhdeksäntoista vuoden iässä Tampereella valmistuneena sekä suutarimestariksi että sosialistiksi. Hänen kerrotaan myöhemmin itse todenneen, että ”socialismi Suomessa alkoi siitä, kun Eetu Salin meni suutarin oppiin”.

Työtaistelujen ja lakkojen määrä ja merkitys lisääntyivät työväen ammatillisessa järjestäytymisessä. Ennen 1890-luvun alun pula- ja lakkovuosia lähinnä vain jotkut käsityöläisryhmät olivat uskaltaneet työtaisteluihin. Salin liittyi 1890-luvun alussa Helsingin työväenyhdistykseen ja alkoi vastustaa aktiivisesti wrightiläistä työväenliikettä innostaen osan Helsingin suutareista mielenosoitusmarssille Pasilaan vappuna 1895.⁵² Salin toimi vain vuotta myöhemmin ”suurena lakkokesänä” lakkokenraalina ja johti pääkaupungin ”paremman väen” suutarien lakon voittoon, minkä seurauksena työnantajapuoli jättäytyi suutarityöntekijöiden ammattiosastosta. Ansaitemallaan palkintostipendillä Salin matkusti Ruotsiin perehtyäkseen ammatteensa ja aatteeseensa syvemmin.

Salin oli puhujana ja sanankäyttäjänä eräs vanhan työväenliikkeen tunnetuimmista. Soikkasen kuvauksen mukaan hän ei ollut sosialismin teoreetikko tai aatteessaan radikaali, vaan olosuhteiden muovaama käytännön sosialisti, joka ajoi yhteiskunnallisia reformeja. Salin säilytti puheissaan ja ilmauksissaan ”proletaarisen alkuvoimaisen ja hiomattoman esitystavan”. Palmgren on luonnehtinut iskeviä työläisrunojakin laatinutta Salinia ”väkeväksi, titaaniseksi persoonallisuudeksi”, joka kirjoitti ja esitti ”mahtavasti hahmoteltuja ja samalla kansanomaisen reheviä agitaatiopuheita”, joita leimasi pateettisuus ja karkeus aidoimmillaan. Salin oli perustamassa Suomeen työväenpuoluetta sekä allekirjoittamassa Punaista julistusta (1905), joka tuki vallankumouksen jatkamista. Hän toimi kansanedustajana, monissa työväenliikkeen johtotehtävissä ja vieläpä menestyvänä kansankeittiö-yrittäjänä. Parlamentaarista linjaa ennen sisällissotaa kannattanut Salin toimi punaisten virallisen äänenkannattajan *Tiedonantajan* päätoimittajana alkukevästä 1918. Salin tuomittiin ensin kuolemaan, mutta tuomio muutettiin sittemmin kymmenen

vuoden kuritushuonevankeudeksi. Salin kuoli Sörnäisten vankilassa epäselvissä olosuhteissa ”nälkään ja viluun” huhtikuussa 1919.⁵³

Väinö Linnan suurromaanissa *Täällä Pohjantähden alla* räättäli Halmeen esikuvana on ilmiselvästi ollut räättäli Salin, joka romaanissa vierailee Pentinkulmalla pitäen puheen Halmeen tuvassa ja herättäen ihailua: ”Se on kulkenut ulkomaillakin sosialismia oppimassa, ja se osaa vieraita kieliäkin. On suutarin poika ja itsekin suutari.” Salin on pentinkulmalaisten mielestä ”työväen suurimpia herroja”, ”oikeastaan koko työväenasian perustaja”. Linna on kirjoittanut Salinin kuvitteelliseen agitaatiopuheeseen voimakkaita raamatullisia rinnastuksia. Pentinkulman vähäväkisiä Salin vertaa Israelin sorrettuun kansaan. Salin ja työväentalo edustavat romaanissa uuden ajan esiinmurtautumista kyläyhteisöön.⁵⁴

Suutarimestari Vilho Mäkelinin suurperheen esikoinen Yrjö Mäkelin aloitti 12-vuotiaana isänsä suutarinverstaassa Tampereella pitkät työpäivät. Poika lähti kansallisesti valistuneesta kodistaan kisällinkiertoon 16-vuotiaana takanaan yksi luokka kansakoulua ja suutarinopit. Tällöin hän myös liittyi wrightiläiseen työväenyhdistykseen. Puluvuosina 1893–94 nuori Mäkelin työskenteli ja yöpyi suuressa helsinkiläisessä jalkineliikkeessä epäinhimillisissä oloissa pimeässä, liassa ja kylmässä täiden keskellä tehden 14-tuntisia työpäiviä olemattomalla ”orjapalkalla”. Mäkelin koki omakohtaisen kipeästi 1890-luvulla, miten ”työväestö oli pohjalla, yhteiskunnan likakuopassa”.⁵⁵

Kansakoulu- ja muut kansanvalistuspyrinnöt antoivat herätteitä itsekasvatukseen suomalaisen työväenliikkeen varhaisille johtohenkilöille. Pohjantähdessä kerrotaan räättäli Halmeen imeneen Tampereella räättäläinopissa kaiken mahdollisen kansansivistyksen ilmaisluentoja kiertäessään. Kansakoulun jäätyä vähälle huomiolle hankki tosielämän Eetu Salin yhteiskunnallisia virikkeitä ja lukuintoa Helsingissä elokuussa 1894 järjestetyillä yliopistollisilla lomakursseilla. Yrjö Mäkelin puolestaan osallistui Porissa kansanopistokursseille (1898). Sortovuodet lisäsivät yleisesti ottaen kansanvalistustoimintaa, joka tähtäsi poliittiseen aktivoitumiseen.⁵⁶ Sittemmin työväentaloista muodostui työväestön sivistys- ja kulttuuritoiminnan paikallisia

keskuksia, joissa pidettiin paitsi opinto- ja näytelmäkerhoja myös käsityökurseja.

Avioiduttuaan ja muutettuaan Poriin Mäkelin tutustui toveri Saliniin. Mäkelin erotettiin väliaikaisesti työväenyhdistyksestä hänen arvosteltuaan räväkästi yhdistyksessä vaikuttanutta pappia ensimmäisessä julkisessa puheessaan 23-vuotiaana. Työ- ja aatetoveristaan oppia ottaen Mäkelin oli kuitenkin Porin työväenyhdistyksen edustajana Turussa perustamassa työväenpuoluetta tullen valituksi puoluehallintoon. Mäkeliniä on luonnehdittu ”kaunopuheiseksi palopuheilijaksi”. Vaikka Mäkelin tunnettiin Salinin tavoin ”suuren tyylin rektorina” ja ”pateettisen julistustyylin mestarina”, kuten Palmgren asian ilmaisee, oli hän taitavimmillaan kynä kädessä lehtimiehenä.⁵⁷ Mäkelin siirtyi suutarinpalliltaan itse opiskelleena kynäniekkana vastaperustetun tamperelaisen *Kansan Lehden* päätoimittajaksi. Hän kuului työväenpuolueen turkulais-tamperelaiseen maltilliseen siipeen omaksuen perustuslaillisuuden sortokausina. Mäkelin esitti radikaalin äänioikeusvetoomuksensa Forssan puoluekokouksessa (1903), jossa SDP omi Itävallan kautta Saksan sosialidemokraattien hyväksymän Erfurtin marxilaisen ohjelman. Mäkelin laati tamperelaisten johtajana myös suurlakon aikaisen ”Punaisen julistuksen”.

Mäkelinille kansallinen taistelu autonomian puolesta oli työväenliikkeenkin tärkein tehtävä. Hän tuki jääkäri liikettä värväten työläisnuorisoa ja lähettäen Leo-poikansa Lockstedin leirille. Vuoden 1917 ensimmäisillä valtiopäivillä Mäkelin parlamentarismen vankana kannattajana johti puhetta perustuslakivaliokunnassa, joka laati työväenemmistöisen eduskunnan heinäkuussa hyväksymän ensimmäisen valtalin. Keväällä 1918 Mäkelin toimi kansanvaltuuskunnan kirjallisissa agitaatiotehtävissä. Sisällissodan jälkeen vanhan työväenliikkeen selkeimpänä patrioottina pidetty Mäkelin vangittiin Tampereella ja tuomittiin maanpetoksesta kuolemaan, mutta hän kieltäytyi anomasta armoa. Mäkelin oli omien sanojensa mukaan joutunut ”taksoitetuksi ylimpään luokkaan”. Elinkautiseksi kuritus-huonetuomioksi muutetun rangaistuksen Mäkelin kärsi ensin Sörnäisissä vanhan ystävänsä Eetu Salinin sellitoverina. Suuren perheen huoltaminen sekä terveydelliset, taloudelliset ja poliittiset vaikeudet

koettelivat Mäkeliniä hänen toimiessaan yleisen armahduksen jälkeen kommunistien piirissä. Jouduttuaan uudelleen vangituksi syksyllä 1923 hän teki itsemurhan unilääkkeillä Etsivän keskuspoliisin sellissä Helsingissä. Mäkelin nostettiin työväen marttyyriksi varsinkin Oulussa, jossa hän ehti vaikuttaa toimittajana.⁵⁸

Käsityöläisten joukosta rekrytoiti huomattava määrä sosialidemokraattien toimihenkilöitä ja "työväenagitaattoreita" varsinkin ennen suurlakkoa. Palkatun työväenpuhujan lähettämistä "maakuntamatkoille" esitettiin 1890-luvun lopulla niin Tampereen kokouksessa, *Työmies*-lehdessä kuin *Päivälehdessäkin*. Salin ja Tainio kiersivätkin innostamassa työväkeä puhujamatkoillaan vuonna 1898. Myös Väinö Linna kertoo *Täällä Pohjantähden alla* -romaanissa räätäli Halmeen suorastaan rakastaneen kokouksia ja puhetilaisuuksia sekä käyttäneen niissä useasti ja taitavasti sanan säilää. Jari Ehrnrooth on Soikkaseen nojaten tarkastellut sosialististen vallankumousoppien yhteiskunnallisia taustoja ja niiden sosiaalista kiinnittymistä tutkien Lahden valtakunnallisille agitaattorikursseille (1906) osallistuneiden taustoja. Kurssille osallistuneista 178 toverista käsityöläisiksi tunnus-tautui joka neljäs.⁵⁹

Lahdessa agitaatiokurssille osallistuneista käsityöläisistä 26 henkilöä (14,6 %) luettiin kone- tai rakennuskäsityöläisiksi, kuten eri alojen sepät, maalarit, muurarit ja kivenhakkaajat. Heistä joka neljäs oli toiminut puhujana. Tekstiili- tai nahkakäsityöläisiä eli suutareita, räätäleitä, ompelijoita ja verhoilijoita osallistui kurssille kaikkiaan viisitoista miestä ja kaksi naista. Heistä peräti puolet oli toiminut aiemmin puhujana. Ehrnroothin mukaan maatalous- ja teollisuustyöväki oli kurssilla aliedustettuna. Sen sijaan (ammatilliselta kannalta) verraten itsenäisen ja (sosiaaliselta kannalta) perinteikkään, hyvinvoivan ja ammattitaitoisen työväenluokan kerroksen muodostaneen rakennus(käsi)työväen ja varsinkin tekstiili- ja nahkatyöväen osuus oli huomattava. Kaikkiaan nämä ammattitaitoiset käsityöläiset muodostivat puolet kurssin osallistujajoukosta agitaattorit pois luki-en. Ehrnroothin tilastot tukevat käsitystä, jonka mukaan erityisesti suutarit ja räätälit olivat ryhmiä, jotka harjoittivat yleisesti agitointia.

Legendaarinen Salin ei siis ollut ainut lajissaan, vaan suutari-agitaattorin traditio eli Suomessa vielä suurlakon jälkeenkkin.⁶⁰

Samankaltainen ammattijakauma päti vielä SDP:n puolueopiston kurssilla vuonna 1913. Tuleva puolueen toimihenkilö oli tavallisimmin joko ammattitaitoinen työläinen tai käsityöläinen, vaikka käsityöläisten osuus olikin kääntynyt hienoiseen laskuun. Ehrnrooth epäilee maataloustyöväen ja torpparien edelleen jatkuneen aliedustuksen johtuneen heidän tukalasta taloudellisesta asemastaan. Torpparit eivät voineet irtaantua maatöistään toisin kuin vaikkapa liikkuvat käsityöläiset, jotka eivät olleet maahan sidottuja.⁶¹

Hobsbawm ja Scott löytävät selityksen "suutari-radikalismiin" huippuvuosiin teollistumiskehityksestä ja teollisen kapitalismin tuloista maaseudun elämään. Ensinnäkin teollistuminen ja koneellistuminen vähensivät kengänvalmistuksen käsityömäistä luonnetta aiheuttaen jännitystä alalle ja politisoiden sen. Toiseksi maatalouden kaupallistuminen aiheutti kyläyhteisössä kasvavaa tyytymättömyyttä, mikä herkisti väen suutareiden sanomalle. Suutareiden ahkeraan käyttämä poliittisen radikalismien työkalupakki kasvoi tuolloin erilaisten ideoiden, vaatimusten ja ohjelmien voimasta.⁶²

Suomessa työväenliikettä hallitsi selkeästi käsityöläisraditio suurlakon edellä. Koneellistunut tehdasteollisuus, ei niinkään sosialistinen politiikka, irrotti käsityöläiskädet työväenliikkeestä tämän jälkeen. Käsityöläisten osuus ammatissa toimivasta väestöstä pysyi kutakuinkin samana 1860-luvulta 1910-luvulle, vaikka se supistui suhteessa teollisuustyöväkeen. Teollistumisen vaikutus eri käsityöaloilla oli erilainen. Käsityöammateissa tapahtui yhä hienojakoisempaa erikoistumista, mikä oli eräs keino sopeutua teollistumiskauden haasteisiin. Koneellistuminen avasi uusia mahdollisuuksia joillekin käsityöläisille, kuten ompelukone ompelijoille. Moni käsityöläinen kokikin keskinäisen kilpailun suuremmaksi ongelmaksi kuin itse teollistumisen seurauksineen.⁶³

Tuotantorakenteen muutoksen syrjäyttämien käsityöläiskäsien ote kirposi myös politiikan areenoilta. Sosialidemokraattisen puoluekaaderiston tulokkaista katosivat Ehrnroothin mukaan ensin ne käsityöläisryhmät, joiden itsenäinen asema joutui muita aiemmin

uhanalaiseksi. Näitä olivat nahka- ja jalkinekäsityöläiset, erityisesti suutarit, räätälit ja värjärit. Ensimmäinen kenkätehdas perustettiin Suomeen vuonna 1896, mutta edulliset ulkomaiset tehdasvalmisteiset kengät valtasivat markkinoita jo 1870-luvulla kiristäen kilpailua.⁶⁴

Suutareiden työnkuva supistui koneistumisen myötä. Heidän täytyi siirtyä joko jalkineiden korjaukseen tai jonkin jalkinetehtaan palvelukseen. Uuden luomisesta oli siirryttävä säilyttävään tai vierasmääräytyneeseen palkkatyöhön, mikä merkitsi samalla huomattavaa tulojen alenemista. Kaupunkikäsityöläiset (ainakin käsityöläismestarit) ansaitsivat jopa kolminkertaisesti verrattuna maaseudun virkaveljiinsä lukuun ottamatta suutareita, joiden keskipalkka vuonna 1909 oli Helsingin (käsi)työläisammattien kehuimpia. Maaseudulla suutarit ansaitsivat paremmin sekä absoluuttisesti että suhteessa muihin ammattialoihin. Teollistumisen myötä 1900-luvun taitteessa maaseudun kiertävät käsityöläiset, suutarit ensimmäisinä, asettuivat paikoilleen verstaasiinsa. Tämä tarkoitti samalla sitä, ettei suutarikaan voinut enää liittää päätoimeensa kiertävän agitaattorin virkaa.⁶⁵ Jalkautuneiden käsityöläiskäsien politisoitumisen kiivain aika oli hiipunut, mutta ammattitaito antoi yhä arvostusta ja statusta.

Käsityöläinen – revolutionisti vai reformisti työväenliikkeessä?

Puhdasoppinen marxilais-kautskylainen sosialismi vähätteli ammattiyhdistystoimintaa verrattuna poliittiseen työväenliikkeeseen ja piti suurtuotantoa maataloudessa sekä teollista massatuotantoa ja kehittyntä tekniikkaa sosialistisen hyvinvoinnin edellytyksinä. Tähän kuvaan ei sopinut myöskään pienimuotoinen käsityöläisyys, jota pidettiin taantumuksellisena. Leninin sanoin: "Tiedämme, että trustit ja naisten tehdastyö ovat edistyksellistä. Me emme halua kulkea taaksepäin, käsityöhön, esimonopolistiseen kapitalismiin, naisten kotityöhön."⁶⁶ Suomessa mm. Edvard Valpas asettui vastustamaan ”kääpiömaanviljelyä”, jota hän piti kansan hyvinvoinnin esteenä.

Maatalouskysymykseen suhtautumisessa työväenliikkeessä vallitsi epätietoisuutta ja eripuraa.⁶⁷

Politiikantutkija ja agraaritutkija James C. Scottin mukaan Lenin tuomitsi agraarikysymyksiä käsitellessään vanhakantaisina talonpoikaiset tuotantomuodot, kuten pienimuotoisen, koneita hyödyntämättömän perheviljelyn. Lenin omaksui mekanisoidun, suuren mittakaavan modernin maanviljelyn ja ennen kaikkea koneellisen tehdasteollisuuden ainoiksi ja historiallisesti välttämättömiksi tuotantomuodoiksi. Lenin näki Marxin tavoin maanviljelyn eri tuotantotavoissa analogian kotiteollisuuskutojen kangaspuiden ja suurten mekanisoitujen tekstiilitehtaiden kutomakoneiden välillä. Edelliset oli tuomittu häviämään. Marx käytti usein sanontaa, jonka mukaan kangaspuut tuovat feodalismia mutta kutomakoneet kapitalismia. Lenin sovelsi käsityöläis-metforaa jopa vastustajiensa pilkkaamiseen todetessaan näiden olevan ”käsityöläisiä” ja käyttävän ”käsityöläismetodeja” verrattuna bolshevikkien ammattivallankumoukselliseen toimintaan.⁶⁸

Revisionismilla tarkoitetaan Marxin oppien ja etenkin vallankumouksen edellytyksiä koskevien käsitysten uudelleenarviointia. Revisionistien johtohahmoksi nousi Eduard Bernstein (1850–1932). Revisionismi kannatti sosiaalisia reformeja, hyvinvointia ja pienviljelyn sekä ylipäänsä pienomistuksen ja -yrittäjyyden elinvoimaisuutta, mikä teki ammattitaitoisista käsityöläisistä sen potentiaalisen kannattajaryhmän. Marxilaisuutta kritisoivan revisionismin eräs tunnettu teesi oli se, että maataloudessa pienet ja keski-suuret tilat eivät suinkaan katoa, vaan lisääntyvät sekä määrässä että osuudessa.⁶⁹

Kirjoituksissaan Lenin kritisoi Bernsteinia ja muita revisionisteja siitä, että nämä kaunistelivat järjestelmällisesti pientuotantoa, vaikka tieteen ja tekniikan edistysaskeleet järkyttivät väistämättömästi ja armottomasti pientuotannon perustoja kapitalistisessa yhteiskunnassa. ”Luontoistalouden raunioilla pientuotanto pysyy pystyssä ravitsemuksen loputtoman huononemisen, kroonisen nälän, työpäivän pitenemisen, karjan laadun ja sen hoidon huononemisen pohjalla, sanalla sanoen samoin keinoin, joilla käsityötuotantokin piti puoliin kapitalistista manufaktuuri tuotantoa vastaan.”⁷⁰ Leninin mukaan

revisionistit ovat tässä kysymyksessä tehneet niin tieteellisessä kuin poliittisessakin mielessä syntiä sysäämällä talonpojan yrittäjän (eli porvariston) katsantokannalle sen sijaan, että olisivat sysänneet hänet vallankumouksellisen proletaarin katsantokannalle.

Hobsbawmin mukaan marxistit Engelsin johdolla olisivat saaneet harjoittaa itsekritiikkiä pitäessään työväen yläluokkaa – kuten käsityöläisiä – reformisteina ja vähemmän vallankumouksellisina kuin muuta työläismassaa. Lenin syytti työläisaristokratiaa eli käsityöläisiä reformismista sosialidemokraattisissa liikkeissä katsoen heidän suorastaan estävän tai ainakin hillitsevän ikävästi marxilaista vallankumouksellisuutta.⁷¹

Varsinkin kiertävissä käsityöammateissa toimineet ja opinkäyneet käsityöläiset muodostivat paitsi organisoidun työväenliikkeen ytimen myös puoluepoliittisesti aktiivisen ammattiryhmän. Hobsbawmin mukaan keski-Euroopan sosialidemokraatti-aktiivien pääosa koostui 1800-luvun lopussa ja vielä 1900-luvun alussa opinkäyneistä kisälleistä, jotka olivat suorittaneet muodollisen ja ritualistisen kisällivaelluksensa (*Wanderjahre*). Hobsbawm pitää näitä käsityöläisiä radikaalimpina kuin muuta työväenluokkaa. Tällä hän ei tarkoita sitä, että käsityöläiset tai mikään muukaan sosiaaliryhmä olisi itsestään, historiallisesta tilanteesta riippumatta, toista vallankumouksellisempi, vaan sitä, että taitavat käsityöläiset olivat poliittisesti tiedostavia ja organisoituivat muita helpommin. Hobsbawm luokittelee työväenluokan liberaali-radikaaleiksi varsinkin räätälit, suutarit, puu- ja rakennustyöläiset sekä metallityöläiset. Huomio pätee mielenkiintoisella tavalla myös kommunistisiin puolueisiin ja niiden myöhempiin johtajiin eri maissa – aina Stalinista Ceausescuun. Molemmat olivat suutarin poikia, jälkimmäinen harjoitti suutarin ammattia itsekin.⁷²

Suomessakin revisionismi jätti syrjään vallankumouspuheet, korosti ammattiyhdistysliikettä ja yhteistyötä edistyksellisen porvariston kanssa. Tämä antaa Jari Ehrnroothille syyn ounastella revisionismin tai pikemminkin reformismin kannatuspohjan löytyneen meilläkin ammatillisesti erikoistuneiden, työnantajien kipeästi tarvitsemien ja siten turvatussa asemassa olleiden käsityötä tai käsityömäistä teollisuus- ja rakennustyötä tehneiden (suutarien, räätälien, puuseppi-

en ja seppien) taitotyöläisten joukosta.⁷³ Aiemmassa tutkimuksessa SDP:ssa on katsottu suurlakon jälkeen vaikuttaneen lähinnä kaksi pääsuuntausta: Ensimmäinen oli Edvard Valppaan, Helsingin muurarien ammattiyhdistystoiminnasta ponnistaneen radikaalin, johtama kautskylainen luokkataistelulinja, joka keskittyi *Työmies*-lehden ympärille (”siltasaarelaiset”). Toinen oli Yrjö Mäkelinin johtama kansallinen reformistinen linja (”tamperelaiset”). Huomattavaa on juuri suutaritaustaisen Mäkelinin asettuminen tämän porvarillisten radikaalien kanssa yhteistyötä kannattaneen ja revisionismista vaikutteita saaneen suuntauksen kannalle yhdessä työväenliikkeen vanhemman polven ja *Kansan Lehden* toimituksen kanssa. Soikkasen mukaan wrightiläisestä humanismista ja filantrooppisuudesta vaikutteita saanut sekä tolstoilaisuutta ja teosofiaa lukenut työväen vanhempi polvi omaksui väkivaltaa vastustaneen linjan.⁷⁴

Sosialismia kylvettiin rahvaan pariin kristillisen retoriikan mallin suojissa, ”lähetysaarnajamielellä”. Tunnedynamiikaltaan intensiivinen ja kiihkeä julistus pyrki yhteiskunnalliseen herätykseen. Ehrnroothin mukaan ilmiasu agitaatiopuheessa saattoikin muodostua tärkeämmäksi kääntymyksen kannalta kuin aatteellinen oppisisältö.⁷⁵ Julistava tyyli oli sikäli paradoksaalista, että työväenliikkeen materialistinen maailmankatsomus samoin kuin sosialidemokratian monet edustajat profiloituivat usein kirkon kritisoijina. Toisaalta on esitetty tulkintoja, että uskonnollinen ja poliittinen radikalismi tai ainakin vastaanottavaisuus versovat samasta alkulähteestä ilmetten parhaiten kehittymättömillä ja harvaanasutuilla syrjäseuduilla reagointina ahdinkoon – tosin harvoin versominen tapahtuu yhtä aikaa. Periferiaan sijoittuneen, eristäytyneen väestönsosan reagointia taloudelliseen ahdinkoon on tutkimuksessa nimitetty *korpikommunismiksi*. Maallistumisen voidaan katsoa raivanneen kasvualaa poliittiselle radikalismille ainakin Leevi Norrenan tutkimalla Etelä-Pohjanmaan Järviseudulla.⁷⁶

Työväestön vallankumouksellisuus purkautui tammikuussa 1918. Moni käsityöläinen, maaseudulla varsinkin tilattomasta väestöstä ponnistanut tai kaupunkien (käsi)työväkeen kuulunut – usein tilattomien tai vuokraviljelijäväen jälkeläinen – otti osaa sisällissodan

taisteluihin punaisten riveissä, kuten kaatuneiden, teloitettujen ja tuomittujen ammatillisia jakaumia tilastollisesti tarkastellut Viljo Rasila on osoittanut. Rasilan mukaan käsityöläiset, teollisuustyöläiset ja ammattityöläiset olivat enimmäkseen rintamantakaisissa tehtävissä, kun taas sekatyöläiset ja vielä selvemmin maanvuokraajat ja itsellistäväestöön kuuluvat joutuivat taistelemaan etulinjassa. Tämä lienee osaselityksenä kaatuneiden käsityöläisten (etenkin suutarien ja räätälien) muita ammattiryhmiä selkeästi korkeammalle iälle ja sille, että käsityöläisiä ylipäänsä oli suhteellisesti enemmän teloitettujen ja varsinkin tuomittujen kuin kaatuneiden joukossa.⁷⁷

Käsityöllä oli oma merkityksensä myös punaorpojen koulutuksessa ja sosiaalistamisessa yhteiskunnan jäseniksi sodan jälkeen. Punaorvot lähetettiin lastenkoteihin ja vastaanottokoteihin, joissa tyttöjä kannustettiin ompelemaan ja kutomaan sekä poikia opettelemaan suutarintöitä ja puutöitä. Räätälimestarien kerrotaan jopa joutuneen keräämään kisällejä punakaartilaisten vankileireiltä helpottamaan työvoimapulaa. Oulusta puolestaan on säilynyt kuvaus satakiloisesta räätälimestarista, joka kulki vappumarssin keulassa laulaen ”näлк meill’ on aina vieraanamme”.⁷⁸

Työväenliikkeen (käsi)työläistaustaisia veteraaneja – kuten Salinia ja Mäkeliniä – on pidetty maltillisina verrattuna suurlakon seurauksena työväenliikkeeseen sankoin joukoin liittyneisiin vallankumouksellisiin akateemisiin nuoriin. Vanhempi polvi Salinin suulla suhtautui varauksellisesti näihin kielitaitoihin ja ulkomaisia vaikutteita omaksuneisiin ”papin poikiin ja vävyihin”. Epäluulo kohdistui etenkin Edvard Valppaan ja *Työmies*-lehden ympärillä toimineisiin helsinkiläisnuoriin. Heitä Salin syytti sisällissotaan johtaneista tapahtumista. Soikkanen jää pohtimaan, olivatko Salinin tuntemaan antipatian taustalla aatteelliset oppikysymykset, sosiaalisen taustan ero vai molemmat.⁷⁹ Osa käsityöläiskäsistä tarttui aseisiin, osa kannatti väkivallattomuutta tuoden yhteiskunnalliset kantansa julki toisin keinoin – usein käsillään hekin. Paitsi työväenkirjallisuudessa heijastuivat sisällissodan tunnelmat aikakauden taiteessakin.⁸⁰

Tavallinen käsityöläinen, edes tavallinen suutari tai räätäli, ei liene ollut vallankumouksellinen, vaan pikemminkin parlamentaari-

nen reformisti suutari Mäkelinin ja räätäli Halmeen tavoin. *Täällä Pohjantähden alla* -romaanissa Halmeen kerrotaan kansakoulun rakennustöissä tutustuneen rakennusmestari E. Hellbergiin, kirkonkyläläiseen toveriin, joka sai hänet lukemaan sosialistisia kirjoituksia. Halmeen sosialismi kehittyi teosofiaan tutustumisen myötä varsin idealistiseksi, vulgääriin Hellbergin edustaessa pragmaattista linjaa.⁸¹ Sosialismin ajatukset leviävät kyläläisten keskuudessa Pentinkulmalla synnyttäen lakkoilua ja väkivaltaisuuksia. Halme vetäytyy sivuun työväenyhdistyksen toiminnasta sen muuttuessa rauhanomaisesta aseelliseksi, kuten moni todellinen vanhan polven työväenliikkeen edustaja. Halmeella moraalisen voiman vastineena on paitsi fyysinen myös poliittinen voimattomuus. Silti Halme palaa vielä yhdistyksen toimintaan velvollisuudentunnosta sisällissodan aikana. Aivan samoin tekivät suutarit Salin ja Mäkelin tosielämässä vallankumouksen aikaisissa toimittajantehtävissään. Suutarit halusivat paikata, mitä paikattavissa oli.⁸² Vaikka Halme esikuvansa tavoin kannattaa väkivallattomuutta ja vastustaa punaisia ääriaineksia sisällissodan aikana, tuomitsevat valkoiset hänet yhtä lailla kuolemaan sodan jälkeen.⁸³ Halmeen rooli ja kohtalo samastuu Kristukseen – ensimmäisenä pidettyyn "socialistiin":

Halmeen ennestäänkin nopea hengitys kiihtyi hieman, mutta muuten hän koetti seisoa ryhdikkäänä. Koko horjuva tahdontoiminta oli keskittynyt yhteen kohteeseen: On seisottava suorana. On säilytettävä levollisuus. Muuta menetettävää ei ole kuin arvokkuus ja kunnia. Tätä tahdonponnistusta jäyti se koko sielun pohjimmainen epävarmuus, jonka peitteeksi pitkän elämän aikana oli kudottu Aadolf Halmeen suuri rooli.⁸⁴

Olen edellä kerinyt auki erään käsityöläisten historiaan kudotun punaisen langan. Nostin esiin käsityöväen politisoitumista koskevia yleiseurooppalaisia piirteitä taustaksi suomalaisen työväenliikkeen synnylle. Tarkastelin käsityöläisten, erityisesti suutarien ja räätälien, alttiutta työväenaatteelle sekä laajemmin yhteiskunnallisille levottomuuksille ja radikalismille sekä niitä tulkintoja, joiden avulla historioitsijat ja kirjallisuudentutkijat ovat tätä selittäneet. Juuri po-

litisoituneiden käsityöläiskäsien kautta on tuotu esiin alistussuhde kruunun/aatelin ja maalaisköyhälistön välillä eri agraariliikkeissä ja -liikehdinnässä, ja sittemmin alistussuhde kapitalistien ja työläisten välillä työväenliikkeessä. Suomalaista työväenliikettä hallitsi varsinkin suurlakon edellä ja vielä sen aikana vahva käsityöläistraditio: yhteisönsä arvostamat taitavat ja samalla verstaaltaan julkiseen tilaan rohkeasti jalkautuneet politisoituneet kädet.

Taulukko 1. Suutaritaustaiset SDP:n kansanedustajat 1907–1918

Suutaritausta n=17	Aloitti kansan-edustajana	o / i
Aromaa Emanuel	1907	o
Blomqvist Viktor	1917	i
Hiltunen Olli	1917	o
Karhinen Hanna	1914	i
Lehmus Juho	1917	o, i
Merinen Jussi	1907	i
Mäkelin Yrjö	1908	o, i
Nurminen Julius	1917	i
Peitsalo Otto	1917	o
Rantanen Samuli	1907	o
Saaristo Juho	1908	o
Salin Eetu	1909	o, i
Sivenius Artturi	1907	o
Tervo Samuli	1911	o
Toivonen Otto	1917	o, i
Törmä Heikki	1909	o
Valavaara Nestori	1907	o

o = omama ammattina; i = isän ammattina

Suutaritausta 17/229 (7,4 %) SDP:n kaikista kansanedustajista vv. 1907–1918

Lähde: Eduskunnan kotisivut. Kansanedustajat 1907-<http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm> (26.3.2009)

Taulukko 2. Räättäilitaustaiset SDP:n kansanedustajat 1907–1918

Räättäilitausta n=7	Aloitti kansan-edustajana	o / i
Aro Werner	1908	o, i
Boman Ville	1909	o
Eloranta Voitto	1907	i
Hiekkaranta Tahvo	1917	o, i
Kuusinen O.W.	1908	i
Raunio Maria	1907	i
Tirkkonen Jussi	1917	o

o = omama ammattina; i = isän ammattina

Räättäilitausta 7/229 (3,1 %) SDP:n kaikista kansanedustajista vv. 1907–1918

Lähde: Eduskunnan kotisivut. Kansanedustajat 1907-<http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm> (26.3.2009)

Viitteet

- 1 Linna, Väinö (1959/2007). *Täällä Pohjantähden alla* 1–3. WSOY, Helsinki, 30, 250.
- 2 Linna 1959/2007, 22, 179, 187; Nummi, Jyrki (1993). *Jalon kansan parhaat voimat. Kansalliset kuvat ja Väinö Linnan romaanit Tuntematon sotilas ja Täällä Pohjantähden alla*. WSOY, Helsinki, 218.
- 3 Linna 1959/2007, 93, 113, 191. Kirvesmies ja taloudenhoitaja Aatu Halme (1873–1933) toimi SDP:n kansanedustajana 1919–22. Häntä ei voi pitää Linnan Halmeen esikuvana, vaan samannimisyys lienee sattuma. Ks. Soikkanen, Hannu (1961). *Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti*. WSOY, Porvoo–Helsinki, 245, 276.
- 4 *Täällä Pohjantähden alla* -romaanin henkilöahmoista on kirjoitettu paljon, tosin suuri osa akateemisen tutkimuksen ulkopuolella. Räätäli Halmeta niissä on käsitelty vähän, poikkeuksena erinomaisesti Halmeen roolihahmon kirjallisia esikuvia analysoinut Jyrki Nummi (1993). Nummellakin räättäli Halmeen poliittisuus ja sosialismi jää vähälle huomiolle. Antti Majanderilta ja Ilkka Malmbergilta ilmestyi kesällä 2004 *Helsingin Sanomissa* viisiosainen kirjoitusarja romaanin sivuhenkilöistä (tosin ei räättäli Halmeesta). Ks. myös Kantola, Janna (2006). Eräs alaviite siihen, mitä Pohjantähden henkilöahmoista on kirjoitettu. Teoksessa Arnkil, Antti & Olli Sinivaara (toim.), *Kirjoituksia Väinö Linnasta*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki, 103–116.
- 5 Ks. esim. Haapala, Pertti (2001). Väinö Linnan historiasota. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2001, 25–34. Haapala on tarkastellut Pohjantähden reseptiota historiantutkijoiden parissa ja todennut Linnan kokeneen vierautta porvarillisen kulttuurihegemonian vuoksi. Linnaa analysoineista kirjallisuudentutkijoista edellisessä viitteessä mainittujen lisäksi ks. Varpio, Yrjö (2006). *Väinö Linnan elämä*. WSOY, Helsinki; Varpio, Yrjö (toim.), *Väinö Linna - toisen tasavallan kirjailija* (1980). WSOY, Helsinki. Linnan torpparielämän ja -kysymyksen kuvauksen historiallinen totuudenmukaisuus on askarruttanut aiheesta väitellyttä torppari-sepän poikaa Viljo Rasilaa vuodesta 1961. Ks. myös Rasila, Viljo (1968). *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*. Tammi, Helsinki, 73. Vielä Eino Jutikkalan 100-vuotismuistojuhlissa ja seminaarissa 24.10.2007 oppi-isänsä nimikkopalkinnon saanut Rasila sivusi Linnan historiakuvaa todeten, että Linna sivuutti maaseudun tilattomat ja palvelusväen tullen siten ylikorostaneeksi torpparikysymystä sisällissodan syyinä.
- 6 Lapsettomana Halme otti kasvattipojakeen ja aateelliseksi aseenkantajakseen Leppästen avuttoman Valenti-pojan, josta ei tullut räättäliä, mutta joka toimitti Sancho Panzan osaa Halmeen seikkailuissa. Nummi 1993, 217–220, 236; Linna 1959/2007, 130–132.
- 7 Hobsbawm, Eric (1984). *Workers: worlds of labor*. Pantheon Books, New York, 224–226. E.P. Thompson suosii väljää varhaisteollisuus-termiä (*proto-industrial*) kritisoiden voimakkaasti kaiken kattavaa esiteollisuus-termiä (*pre-industrial*). Ks. Thompson, E.P. (1996). *Herrojen valta ja rahvaan kulttuuri. Valta, kulttuuri ja perinnäistavat 1700- ja 1800-lukujen Englannissa*. Suom. Tuomas M.S. Lehtonen. Gaudeamus, Tampere, 24, 87, 251n8.
- 8 Foucault, Michel (1975/2005). *Tarokkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Nivanka. Otava, Helsinki, 208, 447.

- 9 *Työväenluokka* esiintyi painettuna sanana ennen *työläistä* Cygnaeuksen ehdotuksessa kansakoulujen järjestämiseksi (1863). *Työmies*-sanaa käytti jo Mikael Agricola. *Käsityöläinen* esiintyi ammatti- ja elinkeinonimikkeenä vuoden 1865 väestötilastossa. *Työntekijä*-termi puolestaan esiintyi neutraalina ja sukupuolettomana 1800-luvun lopun lakitekstissä. Heikkinen, Sakari (1997). Palkollisesta proletaariin. Työn ja luokan suomalaista käsitehistoriaa. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.), *Työväestö ja kansakunta*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 68–98.
- 10 Johtamalleen työväenvakuutuskomitealle v. 1892 toimittamassa tutkimuksessaan A. Hjelt kartoitti ensi kerran (käsi)työväen sairaus-, hautaus- ja eläkekassojen toimintaa hyödyntäen tilastollisia kuvauskeinoja. Stenvall, Kirsti & Timo Holmalahti (1987). *Tutkimus ja työväen kulttuuri*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 32–33; Yrjänä, Jouni (2004). Hjelt, August. Teoksessa Klinge, Matti et al. (toim.), *Suomen kansallisbiografia 4*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 23–24. Wrightiläisestä työväenliikkeestä ks. esim. Soikkanen 1961, 21–27.
- 11 Hjelt, Vera (1912). *Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908–09*. Työttilasto XIII, Helsinki. Hjelt esitti tutkimuksen kohteena olleiden työläisten asemaan konkreettisia muutosehdotuksia, mikä on ollut harvinaista tutkimuksessa. Työläisten asenne tutkimuksen tekoon muuttui epäluuloiseksi suurlakon jälkeen. Stenvall & Holmalahti 1987, 39–40. Korppi-Tommola, Aura (2004). Hjelt, Vera. Teoksessa Klinge, Matti et al. (toim.), *Suomen kansallisbiografia 4*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 29–30. Työttilasto-sarjaa on jatkanut Sosiaaliset erikoistutkimukset -sarja.
- 12 Oittinen, Riitta (1999). Ompelusta ennen tehdastyötä. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.), *Suomalaisen työn historia: korvesta konttoriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 51–82.
- 13 Juhani Aho nimitti kirjallisuuden aateradikaalia perinnettä ”punaiseksi loimeksi”. Mainittakoon etenkin työläisrunoistaan ja näytelmistään tunnetut Helsingin punakaartin päällikkö, räätäli Kaarlo Luoto (alk. Karl Viktor Kauri, 1875–1947), pietarinsuomalainen räätäli Santtu Piri, räätälin pojat Osmo Orjanheimo (Jaakko Kemilä, 1879–1951), Ali Aaltonen (1884–1918) ja Armas Turunen (1886–1909) sekä suutarit Eetu Salin, Jussi Raitio (alk. Rellman, 1882–1954), Kolehmainen sekä suutarimestarien pojat V. Palomaa (alk. K.V. Wahlsten, 1865–1933) ja Yrjö Heimovaara (alk. Hellstén, 1887). Ks. Palmgren, Raoul (1966). *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus I*, WSOY, Porvoo–Helsinki, 182, 272, 355, 406; Palmgren, Raoul (1966). *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus II*, WSOY, Porvoo–Helsinki, 3–4, 43–45, 85, 102, 117. Toisen sortokauden aikana alkoi yleistyä myös kaupunki(käsi)työläisten joukosta ponnistaneiden työväenkirjailijoiden määrä.
- 14 Jo Aleksis Kivi, kraatarin poika itsekin, käsittelee maalaiskäsiyöläisiä mm. teoksessaan *Nummisuutarit* (1864). Palmgren mainitsee 1870-luvun pienoishumoristien Samuli Suomalaisen ja Robert Kiljanderin tuoneen kirjallisuuteen kaupunkikäsiyöläiset. Työväenkirjailijoista Palmgren mainitsee mm. Urho Walakorven (alk. Haapasen 1866–1957) käsityöläisilveilyn *Pikkukaupunki* (1908), jossa nahjusmainen suutarimestari luultuna ivarunon kirjoittajana nousee käsityöläisten sankariksi taistelussa säätyläistä virkavaltaa vastaan sekä Pekka Lempiäisen (1888–1939) *Kansan Lehden* kustantamana

- 1914 ilmestyneen käsityöläisilveilyn *Kiusallinen oppilas*, jossa päähenkilöinä on kaksi suutarinsäiliä. Lisäksi Allan Wallenius (1890–1938) käsitteli teollisuusyhdyksunnan suhteita novellissaan *Väverskan* (1915). Räättäli-kirjailija Kaarlo Luodon näytelmässä *Järjestelmän kahleissa* (1909) esiintyy luokkatietoinen räättäli Heikki. Juho Kujalan (1878–1919) teoksessa *Pirttimäen Antti* (1911) esiintyy köyhä räättäilytär Anna. Ks. Palmgren 1966 I, 17–18, 260; Palmgren 1966 II, 16, 34, 90, 109.
- 15 Waris vaikutti Kallion setlementtiliikkeessä, jonka yhteydessä toimivat Kalliolan vapaaopisto ja Yhteiskunnallinen tutkimuspiiri. Sieltä saadut virikkeet, erityisesti puuseppä Juho Virta, johtivat Wariksen valitsemaan väitöskirjansa aiheeksi Kallion työväenkaupunginosan syntyhistorian. Ks. Roos, J.P.: Heikki Waris, suomalaisen sosiaalipolitiikan grand old man. <<http://www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/waris.htm>> (17.3.2009)
- 16 Voionmaa edusti lamprechtilaista kollektiivista historiakäsitystä ja talousmaantieteellistä lähestymistapaa. Hurri, Olavi (1967). Väinö Voionmaa. Teoksessa Soikkanen, Hannu (toim.), *Tiennäyttäjät 2. Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin*. Tammi, Helsinki, 235–280; Haapala, Pertti (1987). Työväen historian tutkimuserinteet. Teoksessa Jaakkola, Jouko ja Olli Vehviläinen (toim.), *Työväen historiaa ja perinnettä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 57–69, erit. s. 59; Stenvall & Holmalahti 1987, 45–48; Palmgren 1966 II, 10–11.
- 17 Haapala, Pertti (1989). *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen*. Suomen Historiallinen Seura, Jyväskylä; Alapuro, Risto (2001). *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Tammi, Helsinki, 13, 315–318. Alapuro on tarkastellut Huittista politisoitumisprosessin näyttämönä, jossa alistussuhteiden tekeminen näkyviksi alkoi pitäjän keskeisestä työhön ja tuottavuuteen perustuvasta valtautottavuudesta. Kollektiivisen toiminnan kannalta keskeisimpiä ovat paikalliset yhdistykset, seurat, taloudelliset ja kunnalliset yhteenliittymät sekä niiden yhteys sosiaalisiin ryhmiin.
- 18 Heikkinen, Sakari & Kai Hoffman (1982). Teollisuus ja käsityö. Teoksessa Ahvenainen, Jorma & Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.), *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Tammi, Helsinki, 52–88. He eivät tarkastele (käsi)työläisten muodostumista eri sosiaaliryhmien pohjalta, vaan lähinnä eri teollisuusalojen kehitystä. Vrt. Ehrnrooth, Jari (1992). *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 33.
- 19 Hobsbawm 1984, 12.
- 20 Thompson, E.P. (1968). *The Making of the English Working Class*. Penguin Books, Harmondsworth. Thompson edustaa *history from below* -suuntausta. Se eroaa ranskalaisen *Annales*-koulukunnan arjen historiasta säilyttäessään politiikan keskeisellä sijalla. Ks. myös Peltonen, Matti (1996). Esipuhe teoksessa Thompson 1996, 7–17. Englannin kielen sana *experience* on laajempi termi kuin suomen kielen *kokemus* tarkoittaen mm. *elämystä*.
- 21 Viittaa yleisesti em. teosten ohella etenkin 1980-luvun alun sosiologian ja vertailevan politiikantutkimuksen aikakausjulkaisujen lukuisiin artikkeleihin (käsi)työväestä. Tuon huippukauden ajoittumisen syyt jäävät tällä erää tarkastelun ulkopuolelle.

- 22 Haapala, Pertti (2005). Suomalaisen työväestön pitkä ja lyhyt historia. Teoksessa Hannikainen, Matti (toim.), *Työväestön rajat*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 9–24, erit. s. 16.
- 23 Alapuro 2001, 48, 74–77, 85–87, 148–150.
- 24 Hjerppe, Riitta (1981). Käsityöläiset uuden yhteiskunnan murroksessa. Teoksessa Kaukiainen, Yrjö et al. (red.), *När samhället förändras. Kun yhteiskunta muuttuu*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 224–225.
- 25 Lasch, Christopher (1991). *The True and Only Heaven: Progress and its Critics*. W.W. Norton & Company, New York–London, 135–136.
- 26 Knudsen, Knud (2007). *Arbejdets udvikling og dansk fagbevægelses historie 1850-1950*. Esitelmäpaperi 26. Pohjoismaisessa historiakonferenssissa Reykjavikissa 9.8.2007. Vrt. Hobsbawm, Eric (1983). *Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914*. Teoksessa Hobsbawm, Erik & Terence Ranger (toim.), *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge, 263–307, erit. s. 279.
- 27 Hobsbawm 1984, 244.
- 28 Lasch 1991, 210–211, 216–217. Laschin mukaan Robert J. Bezucha on todennut tämän Lyonin silkintekijöiden osalta ja Joan W. Scott ranskalaisten lasinpuhaltajien osalta.
- 29 Saksalaisen käsityöurkija Adolf Nollin nojaten Riitta Hjerppe nostaa esiin käsityön häviämisteoriaa edustaneet Karl Marxin, J.S. Millin ja Alfred Marshallin, jotka tarkastelivat käsityöläisten asemaa teoreettisemmin, sekä Werner Sombartin, Gustav Schmollerin ja Karl Bücherin, jotka tarkastelivat käsityöläisten asemaa empiirisesti. Ks. Hjerppe 1981, 213–214.
- 30 Heikkinen & Hoffman 1982, 52; Hjerppe 1981, 215.
- 31 Alapuro 2001, 38, 49; Rasila, Viljo (2003). Torpparijärjestelmä. Teoksessa Rasila, Viljo & Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.), *Suomen maatalouden historia (SMTH). Osa 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 365–384, erit. s. 377; Wilmi, Jorma (2003). Palkolliset ja tilaton väestö. Teoksessa SMTH osa 1, 223–238, erit. s. 233–234. Vanhemman suomalaisen talonpoikaisen käsityöläisyyden taustasta ja määristä ks. Mäkelä-Alitalo, Anneli (2003). Käsityö. Teoksessa SMTH osa 1, 531–537, erit. s. 533.
- 32 Olen kehittänyt termin *professionaalinen homososiaalisuus* kuvaamaan (mies) käsityöläiselle tärkeää arvonannon hankkimista toisten ammattimiesten silmissä. Vrt. Östman, Ann-Catrin (2000). *Mjölke och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete iett österbottniskt jordbruksamhälle ca 1870–1940*. Åbo Akademis förlag, Åbo. Teoksessa tarkastellaan homo- ja heterososiaalisuutta ruotsinkielisen Pohjanmaan talonpoikaisyhteisön maataloustöissä.
- 33 Hobsbawm toteaa *respectability*-käsitettä tarkastellun tiiviisti käsityöläisten yhteydessä tutkimuksessa 1970-luvulla. Alapuro viittaa tässä tutkija Craig Calhouniin. Alapuro 2001, 48, 109–110, 150; Vrt. Hobsbawm 1984, 242. Huittisissa juuri käsityöläiset kirjoitustaitoisina organisoivat taksoitusvalituksen maaherralle. Ks. Alapuro 2001, 79.
- 34 Tyystjärvi 1982, 69–70.
- 35 Alapuro 2001, 48, 74–77, 85–87, 148–150.
- 36 Rasila, Viljo (1982). Kehitys ja sen tulokset. Teoksessa Ahvenainen, Jorma & Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.), *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*, Tammi, Helsinki, 154–167, erit. s. 148–149; Kettunen, Pauli (1987).

- Missä mielessä vanha työväenliike oli poliittinen liike? Teoksessa Alapuro, Risto & Ilkka Liikanen & Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki, 236–250; Soikkanen 1961, 42; Oittinen 1999, 56. Räättälit ja Suomen Ompelutyöntekijätarien Liitto (1906) yhtyivät Suomen Vaatetustyöntekijäin Liitoksi (1911). Suurlakon jälkeisen ammatillisen järjestäytymisen huippuvuonna 1906 perustettiin myös Suomen Kutomateollisuusustyoväen Liitto. Ks. Takalo, Tenho (1987). Kutomateollisuuden murros 1940-luvun lopulla. Teoksessa Hyrkkänen, Markku & Olli Vehviläinen & Juha Hannikainen (toim.), *Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere 1987, 81–118.
- 37 Mm. työväentutkimuksen pioneerit Sidney ja Beatrice Webb sekä keskiajan taloushistorian tutkija N. J. G. Pounds ovat kiistäneet esiteollisten liikkeiden ja organisaatioiden merkityksen teollisen ajan liikkeille. Ks. myös Hobsbawm 1984, 66. Jopa Thompson 1996, 60–63 myöntää osan Webbin kritiikistä.
- 38 Hobsbawm 1983; Hobsbawm 1984, 66, 70–71. Hobsbawm nostaa tässä esiin Francis D. Klingenderin pioneerityön työväen ikonografiasta *Art and the Industrial Revolution* (1947). Kaihovaara, Pirjo (1991). Työväenliikkeen lippukultuurin symboleista. Teoksessa Peltonen, Ulla-Maija & Kirsti Stenvall (toim.), *Myytit ja symbolit. Kirjoituksia suomalaisista kulttuuritutkimuksista*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 47–61, erit. s. 48.
- 39 Ammattikuntalaitoksen historiasta ks. esim. Hjerppe 1981, 215–216; Mäkelä-Alitalo 2003, 532, 536; Palmgren 1966 I, 10.
- 40 Haapala 2005, 16, 20–21. Kansalliset pyrintöt olivat tärkeitä työväen varhaisille johtomiehille. Esim. Salin osallistui Pohjanmaalla suutarimestarina toimissaan nuorisoseuratoimintaan. Soikkanen, Hannu (1967a). Johan Edvard Salin. Teoksessa Soikkanen, Hannu (toim.), *Tiennäyttäjät 2*, 7–61, erit. s. 18–20. Salin halusi yhdistää kansallisuusaatteen ja sosialismin periaatteet eli ”tosisuomalaisuuden” vallankumouksen lupaamaan vapauteen, veljeyteen ja tasa-arvoon. Sinivalkoinen esiintyi työväenlipuissakin vielä wrightiläisellä kaudella mutta punaväri syrjäytti sen sosialismin omaksumisen ja radikalisoitumisen myötä. Salin puki tämän sanoiksi: ”Kannettiin punaista väriä – oltiin sosialisteja”. Ks. Kaihovaara 1991, 51, lainaus Kaihovaaran. Fennomaanisivistyneistö, joka kannatti wrightiläistä työväenliikettä ja sosiaalireformejä, puhui *työväen* sijaan aluksi *yhteisestä työkansasta*. Ks. Heikkinen 1997, 89.
- 41 Kettunen 1987, 236–238 vrt. Kaihovaara 1991, 51. Kutomotyöläisten tunnusmerkkinä on säilynyt syöstyvä (samanniminen oli myös ammattijärjestön lehti) ja metallityöläisillä moukari ja alasin.
- 42 Soikkanen 1961, 12–13.
- 43 Rehumäki, Pekka (2008). *Tasa-arvoa tanssilattialla. Käsityöväen sivistysseurat 1840-luvulta 1870-luvun alkuun*. Oulun yliopisto, Oulu; Sulkunen, Irma & Risto Alapuro (1987). Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen. Teoksessa Alapuro, Risto et al. (toim.), *Kansa liikkeessä*, 142–156; Alapuro 2001, 79. Haapala samastaa työväestön historian työväenliikkeen ”lyhyeen” historiaan. Sen hän katsoo alkaneen 1800-luvun puolivälin jälkeisen modernisaatiokehityksen myötä. Tuon kehityksen taustalla Haapala näkee taloudellisia ja demografisia tekijöitä. Haapala 2005, 16–18.

- 44 Hobsbawm, Eric & Joan W. Scott (1984). *Political Shoemakers*. Teoksessa Hobsbawm, Eric (toim.), *Workers: worlds of Labor*. Pantheon Books, New York, 103–130. Suutarit yhdessä kutojien kanssa olivat Englannin chartistiliikkeen eli poliittisen työväenliikkeen edeltäjän aktiivikannattajakuntaa. Englantilaiset suutarit osallistuivat puhujina ja organisoijina köyhtyneen maalaistyöväen Swing-levottomuksiin v. 1830. Tuolloin mellakoijat rikkoivat puimakoneita aivan kuten luddiitit teollisuuskoneita kaupunkien tehtaissa.
- 45 Esim. sanskulottien joukossa oli paljon suutareita. Ks. Hobsbawm & Scott 1984, 103–105, 120–121. Metallityöläiset olivat suurin pidätettyjen ryhmä ja toiseksi suurin tuomittujen ryhmä. Hobsbawm 1984, 250.
- 46 Legendan mukaan Crispinus ja Crispinianus, kristityt suutarikaksoiset, kärsivät marttyyrikuoleman saarnattuaan pakanallisen keisari Diocletianuksen aikana 280-luvulla. Vapaata maanantaita vietettiin 1870-luvulla mm. Ranskassa, Belgiassa, Preussissa, Tukholmassa. Pisimpään sekä vapaan maanantain että suutarien suojeluspyhimysten juhlapäivän vieron perinne jatkui Englannissa. Ks. Thompson 1996, 15, 173–175; Hobsbawm & Scott 1984, 107–108, 112. Säännöllisen "arkivapaan" rytmi on nykyään harvinainen käsityöaloillakin, poikkeuksena esim. parturi-kampaajat.
- 47 Sananlaskun "Suutarin lapsella ei ole kenkiä" voi tulkita kertovan kyseisen käsityöalan ammatinharjoittajien köyhydestä. *Suutarin emännän kehtolaulun* toisen säkeistön "Toinen teistä taitaakin olla se *kunnan* Miinan poika--" [kursiivi JL] puolestaan voi tulkita kertovan kunnan vaivaisapua saaneiden joutuneen turvautumaan suutarinapuun. Räätälistä kyläyhteisön keskushenkilönä ks. Oittinen 1999, 59–60, 79n29. Vrt. Hobsbawm 1984, 39, Hobsbawm & Scott 1984, 112–119.
- 48 Linna (1959/2007), 22; Nummi 1993, 192, 218. Halmeessa yhdistyi "politikoiva kylähullu" "uskonnollis-filosofiseen kyläoriginelliin". Luokitteluista ks. Ylikangas, Heikki (1990). Kyläoriginelli-ilmio historian näkökulmasta. Teoksessa Laaksonen, Pekka & Ulla Piela & Pirkko Lahti (toim.), *Hullun kirjoissa. Näkökulmia suomalaisen kyläbulluuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 49–54. Fyysisesti Halmeen tavoin niin ikään heikosta mutta lukeneisuudella ja erikoislaatuaisella huumorilla puutteensa paikanneesta käsityöläisestä kyläoriginellina ks. Saarinen, Tuija (2000). Heikan Jussi. Katsaus kyläsuutarin huumoriin. Teoksessa Krekola, Jouni & Kirsti Salmi-Niklander & Johanna Valenius (toim.), *Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväenhuumoriin*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 77–105.
- 49 Hobsbawm & Scott 1984, 127. Tähän antaa tosin viitteitä ainakin vauraampien käsityöläisten osalta Alapuron tarkastelema Huittinen, jossa työväenyhdistykset agrarisoituivat maatyöväen vallattua ne suurlakon jälkeen.
- 50 Soikkanen, Hannu (1967b). Taavi Tainio. Vanhan työväenliikkeen revisio-nisti. Teoksessa Soikkanen, Hannu (toim.), *Tiennäyttäjät 1. Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin*. Tammi. Helsinki, 385–426, erit. s. 388.
- 51 Esim. Haminassa työläisaktivistien osastoa johti räättäli Lust, Porissa suutari Salin ja valtakunnallista työläisaktivismia organisoineen Matti Turkian luotettavana apulaisena Oulussa toimi räättäli Ja(a)kko Kemppainen. Ks. Soikkanen, Hannu (1967c). Matti Turkia. Teoksessa *Tiennäyttäjät 2*, 381–408, erit. s. 389–390; Soikkanen 1961, 47–53, 61

- 52 Suomessa työväki järjesti kävelyretkiä eli tosiasiallisesti mielenosoitusmarseja aluksi kesäkuun ensimmäisenä sunnuntaina. Kansainvälisen työväenliikkeen vappumarseja järjestettiin ennen suurlakkoa satunnaisesti. Ks. Näreikkö, Heikki (1987). Tampereen ammattiosastot yhteistyöhön. Teoksessa Hyrkkänen, Markku & Olli Vehviläinen & Juha Hannikainen (toim.), *Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere 1987, 51–65, erit. s. 60; Työtaisteluista ja lakoista ks. Palmgren 1966 II, 11–13.
- 53 ”Levoton kisälliveri” rauhoittui Salinin asetuttua Ylöjärvelle viljelemään pientä maatilaa tolstoilaisessa hengessä 1910-luvulla. Sainio viittaa vanhan työväenliikkeen johtomiesten juopotteluun. Ks. Sainio, Venla (2006). Salin, Eetu. Teoksessa Klinge, Matti et. al (toim.), *Suomen kansallisbiografia 8*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 569–570. Soikkanen 1961, 138; Soikkanen 1967a, 9, 16, 22. Soikkanen korostaa Salinin kisällikierron alkua loppupisteenä Tamperetta, Sainio Helsinkiä. Ks. myös Palmgren 1966 II, 68–70.
- 54 Linna 1959/2007, 227 ja 215, 220; Nummi 1993, 184–185.
- 55 Sainio, Venla (2005). Mäkelin, Yrjö. Teoksessa Klinge, Matti et. al (toim.), *Suomen kansallisbiografia 6*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 789–791; Hedman, Ossi (1967). Yrjö Mäkelin. Teoksessa *Tiennäyttäjät 1*, 237–275. Lainaus Hedmanin.
- 56 Linna 1959/2007, 41; Soikkanen 1961, 20–21; Soikkanen 1967a, 20.
- 57 Palmgren 1966 I, 304.
- 58 Hedman 1967, 271; Soikkanen 1961, 133.
- 59 Ehrnrooth 1992, 347; Soikkanen 1961, 63, 335–337; Nummi 1993, 219.
- 60 SDP:n jäsenkunnasta on laadittu puoluetilastoon ammattiryhmäluokittelu vuodesta 1912. Ammattiryhmäjako on karkea sisältäen ison ”kaatoluokan”, eikä se erottele ammattitaitoista työväkeä kuten käsityöläisiä ammattitaidottomasta. Puolueopiston kurssilla v. 1913 oli tarkoitus kasvattaa ”palavasieluiden herättäjien” sijaan jo ”vakuuttavia valistustyöntekijöitä”. Ks. Ehrnrooth 1992, 203–206, 234.
- 61 Ehrnrooth 1992, 235–236
- 62 Hobsbawm & Scott 1984, 122, 126.
- 63 Hjerppe 1981, 217, 221–223; Hobsbawm & Scott 1984, 118. Ompelukone koneellisti suutarintyötä 1850-luvulta lähtien.
- 64 Tyystjärvi, Eija-Riitta (1982). Turun suutarien tausta. Teoksessa *Muuttolikkeiden ja sosiaalisen kehityksen väliset yhteydet Suomen teollistumisen alusta maan itsenäistymiseen*. Turun yliopiston historian laitos, Turku, 61–73, erit. s. 61. Maaseudulla suutareille oli kysyntää vielä sotien jälkeisen säännöstelykauden niukkuuden oloissa.
- 65 Ehrnrooth 1992, 237, 346, joka nojaa tässä etenkin Hjerppeen 1981, 220, 225, 227. Esim. leipureiden ja vaatetusalan käsityöläisten määrä ja heidän tuotteidensa kysyntä kasvoi samaan aikaan. Metalliteollisuudessa käsityön osuus säilyi samana ja sepillä riitti tilauksia. Ks. Heikkinen & Hoffman 1982, 87.
- 66 Lenin, V.I. (1917/1959). Proletaarisen vallankumouksen sotilaallinen ohjelma (1916). *Jugend-International* (nro 9 & 10 1917). Teokset, 23. osa, 70–81. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi. <http://www.marxists.org/suomi/lenin/1916/prol_vallankumous.htm> (3.8.2008)

- 67 Valppaan mukaan Kautsky itse oli epäillyt, oliko viisasta tehdä koko talonpoikaisluokasta työväenliikkeen vastustajia vaatimalla heidän tilojaan yhteisomistukseen. Jaures puolestaan oli sillä kannalla, että vielä sosialistisessa yhteiskunnassakin olisi itsenäisiä pienviljelijöitä. Soikkanen, Hannu (1967d). Edvard Valpas. Teoksessa *Tiennäyttäjät 1*, 85, 89.
- 68 Scott on tarkastellut alistettujen väestönosien, varsinkin maaseudun asukkaiden, suhtautumista ja vastarintaa 1900-luvun erilaisia modernistisia yhteiskuntasuunnitelmia ja -kokeiluja kohtaan. Scottin mukaan keskusjohtoiset suunnitelmat ovat epäonnistuneet, koska ne eivät ole huomioineet paikallista kokemukseen perustuvaa tietotaitoa, josta hän käyttää termiä *metis*. Ks. Scott, James C. (1998). *Seeing Like a State. How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Yale University Press, New Haven and London, 164–165. Marxin retoriikassa esiintyy käsien poliittinen painoarvo esim. hänen kuvatessaan pääomien kasaantumista porvariston käsiin ja omaisuuden siirtämistä valtion käsiin. Ks. Marx, Karl (1848). *Kommunistisen puolueen manifesti I Porvarit ja proletaarit*. <<http://www.marxists.org/suomi/marx/1848/manifesto/ch01.htm>> (4.8.2008.)
- 69 Ehrnrooth 1992, 188.
- 70 *Lenin, V. I. (1908/1969). Marxilaisuudesta. Kansankulttuuri, Helsinki*. <http://www.marxists.fr/suomi/lenin/1908/1908_marxilaisuus_ja_revisionismi.htm> (3.8.2008)
- 71 Hobsbawm 1984, 215–216, 222.
- 72 Hobsbawm 1984, 70, 222, 244, 248. Tunnetuin suutari lienee Romanian Nicolae Ceausescu (1918–89). Hän jätti 11-vuotiaana perheensä päästäkseen Bukarestiin suutarin oppipojaksi. Myös Josif Stalinin (1878–1953) isän Visarion (Beso) Ivanovitš Džugašvilin kerrotaan olleen väkivaltainen ja viinaanmenevä gruusialainen suutari, joka toivoi pojastaan suutaria. Suutaritaustaiset johtivat lähinnä niiden maiden vasemmistopuolueita, joissa nämä puolueet jäivät marginaaliin, kuten Itävallassa ja Espanjassa. Ks. Hobsbawm & Scott 1984, 128
- 73 Revisionismi juurtui Suomen työväenliikkeeseen laajemmin vuoden 1910 tienoilla Bernsteinin teosten kääntämisen myötä, mutta puhtaasti bernsteinilaisessa muodossa revisionismia ei täällä juuri esiintynyt. Ks. Ehrnrooth 1992, 94–95, 148, 185–189, 358, 454, 487–494; Soikkanen 1961, 52–57, 104–105. Kiertävien kulkutyöläisten oraksutaan tukeutuneen revolutionismiin.
- 74 Soikkanen 1961, 252–253; Soikkanen 1967d, 69–70. Edvard Valpas. Teoksessa *Tiennäyttäjät 1*, 69–70; Hedman 1967, 246. Mäkeliniä on luonnehdittu mielipiteiltään revisionistiksi, temperamentiltaan revolutionistiksi. Ks. Palmgren 1966 I, 44, 306.
- 75 Ks. Ehrnrooth 1992, 44–48, 282–299, 313–339; Soikkanen 1961, 335; Norrena 1993, Norrena, Leevi (1993). *Talonpoika, pohjalainen – ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järvisseudun työväenliikkeestä vuoteen 1939*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 180, 306.
- 76 Norrena 1993, 303, 53. (Norrena viittaa tässä Erik Allardtin, Sven Rydenfeltin ja Dennis Rundtin tutkimuksiin.)
- 77 Rasila 1968, 40–47, 63, 67, 72. Rasila nojaa etenkin Jaakko Paavolaisen klassikkoteoksen tilastoihin, joita hän analysoi kvantitatiivisin menetelmin.

- Sisällissodan jäljiltä orvoiksi jääneiden lasten vanhemmista joka kymmenes oli käsityöläinen (561, N=5179). Ks. Rasila 1968, 64.
- 78 Oittinen 1999, 61–62; Kaarninen, Mervi (2008). *Punaorvot 1918*. Minerva, Helsinki, 120–121, 154.
- 79 Kilpi, Sylvi-Kyllikki (1967). Hilja Pärssinen. Teoksessa *Tiennäyttäjät 1*, 124; Soikkanen 1967a, 47, 60–61. Sosialismin omaksuneista työväenliikkeen vaikuttajista Yrjö Sirola ja Kullervo Manner olivat papin poikia ja Hilja Pärssinen papin tytär. Kaikki em. pappiskodin kasvatit kuuluivat vallankumoushallitukseen, eivät SDP:n sovittelevaan siipeen. Ks. Soikkanen 1967d, 113.
- 80 Kaatuneista punaisista 76 % oli palkkatyöväkeä, mukaan luettuna käsityöläiset. Tästä työväestön kokonaismäärästä maaseudun teollisuus-, ammatti- ja käsityöläisiä oli vain 6 %. Ks. Rasila 1968, 34–35, 40–42; Ehrnrooth 1992, 350.
- 81 Linna 1959/2007, 93, 134; Nummi 1993, 222–226. Sattumaa tai ei, Tampereen sosialistien johdossa 1900-luvun alussa vaikutti työläistaustainen kirjapainonomistaja ja toimittaja J.V. Hellberg. Hellberg oli luokkatietoisena Tampereen ulkotyöväenyhdistyksen pitkäaikainen puheenjohtaja 1893–1907. Alun perin ulkotyöväki muodostui kirvesmiesten vanhasta ammattikunnasta, osittain vanhoista käsityöläisistä ja maaseudulta töiden perässä kaupunkiin muuttaneesta väestä. Hellberg oli perustamassa *Työmies*-lehteä ja *Kansan lehteä*. Ks. Soikkanen 1961, 50, 53, 166; Kokko, Heikki. Tampereen ulkotyöväenyhdistys 1893–1914. <<http://www.uta.fi/koskivoimaa/valta/1900-18/uty1.htm>> (13.3.2009)
- 82 ”Kun olen 25 vuotta työväen mukana kulkenut, kuinka voisin sen nyt jättää, kun se tekee tyhmyyksiä”, kuuluivat Salinin profeettalliset sanat hänen seurassaan ikääntyneenä paimena laumansa kohtaloita. Ks. Soikkanen 1967a, 57. Lainaus Soikkasen; Palmgren 1966 II, 56.
- 83 Halmetta syytettiin mm. avunannosta valtiopetokseen sekä paronin murhasta, vaikka hänellä ei ollut mitään tekemistä asian kanssa, päinvastoin. Selvitellessään tapahtunutta Halme vilustui hengenvaarallisesti ja esiintyi oikeudessa keuhkokuumeessa. Ks. Nummi 1993, 216, 224.
- 84 Linna 1959/2007, 586. Halmeen Kristus-kohtalon parodisissa sävyissä Linna toteuttaa teemaansa siitä, miten aatesankari on inhimillinen vasta Don Quijoten tapaisena koomisena hahmona. Nummi 1993, 217, 227; Varpio 2006, 459–460.

Kiistämisen rajat – suutari Lindholm ja kansanomainen vastarinta varhaisessa työväenliikkeessä

Suomalaisen työväenliikkeen varhaisvaiheita leimasi aatteellinen häilyvyys ja suunnan etsintä. Työväenpuolueen ytimessä hääri 1900-luvun alkaessa sellaisia omaleimaisia persoonallisuuksia kuin tulisieluinen utopistisocialisti Matti Kurikka tai puhujankyvyyistään ja juoppoudestaan tunnettu suutari Eetu Salin. Vuosisadan ensikymmenen kuluessa työväenliikkeelle kuitenkin muodostui entistä yhdenmukaisempi sosiaalidemokraattinen, kautskylainen ohjelma ja ylhäältä johdettu puolueorganisaatio. Yhdenmukaistuminen työnsi monet työväenliikkeen varhaisista pioneereista syrjään sen aktiivisesta ytimestä. Kiusalliset, ”vääräoppiset” rönsyt, ajatukset ja persoonallisuudet piti karsia poliittisen sanoman selkiyttämiseksi. Tämän sai kokea Matti Kurikka, joka suurlakon jälkeen vuonna 1906 erotettiin sosiaalidemokraattien riveistä. Myös Eetu Salin joutui väistymään puoluejohdosta nuorempien, radikaalimpien ja teoreettisempien tieltä, vaikka jatkoikin toimintaansa työväenliikkeessä.¹

Aatteiltaan ja toimintatavoiltaan omaleimaisia aktiiveja vilisi myös maaseudun työväenyhdistyksissä. Yksi heistä oli Vihtori Kallenkoika Lindholm, vuonna 1868 syntynyt suutari hämäläisestä Urjalan maaseutupitäjästä.² Lindholm ei omaksunut työväenaatetta samanlaisena kuin Matti Kurikka tai toinen ”ihannesocialisti”, Väinö Linnan Pohjantähti-trilogian fiktiivinen henkilöahamo räätäli Halme. Kouluja käymättömän maalaissuutari Lindholmin käsityksissä sosialismin sisältönä oli paikallistason uurastus maaseudun köyhimmän väestönosan aseman kohentamiseksi ja herrojen mielivallan vastustamiseksi. Syvennyn tässä artikkelissa siihen, miten suutari

Lindholm ajatuksineen ja toimintatapoineen sopeutui suomalaisella maaseudulla virinneeseen työväenliikkeeseen 1900-luvun alussa.

Artikkelini lähtökohtana on varhaisen työväenliikkeen suhde kansanomaiseen vastarintaiseen mentaliteettiin, kiistämisen kulttuuriin, joka kuvasteli rahvaan alimpien kerrosten suhdetta vallassaolijoihin. Tämä kiistäminen pysytteli tavallisesti piilossa ja ilmeni esimerkiksi kansanperinteessä. Vain poikkeuksellisesti vastarinta muuttui julki- seksi ja näkyväksi. 1900-luvun taitteessa suomalaiselle maaseudulle juurtunut sosialistinen työväenliike toimintamuotoineen tarjosi avoimelle kiistämiselle kuitenkin uuden kanavan, mitä on tutkimuksessa pidetty yhtenä syynä liikkeen vetovoimaan.³ Tarkastelen suutari Lindholmia kiistäjähahmona, jonka avulla voi avata hedelmällisiä näkökulmia kansanomaisen vastarinnan ja työväenliikkeen yhteen- limittymiseen suomalaisella maaseudulla. Analysoin sitä, mihin suu- tarin kiistäminen oikeastaan kohdistui ja mihin tämän aatetoverit vetivät hyväksyttävän kiistämisen rajat.

Kuka oli Vihtori Lindholm?

Kiinnitin huomiota Vihtori Lindholmiin kahlatessani läpi Urjalan työväenyhdistyksen aineistoja. Niiden joukossa oli urjalalaisen suu- tarin lähettämä kirje, joka oli suunnattu Helsingin kirjaltajaliitolle ja joka osoittautui suutarin omaelämäkerraksi. Kirjoituksessa Lindholm kuvaa vaiheitaan vuodesta 1899 kirjoitushetkeen, vuoteen 1909, ja pyytää apua hädänalaiseen asemaansa. Avunpyyntö oli luultavasti tulokseton, ja Lindholmin kirje päättyi liiton paperipinoihin. Unoh- tunut kirje kulkeutui myöhemmin Urjalan työväenyhdistyksen arkis- toon.

Kirje jättää avoimeksi kysymyksen, miksi suutari lähestyi nimen- omaan kirjaltajaliittoa, kirjanpainajien ammattiliittoa? Epäselväksi jää myös se, oliko vastaanottajaksi tarkoitettu Helsingin kirjaltajayh- distys vai valtakunnallinen Suomen Kirjaltajaliitto? Ehkäpä Lind- holm otti yhteyttä muuallekin, esimerkiksi omaa ammattikuntaan- sa edustaneeseen jalkinetyöntekijöiden liittoon. Vain yksi kirje on

kuitenkin säilynyt. Mahdollisesti suutari koki toimintansa liittyvän kirjaltajaliiton toimialaan siksi, että hän piti itseään myös kirjailijana. Kirjeessään Lindholm kertoo oppineensa ”porvariensa tuudituksessa” kirjailijaksi 1900-luvun taitteessa ja kynäilleensä useita runoja, joista yksi painettiin Helsingin Työväen kirjapainossa vuonna 1902.⁴

Jäljittäessäni tätä julkaistua runoa kiinnitin sattumalta huomiota eräässä sukututkimuksessa jäljennettyyn arkkiveisuun ”Hämäläisen suutarin elämänvaiheista” vuodelta 1902. Veisun sepittäjä J. V. Lindholm oli ilmeisesti sama suutari Lindholm, sillä veisu kertoo suutarin elämästä Urjalassa hyvin samaan tapaan kuin hänen omaelämäkertansa.⁵ Mahdollisesti juuri tämä arkkiveisuna levinnyt runo antoi Lindholmille aiheen nimittää itseään kirjailijaksi ja rohkaisi häntä kääntymään kirjeellään kirjanpainajien liiton puoleen. Lindholmin tekstejä julkaistiin tosin muuallakin, sillä useat työväenlehdissä ilmestyneet paikalliskirjeet olivat hänen laatimiaan.

Kirjoittaessaan omaelämäkertansa Lindholm oli 40-vuotias. Hän oli kirjoittajana itseoppinut, mikä selittää omaelämäkerrassa viliseviä kirjoitusvirheitä, puuttuvia välimerkkejä ja omituisia lauserakenteita. Ilmeisesti Lindholm aktivoitui kirjallisesti vasta 1900-luvun alkuvuosina, sillä kuvauksensa mukaan hän ei ”ollu saanu mitään kouluopetusta ei lukenu historioita ei sanomia ennenkun V 1899”.⁶

Kansanihmisten omaelämäkertojen avulla voi tutkia, miten maaseudun asukkaat suhtautuivat ympäröivän yhteiskunnan modernisoitumiseen ja miten uudet aatteet vaikuttivat heidän käsityksiinsä itsestään ja päämäärästään. Elämäkertoja ei kuitenkaan voi pitää pelkästään merkkeinä uudenlaisten asenteiden, valistus- ja sivistysideologioiden passiivisesta omaksumisesta. Elämäkertoissa kansanihmiset ilmaisivat paitsi toiveitaan sosiaalisesta noususta, jonka he olivat alkaneet hahmottaa mahdolliseksi, myös pettymyksiään nousutoiveita kohtaan. Jotkut kirjoittajat korostavat kykenemättömyyttään päästä eroon taloudellisista vaikeuksista ja elämässään kärsimään ylitseppäsemättömiä takaiskuja. Monissa kirjoituksissa elämä näyttäytyykin jatkuvana selviytymistäisteluna, ei menestystarinana.⁷ Näihin kirjoituksiin lukeutuu myös Lindholmin

omaelämäkerta, jonka sisältöä kuvaa osuvasti jo otsikointi: ”Elämän Raunioilla”.

Suutari Lindholmin elämänvaiheita valottavat omaelämäkerran ja arkkiveisun ohella lukuisat muut lähteet, kuten sanomalehtikirjoitukset ja työväenyhdistysten pöytäkirjat. Lindholmin nimi toistui tajaan myös Urjalan kihlakunnan käräjäoikeuden pöytäkirjoissa, sillä suutari esiintyi lukuisia kertoja käräjillä sekä kanteiden nostajana että syytettynä.

Lindholmista kertovien lähteiden monipuolisuus viittaa jo itsesään siihen, että suutarissa oli jotain poikkeuksellista. Lähteiden valossa Lindholm oli omaleimainen persoonallisuus, jota voi käsitellä kyläoriginellina tai -hulluna, maaseutuyhteisössä eläneenä, muiden silmätikoksi joutuneena ja poikkeavasti käyttäytyneenä ihmisenä. Kyläoriginellin tapoihin kuului viralliseen kulttuuriin kuuluneiden tilaisuuksien häirintä tai muu normien rikkominen, joka antoi muille yhteisön jäsenille mahdollisuuden erottautua originellista. Yhteisön suhtautuminen originelliin vaihteli tapauksen mukaan: joku leimattiin rikolliseksi, joku toinen nautti suurta arvostusta. Kyläoriginellit saivat tehdä asioita, jotka olivat muilta kiellettyjä, eivätkä he aina joutuneet teoistaan samanlaiseen vastuuseen kuin muut. Heiltä jopa odotettiin poikkeavaa käyttäytymistä.⁸ Suutari Lindholmin mieltäminen poikkeusyksilöksi auttaa ymmärtämään hänen työväenliikkeessä saamaansa roolia, mutta hänen vaiheensa ilmentävät myös erilaisuuden sietämisen rajoja työläistoverien keskuudessa ja koko paikallisyhteisössä.

Poliittisesti aktiivinen suutari

Vihtori Lindholm oli ammatiltaan suutari. Tutkimuksessa on kiinnitetty runsaasti huomiota suutareiden – kuten muidenkin käsitöläisten – poliittiseen aktiivisuuteen ja radikaalisuuteen, kuten Jarkko Liedes kirjoittaa tässä teoksessa. Suutarit ovat niittäneet mainetta aktiivisuudellaan niin sosiaalisissa protestiliikkeissä kuin varhaisessa työväenliikkeessäkin. Suutareita on kuvattu myös rah-

vaan filosofeiksi ja ideologeiksi, joilla työnsä lomassa oli otollinen tilaisuus valistaa asiakkaitaan aatteista ja politiikasta. Suutarit olivat luontevasti läsnä kylänraitilla, markkinoilla, toreilla ja juhliissa, missä ajatusten välittäminen ja kollektiivinen toiminnan käynnistäminen oli otollisinta. Moni suutari-aktivisti kunnostautui myös toimeliaana kirjoittajana, journalistina, puhujana ja saarnaajana.⁹

Ilmiötä tutkineet Hobsbawm ja Scott selittävät suutarien älyllisiä taipumuksia työn luonteella. Hiljainen ja puolittain rutiininomainen istumatyö oli helposti yhdistettävissä ajatteluun, tarkkailuun ja keskusteluun. Suutarin työ ei myöskään ollut erityisen vaativaa, ainakaan fyysisesti. Ammattiin valikoituivat siksi yleensä pienikokoiset, heikot tai lievästi vammaiset pojat, jotka eivät kyenneet kilpailemaan ikäistensä kanssa ruumiillisessa työssä.¹⁰

Suutari Lindholm ei ollut näkyvästi vaivainen. 167-senttisenä hän ei ollut myöskään erityisen pienikokoinen vaan varsin tavanomainen 1900-luvun alun mies. Muutoinkaan Lindholm ei ollut ulkonäöltään erityisen poikkeava: hiukset ja parta olivat ruskeat, silmät siniset ja nenä pysty.¹¹ Valokuvaa Lindholmista en ole kyennyt löytämään, joten hänen ulkonäkönsä tarkemmat piirteet jäävät arvoituksiksi. Koska suutarista kertovissa lähteissä ei mainita hänen olemuksestaan mitään, hän tuskin näytti erityisen poikkeukselliselta.

Lindholm kuvailee suutariksi päätymistään sepittämässään arkiveisussa. Hän kertoo kulkeneensa 16-vuotiaasta lähtien oppipolikana usealla mestarilla, kunnes kaksikymmentä täytettyään ryhtyi ”mestaroimaan itsekin”. Veisunsa mukaan hän hankki elantoaan sekä kiertävänä että paikallaan pysyvänä kyläsuutarina ja otti palvelukseensa oppipojankin.¹² Pajaansa Lindholm piti Mellolan kylässä Urjalan pohjoisosassa. Leipä oli kuitenkin kapea, sillä jo vuonna 1900 kunnallislautakunnan esimies totesi erään oikeudenkäynnin yhteydessä Lindholmin varattomaksi.¹³ Vähän myöhemmin suutari jäi lisäksi kodittomaksi. Lindholm oli nimittäin aiemmin rahavaikeuksissaan pantannut perheensä asunnon paikalliselle kauppiaille. Kun Lindholm alkuvuonna 1901 istui vankilassa, kauppias myi asunnon eteenpäin Lindholmin vaimon vastustuksesta huolimatta.¹⁴ Tämän jälkeen Lindholm työskenteli ilmeisesti kiertävänä suutarina.

Todennäköisesti suutarin työt toivat kuitenkin vain osan Lindholmin elannosta. Loput vaatimattomista tuloistaan hän kokosi sekalaisilla töillä ja liiketoimilla.

Suutarin ammattitaito oli keskeinen tekijä Vihtori Lindholmin poliittisessa aktivoitumisessa, sillä työ mahdollisti kiertelyn ympäri kotipitäjää ja sen ulkopuolellakin. Vieraillessaan torpparien ja mökkiläisten luona suutari saattoi luontevasti ottaa puheeksi päivänpolttavat yhteiskunnalliset kysymykset ja poliittiset tapahtumat – uuden vuosisadan vaihteessa puheenaiheista ei ollut pulaa.

Torppien ja mäkitupien asukkaita kiinnosti ainakin Venäjän keisarin vuonna 1899 antama helmikuun manifesti, joka käynnisti Suomessa laajamittaisen poliittisen kuohunnan. Suomalainen sivistyneistö vastusti ponnekkaasti laittomana pitämäänsä manifestia ja haki toiminnalleen tukea rahvaan alimmilta kerroksilta. Kerätessään manifestin vastaista suurta adressia herrat kuitenkin havaitsivat, ettei rahvaan tukeen ollut luottamista. Monet tilattomat jättivät adressin allekirjoittamatta ja ilmaisivat näin entistä näkyvämmiin tyytymättömyyttään paikallista valtarakennetta kohtaan. Helmikuun manifestin nostattama kuohunta nosti näkyviin maaseutuväestön valmiuden omaehtoiseen poliittiseen mielipiteenmuodostukseen, mikä murensi peruuttamattomasti suomalaisen yhteiskunnan auktoriteettirakennetta.¹⁵

Yksi manifestin aktivoimista maaseututyöväestön edustajista oli Vihtori Lindholm. Omaelämäkerrassaan suutari ajoittaa poliittisen toimintansa alun juuri kevääseen 1899. Hän kuvaa tullessa tuolloin pitäjän porvarien huomaamaksi, kun hän ryhtyi julkisesti vastustamaan näiden keräämää suurta adressia. Lindholmin näkökulmasta adressi oli herrojen hanke, joka ei hyödyttänyt köyhälistöä. Hänen mukaansa adressin vastustaminen sai paikalliset herrat kuitenkin raivostumaan ja aloittamaan vainotoimet häntä vastaan. Suutarin omaelämäkerran perusteella vainot johtivat oikeustoimiin, joiden tuloksena hän sai vankeustuomion.¹⁶ Oman tulkintansa mukaan suutari siis ylitti sallitun toiminnan rajat ryhtymällä kiistämään herrojen tekemisiä.

Lindholm mainitsee omaelämäkerrassaan joutuneensa toimintansa vuoksi käräjille, mutta hän kuvailee oikeusjuttujen syitä perin ylimalkaisesti. Tämä on ilmeisen tarkoituksellista. Käräjäoikeuden pöytäkirjojen perusteella käräjäointi nimittäin ei liittynyt mitenkään Lindholmin toimintaan suurta adressia vastaan, vaan se koski hänen avioliittoaan. Suutari tuomittiin vaimonsa pahoinpitelystä ja käräjillä tekemästään väärästä ilmiannosta.¹⁷ Käräjäoikeuden todellinen syy on Lindholmille ilmeisen kiusallinen, minkä vuoksi hän korostaa oikeudenkäyntien poliittisia motiiveja. Hänen mukaansa oikeudenpalvelijat toimivat jutuissa puolueellisesti hänen suuren adressin vastaisen toimintansa vuoksi. Lindholm esimerkiksi kertoo, että oikeuden puheenjohtaja oli kuvannut häntä ”Venäjän lain” kannattajaksi ja kyseenalaistanut hänen todistuksensa toteamalla hänen olevan ”varustettuna vähemmällä älyn tiedolla”.¹⁸ Jälkimmäinen toteamus piti paikkansa myös oikeuden pöytäkirjan mukaan.¹⁹

Olennoisinta ei kuitenkaan ole se, liittyivätkö oikeudenkäynnit jotenkin Lindholmin poliittiseen toimintaan vai eivät. Merkityksellisempää on, että käräjäointi ruokki hänen katkeruuttaan herroja kohtaan. Tähän katkeruuteen liittyivät myös Lindholmin perheongelmat. Suutarilla oli 1900-luvun taitteessa vaimo ja kolme tyttäretä, mutta suhde vaimoon oli riitainen. Perheen vaikeuksia pahensi asunnon menettäminen Lindholmin vankeustuomion aikana. Myöhemmin vuonna 1902 vaimon synnyttämä poika vielä kuoli puolen vuoden ikäisenä.²⁰ Vastoinkäymisten kierteeseen ajautunut suutari ryhtyi etsimään katkeruudelleen ja kaunalleen purkautumiskanavia poliittisesta toiminnasta.

”Poroporvarit” liikkeen johdossa

Vihtori Lindholm joutui suorittamaan kolmen kuukauden vankeustuomiotaan Hämeenlinnan lääninvankilaan vuoden 1901 alussa.²¹ Suutarin istuessa vankilassa tapahtui pitäjässä paljon. Lehtiuutiset kertoivat, että kynttelinpäivänä 1901 Urjalaan perustettiin ensimmäinen työväenyhdistys. Yhdistyksen perustava kokous pidettiin uudessa

kunnantuvassa, ”jossa väkeä oli avarat suojat täpösten täynnänsä” ja mieliala ”erittäin innostunut”. Yhdistystä oli puuhattu kunnassa jo vuosien ajan, mutta vasta tällä kertaa asiassa päästiin puhetta pidemmälle.²²

Lehtikuvauksen perusteella työväenyhdistys käynnistyi Urjalassa wrightiläiseltä aatepohjalta. Yhdistykselle valittuun kymmenhenkiseen sääntökomiteaan kuului ”tilallisia, torppareita, renkimiehiä, maatyömiehiä ja käsityöläisiä”. Edustettuina olivat lähes kaikki sosiaaliset ryhmät. Pitäjän eliitti oli innokkaasti hankkeen tukena, mitä osoittaa se, että pitäjän köyhäntalon johtaja Felix Falk toimi perustavan kokouksen kirjurina.²³ Suomeen 1880-luvulla kehittyneen wrightiläisen työväenliikkeen periaatteiden mukaisesti aikomuksena oli luoda yhdistys, jossa olisivat mukana sekä työnantajat että työläiset. Keskustelu yhteyden katsottiin ehkäisevän ongelmien kärjistymisen ja estävän työläisten mielipiteiden radikalisoitumisen. Wrightiläisten työväenyhdistysten yhtenä tavoitteena olikin padota sosialismin eteneminen Suomessa.²⁴

Käsitystä Urjalan työväenyhdistyksen wrightiläisistä lähtökohdista vahvistaa Vihtori Lindholmin kuvaus yhdistyksen synnystä. Vaikka Lindholm ei itse osallistunut perustavaan kokoukseen vankeustuomionsa vuoksi, hän ilmeisesti oli alusta asti mukana yhdistyksen organisoinnissa. Omaelämäkerrassaan Lindholm viittaa ”poroporvarien” keskeiseen asemaan yhdistyksen luottamustehtävissä ja ilmaisee ärtymyksensä erityisesti Felix Falkin ja rusthollari Karl Uotilan osallisuudesta sen toimintaan.²⁵ Suutarin kirjoituksesta välittyy käsitys, että herrojen olisi pitänyt pysyä loitolla työväenyhdistyksestä ja jättää liike työväestön itsensä ohjattavaksi.

Perustavan kokouksen innostuksesta huolimatta Urjalan työväenyhdistyksen toiminta ei saanut tuulta alleen, vaan yhdistys ajautui vaikeuksiin jo samana keväänä. Syynä olivat sisäiset jännitteet. Lindholm kuvaa omaelämäkerrassaan, kuinka yhdistys nimesi pari edustajaansa hakemaan säännöilleen vahvistuksen senaatilta. Tämän jälkeen tapahtui kuitenkin seuraavaa:

Ratsutilallinen K. Uotila Kaikessa Viisaudessaan Hyväksi näki ottaa ne säännöt ja kirjoittuttaa puhtaaksi ja toimittaa vahvistus sitte Uotila juovuspäissä kulki salmen kylässä näytteli ja ivaili säännöistä ja viimein kadotti ne siks kun kokous taas oli. ihmiset odotti turhaan säntöjä ei tullu ja jäsenet haihtui yhdistys kuoli²⁶

Työväenyhdistyksen sääntöjen vahvistamisessa ilmenneisiin ongelmiin viittasi myös toinen lähde, *Länsisuomen Työmieheen* syksyllä 1901 kirjoittanut nimimerkki ”Jyskyttäjä”. Hän oli joku paikallisista työväenaktiiveista, tuskin kuitenkaan Lindholm. Kirjoittajan mukaan maaliskuussa hyväksytyt työväenyhdistyksen säännöt oli pitänyt lähettää vahvistettavaksi, mutta niistä ei ollut sen koommin kuultu eikä yhdistys ollut enää edes kokoontunut. Kirjoittaja ihmetteli, mistä tämä johtui, ja arveli yhdistyshankkeen törmänneen vastustajien jarrutukseen: ”Onko niissä jarruttaja-uhkauksissa jotain perää, kun olen kuullut, onko raukkamaisuus meidät saavuttanut, vai mikä on?”²⁷

Lindholmin näkökulmasta syyllinen yhdistyksen tyrehtymiseen oli rusthollari Uotila. Suutari ei halunnut päästää vastuullista kuin koiraa veräjästä, vaan talvella 1903 hän haastoi Uotilan käräjille haitanteosta yhdistyksen toiminnalle. Suutarin usko oikeuslaitokseen ei ollut horjunut, vaikka käräjäoikeus oli aiemmin osoittautunut hänelle perin vahingolliseksi.

Käräjäoikeuden pöytäkirja valottaa Lindholmin muisteluista seikkaperäisemmin sitä, mistä suutarin ja tilanomistajan välisessä oikeusjutussa oli kyse. Pöytäkirjan mukaan Lindholm nosti kanteen Uotilaa vastaan asiakirjan hävittämisestä. Suutarin kirjallisen lausunnon mukaan Uotila oli useiden muiden henkilöiden kanssa ryhtynyt keskustelemaan työväenyhdistyksen perustamisesta Urjalaan ja yhdistystä perustettaessa sitoutunut sen toimintaan. Perustavan kokouksen jälkeen Uotila oli kuitenkin hukannut yhdistyksen säännöt ja kieltäytynyt korvaamasta kuluja uusien sääntöjen hankkimiseksi. Tämän vuoksi Lindholm vaati Uotilaa lailliseen edesvastuuseen.²⁸

Jutussa vastaajaksi haastettu ratsutilallinen Karl Uotila ei edes vaivautunut käräjäpaikalle, vaan hänen asiamiehenään toimi hovi-

oikeuden auskultantti Albert von Hellens. Puheenvuorossaan asiamies halusi kaataa kanteen sillä perusteella, ettei Uotilalla ”ollut mitään tekemistä jonkun Urjalan työväenyhdistyksen kanssa”. Tilanomistaja siis kielsi osallisuutensa työväenyhdistykseen, jonka alkuun pani jaksiksi Lindholm häntä väitti.²⁹

Toistaessaan suullisesti kannettaan käräjillä Lindholm kertoi olevansa työväenyhdistyksen varaesimies. Yhdistys oli aloittanut uudelleen toimintansa edeltävänä syksynä. Kysyttäessä Lindholm joutui kuitenkin toteamaan, ettei ”hänellä ollut mitään valtakirjaa sanotulta yhdistykseltä”. Tämä antoi Uotilan asiamiehelle vakavan perusteen horjuttaa kannetta. Asiamiehen mukaan vastaajalle oli täysin tuntematonta, millä perusteella Lindholm esiintyi jutussa kantajana, jos hän ei virallisesti edustanut yhdistystä. Niinpä asiamies vaati kanteen hylkäämistä.³⁰

Koska Lindholm todettiin kykenemättömäksi osoittamaan oikeuttaan ajaa kannetta, kanne tuomittiin raukeavaksi. Suutari joutui oikeuskulujen maksumieheksi. Kuten Lindholm omaelämäkerrassaan happamasti toteaa, hänen istuntoon kutsumiaan todistajia ei kuultu. Lindholmin maksettavaksi tulivat vastaaja Uotilan kulujen ohella myös todistajien palkkiot.³¹ Omaelämäkertansa mukaan tyytymättömän suutari yritti viedä asian hovioikeuteen, mutta ei saanut sinnekään valtakirjaa työväenyhdistykseltään. Niinpä Uotilaa ei saatu korvausvastuuseen.³²

Käräjäistuntoon oli saapunut useita työväenyhdistyksen jäseniä Lindholmin todistajiksi, mikä viittaa heidän valmiuteensa tukea suutarin asiaa. Työväenyhdistyksen antaman valtakirjan puuttuminen herättää kuitenkin kysymyksiä Lindholmin statuksesta yhdistyksessä. Vaikuttaa siltä, että oikeusjutun nostaminen oli suutarin oma päähänpisto ja että työväenyhdistys vältti ottamasta avoimesti osaa käräjäintiin Uotilaa vastaan. Yhdistyksessä varmasti tiedostettiin oikeusjutun olemattomat voitonmahdollisuudet ja pelättiin sen heikentävän yhdistyksen mainetta entisestään. Niinpä yhdistys katsoi parhaaksi pysytellä syrjemmällä kiihkeän ja ”vähemmästä älyn tiedostaan” tunnetun Lindholmin nostamasta jupakasta.

Oikeusjutun nostaminen oli joka tapauksessa ilmaus työväestön valmiudesta entistä avoimempaan ja aggressiivisempaan paikallisen eliitin vallan kiistämiseen ja vastarinnan ilmaisemiseen. Urjalan työväenyhdistys ei tosin virallisesti vielä uskaltanut ryhtyä haastamaan yhteisön valtaapitäviä, mutta sen yksittäinen jäsen rohkeni näin tehdä. Lindholm oli leimautunut paikallisen eliitin silmissä rettelöitsijäksi, eikä hänellä edellisvuosien vaikeuksiensa jälkeen ollut paljon hävittävää. Katkera suutari vastasi kokemaansa vainoon kovin ase-in, haastamalla mahtitalollisen oikeuteen. Näin hän omaksui roolin työväenliikkeen epävirallisena kiistäjähahmona, joka haastoi avoimesti herrasväen toimet ja ajattelutavat mutta vastasi toimintansa seurauksista yksin.

Oikeusistunto valottaa kiintoisasti myös työväenyhdistyksen ja herrasväen suhteen nopeaa muuttumista. Vaikka ratsutilallinen Karl Uotila oli ollut vuonna 1901 perustamassa työväenyhdistystä, hän ei enää pari vuotta myöhemmin halunnut olla missään tekemisissä sen kanssa. Ilmeisesti yhdistyksen sisäiset luokkavastakohtaisuudet olivat osoittautuneet paljon syvemmiksi kuin Uotila ja muut pitäjän eliittiin kuuluvat olivat arvelleet. Vallanpitäjien ohjauksessa perustettu työväenliike olikin irtautunut nopeasti näiden kontrollista. Vuoropuhelu isäntien ja työläisten välillä muuttui mahdottomaksi, kun yhdistykseen pesiytyi Lindholmin kaltaisia kiistäjiä. Isäntien näkökulmasta kehityksen väistämätön seuraus oli se, että työväenyhdistys muuttui kannatettavasta edistysseurasta poliittiseksi vastustajaksi.

”Känsäkourien” järjestäytyminen

Työväenyhdistyshankkeen kaatuminen vuonna 1901 ei lamauttanut työväenliikkeen paikallisten pioneerien toimintatarmaa. Toiminnan lähtökohdat kuitenkin muuttuivat. Syyskuussa 1902 erääseen työläisasuntoon Hakkilan kylään kokoontui ”sakki tavallisia työmiehiä”, jotka perustivat Urjalan työväenyhdistyksen uudelleen. Yhdistyksen puheenjohtaksi valittiin työmies Evert Hokkanen, joka oli ollut mukana myös edellisvuoden hankkeessa. Hänen tuekseen nimettiin

12 hengen johtokunta.³³ Tällä kertaa työläiset organisoituivat omin voimin – herrasväkeä ei toimihenkilöiksi pyydetty. Osalliset muistivat puolentoista vuoden takaisen yhdistyksen surkean lopun.

Uudelleen perustetun työväenyhdistyksen toiminta käynnistyi ilmeisesti vireästi. Marraskuussa 1902 yhdistyksen jäsenmäärä oli jo 48, ja seuraavana vuonna luku kohosi peräti 210:een. Järjestäytymisen vetosi kuitenkin lähinnä työläismiehiin, sillä naisjäsenten määrä jäi enimmillään 20–30:een. Organisoitumista hillitsi se, että yhdistykseltä puuttui pysyvä toimitila ja kokoukset pidettiin eri puolilla kuntaa työväenaktiivien asunnoissa. Matkat piti taittaa tavallisesti apostolinkyydillä.³⁴ Tämä rajoitti väistämättä esimerkiksi kunnan pohjoiskulmilla asuneen Lindholmin osanottoa kokouksiin.

Urjalan työväenyhdistyksen perustaminen ajoittui suomalaisen työväestön järjestäytymisen toiseen aaltoon. Ensimmäinen aalto 1880-luvulta alkaen merkitsi wrightiläisten työväenyhdistysten perustamista kaupunkeihin ja maaseudun teollisuuskeskuksiin. Toinen aalto käynnistyi vuosisadan vaihteen tietämissä ja jatkui syksyn 1905 suurlakon kynnykselle. Tässä aallossa työväki alkoi järjestäytyä myös sellaisissa vireissä maaseutukunnissa, jotka eivät olleet suuria teollisuuskeskuksia tai liikenteen solmukohtia. Työväenyhdistys perustettiin tällöin Urjalan ohella useisiin sen naapurikuntiin, kuten Punkalaitumelle, Vesilahdelle, Kalvolaan ja Kylmäkoskelle. Eteläisen Suomen syrjäisimmille kulmakunnille työväenliike levisi vasta suurlakon jälkeen mobilisoitumisen kolmannessa aallossa.³⁵

Yksittäisten henkilöiden organisointi- ja aloitekyvyllä oli ratkaiseva merkitys yhdistystoiminnan käynnistämisessä. Urjalan seudulla työväenaatteen pioneeriksi henkilöityi Evert Hokkanen, vuonna 1864 syntynyt torpan poika ja kouluja käymätön kansanmies kuten Vihtori Lindholmkin.³⁶ Hokkasen keskeiseen rooliin järjestäytymisessä viitataan lukuisissa muistelukuvauksissa. Niihin tosin on näkyvästi vaikuttanut se, että Hokkasesta tuli myöhemmin kansanedustaja.³⁷ Tästä syystä hänen nimensä on epäilemättä piirtnyt muistelijoiden mieleen paremmin kuin muiden varhaisten aktiivien.

Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ei valaise sitä, kenen välityksellä hän itse sai ensikosketuksensa työväenliikkeeseen. Toisin kuin

Kuva 1. Työmies Evert Hokkanen (1864–1918), Urjalan työväenyhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja ja kansanedustaja vuosien 1907–1909 valtiopäivillä. Lähde: *Yhdenvertaisuus* 15.3.1907.

työmiehenä Turun seudulla liikus-
kellut Hokkanen, Lindholm ei
tiettävästi juuri oleskellut Urjalan
ulkopuolella.³⁸ Ammattinsa vuok-
si Lindholm kuitenkin liikuskeli
ympäri pitäjää, mikä tarjosi hyvät
edellytykset päästä kosketuksiin uu-
sien aatteiden kanssa. Kierrellessään
lähikylien mökeissä ja torpissa suu-
tari kohtasi luultavasti henkilöitä, jotka jo lukivat työväenlehtiä tai
muuten välittivät hänelle tietoa työväenaatteesta. Pian suutarista
itsestäänkin tuli välittäjä, joka ryhtyi toimeliaasti tutustuttamaan
kotikulmiensa työläisiä ja torppareita työväen järjestötoimintaan ja
sosialismiin.

”Onko se ihminen vai perkele kun se niin touhuu”

Omaelämäkerrassaan Lindholm mainitsee, että työväenyhdistyksen
perustamisen jälkeen hän pyysi yhdistykseltä luvan ”toimia tarmonsä
takaa”.³⁹ Maininta korostaa suutarin intoa oma-aloitteiseen toiminta-
taan, jonka osoituksena hän aktivoitui vuodesta 1903 alkaen paitsi
agitaattorina myös työväenlehden kirjeenvaihtajana.

Lindholm esiintyi agitaattorina muun muassa asuntonsa lähellä
sijainneella Nokoorin sahalla. *Länsisuomen Työmiehen* kirjoituksen
mukaan paikalliset isännät väittivät suutarin yllyttäneen sahan työ-
miehiä lakkoon palkkojensa parantamiseksi. Lehtijutun kirjoittaja –
ilmeisesti Lindholm itse – pitää kuitenkin isäntien huolia lakkoilusta
turhina ja moittii sahan työläisiä luokkatietoisuuden puutteesta.
Hänen mukaansa ”sahan miehet eivät tekisi lakkoa, kun isompi osa
on pomon heimolaisia ja saavat korkeemman palkan. Niille saisi

luvata vaikka eläkkeen lakkoajaksi, eivätkä sittenkään lakkoa tekisi.”⁴⁰ Sahan työläisten käsitys tilanteesta oli kuitenkin toinen, mistä kertoo myöhemmin ilmestynyt toisen työväenkirjeenvaihtajan raportti. Sen mukaan sahan työläiset katsoivat lakkouhittelun vain tarpeettomasti kärjistävän välit työnantajaan, ei suinkaan edistävän työläisten vaatimuksia palkankorotuksista.⁴¹ Suutarin aktiivisuus ei siis saanut työläisten varauksetonta tukea, vaan osa järjestäytyneistäkin työläisistä piti hänen toimintatapojaan liian radikaaleina.

Lindholmin tarmokkuus suuntautui sahatyöläisten ”edunvalvonnan” ohella pitäjän köyhäinhoidon kritisointiin. Hänen ja Evert Hokkasen johdolla työväenyhdistys hyökkäsi vuonna 1903 ponnekaasti Urjalan köyhäintalon johtajaa Felix Falkia vastaan ja syytti tätä viranhoidon väärinkäytöksistä. Mielenkiintoiseksi työväenyhdistyksen ja Falkin välienselvittelyn teki se, että Falk oli kuulunut vuonna 1901 paikkakunnalle perustetun ”herravetoisen” työväenyhdistyksen keulahahmoihin, mutta uudessa yhdistyshankkeessa hän ei enää ollut ollut mukana. Lindholmin ja Hokkasen aktiivisuuden tuloksena Falk sai muistutuksen köyhäintalon hoidokkien väkivaltaisesta kohtelusta, ja pian tämän jälkeen Falk jätti tehtävänsä.⁴² Vastaperustetulle työväenyhdistykselle tämä oli merkittävä arvovaltavoitto, ja tapaus osoitti pienen järjestäytyneiden työläisten joukon saavuttaneen vaikutusvaltaa kunnallisasioissa. Menestys oli pitkälti Hokkasen ja Lindholmin ansiota. He edustivat työväenyhdistyksen radikaaleinta joukkoa, jonka johdolla yhdistys uskaltautui julkiseen vastarintaan paikallisyhteisön vallanpitäjiä vastaan.

Työväenliikkeen omaksuma aggressiivinen linja herätti kuitenkin myös vastustajat toimintaan. Suutari Lindholm viittaa omaelämäkerrassaan toistuvasti työväenaktiiveihin kohdistuneeseen pilkkaan ja vainoon. Hänen kritiikkinsä kohdistuu erityisesti nousukkaisiin, jotka kurkottivat rahvaasta herroiksi ja pyrkivät ”oikeita” herrojakin kiihkeämmin hyökkäämään työväenaktiiveja vastaan.⁴³ Lindholmin mukaan eräs suutarista virkailijaksi kohonnut ”herra” oli todennut hänestä, että ”ei siitä tiedä onko se ihminen vai perkele kun se niin touhuu”. Suutari mainitsee myös toisen pomon, joka oli saavuttanut tittelinsä rikkaan vaimon ansiosta ja joka pilkkasi työväenliikkeen

kannattajia aluksi ”Lindholmin miehiksi”. Kuvauksen perusteella työväenliike herätti vastustajien keskuudessa aluksi lähinnä ivaa, mutta liikkeen vahvistuessa suhtautuminen muuttui ja herrat käynnistivät vainotoimet työväenaktiiveja vastaan.⁴⁴

Myös muissa urjalalaisten työväenaktiivien muisteluissa korostetaan, että järjestäytyneet työläiset kohtasivat monenlaisia talollisten ja säätyläisten vastatoimia.⁴⁵ Työväenlehtien kirjoittelun mukaan työväenaktiivit olivat alituisessa vaarassa menettää toimintansa vuoksi työpaikkansa tai jopa kotinsa.⁴⁶ Kertomukset järjestäytyneiden vainoamisesta olivat keino lujittaa työväestön yhteenkuuluvuutta ja rakentaa vastakkainasettelua työväestön ja herrasväen välille. Korostamalla sitä, kuinka vaikeissa ja vihamielisissä oloissa he joutuivat aatetta edistämään, työväenaktiivit myös osaltaan pyrkivät korottamaan jalustalle omaa aktiivisuuttaan.

Suutari Vihtori Lindholmiin kohdistuneita vainoja kuvataan useissa paikalliskirjeissä vuoden 1903 mittaan. Kirjeiden juoni on sama: ne käsittelevät erään suutarin yhteenottoja pomojen kanssa Honkolan ja Kampparin seudulla.⁴⁷ Suutaria vainonneita pomoja ei mainita nimeltä, mutta kuvausten perusteella heidät on helppo tunnistaa: Toinen heistä on Urjalan länsipuolella sijaitsevaa kartanoa hoitava ”suurkapitalistin käytyri”, ”joka on vielä pahempi, kun itse kartanon omistaja olisikaan”. Toinen puolestaan toimii kartanon sahan hoitajana.⁴⁸ Lehtiuutisten mainitsemat vainoojat olivat Honkolan kartanon isännöitsijä Valdemar Andersson sekä Nokoorin myllyn ja sahan hoitaja August Vesterlund. Näihin kahteen mieheen Lindholm viittaa myös omaelämäkerrassaan kirjoittaessaan vainoojistaan – Anderssonin hän mainitsee jopa nimeltä.⁴⁹

Suutarin ja pomojen yhteenottoja kuvanneet lehtikirjoitukset on kirjoittanut mitä ilmeisimmin pääosaksi Lindholm itse. Kirjoituksissaan hän käyttää itseironisia salanimiä kuten ”Tyhmeliiini”. Eräissä näistä kirjoituksista kuvataan, kuinka Lindholm oli työssään joutunut kulkemaan Nokoorin sahan ja sen johtajan asunnon välistä kesällä 1903. Tällöin johtaja yhdessä vaimonsa kanssa oli ”ankarasti ärjyen” vaatinut Lindholmin luokseen ja syyttänyt tätä ”muka jostain sanomalehtiuutisesta”. Kirjoituksen perusteella Nokoorin

sahan johtajan August Vesterlundin välejä Lindholmiin kärjistää nimenomaan tämän kirjoittelu Länsisuomen Työmieheen.⁵⁰ Ilmeisesti suutari tunnettiin yleisesti työväenlehden kirjeenvaihtajaksi, ja hänen juttunsa oli salanimestä huolimatta mahdollista tunnistaa kirjoitustyyliin ja yksityiskohtien perusteella. Hyökkäävien kirjoitusten kohteiksi joutuneita pitäjän vallanpitäjiä sapetti varmasti etenkin se, että heidän henkilöllisyytensä oli helposti tunnistettavissa kirjoituksista.

Työväenlehden kirjoittaminen oli yksi suutari Lindholmin harvoista keinoista vastata itseensä tai lähipiiriinsä kohdistuneisiin vastatoimiin. Henkilökohtaisuuksiin menevillä lehtikirjoituksilla hän hyökkäili vainoojiaan vastaan ja julisti näiden vääryyksistä aatetoverilleen. Näin Lindholm esiintyi rahvaan alimman kerroksen vastarintaisen asenteen tulkkina. Kirjoittelun kääntöpuolena oli se, että isäntien ja pomojen suhtautuminen Lindholmiin jyrkkien entisestään ja johti vastatoimien koventumiseen. Luokkavastakohtaisuuden kärjistäminen oli toisaalta kirjoittelun tarkoituskin, sillä viha sortajia kohtaan tiedostettiin työväenliikkeessä tehokkaaksi käytevoimaksi joukkojen mobilisoinnissa.⁵¹

Jälleen käräjillä

Työväenliikkeeseen kohdistuneet ennakkoluulot näkyivät yleensä juoruiluna ja kyräilynä. Joskus liikkeen vastustajien ja kannattajien vastakkainasettelu kärjistyi kuitenkin väkivaltaisuuksiin saakka. Eräässä tällaisena yhteenotossa oli osallisena myös Vihtori Lindholm. Vuoden 1904 lopussa Lindholm liikuskeili apumiehensä Hjalmar Litzin kanssa ripustamassa ilmoituksia työväenyhdistyksen kokouksesta, joka oli määrä pitää työmies Santeri Sipilän asunnolla Mellolassa. Yksi ilmoitus laitettiin Noeskosken torppaan kuuluneen rakennuksen seinään.⁵² Työväenlehden kirjeenvaihtajan, todennäköisesti Lindholmin, kertomuksen mukaan torppari, ”kapitalisteja peläten”, ei ollut sallinnut ilmoituksen ripustamista mutta ei sitä suoranaisesti kieltänytäkään. Kun ilmoitus oli ripustettu, torpan renki repi sen alas. Tämän havaittuaan ripustajat menivät torppaan muistuttamaan renkiä ilkkityöstä,

mutta tällöin torpparin aikuiset pojat ryhtyivät puolustamaan rengin toimintaa ja käskivät vierailijat ulos talosta.⁵³ Tuolla kertaa väkivallalta vielä vältyttiin, mutta seuraavana päivänä torpan pojat Frans ja Otto Noeskoski saapuivat Lindholmin asunnolle, jossa myös Litz oleskeli. Seurasi tappelu, jonka tuloksena torpan pojat ajettiin ulos asunnosta. Toinen heistä sai kahakassa haavan päähänsä.⁵⁴

Tapausta käsiteltiin käräjillä, sillä Lindholm nosti kanteen asuntoonsa tunkeutuneita Noeskosken veljeksiä vastaan kotirauhan rikkomisesta. Veljekset kuitenkin kiistivät syytteen ja väittivät Lindholm ja Litzin aloittaneen tappelun.

Oikeudenkäynnissä esiintyneet todistajat kuvasivat kiintoisesti Vihtori Lindholm luonnetta. Itsellinen Vihtori Helminen kertoi, että hän ”on tuntenut Noeskosken veljekset heidän lapsuudestaan saakka ja tietää että he ovat siivon miehiä mutta että Vihtori Lindholm on huonomainen”. Suutarin vanha kiistakumppani, Nokoorin mylläri August Vesterlund puolestaan totesi, että:

sitte yhdeksäntoista ajast’aikaa tuntee Frans ja Otto Noeskosket sekä Vihtori Lindholm, tietää että Noeskosket ovat hiljaisia ja muutoin kunnollisia miehiä, mutta että Vihtori Lindholm asunnossa on pidetty mitä kurinta elämää sekä perheolon että muun suhteen ja että Lindholm itse on ”kujelija”, joka voipi puhua mitä tahansa⁵⁵

Todistajan viimeiset lauseet kertovat paljon siitä, miten Lindholm vastustajat ja ehkä myös hänen toverinsa työväenyhdistyksessä suutariin suhtautuivat.

Lindholmia luonnehti myös Noeskoskien oikeusavustaja vapaa-herra Albert von Hellens, joka oli ollut suutarin vastapuolena käräjillä jo aikaisemmin. Hän vaati Lindholm ajamaa kannetta hylättäväksi, koska tämä oli ”tunnettu hyvin huonosta elämästään ja oli ollut vankeudessakin”.⁵⁶ Oikeus päätyi samalle kannalle, sillä se piti syytettä kotirauhan rikkomisesta toteen näyttämättömänä. Sen sijaan Lindholm ja Hjalmar Litz tuomittiin pahoinpitelystä 40 markan sakkoihin kumpikin.⁵⁷ Lindholm käräjäintihalua johti jälleen hänelle murheelliseen lopputulokseen.

Toistuneet karvaat kokemukset ruokkivat Lindholmin oikeuslaitokseen kohdistunutta katkeruutta, joka ilmenee vuoden 1909 omaelämäkerrasta.⁵⁸ Oikeudenkäyntien pöytäkirjat piirtävät suutarista kuvan paitsi käräjöintihaluisena, äkkipikaisena ja väkivaltaisena myös kujeilevana tarinankertojana. Vaikka työväenyhdistyksessä varmasti havaittiin Lindholmin aktiivisuus aatteen edistämisessä, alkoi hänen epämääräinen maineensa muodostua myös rasitteeksi. Lindholmin kaltaisen rettelöitsijän häärätessä yhdistyksen nimissä oli herrasväen helppo lietsoa työväenyhdistyksen vastaista mielialaa paikallisyhteisössä. Työväenliikkeen näkökulmasta ongelmallista oli myös se, että Lindholmin toiminta herätti nähtävästi ärsytystä myös torppariväestössä, joka suhtautui työväenliikkeeseen häilyvästi mutta jota pyrittiin aktiivisesti vetämään mukaan liikkeeseen.

Ilmiantajan julkinen nöyryytys

Vain runsas viikko sen jälkeen, kun Vihtori Lindholm sai kaha-koinnistaan sakkotuomion oikeudessa, maailmanpolitiikan kuohut saavuttivat Urjalan. Venäjällä puhjennut vallankumouksellinen liikehdintä levisi Suomeen ja käynnisti suurlakon lokakuun lopulla 1905. Lakkoliikehdintä alkoi kaupungeissa, mistä se levisi aalto-maisesti maaseudulle. Urjalassa järjestettiin lakkopäivinä useita joukkokokouksia, joiden osanottajat vaativat venäläistämistoimien lakkauttamista, laittomasti valittujen virkamiesten ja näiden ”kätyrien” erottamista, kansanvaltaisia uudistuksia ja väkijuomien kielto-lakia.⁵⁹

Suurlakon tuloksena keisarilta saatu lupaus äänioikeus- ja eduskuntauudistuksesta käynnisti valtaisan työväestön mobilisaation. Työväenjärjestöjen jäsenmäärä kasvoi Suomessa räjähdysmäisesti. Urjalassa työväenliikettä vaivasi vielä suurlakon aikaan lamaanus, mutta vuoden 1905 lopulta alkaen yhdistystoiminta puhkesi ennennäkemättömään kukoistukseen. Vuoden 1906 loppuun mennessä pitäjään oli perustettu toistakymmentä uutta työ-

väenyhdistystä, jotka kokosivat riveihinsä jopa tuhat jäsentä, kymmenesosan kunnan asukkaista.⁶⁰

Suutari Vihtori Lindholmille suurlakon murros ei kuitenkaan näyttänyt myönteisenä tapahtumaketjuna. Syynä oli se, että Lindholmin nimi tuli julki hänen kannaltaan ikävässä yhteydessä. Suurlakon jälkeen porvarilliset sanomalehdet nimittäin paljastivat innokkaasti henkilöitä, jotka edeltävällä venäläistämiskaudella olivat ilmiantaneet virkavallalle keisarihallinnon vastaiseen toimintaan osallistuneita henkilöitä. Tampereen santarmille ilmiantoja tehneiden henkilöiden joukossa oli myös Lindholmin nimi.⁶¹ Paljastus ei luvannut suutarille ruusuisia tulevaisuudennäkymiä, sillä paikallisen herrasväen ja ylipäänsä kaikkien suomenmielisten silmissä venäläisviranomaisten kätyrit olivat kansakunnan pahinta pohjasakkaa. Erityisesti perustuslailliset, jotka heiluttivat Urjalan lakkokokouksissa tahtipuikkoa, kiiruhtivat maksamaan kalavelkojaan kaikille venäläishallinnon kanssa yhteistyötä tehneille.⁶²

Urjalasta lähetettiin virkavallalle lukuisia ilmiantoja erityisesti vuonna 1903, jolloin pitäjän perustuslaillisten ja vanhasuomalaisten välejä kärjisti kiista Venäjän armeijan asevelvollisuuskutsuntojen järjestämisestä. Ilmiannetuiksi joutuivat lukuisat pitäjän perustuslailliset isännät ja toimenhaltijat. Joukossa olivat muun muassa Lindholmin ”arkkiviholliset” sahanhoitaja August Vesterlund ja isännöitsijä Valdemar Andersson.⁶³ Mahdollisesti Lindholmin kädenjälki näkyi juuri heitä koskeneissa ilmiannoissa.

Omaelämäkerrassaan suutari Lindholm kieltää syyllistyneensä ilmiantoihin, mutta kertoo epämääräisesti, että kaksi ”itäisen maan tietäjää” kävi tarjoamassa hänelle lahjuksia. Suutari kuvaa tietäjien kuitenkin pettäneen häntä, minkä vuoksi hänen nimensä joutui suurlakon jälkeen ”porvarisanomiin”. Tämä johti Lindholmin mukaan siihen, että hänet häädettiin ulos kansalaiskokouksesta suurlakon jälkeen.⁶⁴ Pois ajaminen saattoi liittyä 26. marraskuuta pidettyyn perustuslaillisten organisoimaan kansalaiskokoukseen. Lehtikuvauksen mukaan kokouksessa ”yritti pari henkilöä, joitten tiedettiin olleen santarmien kanssa tekemisessä, käyttäjä puheenvuoroa, vaan pakoitettiin ne alashuudoilla

poistumaan”.⁶⁵ Luultavasti toinen näistä henkilöistä oli Lindholm, joka mielellään käytti ääntään kokouksissa.

Lindholm kertoo joutuneensa nimensä julkistamisen vuoksi ”kahden tulen väliin”, sillä hänet hädettiin ulos myös työväenyhdistyksen kokouksesta. Lisäksi hän joutui toimintansa vuoksi tekemään synnintunnustuksen työväenyhdistyksessään.⁶⁶ Tästä ei näy jälkiä muissa aineistoissa, mutta mitä todennäköisimmin Lindholmin kertomus pitää paikkansa. Urjalan työväenliikkeessä vallitsi suurlakon aikaan perustuslaillinen vire, eivätkä yhdistyksen johtomiehet varmasti katsoneet suotuisin silmin jäsentensä toimintaa keisarivallan käytyreinä.⁶⁷ Synnintunnustuksen vaatiminen Lindholmilta muistutti toimintamallia, johon työväenjärjestöt usein turvautuivat rikkuruustapauksissa. Lakkojen yhteydessä rikkureiksi ryhtyneiltä työläisiltä vaadittiin julkinen anteeksipyyntö, ennen kuin nämä saattoivat palata järjestäytyneen työväen yhteyteen.⁶⁸

Lindholmin omaelämäkerrassa ei näy viitteitä siitä, että hän olisi katkeroitunut työväenyhdistykselle kohtelunsa vuoksi. Pikemminkin suutari syyllisti kohtelustaan pitäjän perustuslaillisen eliitin. Lindholmin mukaan ”suurlakon jälkeen perustuslaillisista passiivisista tuli ankaria bobrikoffia”, jotka ryhtyivät entistä kiivaammin vainoamaan työväenliikkeen aktiiveja paikkakunnalla.⁶⁹ Kenraalikuvernööri Bobrikovin nimi oli alkanut edustaa omaelämäkertansa kirjoittavalle Lindholmille vakavinta mahdollista haukkumasanaa, ja hän sovitti sen kuvaamaan pahimpia vihamiehiään – ironista kyllä – perustuslaillisia. Katkeruus perustuslaillisia kohtaan ei juontunut vain Lindholmin suurlakon jälkeisistä kärsimyksistä, vaan myös lakkoa edeltävien vuosien yhteenotoista hänen kotikulmiensa perustuslaillisten herrojen ja näiden kätyrien kanssa.

Suutari ja työväenliike suurlakon jälkeen

Vihtori Lindholmin nimi katosi suurlakon jälkeen Urjalan työväenyhdistyksen aktiivijoukosta. Ilmeisesti hän siirtyi vaikuttamaan vuodesta 1906 alkaen enemmän kotikyläänsä perustetussa Mellolan

työväenyhdistyksessä. Urjalan ja Kylmäkosken rajamailla toimintansa aloittanut yhdistys kokosi jäsenensä paljolti Honkolan kartanon työläisistä ja alustalaisista.⁷⁰

Lindholmin omaelämäkerta sisältää kiintoisan kuvauksen Mel-lolan yhdistyksen varhaisesta kokouksesta tammikuussa 1906. Kokous pidettiin Honkolan kartanon kivimuurissa, ja paikalla oli myös kartanon isäntä Elis Furuhjelm, joka toimi kokouksen puheenjohtajana. Koska paikalle ei saapunut varsinaista työväenpuhujaa, Lindholm kertoo halunneensa pitää ”esitelmän Routa vuosista[,] työläisten tietämättömyydestä ja sorrosta”. Lindholmin esitelmöinti kuitenkin keskeytyi alkuunsa, kun ”Valtari anterson ja muonaorja K. Altonen ja muona orjan poika F. Lähde tulivat häiritseen meluten ja huitojen”.⁷¹ Hyvin mahdollisesti häiritsijät katsoivat, että ilmiantajana ryvettynyt, muutenkin huonomaineinen suutari ei soveltunut puhujaksi työväenkokoukseen. Tähän viittaa se, että yksi häiritsijöistä oli kartanon isännöitsijä Valdemar Andersson, jonka välit Lindholmiin olivat jäätävät.

Suutarin kertomus vapaaherra Furuhjelmin ja isännöitsijä Anderssonin osanotosta Honkolassa pidettyyn työväenkokoukseen pitää luultavasti paikkansa. Myös muissa lähteissä viitataan työväenkokousten pitämiseen Honkolan kartanon tiloissa suurilakon jälkeen⁷². Tarjoamalla kartanon tilat työväestön käytettäväksi kartanon isännistö osoitti myötämielisyytensä seudun työväestön järjestäytymistä kohtaan. Ottamalla työväestön järjestäytymispyrkimykset suojelukseensa Furuhjelm luonnollisesti halusi myös ohjata liikehdintää haluamaansa suuntaan radikalisoitumisen ehkäisemiseksi. Tämä puolestaan edellytti Lindholmin kaltaisten pahamaineisten ”häiriköiden” kampeamista yhdistyksen tai ainakin sen aktiivijoukon ulkopuolelle.

Vastoinkäymisistään huolimatta Lindholm ilmeisesti jatkoi toimintaansa kotikylänsä yhdistyksessä. Hänen vaiheensa kevästä 1906 eteenpäin ovat kuitenkin hämärän peitossa. Omaelämäkerrassaan suutari ei kerro juuri mitään ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan vaaleja edeltävästä vuodesta.

Syy Lindholmin vaiteliaisuuteen valkenee käräjäoikeuden pöytäkirjoista. Talvikäräjät kokoontuivat Urjalassa huhtikuun jälkipuoliskolla 1907, pian sen jälkeen kun ensimmäisten eduskuntavaalien tulokset olivat selvinneet. Käsiteltäväksi tuli tuolloin juttu, jonka poliisikonstaapeli J. V. Sipilä oli nostanut suutari Vihtori Lindholmia vastaan. Jutun aiheena oli viinan salamyynti. Syyttäjänä toimineen nimismies Alfred Wilkmanin mukaan Lindholm oli alkuvuonna 1907 ”kotikylässään ja Hongolan kylässä Urjalan pitäjää ja muuallakin sanotussa pitäjässä myynyt luvottomasti paloviinaa”. Nimismiehen todistajina esiintyi neljä henkilöä kertomassa Lindholmin viinanmyynnistä. Yksi todistajista oli Frans Noeskoski, jonka kanssa Lindholm oli kahakoinut ja käräjäinnyt pari vuotta aiemmin.⁷³

Lindholm ei ollut oikeusistunnossa paikalla puolustautumassa, mistä hänet tuomittiin sakkoihin. Suutarin poissaolon vuoksi oikeuskäsittelyä päätettiin jatkaa seuraavana syksynä. Lindholm ei tuolloinkaan ilmestynyt käräjäpaikalle. Syyttäjä tähdensi, että suutaria ”ei ole tavattu kotipaikallaan eikä ole tunnetukaan missä tämä nykyään oleskelee”.⁷⁴ Viranomaisten harmiksi Lindholmia ei kuitenkaan kuulunut myöskään vuoden 1908 talvikäräjille, sillä syyttäjän mukaan hän ”ennen käräjää oli lähtenyt asunnostaan pakomatkoille”. Pakoilun vuoksi tuomari kehotti syyttäjää huolehtimaan, että Lindholm otetaan hyvissä ajoin ennen ensi käräjää poliisisäilöön.⁷⁵

Syksyllä 1908 pidettyyn oikeuskäsittelyyn Lindholm saatiin vihdoin tuoduksi poliisiin saattelemana. Lindholm yritti ensin kaataa syytteen väittämällä, että häntä ei ollut laillisesti haastettu käräjille, koska vain ”muuan mylläri oli toimittanut hänelle kutsun”. Mitä ilmeisimmin Lindholm viittasi mylläriellä August Vesterlundin ja esitti joutuneensa jälleen tämän vainon kohteeksi. Lindholm kuitenkin joutui pyörtämään väitteensä, kun poliisi J. V. Sipilä ilmoitti itse toimittaneensa hänelle kärjäkutsun. Tämän jälkeen Lindholm kiisti syytteen viinanmyynnistä. Hänen mukaansa viinaa oli kaupitellut vain ”eräs kuljeksivainen Lehtonen” hänen huoneessaan, eikä ”hän ollut uskaltanut Lehosta kieltää siitä”. Käräjäoikeus ei Lindholmin puheita uskonut vaan tuomitsi tämän paloviinan

luvattomasta myynnistä 75 markan sakkoon, joka varojen puutteessa voitiin suorittaa 15 päivän vankeudella.⁷⁶

Käräjäoikeuden pöytäkirjojen valossa suutari vietti vuosina 1906–1908 suorastaan rikollista elämää kaupitellen viinaa ja pakoillen virkavaltaa. Taipumukset lain kiertämiseen ja tuomio viinan kaupittelusta sopivat hyvin mielikuvaan Lindholmista. Kiertävän suutarin ammatissa hän liikkeli luontevasti lähialueen mökeissä ja saattoi samalla hankkia lisäansioita kaivamalla laukustaan pullon halukkaille ostajille. Jos Lindholmin mieltää – niin kuin hän itse tekee – työväenagitaattoriksi, voi myös vitsailla, oliko tässä syy työväenlaulun nopeaan leviämiseen paikallisyhteisössä?

Käräjien pakoilu ja tuomiolle joutuminen selittävät Lindholmin omaelämäkerran harvasanaisuutta hänen vaiheistaan ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen. Ymmärrettävästi suutari sivuuttaa kiusallisen tapahtumasarjan vedotessaan kirjaltajaliittoon. Täydellisesti hän ei kuitenkaan jätä tapahtumia käsittelemättä vaan mainitsee:

V1907 kun Ensimmäiset vaalit oli ohi että nähtiin mitä sosialistit sai niin pomo otti erään suurvirkailian ja pieniä lisäksi ja vaati toisen T.V.Y potkiin L. toisesta pois sitte vielä vaati että ajetaan pois asunnosta eipä pomon himo ollu vielä tydytetty olispa passittanu vankilaan jumalan armosta.⁷⁷

Mainitessaan pomon halun toimittaa hänet vankilaan Lindholm viitanee juuri viinanmyynnistä nostettuun käräjäjuttuun. Kiinnostavaa on, että suutari liittää kokemuksensa vainojen kiihtymisestä sosialistien eduskuntavaalimenestykseen. Hän antaa ymmärtää, että ”pomo” eli sahanhoitaja Vesterlund sekä muut herrat hyökkäsivät häntä kohtaan entistä kiivaammin nimenomaan vaalituloksen vuoksi.

Lindholmin tulkinnan tapahtumista voi kuitata hänen pyrkimykseen peitellä rikollista toimintaansa ja jälleen kerran politisoida kokemansa vastoinkäymiset. Suutarin omaa versiota tapahtumista ei kuitenkin ole syytä täydellisesti liputtaa ulos. Ehkäpä pitää ”pomot” ärsyyntyivät Lindholmin liiketoimista tosissaan vasta ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen, kun suutarin edustama aate oli osoittanut vetovoimansa. Sosiaalidemokraatit kahmivat Urjalassa 60 prosenttia

äänistä, ja Honkolan äänestysalueella sosialistien ääniosuus ylsi miltei 70 prosenttiin. Työväenliikkeen kannatus järkytti perinpohjaisesti etenkin omaan ohjelmaansa luottaneita perustuslaillisia isäntiä, joiden puolueen vaalimenestys jäi surkeaksi.⁷⁸

Omaelämäkerrassaan Lindholm kuvaa, että vaalien jälkeen herrat painostivat työväenyhdistyksen erottamaan hänet toisesta työväenyhdistyksestä. Ilmeisesti suutari sai siis potkut Mellolan työväenyhdistyksestä joskus maaliskuun 1907 jälkeen. Tästä ei näy jälkiä muissa lähteissä, mutta luultavasti kertomus pitää paikkansa. Työväenagitaattorina esiintyneen Lindholmin liikuskelu kulmakunnalla trokaamassa viinaa – ehkä jopa vaalityön nimissä – sopi varsin huonosti työväenliikkeen ideologiaan. Urjalassakin työväenliike nimittäin liputti yleisen kieltolain puolesta. Työväenpuhujilta edellytettiin täydellistä raittiutta, ja agitaattorien viinankäyttö oli herättänyt aktiivien joukossa paheksuntaa jo ennen eduskuntavaaleja.⁷⁹ Toisaalta raittiusihanteen ja todellisuuden välinen ristiriita työväenliikkeessä oli vanhastaan jyrkkä. Monet sosiaalidemokraattien johtajat eivät suinkaan itse edustaneet absoluuttista raittiutta, mistä esimerkkinä juomalakkoliikettä ylistäneen Eetu Salinin julkijuoppous.⁸⁰ Suutari Lindholmin viinanmyyntiäkin oli ehkä katsottu paikallisessa liikkeessä läpi sormien, mutta viimeistään hänen jouduttuaan tuomiolle aatetoverien myötämielisyys karisi.

Mellolan työväenyhdistys ajautui ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen lamaanustilaan, kuten monet muutkin yhdistykset. Vasta tammikuun alussa 1909 toimintatarmo jälleen elpyi ja yhdistys herätettiin henkiin. Viimeistään tällöin yhdistyksen riveihin palasi myös Vihtori Lindholm, joka omaelämäkertansa mukaan vastasi yhdistyksen elvyttämisestä yhdessä vanhan aatetoverinsa Santeri Sipilän kanssa.⁸¹ Yhdistykseen liittyi perustavassa kokouksessa 17 jäsentä. Lindholm ei mahtunut yhdistyksen kaksitoistahenkiseen johtokuntaan, mutta kylläkin tilintarkastajaksi ja huvitoimikunnan jäseneksi.⁸² Pienellä kyläyhdistyksellä ei ollut varaa jättää aloittekykyisiä jäseniä vaille luottamustehtäviä.

Vihtori Lindholm syyttää omaelämäkerrassaan yhdistyksen lamaan-
tumisesta sen puheenjohtajana aiemmin toiminutta K. Niemeä, jon-

ka saamattomuuden hän rinnastaa omaan aktiivisuuteensa. Suutarin mukaan yhdistys kustansi Niemen jopa puhujakursseille, mutta tästä huolimatta Niemestä ei sukeutunut työväenpuhujaa. Sen sijaan Lindholm itse harjoitti puhujatoimintaa oma-aloitteisesti siitä huolimatta, ”ettei ole päässy kurseille eikä ole saanu apua”. Lindholm kertoo liikkuneensa ahkerasti vaalipuhujana ympäristökunnissa keväällä 1909 pidettyjen eduskuntavaalien edellä. Näissä puhetilaisuuksissa ”kuuliat avusti kolehdilla Eikä väittelioitä montaa esiintyny”, kuten suutari itse kuvailee.⁸³

Lindholm tuskin liikkuski vaalipuhujana yhdistyksensä valtuututtamana, sillä suutari sopi huonosti puoluepuhujaksi kehnon maineensa ja aatteellisen tietämyksensä vajavaisuuden vuoksi. Kyläyhdistys ei kuitenkaan katsonut aiheelliseksi puuttua Lindholmin oma-aloitteiseen agitointiin. Tämä tuskin ilahdutti sosiaalidemokraattisen puolueen johtoa, joka pyrki valvomaan agitaattorien soveltuvuutta tehtäviinsä. Puoluejohto edellytti, että puolueen nimissä esiintyvällä agitaattorilla tuli olla piiri- tai kunnallistoimikunnan valtakirja. Puolueessa tiedotettiin hyvin, että maaseudulla vilisti ”kaikenkarvaisia” puhujia, joiden puheiden aatesisältö ei vastannut puolueohjelmaa ja jotka saattoivat tavoitella agitoimalla taloudellista hyötyä itselleen. Niinpä puoluelehdet varoittelivat toistuvasti kyläyhdistyksiä valeagitaattoreista.⁸⁴

Lindholmin maininta kuulijoiden hänelle keräämästä kolehdista viittaa siihen, että suutari hankki puhujatoiminnalla helpotusta taloudellisiin vaikeuksiinsa. Varattomuuden aiheuttama ahdinko käy muutoinkin näkyvästi ilmi hänen kirjaltajaliitolle lähettämästään kirjeestä, joka on päiväyksen mukaan kirjoitettu vain muutama viikko eduskuntavaalien jälkeen toukokuussa 1909.⁸⁵ Lindholmin taloushuolet jatkuivat myös kirjeen lähettämisen jälkeen siitä päätellen, että hän esitelmöi Mellolan yhdistyksessä kysymyksestä, voidaanko yhdistyksen jäsen vapauttaa tilapäisesti jäsenmaksuista taloudellisten syiden vuoksi.⁸⁶ Ylipääsemättömiä ongelmia eivät jäsenmaksut Lindholmille aiheuttaneet, sillä häneltä jäi kolmen vuoden aikana maksamatta vain neljännes jäsenmaksuista. Tämä osoitti tunnollista sitoutumista yhdistykseen. Vain puolenkymmentä jäsentä maksoi samana aikana kaikki jäsenmaksunsa.⁸⁷

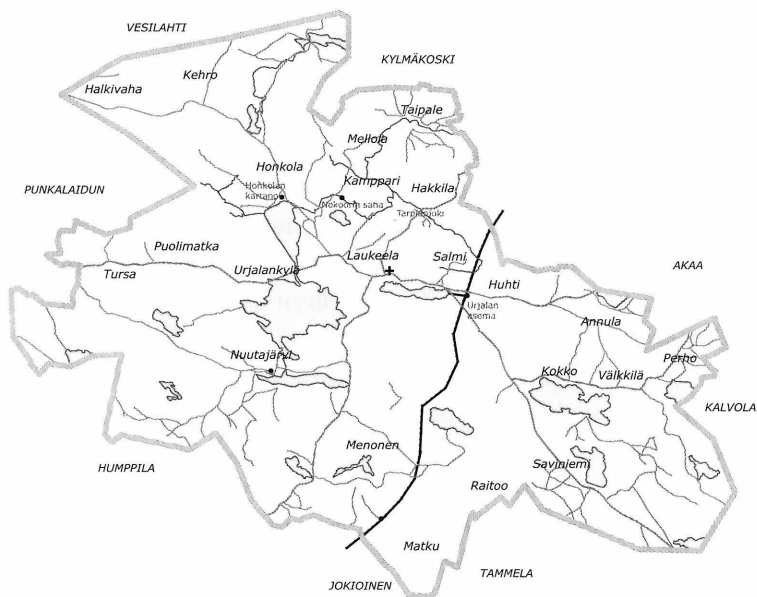
Lindholm jätti Mellolan työväenyhdistyksen vuonna 1912 eikä enää palannut siihen.⁸⁸ Jostain syystä suutari siirtyi Riisikkalan työväenyhdistykseen, joka toimi Akaan puolella mutta aivan Urjalan ja Kylmäkosken rajan tuntumassa. Lindholm oli jonkin aikaa jopa Riisikkalan yhdistyksen sihteerinä. Pienen kyläyhdistyksen riveihin liittyi myös Lindholmin vanha aatetoveri, entinen kansanedustaja Evert Hokkanen. Hän oli jo aiemmin muuttanut Akaaseen ja etäänntynyt urjalalaisista aatetovereistaan.⁸⁹ Maiseman vaihto tarjosi kokeneelle kaksikolle mahdollisuuden jatkaa aktiivista toimintaa aatteen hyväksi.

Kun huomioi Lindholmin aatteellisen radikaaliuden, ei ole yllättävää, että suutari liittyi punakaartiin tammikuussa 1918. Kaartin johtotehtäviin hänellä ei ollut asiaa, mutta ilmeisesti hän osallistui kapinaan ase kädessä. Tämä koitui suutarille kohtalokkaaksi, sillä hänet vangittiin ja suljettiin Hämeenlinnan vankileirille. Matkansa pään Lindholm kohtasi vankileirillä 3. heinäkuuta 1918. Kuolleisuus leirillä oli näihin aikoihin suurimmillaan kulkutautien levitessä heikkokuntoisten vankien keskuudessa. Vain joitakin päiviä ennen Lindholmia kuoli samassa paikassa Evert Hokkanen, ja kesän viikkoina Hämeenlinnassa saivat surmansa kymmenet muutkin urjalalaiset työväenaktiivit.⁹⁰

Punainen terrori yltyi Akaan seudulla poikkeuksellisen laajaksi keväällä 1918, mutta Lindholm kuten Hokkanenkaan tuskin olivat keskeisessä roolissa sen toimeenpanijoina. Lähiseudun porvarilliset kuitenkin varmasti muistivat Lindholmin toimeliaisuuden työväenliikkeessä, mikä epäilemättä vaikutti hänen vangitsemiseensa. Monet vastukset kokenut suutari kuului siihen varhaisten työväenaktiivien joukkoon, jotka työväenliikkeen uuden mobilisaation aikaan 1917–18 eivät enää näyttäneet suuntaa kehitykselle, mutta muiden veteraanien tavoin hän joutui maksamaan kumouksen seurauksista.

Rajoja rikkova suutari ja vaikutusvaltaa etsivä liike

1900-luvun taitteen yhteiskunnallinen kuohunta merkitsi lähtölaukausta urjalalaisen suutarin Vihtori Lindholmin poliittisessa aktivoitumisessa. Lindholm ryhtyi toiminnallaan avoimesti kiistämään

Urjalan kartta. Lähde: Urjalan pitäjänkartta 1900-luvun alusta.

paikallisyhteisön eliitin käsityksiä ja auktoriteettia. Vastarintaisen asenteen ilmaisemiselle tarjosi uudenlaisen kanavan pitäjään perustettu työväenyhdistys, jossa Lindholm alkoi toimeliaasti vaikuttaa vuodesta 1901 alkaen. Aloitekykyinen ja uskalias suutari oli yhdistykselle arvokas voimavara aikakaudella, jolloin maaseudun työväenjärjestöjä vaivasi jäsenistön osaamattomuus ja aktiivisten toimihenkilöiden puute.

Työväenliike edusti Vihtori Lindholmille väylää purkaa tyytymättömyyttä paikallisyhteisön oloihin ja kokemaansa sortoon. Liikkeen toimijana hän hyökkäsi aggressiivisesti pitäjän säätyläisiä ja isäntiä vastaan oman taloudellisen, jopa fyysisen turvallisuutensa ja vankeuden uhalla. Lindholmista tuli Urjalan työväenyhdistykselle eräänlainen ”puskuri”, joka konflikteissa herrojen kanssa otti vastaan kovimmat iskut muun jäsenistön puolesta. Suutarin huonomainisuus ja radikaalit toimintatavat muodostuivat kuitenkin vähitellen työväenliikkeelle rasitteeksi: välit isäntiin kärjistyivät liikaakin, ja Lindholmin alituiset ongelmat oikeuslaitoksen kanssa rapauttivat

työväenyhdistyksen mainetta. Viimeinen pisara oli Lindholmin paljastuminen suurlakon mainingeissa santarmin kätyriksi, mikä uhkasi työväenliikkeen valtiollisen politiikan uskottavuutta. Seurauksena oli rajoja rikkovan suutarin pikainen kampeaminen ulos Urjalan työväenliikkeen ydinjoukosta.

Suutariin työväenliikkeen sisällä kohdistunut paine ei kuitenkaan estänyt hänen sitkeää pysyttelyään liikkeen liepeillä. Tilaisuuden avautuessa Lindholm liittyi aina uudelleen työväenyhdistykseen ja pyrki luottamustehtäviin. Originelli suutari löysi paikkansa pienistä kyläyhdistyksistä, joissa vaatimukset aatteellisten näkemysten ja toimintatapojen yhdenmukaisuudesta sekä jäsenistön nuhteettomuudesta olivat vähäisemmät kuin liikkeen paikallisessa ytimessä.

Työväenjärjestöjen edustustehtäviin ei Lindholmilla suurlakon jälkeen enää ollut asiaa, sillä liikkeen pyrkimys kohota uskottavaksi toimijaksi kunnallispolitiikassa edellytti kykyä rakentavaan vuoropuheluun pitäjän säätyläisten ja talollisten kanssa. Lindholmin kaltaisen rettelöitsijän näkyvä mukanaolo palveli tätä pyrkimystä huonosti. Ensiaskeliaan ottava paikallinen liike tarvitsi Lindholmia ”miinanraivaajakseen”, mutta vahvistuttuaan liike ei jäänyt kaipaamaan raivaustyön runtelemaa omalaatuista pioneeriaan.

Viitteet

- 1 Ks. esim. Pollari, Mikko et al. (2008). Alamaissäjärjestyksen konkurssi ja avoin tulevaisuus. Teoksessa Haapala, Pertti & Olli Löytty & Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki, 43–45, 73; Mäkipalli, Jani (2005). *Hetken kokemus, kokemuksen kestävyys. Eetu Salinin radikaali ja maltillinen poliittinen linja 1905–19*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, 6–7, 46, 97–98; Soikkanen, Hannu (1961). *Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti*. WSOY, Porvoo, 270–278.
- 2 Urjalan rippikirjat 1900–1909: Mellolan kylä ja kastettujen luettelo 1868, Urjalan kirkonarkisto.
- 3 Parikka, Raimo (1997). ”Varo veli, topora yksin matkustaa” – Rahvas, vastarinta, politiikka. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.), *Työväestö ja kansakunta*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 99–171.
- 4 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”, Urjalan työväenyhdistyksen arkisto, Työväen Arkisto (TA).

- 5 Arkkiveisu ”Yksi aivan uusi huvilaulu Urjalasta. Hämmäläisen suutarin elämänvaiheista”, Anna-Liisa Närväsen hallussa. Arkkiveisu on jäljennetty teoksessa Nummela, Jorma (2006). *Selman tarina*. Urjala, 14–20.
- 6 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 7 Stark, Laura (2006). Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Tuskaa ja toivoa varhaisissa omaelämäkerroissa. Teoksessa Helsti, Hilikka & Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.), *Modernisaatio ja kansankokemus Suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 47, 57–59.
- 8 Saarinen, Tuija (2003). *Poikkeusyksilö ja kyläyhteisö. Tutkimus Heikan Jussin (Juho Mäkäräisen) elämästä ja huumorista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 31–33; ks. myös Knuuttila, Seppo (1990). Yhdeksääkymmentä yhdeksää lajia. Teoksessa Laaksonen, Pekka & Ulla Piela & Pirkko Lahti (toim.), *Hullun kirjoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 39–49.
- 9 Hobsbawm, Eric & Scott, Joan W. (1980). Political Shoemakers. *Past and Present* 89, 86–92, 97–98, 104–105.
- 10 Hobsbawm & Scott 1980, 96–97; ks. myös Saarinen 2003, 84–98.
- 11 Vastaanottokirja 1901, nro 19. Bc:15, Hämeenlinnan lääninvankilan arkisto, HMA.
- 12 Arkkiveisu ”Yksi aivan uusi huvilaulu Urjalasta. Hämmäläisen suutarin elämänvaiheista”, Anna-Liisa Närväsen hallussa; ks. myös Nummela 2006, 16–17.
- 13 Talvikäräjät 9.5.1900, § 119, liite ”Ulla” ja syyskäräjät 23.10.1900, § 95, liite ”B”. Urjalan ja Akaan käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:46, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 14 Syyskäräjät 25.10.1901, § 177, liite ”Ulla”. Urjalan ja Akaan käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:47, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 15 Alapuro, Risto (2001). *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Kolmas painos. Tammi, Helsinki, 64–65.
- 16 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 17 Talvikäräjät 9.5.1900, § 118 ja § 119, sekä syyskäräjät 23.10.1900, § 95. Urjalan ja Akaan käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:46, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA; Talvikäräjät 26.3.1901, § 65. Urjalan ja Akaan käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:47, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 18 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 19 Syyskäräjät 23.10.1900, § 95. Urjalan ja Akaan käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:46, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 20 Urjalan rippikirjat 1900–1909: Mellolan kylä, Urjalan kirkonarkisto.
- 21 Vastaanottokirja 1901, nro 19. Bc:15, Hämeenlinnan lääninvankilan arkisto, HMA.
- 22 *Aamulehti* 19.1.1901, 5.2.1901 ”Työväenyhdistys Urjalaan”; *Kansan Lehti* 7.2.1901 ”Yhdistysten rientoja”; *Länsisuomen Työmies* 9.2.1901 ”Työväenyhdistys Urjalaan”, 18.11.1902 ”Kirje Urjalasta” (Perkaaja).
- 23 *Aamulehti* 5.2.1901 ”Työväenyhdistys Urjalaan”.
- 24 Wrightiläisestä työväenliikkeestä esim. Soikkanen 1961, 21–27; Ala-Kapee, Pirjo & Valkonen, Marjaana (1982). *Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930*. SAK, Helsinki, 64–65.
- 25 Talvikäräjät 27.2.1903, § 162. Urjalan ja Akaan käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:49, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.

- 26 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 27 *Länsisuomen Työmies* 24.10.1901 ”Urjalasta” (Jyskyttäjä).
- 28 Talvikäräjät 27.2.1903, § 162, liite ”neSuten”. Urjalan ja Akaan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:49, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 29 Talvikäräjät 27.2.1903, § 162. Urjalan ja Akaan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:49, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 30 Talvikäräjät 27.2.1903, § 162. Urjalan ja Akaan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:49, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 31 Talvikäräjät 27.2.1903, § 162. Urjalan ja Akaan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:49, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 32 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 33 *Länsisuomen Työmies* 18.11.1902 ”Kirje Urjalasta” (Perkaaja); ks. myös Urjalan työväenyhdistyksen anomus sääntöjen vahvistamiseksi 1.10.1902, Saapunneiden anomusasioiden diaari 1902, s. 126, Ad:75, Hämeen lääninhallitus – Lääninkanslia, HMA.
- 34 *Länsisuomen Työmies* 18.11.1902, 27.12.1902 ”Kirje Urjalasta” (Perkaaja); Tilastollinen taulu Suomen työväenpuolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1903; Härmä, Oskari, Urjalan työväenyhdistyksen historiikki 1902–37, Urjalan työväenyhdistyksen arkisto, TA.
- 35 Soikkanen 1961, 23–25, 195–207, 338–348; Suodenjoki, Sami & Peltola, Jarmo (2007). *Köyhä Suomen kansa katkoo kahleitansa. Luokka, liike ja yhteiskunta 1880–1918. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla I*. Tampere University Press, Tampere, 37–41, 68–72, 119.
- 36 Hokkasesta mm. *Punaset II (1908). V. 1908 valittujen sosialidemokratisten edustajien kuvat ja elämäkerrat*. Työväen Kirjapaino, Helsinki, 16; Korkeamäki, Esko (1986). *Työväen alkutaival Akaassa*. Toijalan Työväenyhdistys, Toijala, 114–117; Suomen kansanedustajat 1907–2000 -matrikkeli [<http://www.eduskunta.fi/thwfakta/kematrikkeli/ma1000.html>], luettu 31.7.2007.
- 37 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”; Härmä, Oskari, Urjalan työväenyhdistyksen historiikki 1902–37, Urjalan työväenyhdistyksen arkisto, TA; TMT 113:1698, Kertoja Otto Toivonen. TA; Päivänen, Frank, Muistelmia 60 vuoden taipaleelta, vihkot 1 ja 2. Juhani Päiväsen hallussa.
- 38 Hokkasen liikkumisesta työmailla Turun seudulla ks. esim. Urjalan rippikirjat 1880–1889: nro 313, Urjalan kirkonarkisto; Suomen kansanedustajat 1907–2000 -matrikkeli [<http://www.eduskunta.fi/thwfakta/kematrikkeli/ma1000.html>], luettu 31.7.2007
- 39 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 40 *Länsisuomen Työmies* 16.6.1903 ”Kirje Urjalasta” (H.....rää).
- 41 *Länsisuomen Työmies* 23.1.1904 ”Palkkakysymystä Urjalassa”.
- 42 *Länsisuomen Työmies* 30.7.1903 ”Kirje Urjalasta” (Sorrettujen puolustaja); Urjalan kuntakokouksen pöytäkirja 6.2.1904, Urjalan kunnanarkisto; Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 43 Nousukkaista ks. esim. Haapala, Pertti (1995). *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*. Painatuskeskus, Helsinki, 100–101.
- 44 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 45 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”; TMT 113:1698, kertoja Otto Toivonen, TA; TMT 181:124, kertoja Lauri Mäkinen, TA; Frans Päiväsen muistelmat, vihkot 1: 17, 2: 1, 21 sekä 3: 18, Juhani Päiväsen hallussa.

- 46 Esim. *Länsisuomen Työmies* 29.10.1903 ”Jatkuvaa vainoa”, 29.12.1903 ”Kirje Urjalasta” (Tylsäpää).
- 47 *Länsisuomen Työmies* 16.6.1903 ”Kirje Urjalasta” (H.....rää), 8.8.1903 ”Kirje Urjalasta” (Tyhmeliini), 13.10.1903 ”Kirje Urjalasta” (Sivulta kuuntelija).
- 48 *Länsisuomen Työmies* 16.6.1903 ”Kirje Urjalasta” (H.....rää).
- 49 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 50 *Länsisuomen Työmies* 8.8.1903 ”Kirje Urjalasta” (Tyhmeliini).
- 51 Ehrnrooth, Jari (1992). *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousovit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, erit. 492–496.
- 52 Talvikäräjät 31.3.1905, § 58. Urjalan ja Akaan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:51, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 53 *Länsisuomen Työmies* 3.1.1905 ”Urjalasta” (Pölkky).
- 54 Talvikäräjät 31.3.1905, § 58. Urjalan ja Akaan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:51, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 55 Talvikäräjät 31.3.1905, § 58. Urjalan ja Akaan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:51, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 56 Talvikäräjät 31.3.1905, § 58. Urjalan ja Akaan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:51, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 57 Syyskäräjät 23.10.1905, § 31. Urjalan ja Akaan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:51, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 58 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 59 Suurlakon tapahtumista Urjalassa Suodenjoki, Sami (2008). Suurlakon riitaisia yksimielisyyksiä. Teoksessa Haapala, Pertti & Olli Löytty & Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki, 101–120.
- 60 Suodenjoki 2008, 115–119.
- 61 *Hämeen Sanomat* 17.11.1905 ”Kurjaa”; Suodenjoki 2008, 103–104.
- 62 Suodenjoki 2008, 102–105.
- 63 Urjalasta lähetettyjä ilmiantoja sisältävät esim. Saapuneet salaiset kirjeet 1903, aktit 2, 10 ja 11, Hämeen lääninhallitus – Lääninkanslia, HMA.
- 64 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 65 *Tampereen Sanomat* 30.11.1905 ”Urjala”.
- 66 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 67 TMT 113:1698. Kertoja Otto Toivonen. TA; Suodenjoki 2008, 105, 119.
- 68 Teräs, Kari (2001). *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituihin työelämän subteisiin 1880–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 312–313, 332–333; ks. myös Suodenjoki & Peltola 2007, 212–213.
- 69 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 70 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”; Mellolan työväenyhdistyksen jäsenistä mm. *Hämeen Voima* 19.2.1907 ”Urjala” (V. V.); Mellolan–Taipaaleen työväenyhdistyksen pöytäkirjat 1909–1916 ja jäsenluettelo 1909–1914, Kylmäkosken työväenyhdistyksen arkisto.
- 71 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 72 Honkolan kartanon kivimuurissa pidettyyn keskustelukokoukseen osuustoinnista viittaa TMT 50:1018, kertoja Otto Suvanto, TA; ks. myös *Hämeen Voima* 10.9.1907 ”Urjala” (Kauko).
- 73 Talvikäräjät 23.4.1907, § 90. Urjalan ja Akaan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Ca2:53, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.

- 74 Talvikäräjät 23.4.1907, § 90, ja syyskäräjät 22.11.1907, § 50. Urjalan ja Akaan käräjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Ca2:53, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 75 Talvikäräjät 14.3.1908, § 52. Urjalan ja Akaan käräjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Ca2:54, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 76 Syyskäräjät 28.10.1908, § 23. Urjalan ja Akaan käräjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Ca2:55, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.
- 77 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 78 *Yhdenvertaisuus* 29.3.1907; Suodenjoki 2008, 120.
- 79 Esim. Urjalankylän työväenyhdistys Kipinän pöytäkirja 22.2.1906, 26.2.1906, 6.3.1906, 16.4.1906, 22.11.1906, Urjalankylän työväenyhdistys Kipinän arkisto, TA; *Hämeen Voima* 17.11.1906 ”Urjala” (Urjalan Vikki); ks. myös Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen viidennen edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Oulussa 20–27 p. elokuuta 1906, 384–385, 389–391.
- 80 Sulkunen, Irma (1986). *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 228–229.
- 81 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 82 Mellolan työväenyhdistyksen pöytäkirja 3.1.1909, 17.1.1909, Kylmäkosken työväenyhdistyksen arkisto; Mellolan työväenyhdistyksen jäsenluettelo 1909, Kylmäkosken työväenyhdistyksen arkisto.
- 83 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 84 Esim. *Sosialisti* 1.2.1906 ”Kysykään valtakirjoja”; *Hämeen Voima* 3.11.1906 ”Työväen agitatsioni ja keinottelijat”, 18.1.1908 ”Provokatsiooniako!”; Ehrnrooth 1992, 281–282, 290.
- 85 Vihtori Lindholmin omaelämäkerta ”Elämän Raunioilla”.
- 86 Mellolan työväenyhdistyksen pöytäkirja 19.12.1909, Kylmäkosken työväenyhdistyksen arkisto.
- 87 Mellolan työväenyhdistyksen jäsenluettelot 1909–1911, Kylmäkosken työväenyhdistyksen arkisto.
- 88 Mellolan työväenyhdistyksen jäsenluettelot 1912–1914, Kylmäkosken työväenyhdistyksen arkisto.
- 89 Korkeamäki 1986, 104–105; Terroritilaston kertomus, Akaa, Hämeen lääni, TA.
- 90 Luettelo sotavankileirillä ja pakkotyölaitoksessa v. 1918–19 kuolleista, Bb 14, Hämeenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos, Sotavankilaitoksen arkisto, KA; Terroritilaston kertomus, Akaa, Toijala ja Urjala, Hämeen lääni, TA; Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta (<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>), luettu 10.11.2008. Vankileirikuolleisuudesta esim. Mäkelä, Pentti & Panu Saukkonen & Lars Westerlund (2004). Vankileirien ja -laitosten kuolintapaukset. Teoksessa Westerlund, Lars (toim.), *Sotaloissa vuosina 1914–22 surmansa saaneet*. Tilastoraportti. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki, 115–133.

Agitaatiotilaisuus opetustapahtumana – teoreettinen tarkastelu agitaation vastaanotosta työväenseuroissa

Olen syntynyt työväenliikkeeseen. Synnyin työväentalolla sosialidemokraattisista vanhemmista. Olen imenyt työväenliikkeen aatemaailman äidinmaidossa. Tämä tarkoittaa sitä, että minulla ei ole ollut valinnan vaikeutta. Lapsuuskodissa siemen on kylvetty otolliseen maaperään. Itämistä, orasta ja kasvua on vaalittu ja voimistettu. Lapsuudessa omaksuttu aate on ollut niin voimakas, että kaikki muu on jäänyt alle. Ideologian valinta on ollut elämän helpoimpia valintoja.¹

Näin kuvailee työväenaatteen omaksumista vuonna 1924 syntynyt nainen. Tähän lainaukseen kiteytyvät ne syyt, miksi aloin valmistella väistösikirjaani koskien työväen urheiluseurojen toteuttamaa – sekä tiedostettua että tiedostamatonta – poliittista sosialisatiota. Muistelijä antaa aatteellisuudestaan vahvan, mutta samalla hyvin yksinkertaistetun kuvan. Se pikemminkin herättää kysymyksiä: Minkälaisia olivat yksittäiset aatteelliset kokemukset? Entä tilanteet, joissa oli mahdollista valita kahden aatteen välillä?

Tarkastelen artikkelissani osaltaan näitä arjen piiriin kuuluvia aatteellisia kokemuksia, joiden johdosta yksilö omaksui poliittisen ja kulttuurisen² työväenaatteen. Tarkastelukohteena ovat työväenseurojen agitaatiotilaisuudet ja niiden aatteellinen vaikuttavuus 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä. Aikarajaus ei ole tässä yhteydessä olennainen saatikka sitova, sillä agitaatiotilaisuuden luonnetta ja vaikuttavuutta tarkastellaan yleisluontoisesti ja teoreettisesti; tarkastelussa on pikemminkin agitaatiotilaisuuden idea, joka toistui edellä mainittuna ajankohtana lähes samanlaisena

ympäri Suomea. Esittelen samassa perinteisen historiatutkimuksen ulkopuolelta keinoja, jotka voisivat olla hyödyllisiä aatteellisten tilaisuuksien tutkimuksessa.

Metodisina työkaluina käytän kasvatustieteen ja poliittisen socialisaation teorioita. Teoriankäyttö on perusteltua muun muassa huonolla primäärilähdetilanteella sekä ennen kaikkea tavoitteella löytää aatteellisesti latautuneiden tapahtumien yleisiä ja yhteisiä piirteitä. Myös kysymyksenasettelu pakottaa etsimään vastauksia muualta kuin aikalaiskokemuksista. Kun tutkitaan agitaatiotilaisuuksiin liittyviä henkilökohtaisia kokemuksia, on hyväksyttävä, ettei tapahtumasta ole jäänyt kirjallista jälkeä. Samaan haasteeseen törmäsi agitaation vastaanottoa tutkinut Jari Ehrnrooth teoksessaan *Sanan vallassa, vihan voimalla*. Käsittelen artikkelissani samoja kysymyksiä, mutta eri metodein. Siinä missä Ehrnrooth tukeutuu vahvasti alkuperäislähteisiin, omana pyrkimyksenäni on teorioiden hyödyntäminen.

Yksilön aatteellisuuden tutkimuksesta

Aatteellista toimintaa ja erityisesti yksilöiden aatteellisuutta on ongelmallista tutkia. Monen muistelijan suusta kuullaan, että aatteellisuuden esiintuominen oli turhaa, koska kaikki saman organisaation jäsenet ajattelivat asiasta samoin. Tai kuten vuonna 1903 syntynyt mies sanoi:

(...) tarvitsi hyvin vähän oikeastaan tätä aatteellista puolta ja sitä hoitaa, koska ne jäsenet tiesi mihinkä joukkoon ne kuuluu ja myöskin minkä hyväksi heidän täytyy toimia. (...) yleensä tuollainen jatkuva aatteellinen [työväenaate] työ, niin se oli turhaa, koska itse se toiminta ja jäsenet anto jo ymmärtää ketä he ovat.³

Juuri aatteellisuuden arkipäiväisyyden takia aihetta on vaikea tutkia. Esimerkiksi työväenaatteen kannattaminen näkyi työväenyhdistyksen jäsenkortista, tilatuista sanomalehdistä, osallistumisesta työväenkulttuuriin ja monista muista seikoista, mutta sen julistaminen

kirjoittamalla ei vaikuta olleen luontevaa tai ylipäättään tarpeelliseksi koettua. Lisäksi yksilö saattoi olla liian lähellä aiheitaan eli oman aatteellisuuden tutkiskelua, jolloin ongelmaksi muodostui tarkasteluhetkellä eletyn elämän ja siihen liittyvien ideologisten valintojen analysoiminen ikään kuin ulkopuolisen silmin. Tähän viittaa myös kotimaisen äänestyskäyttäytymisen ominaispiirre: Suomessa äänestettiin aina 1960-luvulle asti sosiaalisen taustan mukaan.⁴ Aatteellisuus – jos sitä voidaan tulkita äänestyskäyttäytymisen perusteella – oli siis pikemminkin mentaliteetti, ei ideologia. Näiden eroista lisää jäljempänä.

Aatteellisuudesta kertovia lähteitä siis löytyy, mutta ne ovat pääasiassa muistelmia.⁵ Omaelämäkertojen vaivana taas on niiden kirjoitushetki, joka on usein vuosikymmeniä työväenaahteen omaksumisen jälkeen. Subjektin aatteellisuuden paljastavia lähteitä, esimerkiksi sosialismista intohimoisesti kirjoitettuja artikkeleita vaikkapa Kirsti Salmi-Niklanderin tutkimassa *Valistaja*-lehdessä⁶, on runsaasti, mutta ne harvemmin käsittelevät tälle artikkelille tärkeää aatteellisuuden omaksumista tai ideologian kärjistymistä. Päiväkirjat ovat parhaimmillaan erittäin antoisa lähdeyhmä. En kuitenkaan hyödynnä niitä artikkelissani, sillä rajasin sen käsittelemään vain agitaatiotilaisuutta tulkitsevia teorioita. Aatteellisuutta voidaan kuitenkin tarkastella ulkoisten, konkreettisten merkkien, kuten sosioekonomisen statuksen, asumisjärjestelyiden, harrastusten ja asuinpaikan avulla. Nämä ovat omiaan kertomaan siitä todennäköisyydestä, jolla yksilö omaksui tietyn aatteen – henkilökohtaisen kokemuksen kuvaamiseen niistä ei ole.

Poliittisen sosialisointin tutkimus tarkastelee muun muassa sosiaalisten tekijöiden vaikutusta yksilön poliittiseen suuntautumiseen. Tärkeimmät sosiaalistajat ovat perinteisesti olleet perhe ja muut primääriryhmät.⁷ Perheen ja lähipiirin vaikutuksen ohella olennaisiksi nousevat koulumaailma ja vertaissuhteet. Koulumaailmassa on perinteisesti liikuttu samojen ystävien kanssa kuin koulun ulkopuolella. Tätä seikkaa korostaa entisestään se, kuinka pienelle alueelle työväentaustaisten ihmisten elämä rajoittui – liikkuvuus kauemmas oli harvinaista.⁸ Esimerkiksi Turun kupeessa sijainnut

työläisten asuttama Raunistula oli kuin pieni maalaiskylä, eikä sen ajan työläislapsilla ollut juuri asiaa alueen ulkopuolelle. Väkiluku ja alue kasvoivat teollistumisen myötä tilattoman väestön muutettua sinne maalta.⁹ Maarian pitäjässä sijaitseva Raunistula oli poliittisesti aktiivista aluetta; siellä vaikutti 1910-luvulla ainakin työväenyhdistys, VPK ja kolme työväenurheiluseuraa. Lopulta tilanne kärjistyi niin, että asukkaiden sieluista käytiin kovaakin kamppailua, johon kuuluivat muun muassa toisen seuran mustamaalaaminen ja harjoitusten sabotointi.¹⁰ Samankaltainen tilanne jatkui näennäisen puolueettomassa instituutiossa, koulussa.

Koulumaailma vaikutti yksilön aatteellisuuteen myös muulla tavoin kuin siellä solmittujen ystävyssuhteiden kautta. Luokkajakoa toteutettiin myös kouluissa. Kyseessä on hyvä esimerkki toiminnasta, joka edisti ns. arkipäivän aatteellisuutta, omaan ryhmään samaistumista ja toisen ryhmän näkemistä eriarvoisena. Vahva luokkajako oli nähtävissä vielä 1940-luvun alussa, sillä näin muisteli vuonna 1935 syntynyt työväenaatetta kannattanut mies:

Ensimmäisillä luokilla jo sai kokea sen oman kastinsa paikan. Kaikki meikäläiset istutettiin luokan varjoisempaan reunaan ja tarkasti toisista erilleen. Keskikäytävä oli se jakaja. Jako oli jonkinverran vaatetuksen mukaan, koska se oli varallisuuden merkki ja opettajalle se taas oli se merkki, että on viisaampi, koska on hyvät vaatteetkin.¹¹

Perheen ja koulun jälkeen olennaisin sosiaalistaja on vertaisryhmä. Vertaisryhmiä ovat esimerkiksi kaveripiirit ja harrastusten myötä saadut ystävät. Työväentalot, joissa toimintaa järjestivät muun muassa työväenyhdistykset ja työväen urheiluseurat, muodostuivat luonnollisiksi kohtaamispaikoiksi työväentaustaisille lapsille ja nuorille. Aatteellinen toiminta näissä työväen kohtaamispaikoissa voidaan jakaa viralliseen ja epäviralliseen. Ensimmäiseen kuului tavoitteellinen poliittinen opetus ja toiseen kaikki muu toiminta, joka ilman opetuksellista tavoitetta vaikutti kuulijoihin. Tästä ovat esimerkkinä epäviralliset keskustelut vaikkapa harjoitusten yhteydessä tai puku-

huoneissa. Keskustelut saattoivat käsitellä hyvinkin arkipäiväisiä asioita, kunhan niiden lomassa tuli esille puhujan poliittinen kanta.

Virallisin aatteenilmaus työväenseuroissa oli iltamat, joissa toisinaan vieraili agitaattori tai juhlapuhuja. Kuuntelijoiden mielipiteitä ei ole juurikaan säilynyt, mutta vuosina 1905–1909 agitaattorit pitivät itse matkapäiväkirjaa, johon he merkitsivät kuuntelijoiden määriä, puhuttuja aiheita ja yleisön reaktioita. On syytä huomioda, että matkapäiväkirjat lähetettiin tarkistettaviksi palkanmaksaja SDP:lle, joten agitaattori saattoi esittää raporttinsa itselleen suotuisassa muodossa. Seuraavat kommentit kertovat osaltaan siitä, kuinka suuren innostuksen agitaattorit saivat yleisössä aikaan:

”(...) innostus niin suuri etenkin naisilla, että Japanilaisesta ompeluseurasta tuli sosialinen ompeluseura työväen taloon.”

”(...) työväki oli hyvin innostunut sekä uusia jäseniä kirjoitti sisään yhdistykseen kolmatta kymmentä.”

”Puheeni loputtua aatteelle ja puhujalle raikui 3–4 kertaiset eläköön huudot ja lukemattomat kiitokset siitä että saivat ensi kerran kuulla työväenpuhujaa.”¹²

Innostus oli siis havaittavissa, mutta miten todennäköistä oli aatteen sisällön oppiminen iltamatilanteessa? Ehrnrooth käsittelee agitaatiota ja sen vastaanottoa kotimaisessa työväenliikkeessä vuosina 1905–1914. Hänen mukaansa agitaatiotapahtumat muistuttivat evankeliumin julistamista, ja puheisiin sisältyi vahvoja kärjistyksiä luokkien välisistä eroista ja siitä, miten luokaton yhteiskunta on työläisen taivas. Puheiden asiasisällöksi määrättiin vaaliohjelman selostaminen ja porvaripuolueiden arvostelu, mutta todellisuudessa sisältöjä muokattiin kuulijakunnan mukaan, asiaa tehtiin kansantajuemmaksi ja sisältöä väritettiin kärjistyksin ja esimerkein. Osittain tämä johtui agitaattoreiden saamasta lyhyestä koulutuksesta, johon kuului parin viikon kurssi ja muutamien sosialististen kirjojen lukeminen. Toisaalta puhuttaessa oli otettava huomioon myös kuulijat, jotka etenkin maalla olivat tottuneempia kuuntelemaan saarnoja ja

puhujia kuin lukemaan tietonsa lehdistä. Kuulijat olivat myös vaatimattomasti koulutettuja.¹³ Näitä kuulijakunnan piirteitä muisteli myös agitaattori Vilho Lehokas, joka aloitti toimintansa 1900-luvun ensimmäisinä vuosina:

Entäs sitten puhe? Sen piti olla alkeellista kuin lapsille. Puhujahan seiso i ennakkoluuloisen joukon keskellä, joka joukko ei ollut sosialidemokratiasta kuullut mitään – ellei pahaa. Kaikki harhakuvat ja ennakkoluulot oli ensiksi kumottava.¹⁴

Vaikka agitaatiopuhunnan sisältöä tai vastaanottoa ei voi tyhjentävästi selittää, voi kuitenkin huomioida sen vahvan tunteisiin vetoavan puolen, jopa moraaliin vaikuttavan sisällön. Ehrnrooth toteaa, että ”vaikutuksenteko ei perustunut sosiaalidemokraattiseen oppisältöön vaan tunnedynaamisen intensiteetin luomiseen.”¹⁵ Agitaation vaikutusta voi tulkita muutamallakin eri tavalla. Jäljempänä esittelen Ehrnroothin, kasvatustieteen ja poliittisen sosialisaaion tutkimuksen vaikutusanalyysit agitaatiotapahtumasta. Näitä ennen on syytä tarkastella lyhyesti agitaation virallisia tavoitteita ja vaikuttavuutta äänestyskäyttäytymiseen.

Agitaation vastaanotto ja äänestyskäyttäytyminen

Ehrnrooth tarkastelee agitaation vastaanottoa äänestyskäyttäytymisestä, kuulijoiden ja agitaattoreiden muistelmista sekä aikalaiskirjoituksista. Samalla hän nostaa esiin kiinnostavan kysymyksen agitaatiosta ja poliittisista aatteista yleisesti: mikä tai mitkä mittarit ovat soveliaampia aatteellisuuden muutoksen tarkasteluun? Agitaation päällimmäinen tarkoitus oli tietenkin taata puolueelle uusia kannattajia, ja siinä mielessä äänestyskäyttäytyminen on riittävä mittari, mutta sen lisäksi olisi hyvä tietää muista aatteellisuuden muutoksista. Agitaatiotoiminta kohdistui 1910-luvulle tultaessa kahtaalle: herätys- ja vaaliagitaatiotoiminta suuntautui järjestäytymättömiin tai vasta järjestäytyneisiin joukkoihin ja kasvatusta ja sivistystyö jo

järjestäytyneisiin puolueen kannattajiin.¹⁶ Voidaan siis olettaa, että agitaatioiminnan vaikutus äänestäytymiskäyttäytymiseen näkyy ainoastaan järjestäytymättömässä ryhmässä, koska jälkimmäinen ryhmä koostui alun perin SDP:n kannattajista. Tämän artikkelin kannalta olennaisia ovat myös jälkimmäisen ryhmän aatteellisuuden tason muutokset, sillä niistä voidaan päätellä, miten iltaisiin liittynyt agitaatio- ja valistustoiminta vaikutti osaltaan työväenyhdistyksissä tapahtuvaan poliittiseen sosialisatioon.

Ehrnroothin vuosiin 1907–1913 kohdistuneet tutkimukset osoittavat, että agitaatio aktivoi ne, jotka olivat jo aiemmin osoittaneet otollisuutensa äänestää SDP:tä – agitaation avulla heidät saatiin siis varmemmin vaaliurnille. Agitaatio ei sinällään nostanut vaalikannatusta. Lisäksi Ehrnrooth osoittaa, että agitaatiopuhunnan kattavuus ja jäsenmäärä korreloivat keskenään.¹⁷

Julistuksellinen agitaatiotilaisuus

Koska on liki mahdotonta päästä käsiksi kuulijoiden ajatuksiin, tarkastelen eri agitaatiomuotoja ja kuulijoiden reagoimista niihin. Ehrnroothin mukaan agitaation kenttämuunnelmia eli tapoja, joilla agitaattorit esittivät asiansa aidoissa tilanteissa, oli neljä. Kuten edellä mainitsin, sekä keinot että sisältö saattoivat kentällä poiketa huomattavasti ohjeistuksesta. Vaikutuksentekotavat olivat:

1. *Fyysinen teatterimaisuus*. Puhuja elehti voimakkaasti, käveli ympäri lavaa, havainnollisti puheitaan esittämällä niitä, huudahteli ja käyttäytyi väkivaltaisesti ja fyysisesti.

2. *Puheteatterimaisuus*. Puhuja kiihotti yleisöään herättämällä luokkavihaa ja nimittelemällä porvareita ja virkavaltaa. Tällä tavalla kuulijat yritettiin saada hyväksymään sosialidemokratia. Puhuja myös korosti työväen ylivoimaa.

3. *Positiivinen innostaminen*. Puhuja korosti, miten työväen on mahdollista saavuttaa toiminnallaan huomattavia parannuksia elämänlaatuunsa ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen.

4. *Metaforinen vaikutustapa*. Puhuja kertoi asiaan liittymättömästä tapahtumasta tai sankariteosta, joka toimi vertauskuvana työväenliikkeen taistelulle. Tavoitteena oli saada kuulijat samaistumaan sankarin pitkäjänteiseen työhön hyvän asian puolesta.¹⁸

Paljastavimmin agitaatiopuhunnan vaikutuksista kertovat työväenliikkeen ulkopuolisten henkilöiden näkemykset. He pitivät agitaatiota muun muassa vihan kylvönä ja lietsomisena. Erään muistelijan mukaan paikkakunnan köyhät olivat tyytyväisiä asemaansa, kunnes agitaattorin lietsomana he alkoivat pitää porvareita ”verenimijöinä.”¹⁹ Toisen muistelijan mukaan agitaatiotilaisuus herätti pelkoa myös porvaristoon kuuluvissa henkilöissä: ”(...) sitten hän [tehtaanomistaja] sanoi että ei saa missään tapauksessa vaan kiihottaa hänen työväkeään (...)”²⁰ Myös erään työväenyhdistysaktiivin muistelu kertoo agitaattorin ja maanomistajan yhteenotosta:

Agitaattori tai ”räyhääjä”, kuten tilaisuudessa läsnä ollut Anttila [maanomistaja] sanoi, oli erikoisella haukkumatuulella ja Lehtisen [työväenyhdistysaktiivi] varoituksista huolimatta hän lasketteli suustaan ”möhömahoja”, ”verenimijöitä”, ”kitupiikkejä”, ”lantakärpäsiä” ja muita mainesanoja vuolaana virtana, haukkuen maanomistajan pataluhaksi.²¹

Agitaation vastaanottoa on mahdollista tarkastella myös agitaattoreiden matkakertomuksista, mutta niihin on suhtauduttava edellä mainitsemallani varauksella.²² Eräs agitaattori kuvasi yleisönsä reaktioita näin:

(...) puheeni näkyi vaikuttaneen erinomaisesti ja uusia jäseniä tuli yhdistykseen noin 30 henkeä. (...) kun olin puheeni lopettanut niin huusivat eläköön puhuja sekä sitten päätettiin perustaa työväen yhdistys (...) Sitten laulettiin työväenlauluja ja kohotettiin kolmin kertainen eläköö uutelle työväen yhteisyykselle (...) ²³

Edellä mainittu Ehrnrootin näkemys agitaation vaikutuksista yhdessä tähän artikkeliin kerättyjen muistelmätietojen kanssa kertoo agitaatiopuhunnasta voimakkaana, tunteikkaana ja koskettavana

tapahtumana. Vaikka agitaattoreiden matkakertomuksiin pitää suhtautua varauksella, yhtyy Ehrnroothkin tähän näkemykseen. Alusta lähtien oli selvää, ettei kuulijoiden henkilökohtaisiin kokemuksiin aatteellisuuden muutoksesta päästäisi käsiksi. Edellä olevan kuvauksen tarkoituksena on tunnistaa agitaatiotapahtumasta piirteitä ja käsitteitä, joita voi jatkossa tulkita kasvatustieteen osa-alueen eli opetusta tutkivan didaktiikan²⁴ avulla.

Kasvatustieteen teoriat agitaation tulkinnessa

Yksi agitaatiopuhunnan tunnusomaisimmista piirteistä on innostus, jolla puhuja asiansa esitti. Se on samalla olennainen piirre didaktiikan kannalta, sillä se vaikuttaa vahvasti oppimiseen – tässä tapauksessa aatteellisuuden, asenteiden ja puolueen oppisisältöjen oppimiseen. Oppijoiden motivaatiota ja opettajan innostusta on tutkittu kasvatustieteessä erillään²⁵, mutta tässä yhteydessä käsitellen niiden kombinaatiota. Lisäksi on tutkittu opettajan ja oppilaiden motivaation vaikutusta oppimiseen.²⁶ Perustelen didaktiikan käyttöä artikkelissani Kirsti Salmi-Niklanderin esittämällä jaottelulla ideologia-mentaliteetti. Sen mukaan ”ideologialla tarkoitetaan poliittisia ja maailmankatsomuksellisia ajatusjärjestelmiä” ja mentaliteetilla ”yhteisöllisiä ajattelun, kokemisen ja tuntemisen tapoja.”²⁷

Jaottelu on olennainen, koska lähestyn agitaatiotilaisuutta opetustapahtumana, jossa opetuksen sisältö on ideologia, työväenaate. Vaikka mentaliteetti liittyykin olennaisesti työväenaatteeseen ja täten työväenkulttuuriin, ei se sovellu opetettavaksi samoin kuin ideologia. Samalla tulen ottaneeksi kantaa siihen, että mentaliteetti on aina paikallisesti syntyvä ilmiö, kun taas agitaatiotilaisuudessa opetetun työväenaatteellisen sisällön eli ideologian voidaan olettaa olleen varsin yhdenmukainen ympäri Suomea. Näin paikallistason mentaliteetti ja ideologia saadaan erotettua toisistaan, joka taas mahdollistaa agitaatiotilaisuuden teoreettisen tarkastelun sen maantieteellisestä sijainnista huolimatta. Esittelen seuraavaksi joitakin olennaisia tut-

kimuksia, joiden avulla on mahdollista tulkita agitaatio-tapahtuman aikaansaamaa vaikutusta.

Sekä opettajan että oppilaan motivaatio edesauttaa oppimista, saman tekee opettajan innostus.²⁸ Ihminen toimiikin oppiessaan kuin kone: motivaatio on voima, jolla yksilö suoriutuu oppimistyöstä.²⁹ Motivaatiota tutkinut australialainen Samuel Ball puolestaan tulkitsee termin merkitsevän niitä prosesseja, jotka innostavat, ohjaavat ja ylläpitävät käyttäytymistä.³⁰ Didaktiikan

Ratatyömiehet poseeraavat. Kuva on vuodelta 1934. Yksityiskokoelma.

tutkija Erkki Lahdeksen mukaan opettaja ei voi ”suoraan vaikuttaa yksilön oppimisprosessiin, mutta hän voi kyllä pyrkiä herättämään oppijassa tietoista ja aktiivista oppimisen pyrkimystä.”³¹ Mitä paremmin opettaja onnistuu motivoimaan oppilaitaan, sitä suuremmalla todennäköisyydellä opetustapahtuma onnistuu tavoitteissaan.³² Suomalaisen työväenyhdistyksen jäsenen motivaatiota osallistua iltamiin, joiden osana on agitaatiopuhuntaa, ei ole tutkittu, mutta siitä voidaan esittää oletuksia olemassaolevaan tutkimukseen pohjautuen.

Ensinnäkin, koska yksilö on liittynyt vapaaehtoisesti työväenyhdistykseen, voidaan hänen olettaa osallistuvan myös iltamiin vapaaehtoisesti. Koska aatteellisesti latautuneet puheet eivät olleet iltamien koko sisältö, on kiistanalaista, mihin ohjelmanumeroon motivaatio kohdistui. Työväenkulttuurista tutkineet Elina Väättäinen, Kirsti Manninen ja Matti Hako esimerkiksi korostavat työväenlaulun yhteisöllistä luonnetta.³³ On siis mahdollista, että kokoontumisessa työväenlaulun nimissä oli kyse enemmänkin toisten tapaamisesta tai vaikkapa tanssien odottamisesta kuin politiikkaan kohdistuneesta kiinnostuksesta. Toisaalta muistelmat ja matkakertomukset kertovat

kiinnostuksesta, joka kohdistui nimenomaan iltamien aatteelliseen sisältöön ja itse agitaatiotapahtumaan. Niissä esiintyy innostuneita yleisöjä, jotka yhtyvät lauluun, osallistuvat keskusteluun, huutavat kommenttejaan ja innostuksissaan perustavat uusia seuroja. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan lähemmin niitä suhtautumistapoja, joilla kuulijat saattoivat lähestyä agitaatiotapahtuman oppisisältöä.

Agitaatiopuhunnan kuulijoita on kahdenlaisia: työväenaatteeseen tutustumattomat henkilöt ja aatteen jo omaksuneet henkilöt, joille järjestettiin luentokursseja tietojen syventämiseksi.³⁴ Jälkimmäinen ryhmä osallistui ensimmäisen tavoin vapaaehtoisesti, mutta oppiakseen uutta tai hakeakseen perusteluita maailmankatsomukselleen. Näin ollen motivaatio vaikuttaisi kohdistuneen juuri oppimiseen ja puhutun sisällön hallitsemiseen. Motivaatioon ja oppimiseen liittyy olennaisesti kasvatopsykologi Ference Martonin (et al.) teoria oppimiseen suhtautumisesta. Oppimiseen suhtautumisen tavat ovat syvällinen ja pinnallinen. Syvälliseen sisältyy halu ymmärtää opetettu aines, ja tämä vaatii aineksen tarkastelua monesta eri näkökulmasta sekä omien kokemusten että aiemmin opitun kautta. Pinnallinen lähestymistapa tarkoittaa sitä, että yksilö haluaa esimerkiksi kouluympäristössä suoriutua kokeesta mahdollisimman vähällä opiskelulla, eikä opiskeltua ainesta nähdä tärkeäksi henkilökohtaisella tasolla.³⁵ Teoriaan on lisätty jälkepäin myös kolmas suhtautumistapa, strateginen³⁶, jonka mukaan yksilö pyrkii suoriutumaan mahdollisimman hyvin vaikkapa kokeesta käyttäen sekä syvällistä että pinnallista suhtautumistapaa.

On kyseenalaista, voiko edellä mainittua teoriaa soveltaa artikkelissani, sillä se käsittelee nimenomaan kouluympäristöä, jossa tietojen testaaminen on arkipäiväistä ja toistuvaa, toisin kuin työväenyhdistyksissä. Esittelin teorian, koska se soveltuu näkemykseeni työväenliikkeestä muun muassa henkilökohtaisena ja tunteisiin vetoavana kulttuurina, jonka tärkein sisältö eivät olleet oppisisällöt. Työväenaatteen omaksuneet ja agitaatiota kuuntelemaan saapuneet henkilöt suhtautuivat oppimiseensa nimenomaan syvällisenä oppimisena. Oppiminen oli syvällistä ja henkilökohtaista, eikä se tapahtunut ulkoisesta pakosta vaan omasta halusta. Ilmari Kiannon *Punaisen*

viivan Topi Romppainen tarjoaa mainion esimerkin syvällisestä oppimisesta – opettavana tahona toimii suutarin vaimo, joka lukee ääneen *Kansan voima* -lehteä.

Kyllä hän näki ja tunsu tämän oman pirttinsä kaiken surkeuden, lastensa repeleisuuden ja puolinälkäisyyden (...), kyllä hän kaiken tämän mielessään käsitti, mutta hän katseli ilmiöitä vähän eri valossa kuin ennen, hänen järkeensä oli iskenyt nujertava totuus että ihmisen ulkonainen hädänalaisuus ei ollutkaan mikään elinkautistuomio...³⁷

Tulee tietysti huomioida, että kyseessä on fiktiivinen hahmo. Siitä huolimatta lainaus osoittaa, minkälaisia syvällisen oppimisen tunnusomaisia piirteitä kannattaa etsiä historiallisten henkilöiden muistelmista. Lainauksen etuna on se, että Romppainen on huomannut muuttuneen näkökantansa. Usein aatteelliset muutokset ovat niin hitaita, etteivät ne paljastu kyseessä olevalle yksilölle.

Ellei motivaatio kohdistunut oppimiseen, saattoi se kohdistua ystävien tapaamiseen tai puhujan ”esityksen” seuraamiseen, vaikkei varsinaisia oppimistavoitteita ollutkaan. Jos motivaatio kohdistui ensimmäiseen, oli sillä positiivisia vaikutuksia oppimiseen – vahva ryhmäkoheesio nimittäin edesauttaa oppimiseen suhtautumista.³⁸ Tietysti, jos opetukseen ei kiinnitetty huomiota, ei oppimista tapahtunut. Jos taas motivaatio kohdistui jälkimmäiseen, oli silläkin enemmän positiivisia kuin negatiivisia vaikutuksia. Lahdes korostaa-kin, että hyvään esittävään opetukseen kuuluu monia yleisön viihtymiseen vaikuttavia seikkoja, kuten selkeät käsitteet, tarinamuoto, affektiivinen sävy, ei-kielellinen viestintä ja rytmitys.³⁹

Jos oletetaan, että agitaatiota kuuntelemaan saapuneet henkilöt olivat motivoituneita ja kiinnostuneita agitaattorin oppisisällöstä, voidaan oppimistapahtumaa tulkita psykologi Lev Vygotskin kuuluisalla teorialla lähikehityksen vyöhykkeestä. Vygotskin lähikehityksen vyöhyke (*zone of proximal development*) on teoria siitä, miten lapsi voi oppia eli edetä kehitysvyöhykkeeltä toiselle vain aikuisen tai vertaisryhmän opastuksella. Teoria ei koske ainoastaan lasten, vaan kaikenikäisten oppimista. Lähikehityksen vyöhyke

...on siis etäisyys kahden kehitystilän, lapsen aktuaalisen ja potentiaalisen kehitystason välillä. Kun opetuksessa keskitytään niihin toimintoihin, joista lapsi voi suoriutua kokeneemman avustuksella, päästään käsiksi niihin kykyihin, jotka ovat juuri alkamassa kehittyä. Pikkulapsi osaa kävellä aluksi vain kun häntä talutetaan, mutta hiljalleen hän oppii kävelemään itse. Samalla tavoin voimme oppia monimutkaisia taitoja ja abstrakteja käsitteitä.⁴⁰

Yksi lähikehityksen teorian uudelleenmuotoiluista on toimintateoreettinen näkemys, jossa aiemmin yksilötasolla toimiva teoria nostetaan koskemaan myös yhteisöjä. Tällöin aikuisen tai ryhmän toiminnassa, joka nostaa yksilön korkeammalle kehitystasolle, nähdään kollektiivisesti kehitetty ratkaisu.⁴¹ Kollektiivisesti kehitettyjä ratkaisuja muodostuu yksilöiden toiminnan tuotteina erilaisissa toimintajärjestelmissä. Toimintajärjestelmiä ovat muun muassa perhe, poliittinen liike, opintokurssi, koululuokka, oppiaine tai ammatti, ja ne ovat dynaamisia ja historiallisesti kehittyviä.⁴² Työväenaate voidaan nähdä toimintajärjestelmänä, joka on kehittynyt vuosikymmenien kuluessa alkaen Marxin luokkataisteluteorioista. Agitaattoreiden voidaan siis olettaa nostaneen kuulijoitaan vähä vähältä aatteen korkeammille kehitysvyöhykkeille. Tällöin teoria liittyy myös sosiokulttuuriseen näkökulmaan oppimisesta: kaikki oppiminen on sosiaalista toimintaa, sillä kaikki toimintajärjestelmät ovat ihmisten kollektiivisesti luomia.⁴³

Vaikka käsittelinkin pelkästään voimakasta motivaatiota agitaatiopuhuntaa kohtaan, on todettava, että motivaatio saattoi olla alhaista, vaikka itse iltamatapahtuma olikin vapaaehtoinen ja osallistujalle mieleinen. Koska iltamat koostuivat monista eri osioista – runonlausunnasta sekä voimistelu- ja lauluesityksistä – ja päättyivät tanssiaisiin, saattoi joukossa olla monia, jotka odottivat ainoastaan tansseja. Tällöin edeltävät ohjelmanumerot voidaan nähdä pakolliseksi pahaksi, johon kiinnitettiin mahdollisimman vähän huomiota. Lisäksi agitaatiopuhunta ei aina liittynyt iltamiin vaan tilaisuuksia järjestettiin myös itsenäiseksi kokonaisuudekseen. Tällöin yleisöön ei joutunut – ellei epähuomiossa – tansseja tai muita ohjelmanumeroja odottavia henkilöjä.

On syytä esitellä vielä eräs agitaation vaikutustapa, nimittäin se, ettei sanottavaa vaikutusta ollut. Todennäköisimmin tämä tapahtuu, kun kuulija on vahva aatteellisuudessaan ja hän on selvittänyt itselleen kannattamansa aatesuunnan sisällön. Jos agitaatio herättää hänessä ajatuksia, koskevat ne mahdollisesti agitaattorin esityksen laatua ja todenperäisyyttä tai esitettyjä väittämiä. Vielä yleisemmin voitaneen sanoa, että työväenaatteen tuntija – kuten minkä tahansa alan asiantuntija – huomioi esityksestä yksityiskohtaisempia ja laajemman tietopohjan vaativia asiasisältöjä kuin ensimmäistä kertaa asiasta kuuleva. Näin muistelee jo nuorena sosialistisen aatteen omaksunut kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi:

Työväentalolla järjestettiin [vuonna 1919] väittelytilaisuuksia, joissa vasemmistolaiset ja oikeistolaiset selvittelivät poliittisia erimielisyyksiään. Enimmäkseen nuo kokoukset olivat kuitenkin keskustelijoiden välillä henkilökohtaista solvaamista, mikä sekä huvitti että harmitti kuuntelijoita. (...) En innostunut noista tilaisuuksista. Joskus varhaisessa lapsuudessani olin kuunnellut isän työtovereitten väittelyjä Matti Helenius-Seppälästä tai Matti Kurikasta. Kiihdyttiin ja huudettiin. Tämä oli vähän samanlaista. En osannut asettua puoleen tai toiseen väittelytilaisuuksissa.⁴⁴

Avaako poliittisen sosialisointin tutkimus agitaatiotapahtuman?

Edellä olevassa kappaleessa pyrin kasvatustieteen teorioiden avulla vastaamaan kysymykseen, miksi työväenaatteen kannattajat tulivat kuuntelemaan agitaattoria ja mikä oli heidän motivaatiotasonsa. Voisi myös kysyä, mikä tekee työväenliikkeen kannattajista kyseiselle aatteelle alttiita, ja pohtia asiaa poliittisen sosialisointin tutkimuksen avulla. Sosiologi Seymour Martin Lipset on esittänyt kysymykseen tunnetun vastauksensa:

A variety of evidence from many countries suggests that low status and low education predispose individuals to favor extremist, intolerant, and transvaluational form of political and religious behavior.⁴⁵

Lisäksi Lipset toteaa, että ”alemman luokan” elämäntapa tuottaa yksilöille jäykkiä ja suvaitsemattomia lähestymistapoja politiikkaan. Tämä tarjonnee yhden selityksen sille, miksi agitaatiopuhujat jyrkkine mielipiteineen vetivät kansaa puoleensa. Jyrkät mielipiteet kiinnostivat siksi, että niitä edustavat liikkeet lupasivat nopeita ratkaisuja ja ulospääsyn köyhyydestä ja kurjuudesta.⁴⁶ Vuonna 1953 saksalaisen miespuolisen työväestön piirissä tehtiin kysely, jossa selvitettiin, onko parempi, että olemassa on yksi puolue, useita puolueita vai ei lainkaan puolueita. Valtion virkamiehistä oli usean puolueen kannalla 88 prosenttia, kouluttamattomista työläisistä vain 40 prosenttia. Virkamiehistä vain kuusi prosenttia oli sitä mieltä, että parempi vaihtoehto on yksi puolue. Tähän uskoi 27 prosenttia kouluttamattomista työläisistä.⁴⁷ Lipsetin teorian voi nähdä osittain soveltuvan myös Suomen 1900-luvun alun tilanteeseen. Ottamatta kantaa siihen miten ”alempi luokka” ja ”jyrkkä poliittinen mielipide” määritellään, on selvää, että teoria liittyy olennaisesti luokkakohtaiseen äänestämiseen ja poliittiseen osallistumiseen. Valtio-opin emeritusprofessori Jaakko Nousiainen on kirjoittanut suomalaisesta äänestyskäyttäytymisestä näin:

Aina 1960-luvulle saakka – kauemmin kuin esim. muut pohjoismaalaiset – suomalainen oli luokkaaäänestäjä. Suomalainen sai puoluekantansa syntymässään, hänen käyttäytymistään lohkoutuneessa yhteiskunnassa valvoi homogeneeninen sosiaalinen ympäristö, hänen tyytymättömyytensä ilmeni vahvasti ideologisina reaktioina, ja hän seurasi johtajiaan, milloin innostuneesti, milloin muristen mutta kapinoimatta ja leiriä vaihtamatta.⁴⁸

Lipsetin väittämiä testattiin tasan kaksikymmentä vuotta hänen artikkelinsa julkaisun jälkeen. Väittämät pitivät edelleen paikkansa, ja joitain onnistuttiin tarkentamaan. Osoitettiin, että työläisten suvaitsemattomuus muita ryhmiä kohtaan johtui kolmesta tekijästä:

matala koulutustaso, alhainen taloudellinen turvallisuus ja kyyninen elämänkatsomus. Toisaalta white collar - ja blue collar -työntekijöiden väliset erot olivat pienentyneet – tämä saattoi johtua uudesta tutkimusaineistosta, joka kerättiin kaksikymmentä vuotta ensimmäisen artikkelin jälkeen.⁴⁹ Myöhemmin Lipsetin päätelmiä arvosteltiin muun muassa siitä, että hän määritteli yksilön kuuluvan alempaan luokkaan pelkästään työn alhaisen statuksen ja alhaisen taloudellisen turvan perusteella. Tosiasiassa, kulttuurisosiologi Dick Houtman väittää, autoritaariset arvot liittyvät pikemminkin alhaiseen kulttuuriseen, ei taloudelliseen pääomaan.⁵⁰

Lipsetin mukaan rahvas omaksuu helposti myös äärimmäisiä uskonnon muotoja. Tämä lienee osaselitys sille, miksi uskonnollissävyyteinen agitaatiotapahtuma vetosi suomalaisen työväkeen. On myös syytä muistaa, että ennen kansanliikkeitä kirkossakäynti oli suurin suomalaisia yhdistävä massatapahtuma. Kirkon vaikutus ei kuitenkaan loppunut kansanliikkeiden syntyyn 1800-luvun loppupuolella. Esimerkiksi pappismiehet jatkoivat aktiivista rooliaan muun muassa valitusjärjestöissä, hyväntekeväisyysyhdistyksissä, toimittajina sanomalehdissä sekä puuhamiehinä kouluissa.⁵¹ Kirkon toteutettavaksi oli uskottu niin henkinen kuin maallinenkin opetus, ja saarna oli lähes kaikille tuttu opetuksen muoto. Viestinnän ja folkloristiikan tutkija Päivikki Suojanen on esimerkiksi löytänyt lukuisia yhteisiä piirteitä suostuttelevasta uskonnollisesta ja poliittisesta puheesta.⁵² Yhdysvalloissa huomattiin 1930-luvulla tehdyssä tutkimuksessa, että fundamentalistiset kristityt, jotka olivat useimmiten kansan köyhistä kerroksista, pitivät enemmän saarnaajista, jotka puhuivat helvetin tulista, pelastuksesta sekä Jumalan ja Saatanan taistelusta kuin niistä saarnaajista, jotka julistivat modernia protestanttista teologiaa.⁵³ Fundamentalististen saarnaajien aiheen käsittelytapa oli hyvin samanlainen kuin joillain suomalaisilla sosialistisilla agitaattoreilla. Kiinnostavasti myös iltamia on verrattu kirkollisiin menoihin, ja niiden katsotaan lainanneen muun muassa saarnan (esitelmä/juhlapuhe) ja yhteisveisuun (laulesitys) kirkolta.⁵⁴

Organisaatio- ja kommunikaatiotutkimuksen anti työväentutkimukselle

Agitaatiotilannetta voi tarkastella kolmen tutkimuskäsitteen – vapaaehtoinen organisaatio, poliittinen kommunikaatio ja poliittiset tapahtumat – avulla. Vapaaehtoisia organisaatioita tutkineen, psykologi Abraham Maslowin motivaatioteorioita hyödyntävän David Horton Smithin mukaan vapaaehtoiseksi toiminnaksi katsotaan yksilöiden ja kollektiivien toiminta, jota luonnehtii psyykkisten etujen (esimerkiksi yhteenkuuluvuus, kunnioitus ja itsensä toteuttaminen) etsintä ja joka on luoteeltaan harkinnanvaraista.⁵⁵ Määritelmiä ja tarkennuksia on lukuisia muitakin. Vapaaehtoinen ryhmä taas on vapaaehtoisten toimijoiden yhteenliittymä jonkin asian, hyödykkeen tai edun saavuttamiseksi.

Vapaaehtoiset ryhmät jaetaan yleisesti välinearvoiseen ja itseisarvoiseen ryhmään.⁵⁶ Välinearvoinen ryhmä yrittää saavuttaa asettamia tavoitteita kokoamallaan joukkovoimalla ja se on poliittisesti latautuneempi kuin itseisarvoinen ryhmä.⁵⁷ Ammattiliitot ovat hyvä esimerkki välinearvoisesta ja (usein) vapaaehtoisesta ryhmästä. Itseisarvoinen ryhmä taas keskittyy enemmän jäsentensä toiminnanhalun ja välittömien tarpeiden tyydyttämiseen.⁵⁸ Suomalaisia työväenyhdistyksiä voidaan pitää välinearvoisten ja itseisarvoisten tavoitteiden yhdistäjänä, sillä yleisellä tasolla yhdistykset pyrkivät esimerkiksi lyhentämään työpäivää ja parantamaan työläisten oloja, mutta paikallisella tasolla yhdistys huolehti iltamista, työväenteatterista ja muista työväenyhdistyksiin liittyvistä harrastuksista.

Välinearvoisilla ja itseisarvoisilla ryhmillä on lukuisia eroja, mutta artikkelissani keskityn vain niiden poliittisiin eroihin ja totean välinearvoisen olevan sisällöltään poliittisempi.⁵⁹ Samanlainen yksinkertaistus tehdään sosiologi Michael Hanksin tutkimuksessa. Hänen tutkimuksensa avulla on mahdollista luonnehtia vapaaehtoiisiin ja välinearvoisiin ryhmiin kuuluvia henkilöitä. Välinearvoisten ryhmien aikuisjäsenten katsotaan esimerkiksi olevan todennäköisemmin mukana poliittisessa toiminnassa kuin muiden.⁶⁰ Hanksin tutkimus seurasi yli 10 000 amerikkalaista opiskelijaa vuodesta 1972 vuoteen

1975. Siinä tarkasteltiin vapaaehtoiisiin ryhmiin osallistumista ja poliittista aktiivisuutta. Paljastui, että nuoruudessaan välinearvoisiin ryhmiin osallistuneet henkilöt osallistuivat aikuisiässään kaksi kertaa todennäköisemmin poliittiseen toimintaan kuin ne, jotka osallistuivat itseisarvoiseen ryhmään. Lisäksi aikuisiässä välinearvoisiin ryhmiin kuuluneet henkilöt osallistuivat kaksi kertaa todennäköisemmin poliittisiin kampanjoihin kuin ne, jotka osallistuivat itseisarvoisiin ryhmiin. Tulokset osoittivat, että nuoruudessa ryhmän kautta saatu kosketus politiikkaan vaikutti myönteisesti poliittiseen toimintaan osallistumiseen aikuisiässä.⁶¹

On syytä huomioida, että tutkimus otti tarkasteltavakseen kaksi poliittisen osallistumisen ääripäätä – edellä mainitsemaani välinearvoisen ja itseisarvoisen ryhmän yhdistelmää ei siis tutkittu. Silti tutkimuksella on vielä paljon annettavaa kotimaiselle työväenliikkeen tutkimukselle, kunhan työväenyhdistykset opitaan paikantamaan välinearvoisen ja itseisarvoisen välisellä asteikolla.

Politiikan tutkijoiden Nicholas Valentinon ja David Searsin tutkimus vuodelta 1998 käsittelee sitä, miten nuoret ja aikuiset omaksuvat poliittista informaatiota. Tarkastelukohteena on sadan 10–17-vuotiaan nuoren ja heidän toisen vanhempansa poliittiset tiedot juuri ennen Yhdysvaltain vuoden 1980 presidentinvaalien esivaaleja ja vuosi vaalien jälkeen. Tutkimuksen hypoteesi on, että nuorille kehittyy merkityksellisiä poliittisia arvoja, kun suuret poliittiset tapahtumat (esimerkiksi sota, presidentin salamurha tai presidentinvaalit) kiihdyttävät poliittista kommunikointia niin median, koulun kuin läheistenkin taholta. Näillä poliittisilla tapahtumilla on kaksi mahdollista vaikutusta: muutos⁶² tai arvojen selkiytyminen⁶³. Arvojen muutos johtuu muuttuneesta sosiaalistumisen lähteestä.⁶⁴ Arvojen selkiytyminen nähdään selvästi esimerkiksi vaalien lähestyessä, kun äänestäjät samaistuvat ehdokkaiden ja puolueiden arvoihin.⁶⁵

Miten merkittävistä poliittisista kokemuksista kommunikointi sitten vaikutti nuoren arvoihin? Ensinnäkin, henkilöiden välistä kommunikaatiota pidetään tärkeimpänä poliittisten tietojen välittämiskanavana koskien ainakin vaalikampanjoita.⁶⁶ Toiseksi, henkilöiden välinen keskustelu stimuloi yksilöitä niin, että heitä alkaa

kiinnostaa poliittisen tiedon hankinta myös omalla ajalla.⁶⁷ Näin ollen poliittispainotteiset keskustelut toimivat tehokkaana sosiaalijana keskustelun aikana sekä sen jälkeen lisätiedon haun parissa. Luokkahuonekeskustelutkin katsotaan yhdeksi merkittäväksi keskustelun muodoksi. Näin ollen agitaatiotilaisuus ”oppilaine ja opettajineen” on tämänkin tutkimustuloksen mukaan vahvasti sosiaalijana tilaisuus.

Valentinon ja Searsin saamissa tuloksissa oli olennaista se, että henkilökohtainen kommunikaatio osoittautui merkittäväksi nuoren poliittiselle sosialisoitumiselle. Eniten politiikasta keskustelleet nuoret sosiaalistuivat politiikkaan eniten.⁶⁸ Vanhempien vaikutus lasten sosiaalistumiseen oli myös tutkimuksen kohteena. Vanhemmilla todettiin olevan hyvin samankaltainen rooli kuin koululuokissa käydyillä keskusteluilla: vanhemmat välittivät aktiivisesti tietoa ehdokkaista lapsilleen ja he kannustivat heitä keskustelemaan poliittisista aiheista myös ystäviensä kanssa. Lisäksi tutkimuksessa todettiin, että poliittisen kommunikaation saralla aktiiviset nuoret kokivat vahvemman arvojen selkeytymisen kuin nuoret, jotka olivat passiivisia poliittisessa kommunikaatiossa.⁶⁹

Lopuksi

Tämän artikkelin tavoitteet suuntautuivat kahtaalle. Ensimmäisenä tavoitteena oli tutkia yleisön henkilökohtaisia kokemuksia agitaation vaikuttavuudesta. Alkuperäislähteiden vähäisen määrän takia tarkastelu toteutettiin osittain historiallisilla lähteillä ja valtaosaksi kasvatustieteen ja politiikan tutkimuksen avulla. Näihin tieteenaloihin, joita perinteinen historiantutkimus harvoin lainaa, liittyi artikkelin toinen tavoite: pyrin esittelemään teoriankäytön mahdollisuuksia kotimaista työväenliikettä tutkittaessa.

Siinä missä Ehrnrooth oli tyytymätön kvantitatiivisiin tuloksiinsa ja siirtyi tarkastelemaan agitaatiota kvalitatiivisin keinoin, toimin artikkelissani päinvastoin. Teoriat avasivat aiemmin tuntemattomiksi jääneitä puolia agitaatiotilanteesta – tai yleisemmin lähes mistä ta-

hansa aatteen ”opetustilaisuudesta”. Tarkastelussa tuli esiin seikkoja, jotka kaikki vaikuttivat positiivisesti yksilön aatteelliseen oppimiseen: yksilön sosioekonominen asema, opetuksen laatu, motivointi, kiinnostus politiikkaan, kosketuspinta politiikan ja poliittisten tapahtumien kanssa ja niin edelleen. Myös asuinpaikan ja koulutustason kaltaiset konkreettiset seikat vaikuttivat merkittävästi siihen aatteelliseen suuntaan, jonka yksilö omaksui.

Agitointitapahtuman yleisö osoittautui sen luonteiseksi, että se oli valmiiksi poliittisesti aktiivista tai ainakin tunsu työväenaatteet. Se koostui agitoinnille alttiista henkilöistä, oli helposti aktivoitavissa poliittiseen toimintaan, saapui agitointitilanteeseen selkeyttämään arvojaan ja vei selkeytyneet arvonsa ja aatteelliset oppinsa mukanaan levitettäväksi lähipiiriin. Näistä huolimatta agitaatiotapahtuma näyttäytyy edelleen hyvin lyhytkestoisena etappina yksilön elämänkaaren mittaisessa poliittisen suunnan etsinnässä, jonka aikana täyskäännöksetkään eivät olleet ennenkuulumattomia.

Viitteet

- 1 Työväen Muistitietotoimikunta (TMT) 259, Sos. dem. nainen IV, 1344/1, Työväenarkisto (TA).
- 2 Väättäinen Elina (1978). *Työväenkulttuuri osakulttuurina. Teollisuustyöväestön yhdistys- ja yhteistoiminnasta sekä vuorovaikutustilanteista Kymän Tiutisessa vuoteen 1943 asti*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 3–6.
- 3 TMT 203, 779/11, TA.
- 4 Nousiainen, Jaakko (1990). Poliittisen järjestelmän hiljainen kehitys. Teoksessa Riihinen, Olavi (toim.), *Suomi 2017*. Gummerus, Jyväskylä & Helsinki.
- 5 Ks. esim. Stark, Eija (2006). Työväenliike ja köyhälistön luokka-asema elämäkertojen kuvaamina. Teoksessa Helsti, Hilikka & Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 6 Salmi-Niklander, Kirsti (2004). *Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karikkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 7 Dawson, Richard E. & Kenneth Prewitt (1969). *Political Socialization*. Little, Brown & Company, Boston, 205; ks. myös Giddens, Anthony (1982/2006). *Sociology*. Polity Press, Cambridge, 166–169.
- 8 Parikka, Raimo (1987). Paikallinen työläisyhteisö, työväenkulttuuri ja työväenliike. Teoksessa Hyrkkänen, Markku & Olli Vehviläinen & Juha Hanrikainen (toim.), *Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen histori-*

- aan. Työväen perinteen ja historian tutkimuksen seura, Tampere 1987, 130, 135–136.
- 9 Kaukovalta, K. V. & Eila Kaukovalta-Kaila (1950). *Maarian pitäjän historia. Osa III. Maaria 1866–1943*. Maarian seurakunta ja kunta, Turku, 36–37.
  - 10 Ks. Maarian Pyrkivän Yleisen kokouksen pöytäkirja 3.12.1906., Pyrkivän omat arkistot; Keskinen, Lauri: Työväen ja porvariston kiristyvät suhteet ennen kansalaisuutta. Tutkimus urheiluseura Maarian Pyrkivän aatteellisuudesta vuosina 1906–1920. Pro gradu -työ, kulttuurihistoria, Turun yliopisto 2005, 75–77.
  - 11 TMT 335, 1640/2, TA.
  - 12 ”Matkakertomus Agitatsioonimatkoilta” 329(471) 5 ”1905” Matkakertomuksia 1905–1909, TA.
  - 13 Ehrnrooth, Jari: *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1992, 271–289.
  - 14 Lehokas, Vilho (1929). Puhuttu sana työväenliikkeen alkuaikoina. Teoksessa *Alkutaipaleelta: Muistelmia työväenliikkeen ensivaiheista*. Kustannusosakeyhtiö Kansanvalta, Helsinki.
  - 15 Ehrnrooth 1992, 338.
  - 16 Ehrnrooth 1992, 337.
  - 17 Ehrnrooth 1992, 309–312.
  - 18 Ehrnrooth 1992, 322–324.
  - 19 Ehrnrooth 1992, lainaa Muistitieto 1918/4 (Erik Kustaa Hemmi), 73; Muistitieto 1918/22 (Sulho Ojala), 47; Muistitieto 1918/22 (J. Evert Palsa), 166; Muistitieto 1918/36 (Onni Virkki), 90, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
  - 20 329(471) 5 ”1905” Matkakertomuksia 1905–1909, TA.
  - 21 Sirén, Aatto (1929). Punainen työväentalo. Muistelmia esitaistelujen ajoilta. Teoksessa *Alkutaipaleelta: Muistelmia työväenliikkeen ensivaiheista*.
  - 22 Ks. myös Ehrnrooth 1992, 273: ”Puhujien raportit puhuntakoneiston yläpäähän, puoluejohdolle tai aluejohdolle, ovat jo selvästi tietyn intressin värittämiä. Niissä puhujat pyrkivät antamaan kontrolloiville elimille kuvan itsestään parhaana mahdollisena puhujana.”
  - 23 329(471) 5 ”1905” Matkakertomuksia 1905–1909, TA.
  - 24 Ks. esim. Lahdes, Erkki (1997). *Peruskoulun uusi didaktiikka*. Otava, Helsinki.
  - 25 Ks. esim. Entwistle, Noel (1987). Motivation to Learn: Conceptualizations and Practicalities. *British Journal of Educational Studies* Vol. 35 No. 2; Bettencourt, Edward M. & Maxwell H. Gillett & Meredith Damien Gall & Ray E. Hull (1983). Effects of Teacher Enthusiasm Training on Student On-task Behavior and Achievement. *American Educational Research Journal* Vol. 20 No. 3.
  - 26 Ks. esim. Shaw, Merville C. (1967). Motivation in Human Learning. *Review of Educational Research* Vol. 37, No. 5; Entwistle 1987.
  - 27 Salmi-Niklander 2004, 49.
  - 28 Entwistle 1987, 135; Bettencourt et al. 1983, 435; Lahdes 1997, 143.
  - 29 Entwistle 1987, 129.
  - 30 Kozeki, Bela & Noel Entwistle (1983). Describing and Utilizing Motivational Styles in Education. *British Journal of Educational Studies* Vol. 31. No. 3, 184,

- lainaa Ball, Samuel (1977). *Motivation in Education*, Academic Press, New York, 2.
- 31 Lahdes 1997, 89.
- 32 Ks. esim. Malmberg, Lars-Erik & Todd D. Little (2002). Nuorten koulumotivaatio. Teoksessa Salmela-Aro, Katariina & Jan-Erik Nurmi (toim.), *Mikä meitä liikuttaa. Modernin motivaatiopsykologian perusteet*. PS-kustannus, Jyväskylä.
- 33 Väättäinen 1978, passim; Hako, Matti (1974). Työväenkulttuuri. Teoksessa Launonen, Hannu & Kirsti Mäkinen (toim.), *Folklore tänään*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki; Manninen, Kirsti (1984). *Ihanat ilmat: iltamatiedon käsikirja iltahuvien ystäville*. Otava, Helsinki, 11–13.
- 34 Ehrnrooth 1992, 277.
- 35 Entwistle 1987, 135, lainaa Marton, F. & Roger Säljö (1984). Approaches to Learning. Teoksessa Marton, F. & D. J. Hounsell & Noel Entwistle (toim.), *The Experience on Learning*. Scottish Academic Press, Edinburgh, 36–55.
- 36 Entwistle 1987, 136, lainaa Entwistle, Noel & P. Ramsden (1983). *Understanding Student Learning*. Croom Helm, London.
- 37 Kianto, Ilmari (1909/1965). *Punainen viiva*. Otava, Helsinki, 97.
- 38 Shaw 1967, 575, lainaa Lott, Albert J. & Bernice E. Lott (1966). Group Cohesiveness and Individual Learning. *Journal of Educational Psychology* 57.
- 39 Lahdes 1997, 155–156.
- 40 Tynjälä, Päivi (1999). *Oppiminen tiedon rakentamisena: konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita*. Kirjayhtymä, Helsinki, 48.
- 41 Ks. esim. Kilgore, Deborah W. (1999). Understanding Learning in Social Movements: A Theory of Collective Learning. *International Journal of Lifelong Education* Vol. 18 No. 3.
- 42 Tynjälä 1999, 49.
- 43 Säljö, Roger (2001). *Oppimiskäytännöt: sosiokulttuurinen näkökulma*. WSOY, Helsinki, 151–152; ks. myös Eteläpelto, Anneli & Päivi Tynjälä (1999). *Oppiminen ja asiantuntijuus: työelämän ja koulutuksen näkökulmia*. WSOY, Helsinki, 187; Tynjälä 1999, 148
- 44 Kilpi, Sylvi-Kyllikki (1965). *Sörnäisten tytön vaellusvuodet. Elämää 1920-luvulla*. Tammi, Helsinki.
- 45 Lipset, Seymour Martin (1959). Democracy and Working-Class Authoritarianism. *American Sociological Review* Vol. 24, No. 4, 482.
- 46 Lipset 1959, 483.
- 47 Lipset 1959, 485.
- 48 Nousiainen, Jaakko (1990). Poliittisen järjestelmän hiljainen kehitys. Teoksessa Riihinen, Olavi (toim.), *Suomi 2017*.
- 49 Grabb, Edward G. (1979). Working-Class Authoritarianism and Tolerance of Outgroups: A Reassessment. *The Public Opinion Quarterly* Vol. 43 No. 1.
- 50 Willie, Sarah Susannah (2005). Class and Politics in Contemporary Social Science: “Marxism Lite” and Its Blind Spot for Culture by Dick Houtman. *Contemporary Sociology* Vol. 34, No. 1, 21, lainaa Houtman, Dick (2003). *Class and Politics in Contemporary Social Science: “Marxism Lite” and Its Blind Spot for Culture*. Aldine de Gruyter, New York, 43.
- 51 Heikkilä, Markku & Juha Seppo (1987). Uskonollinen liike, esivalta ja “maailma”. Teoksessa Alapuro, Risto et al. (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä Oy, Helsinki.

- 52 Suojanen, Päivikki (1985). Suostutteleva puhe, puhutteleva suostuttelu. *Politiikka* 27 Vol. 2.
- 53 Lipset 1959, 487, lainaa Pope, Liston (1942). *Millhands and Preachers*. Yale University Press, New Haven.
- 54 Kuusi, Matti (1974). Kansanperinteestä populaarikulttuuriin. Teoksessa Suhonen, Pekka et al. (toim.), *Sata suomalaisen kulttuurin vuotta : 1870-luvulta nykyaikaan*. WSOY, Porvoo, 160.
- 55 Smith, David Horton (1975). Voluntary Action and Voluntary Groups. *Annual Review of Sociology* Vol. 1, 247.
- 56 Hanks, Michael (1981). Youth, Voluntary Associations and Political Socialization. *Social Forces* Vol. 60:1, 213; Gordon, C. Wayne & Nicholas Babchuk (1959). A Typology of Voluntary Associations. *American Sociological Review* Vol. 24 No. 1, 25–26.
- 57 Hanks 1981.
- 58 Gordon & Babchuk 1959, 25–26.
- 59 Hanks 1981, 213.
- 60 Hanks 1981, 213.
- 61 Hanks 1981.
- 62 Esim. Iyengar, Shanto (1976). Childhood Learning of Partisanship in a New Nation: The Case of Andhra Pradesh. *American Journal of Political Science* Vol 20.
- 63 Valentino, Nicholas A. & David O. Sears (1998). Event-driven Political Communication and the Preadult Socialization of Partisanship. *Political Behavior* Vol. 20 No. 2, 129.
- 64 Esim. poliittinen sosiaalistuminen vanhempien arvoihin.
- 65 Valentino, Nicholas A. & Sears, David O. (1998), 127–129.
- 66 Valentino & Sears 1998, 131, lainaa Silbiger 1977.
- 67 Valentino & Sears 1998, 132, lainaa Chaffee, Steven & Moon Youngme & Michael McDevitt. Stimulation of cCommunication: Reconceptualizing the Study of Political Socialization. Paper presented to the Association for Education in Journalism and Mass Communication.
- 68 Valentino & Sears 1998, 147.
- 69 Valentino & Sears 1998, 146.

”Me olemme teidän luomianne olentoja” – prostituoidun hahmo kirjallisena kiistakuvana

Hilda Tihlän¹ (1870–1940) vuonna 1907 ilmestyneessä romaanissa *Leeni* ylioppilasnuorukainen ja prostituoitu keskustelevat elämänvalinnoista. Köyhän tytön repliikeistä käy hyvin esille piian ja prostituoidun samanlainen asema vallitsevassa yhteiskuntajärjestyksessä:

Kuinka te naiset voitte pitää tällaisesta. – En tiedä, vastasi tyttö surumielisenä, minä luulen, ett’ei kukaan meistä juuri liikoja tästä pidä. – Miksi sitten olette täällä? Voisittehan tehdä jotain muuta. – Ei se piiankaan virka hääviä ole. – On se toki parempaa, kuin tämä, onhan se kunniallista. – Oletteko ollut piikana? Ei orja ehdi kunniaansa ajatella. Minä en ainakaan tiedä, mitä kunnia on. En tullut sitä tuntemaan piikana ollessani enemmän kuin täälläkään.²

Keskustelu jatkuu ja prostituoitu määrittelee itsensä: ”Me olemme teidän luomianne olentoja, varjoja, joita teidän salainen elämänne synnyttää. Te kulette kunnioitettuna läpi elämänne, me kunniaa.”³ Romaanin keskustelu viittaa ajan vallitsevaan siveyden sukupuolihierarkiaan, jossa sivistyneistönaiset toimivat siveellisiksi määriteltyinä yhteiskunnan moraalinvartijoina ja työläisnaiset saivat edustaa tämän käsityksen vastapoolia.⁴ Toisaalta keskustelussa tartuttiin ajankohtaiseen aiheeseen: työväenliike ja työläisnaiskansanedustajat vaikuttivat samana vuonna hyväksytyyn ohjesääntöisen prostituution lakkauttamiseen.⁵

Vanhan työväenliikkeen näkyvimpiin kuuluneet naiskirjailijat, Tihlä ja Elvira Willman⁶ (1875–1925) julkaisivat molemmat vuonna 1907 prostituutiota käsittelevän teoksen. Tihlän esikoisromaanin kuvaa päähenkilö Leenin lyhyttä elämänkaarta. Willmanin näytelmä

Kellarikerroksessa seurailee kokonaisen korttelipihan kohtaloita. Keskeiseksi henkilöksi nousee köyhän perheen tytär Sigrid, joka ajautuu salassa prostituutioon auttaakseen äitiään perheen elättämisessä. Teosten julkaisuajankohta on kiinnostava. Vuonna 1906 naisjärjestöt toimittivat senaatille yli kymmenentuhannen ihmisen allekirjoittaman vetoomuksen ohjesääntöisen prostituution lakkauttamiseksi. Teosten ilmestymisvuonna järjestelmä lakkautettiin. Teokset siten dokumentoivat todellisuutta, joka oli juuri muuttumassa: ohjesääntöisen, viranomaisten kontrolloiman ja sitä kautta hiljaisesti hyväksymän prostituutiolaitoksen vaikutusta työväenluokkaisten naisten elämään.⁷

Todellisuuden havainnointi ja havainnon esittäminen kaunokirjallisuudessa oli yksi realistisen estetiikan peruseriaatteista. Todellisuus ei kuitenkaan koskaan siirry kirjallisuuteen sellaisenaan, vaan kirjallisuus paitsi tallettaa myös muokkaa kokemuksia, sitoo niiden välille uudenlaisia yhteyksiä ja kytkee laajempiin merkitysrakenteisiin. Prostituoidun hahmo oli keskeinen 1800-luvun lopulta periytyvän moraalikoodiston ylläpitäjänä.⁸ Häntä tarvittiin, jotta ylemmän luokan naiset säästyisivät puhtaina ennen avioliittoaan, mutta miehet saivat purkaa luonnollisiksi ymmärrettyä seksuaalienergiaansa. Prostituoitu oli siten kääntöpuoli, jonka ansiosta kansalliseen ideologiaan sitoutuneen yhteiskuntajärjestyksen perusyksikkö, ylemmän keskiluokan perhe, pysyi puhtaana ja ihanteellisena. Willmanin ja Tihlän voikin ajatella paitsi kuvaavan aikalaistodellisuutta myös käyvän keskustelua sellaisen arvojärjestelmän kanssa, joka hyväksyi köyhien naisten uhraamisen ylempien luokkien hyvinvoinnin edestä.⁹

Kenties kiinnostavampi kuin teosten dokumentaarinen funktio onkin niiden suora yhteys prostituution kumonneeseen kansalaisliikehdintään. Teokset ilmestyivät samana vuonna kuin lakimuutos tuli voimaan: niiden työstämisen on täytynyt alkaa siten jo aiemmin, aikana, jolloin lakimuutokseen johtanut poliittinen keskustelu oli kiivaimmillaan. Kirjoittamisajankohtana keskustelun lopputulos ei voinut olla vielä selvillä. Niin realistinen köyhälistökuvaus kuin poleemiset, yhteiskuntajärjestyksestä kommentoivat repliikitkin kuljettavat teosten lukijaa siihen suuntaan, josta prostituutiolaitoksen ylläpitä-

minen ei voi näyttää muulta kuin köyhälistönaisiin kohdistuvalta ihmisoikeusrikokselta.

Kapakan kautta ”siveettömyyteen”

Tihlän romaanin alussa Leena – josta kaupungissa aletaan käyttää nimitystä Leeni – asuu köyhien isovanhempiensa kanssa ja joutuu nuorena palvelukseen helsinkiläisen tohtorin perheeseen. Lähtiessään ensimmäiseen palveluspaikkaansa hän saa neuvoja ja ohjeita. Leenaa kehoitetaan nöyryyteen ja tottelevaisuuteen, mutta sen lisäksi häntä vielä varoitellaan.

Ja vielä toinen asia, Leena, vaikka oletkin vielä lapsi, niin sanon pahan oman-tuntoni takia. Sinä olet suurisilmäinen ja sysi-musta ja olisit hyvin säilynyt täällä maalla, jossa sinua pidetään rumana, mutta herroilla on toinen maku. Ne, näes, luulevat mustaa kauniiksi. Älä siis usko herrasmiesten koreita puheita ja naimatarjouksia, eivät ne koskaan piika-ihmistä nai.¹⁰

Leenan eksoottisuus, mustat hiukset, näyttäytyy vaarallisena ja houkuttelevana. Neuvot ja varoitukset kytkeytyvät nimenomaan kunniallisuuden säilyttämiseen. Kaupungissa Leenaa ryhdytään kutsumaan Leeniksi, mikä kuvaa hänen muuttuvaa ja epävarmaa identiteettiään. Ajan kirjallisuudessa kaupunkiin saapunut nuori tyttö esitetään lähes aina tietämättömänä ja viattomana. Leeni ei itse ymmärrä olevansa vaaraksi palveluspaikassaan, mutta perheen rouva katsoo, että Leenin nuoruus ja kauneus on uhka.¹¹ Leeni saakin perheestä lähtöpässi pelkän epäilyn vuoksi. Tohtorinna ei halua ottaa ”edsvastuulleen sitä vaaraa, mikä nuorella, kauniilla palvelijattarella oli perheessä, jossa asui ja kävi paljon nuoria miehiä.”¹² Tekstistä käy ilmi, että tosiasiaassa rouva pelkää poikansa rakastuvan palvelustyt-töön eikä kestä ajatuksen tuomaa häpeää. Leeni sanoo itse itsensä irti loukkaannuttuaan rouvan puheista ja pestautuu ”hotelliin” puh-vettineidiksi, rahvaan kielellä kapakkanaiseksi. Paikka tuntuu Lee-nistä pelottavalta ja vastenmieliseltä. Hän epäröi valintaansa ääneen

uudessa asuinpaikassaan ja saa vastauksen, jossa muistutetaan tytön valintojen rajallisuudesta: ”Vastenmieliseltä, toisti vaimo. – Luuletko sinä olevasi niin arvokas henkilö, että oikein mielen ja omantunnon mukaan voisit elämäsi asettaa? Piika, kuin piika!”¹³

Kapakkanaisena Leeni leimautuu automaattisesti siveettömäksi naiseksi. Sen paljastavat toisen palvelustytön sanat tohtorin keittiössä: ”Kehtaatkin vielä tulla herrasväelle itseäsi näyttämään, tuollainen! Hyi, häpeä silmäsi puhki! Lapsikin olet vielä ja jo tuollaiseksi heittädyt!”¹⁴ Palvelustyttö haukkuu Leeniä vielä votakaksi. Ilmauksilla ”tuollaisena” ja ”votakkana” viitataan Leenin maineen menetykseen ja häpeään, joka seuraa kapakkapalveluksesta. Kapakassa Leeni joutuu herrojen seksuaalisen ahdistelun kohteeksi, mutta koettaa säilyttää kunniallisuutensa: ”Leeni kaipasi kunnioitusta. Hän oli luullut sitä itsellään olevan, mutta huomasi erehtyneensä. (...) Ei hän osannut ajatella, että tarjoilijan toimi oli häpeällistä, hän piti itseään huonona.”¹⁵ Oletetun siveettömyyden vuoksi Leenin ylioppilasrakastettu hylkää hänet.

Kapakka on jonkinlainen kahta maailmaa yhdistävä kynnystilä myös Willmanin *Kellarikerroksessa*. Näytelmän alussa Laitisen perheen vanhin tytär, rintatautinen Sigrid, työskentelee tehtaassa. Hänen terveytensä ei kuitenkaan tahdo riittää työhön ja usein hänen on jätävä pois auttaakseen äärimmäistä köyhyyttä vastaan kamppailevaa äitiään kotona. Sigridin on kuitenkin hankittava parempipalkkainen työ, kun hänen isänsä, viinaan menevä ajuri, lyö pihalla vuokravelkoja perimään tullutta isäntää ja joutuu vankilaan.

Näytelmän hahmot kutsuvat Sigridin äidin siskoa, Annette-tätiä, ravintoloitsijaksi. Hänen puoleensa Sigrid kääntyy etsiessään apua ahdinkoonsa:

SIGRID

Täti! – Te tunnette ravintoloitsijoita. Toimittakaa minulle siivojan [sic] tahi tarjoilijan paikka – johonkin höyrylaivaan. -

ANNETTE

Kyllä! Kunhan vaan voit itse kohtalostasi vastata. -

ALMA

Vähät siitä, sillä kyllä tässä on rahaa hankittava. -

SIGRID

On! – Ja keinolla millä tahansa.¹⁶

Repliikit osoittavat, että myös tämän teoksen maailmassa ravintola on vaarallinen alue, jolla jokaisen on itse vastattava itsestään. Alma, joka keskustelussa vähättelee vaaran merkitystä, on itse tunnettu prostituoitu. Sigrid myöntyy painokkaasti Alman näkemyksiin. Sigrid tuntuukin olevan tietoinen siitä, että työskentely ravintolassa saattaisi olla peitenimi jollekin muulle. Tämä keskustelu päättää toisen näytöksen. Seuraavassa näytöksessä Sigrid työskentelee Annetten alaisuudessa siivojana ja tarjoilijana höyrylaivalla, jonka kapteenin kanssa Annettella on suhde. Kaikki vaikuttavat tyytyväisiltä: Sigrid ei ole joutunut luopumaan kunniansaan ja hänen perheensä tulee paremmin toimeen kuin aiemmin. Tämä on kuitenkin vain välivaihe Sigridin kertomuksessa, joka päättyy prostituutioon ja sen paljastuttua itsemurhaan.

Keskusteluun osallistuva Alma kuuluu laajempaan joukkoon naisia, jotka näytelmässä harjoittavat avoimesti prostituutiota.¹⁷ Willmannin näytelmille on tyypillistä, että alimpaan rakoseenkin joutuneet naiset pitävät viimeiseen asti kiinni ylpeydestään ja oikeudestaan tehdä elämäänsä koskevia valintoja.¹⁸ Nämä naiset kieltäytyvät uhrin asemasta ja kääntävät sen sijaan oman halveksuvan katseensa asemaan, jonka yhteiskunta miehille sallii:

VIKSTEDT

Jos ajattelisitte, lapset, hieman vakavammin.

ALMA

Jos ajattelisimme vakavammin menisimme hirteen, siksi emme mitään ajattele, vaan juomme ja laulamme.

VIKSTEDT

Oi milloin Herra teidätkin etsii?

ALMA

Silloin kun hänellä on viisi markkaa taskussa.¹⁹

Sigridin tie prostituoiduksi on erilainen. Hän ei ole herrojen pettämä eikä erityisen taipuvainen lauluun ja tanssiinkaan, vaan toimii pelastaakseen perheensä. Sigrid tekee aktiivisen valinnan ryhtyessään kauppaamaan ruumistaan.²⁰ Hänellä olisi myös kosija, juoppo suutari naapurista. Kyseessä on silkka naimakauppa, ei rakkausliitto. Tällaiseen liittoon Sigrid ei suostu, vaan hakeutuu mieluummin prostituoiduksi. Raoul Palmgren on esittänyt Sigridin tulevan ensin höyrylaivalla vietelleyksi ja tämän viettelyn seurauksena ajautuvan prostituutioon.²¹ Näytelmän teksti antaa mahdollisuuden tällaiseen tulkintaan, mutta perustellummalta tuntuu Järvisen tapa korostaa Sigridin aktiivista yritystä valita itse kohtalonsa. Jos selitystä prostituutiolle ei etsitä yksittäisen naisen henkilöhistoriasta ja tunne-elämän karikoista, näytelmän yhteiskunnallisuus tulee paremmin esiin: teos kuvaa maailmaa, jossa yhteiskunta syyllistää ruumistaan myyvät naiset, ei prostituutiojärjestelmän ylläpitäjiä, heidän asiakkaitaan.

Identiteetti kuin ahdas puku

Kapakka on vain välivaihe sekä Sigridin että Tihlän romaanin päähenkilön, Leenin, elämässä. Sieltä heidän elämänsä kulkevat hyvin eri suuntiin. Sigridin valinnat vievät hänet yhä kauemmaksi yhteiskunnan lainsuojattomien ei-kenenkään-maalle. Leeni sen sijaan naidaan kapakasta rouva Gustafssoniksi. Hän suostuu vanhalle ja vastenmieliselle miehelle ystäviensä painostuksesta, koska mies on varakas. Miehen kuoltua Leeni perii rahaa ja ryhtyy sivistämään itseään. Teoksen kertoja kuvailee Leenin sivistyspyrkimyksiä ironisoiden:

Leenin elämä olisi nyt niin hyvää, kirkasta ja kaunista, ellei sitä pimentäisi muisto, että hän on ollut kapakkanainen. (...) Leenin katsantokanta on äärettömästi laajentunut. Hän tuntee kirjailijat, hän tuntee taiteiden suunnat. Hän ostaa aina uusimman teoksen, lukee sen, jos se on hauskaa, selailee, katsoo alun ja lopun, jos se on ikävää, reutoo kansia, että näyttäisi käytetyltä ja sulkee kirjakaappiin todistamaan emäntänsä sivistystä. (...) Leenistä on tullut

isänmaallinen, kansaansa ja kieltänsä äärettömästi rakastava ja niiden oikeuksia puolustava nainen. Ja vielä laajemmallekin ulottuu hänen tietonsa.²²

Leenin muutos köyhästä maalaistytöstä ”isänmaalliseksi, kansaansa ja kieltänsä äärettömästi rakastavaksi” sivistyneistönaiseksi on kuitenkin tuomittu epäonnistumaan. Siinä mielessä Leenin tarina muistuttaa lukuisia muita epäonnistuvia sosiaalisen ja sivistyksellisen nousun tarinoita suomalaisessa kirjallisuudessa 1900-luvun alussa. Nousukkuuden tuoma ahdistus ja ”väärällä” paikalla oleminen saa teosten henkilöt tuntemaan itsensä yksinäisiksi ja osattomiksi. Uudessa porvarillisessa kodissaan Leenin vieraat ovat porvarisrouvia ja vierailulla herätetään keskustelu palvelijoista eli Leenin omasta entisyydestä. Keskustelu kääntyy yleisen siveellisyyskeskustelun puoleen ja rouvat kertovat tarinoita, joissa heidän kunniallisuuttaan on loukattu tai epäilty.

Kun minä kävelin katua, niin tuli muuan herra takaa päin luokseni, tarttui käsikoukkuun ja sanoi: saanko tulla saattamaan neitiä? – Hyi, hävetkää, sanoin minä, että kehtaattekin lähestyä kunniallista ihmistä noin riettaissa aikeissa. Hyi, sanoin minä, hyi toki, kuinka olette kelvoton. (...) Hyvänen aika! Oliko se vähän, että kadulla tarttuu siveään naiseen, joka on vaimo ja monen lapsen äiti!²³

Lähtiessään Leeniltä rouvat pohtivat sitä, miten nololta ja vaiteli-aalta Leeni vaikutti, kun siveys-asiasta alettiin keskustella. Kunniallisuuden ja korkean luokka-aseman voimakas kytkös asettuu tekstissä etualalle ja viittaa ajan käsitykseen naiskansalaisuuden ideaalista, jossa nivoutuu yhteen fennomaanisen ihanteen mukainen siveellinen (siveä) naiseus ja sivistynyt nainen.²⁴ Naiseutta ohjaavat nimenomaan siveellisyyden ja kunniallisuuden käsitteet, jotka sitovat eri luokkien naisia eri tavoin ja samalla sääntelevät heidän kansalaiseksi kasvamisen prosessiaan. Näin Leenillä ei taustansa vuoksi olekaan mahdollisuuksia tulla täysivaltaiseksi kansalaiseksi uudessa yhteiskunnassa. Vuonna 1908 silloinen kansanedustaja, entinen piika Miina Sillanpää kirjoitti sivistyneistörouvien välinpitämättömyydestä ja oman

kunniallisuutensa säilyttämisen nurjasta puolesta: ”Työläisluokan naiseen saakka ei heidän katseensa uleta, sivistyneen säädyn kunnia on ennen kaikkea pidettävä puhtaana, sortukoon sen maineen ylläpitämiseksi kuinka monta köyhälistön naista tahansa, se on heille merkityksetöntä.”²⁵

Kun Leenin entinen työtoveri, Sussu, ei enää halua seurustella uuden sivistyneen Leenin kanssa, tämä miettii:

Tuskin hänellä enään koskaan olisi sellaista ystävää. Nykyiset olivat niin kovia ja outoja, eikä sivistyskään, sen Leeni itselleen salaisesti tunnusti, häntä ollenkaan tyydyttänyt. Se oli, kuin ahdas puku tai mauton ruoka.²⁶

Uusi identiteetti on Leenille kuin ahdas puku, jossa hän ei osaa olla oikealla tavalla. Se kuvastaa nousukkuuden tuomaa ahdistusta ja jatkuvaa muistutusta omasta vääränlaisesta taustasta. Lopulta Leeni päätyy uudelleen naimisiin miehen kanssa, joka vain himoaa Leenin perimiä rahoja. Tämän jälkeen romaanissa on enää yksi luku. Kymmenen vuotta myöhemmin Leeni tapaa Sussun kerjäämässä ja Sussu ihmettelee ”- Miten te olette täällä, hän huudahti nähdessään Leenin maalattuna ja konjakilta lemuavana kadulla.”²⁷ Leeni on menettänyt rahansa miehelleen ja ajautunut katunaiseksi: ”Älä ole milläisikään, Leeni, (...) Maailma ei enää tiedä, että Leeniä ja Sussua on olemassa. Pian emme itsekään sitä tiedä. (...) Leeni pääsi jälleen paremmille oloille. Hän kuoli.”²⁸ Leeni ei siis loppujen lopuksi onnistu pyrki- myksessään tulla joksikin: sivistyneistörouvaksi. Sen sijaan hänestä tulee prostituoitu. *Leeniä* voi lukea kommenttina työläisnaisten mahdollisuuksiin täysivaltaiseen kansalaisuuteen. Leenin kansalaiseksi kasvaminen ei onnistu hänen taustansa vuoksi.

Kellarikerroksen politiikka

Hilda Tihlän luoma romaanihahmo Leeni saavuttaa yläluokkaisen naisen ulkoisen aseman, mutta ei tunne kuuluvansa tuolle paikalle. Hänen ongelmansa liittyvät ennen kaikkea identiteettiin: hän kokee

olevansa väärässä paikassa, eikä siksi onnistu roolinsa ylläpitämisessä. Myös Elvira Willmanin *Kellarikerroksessa* Sigridin selviytymiskamppailussa esittämisellä on tärkeä osa. Kun kohtalo heittää hänet ja Annetten pois höyrylaivasta, Sigrid alkaa myydä ruumistaan. Säätäkseen äitiään hän kertoo kotonaan työskentelevänsä Annetten omistamassa ruokalassa. Sigridin esityksessä ei olekaan niinkään kyse identiteetistä kuin kunniallisuuden säilyttämisestä. Kunniallisuus taas kytkeytyy suoraan toimeentuloon: niin kauan kuin kukaan ei tiedä mitä Sigrid todellisuudessa tekee, hän on yhteiskunnan kontrolli- ja rangaistusjärjestelmien ulkopuolella. Äitikin on tyytyväinen, vaikka suree tyttärensä lukuisia yövuoroja. Totuus paljastuu, kun poliisi tulee häätämään perhettä pois vuokra-asunnostaan ja aloittaa kysymällä, asuuko asunnossa Sigrid Laitinen:

LAITISKA

Hän on ollut tarjoilija höyrylaivassa ja nyt auttaa hän neiti Annette Salmbergia hänen ruokalassaan.

POLIISI

Sellaista ruokalaa ei ole olemassakaan. -

LAITISKA

Mitäh!? -²⁹

Olemattomassa ruokalassa ei voi tarjoilla, joten paikalla olijat joutuvat myöntämään itselleen ja toisilleen sen, minkä ovat ehkä arvanneet jo muutenkin: Sigridin hyvät tulot on hankittu laittomin keinoin. Kohtaus alleviivaa ohjesääntöisen prostituution nurinkuriisuutta ja tarkastusten rangaistusluonnetta:

SIGRID

Älkäämme ketään syyttäkö. Mutta jos olen sairas, saanhan etsiä hiljaisuudessa lääkärin apua. -

POLIISI

Ei se niin vaan saa tapahtua hiljaisuudessa, kyllä meillä sitten olisi hiljaisuudessa monta ruttopesää. - Teidän on heti tultava poliisikamariin. -

SIGRID

Enkö saa nukkua yötäkään kotona. -

POLIISI

Ei, - kyllä te pian karkaisitte. - Ja huomenna on teidät passitettava lääkäriin.

Jos niskoittelette, pääsette Hämeenlinnaan.³⁰

Säännölliset terveystarkastukset olivat pakollisia kaikille prostituoituina tunnetuille. Kyse oli ennen kaikkea yrityksestä rajoittaa kupan leviämistä. Tarkastuksia ei kuitenkaan tehty prostituoitujen asiakkaille vaan vain naisille, jotka taudin paljastuttua menettivät elinkeinonsa. Poliisin repliikki edellä osoittaa myös, kuinka tarkastukset tekivät mahdollisesta tartunnasta julkisen. Kuppiaan sairastunutta prostituoitua eivät koskeneet ne yksityisyyden ja häveliäisyyden käytänteet, joita monien muiden vakavien sairauksien yhteydessä noudatettiin. Tarkastuksen ja rangaistuksen raja sekoittuu vielä enemmän poliisin jälkimmäisessä repliikissä, jossa tämä uhkaa toimittaa Sigridin Hämeenlinnan naisvankilaan, jos tämä kieltäytyy tarkastuksesta.

Niin Sigrid kuin Leenikin ovat taitavia hyödyntämään niitä mahdollisuuksia, joita heille on tarjolla maailmassa selviytymiseen. Heidän liikkuma-alueensa yhteiskunnassa on kuitenkin kapea. Sigrid ei voi hankkiutua työhön, joka olisi sekä arvostettu että hyvin palkattu, sillä sellaista ei työläisnaiselle ole tarjolla. Rahaa hänen on kuitenkin hankittava. Hänellä ei siten ole pääsyä niihin haaveisiin ja rakenteisiin, jotka 1900-luvun alussa jo alkoivat ylemmän luokan naisille aueta: ammattihaaveet, kunnianhimon tunnistaminen ja toteuttaminen sekä uran luominen. Brittiläinen sosiologi Beverley Skeggs on pohtinut yhteiskunnallisen liikkumatilan ja luokka-aseman yhteyttä toisiinsa. Skeggs lainaa ranskalaisen Pierre Bourdieun ajatusta kulttuurisesta pääomasta. Mitä enemmän yksilöllä on kulttuurin arvostamaa, vaihtokelpoista pääomaa – sivistystä, koulutusta, erilaisia tietoja ja taitoja – sen korkeammaksi hänen luokka-asemansa määrittyy.³¹ Vaikka Sigridillä on luja tahto, hänellä ei ole vaihdettavaksi kelpaavaa pääomaa. Selvitäkseen perheen päaelättäjän roolista hänen on suos-

tuttava vaihtoon, joka syövyttää hänen yhteiskunnallista asemaansa, mutta mahdollistaa välittömän puutteen lykkäämisen.

Yksi vuosisadanvaihteen naisen asemaa koskevien keskusteluiden tunnetuimmista radikaaleista väittämistä oli, etteivät prostituutio ja avioliitto juuri poikkea toisistaan. Molemmissa nainen myy ruumiinsa taloudellisen toimeentulon takaamiseksi. Tarinan Leenin avioliitosta voisi nähdä kuvittavan tätä ajatusta. Leeniltä puuttuu kuitenkin se pääoma, jonka avulla rouvan roolista tehtäisiin nautinnollinen, helppo tapa elää. Leeni joutuu pelaajaksi peliin, johon hänelle alun alkaen ei ole jaettu lainkaan kortteja.

Sigrid paljastuu köyhäksi mutta hyväsydämiseksi tytöksi, joka haakeutuu prostituutioon pelastaakseen läheisensä kurjuudesta. Willmanin *Kellarikerroksessa* on kuitenkin muutakin kuin kertomus tuhoutuvasta yksilöstä. Siitä on luettavissa selvä pyrkimys kytkeä yksittäisen naisen kohtalo osaksi yhteiskuntasuhteiden kokonaisuutta ja osoittaa kuinka vika on järjestelmässä, ei yksittäisissä ihmisissä sen sisällä. Tämä kriittisyys tulee näkyviin, kun Sigridin tragediaa tarkastellaan rinnan näytelmän konnan, maisteri Vikstedtin kanssa.

Maisteri Vikstedt työskentelee raittiusyhdistys Aamuruskossa, ja käy silloin tällöin köyhälistön kortteleissa saarnaamassa kansallisuus-aatetta ja etsimässä tilaajia sanomalehdelleen. Vikstedt kannustaa pidättyväisyyteen naisten ja miesten välillä. Prostituoitunut kuitenkin suhtautuvat häneen lähinnä pilkallisesti. Syykin on selvä:

LIISI

(...) Puhellaan, että Vikstedt on Annalan Akun sulhanen -

ALMA

(*nauraa*) Aa! - Se on sitä finimpää sorttia.³²

Vikstedtin hahmossa kohtaavat kristillisenationalistinen siveyspuhe ja dekadenteja piirteitä saava homoseksuaalisuus. Yhdistelmä on erittäin provokatiivinen: suomalainen kirjallisuus ei juuri kuvannut näytelmän ilmestymisajankohtana miestenvälisiä rakkaussuhteita. Homoseksuaalisuus on se puoli Vikstedtin hahmosta, joka köyhien puheissa jatkuvasti nousee esiin. Hänen omat kannanottonsa

näyttämöllä koskevat lähinnä siveyskysymystä. Tämän ristiriitaisen hahmon tuhovoima näkyy esimerkiksi siinä, että hänellä on valta ja mahdollisuus tuhota näytelmän ainoa rakkaussuhde, joka ei perustu riistolle ja hyväksikäytölle – ja tuon mahdollisuuden hän myös käyttää. Raittiutta ja siveyttä edistävän Aamurusko-yhdistyksen taloudenhoitaja Erkki ja entinen ilotyttö Nanna suunnittelevat yhteistä tulevaisuutta. Vikstedt kuitenkin erottaa Erkin, koska Aamuruskon työntekijä ei hänen mukaansa voi seurustella ilotytön kanssa. Varojen puutteessa kariutuvat myös Erkin ja Nannan haaveet.³³ Vikstedtin yhteydessä Willman viittaa suoraan Valkonauhayhdistykseen. Tätä kautta näytelmä kommentoi niitä vaihtoehtoja, joita ajan julkisuus oli nostanut esille prostituutiokysymyksen ratkaisijaksi:

ALMA

Annalan Aku ja Soinisen Viki. – Ku moron. – Eikö meikäläisiä enää tunneta?

–

ANNALA

Kyllä – mutta meidän on kiire. –

ALMA

Tälläkö kertaa? –

ANNALA

Aina sitä kiirettä on. –

ALMA

(nauraa) Oletko maisteri Vikstedt'in kanssa ruvennut valkoisen nauhan ritariiksi – häh?³⁴

Valkonauha oli alun perin naisten kristillinen raittiusyhdistys ja se osallistui aktiivisesti poliittiseen muutostyöhön, jossa siveellisyyskysymykset nousivat päälinjaksi myös eduskunnassa tapahtuvassa naisten välisessä yhteistyössä. Vuoden 1908 valtiopäivien anomusehdotus entisten prostituoitujen siveellisen elämän tukemiseen oli osa yhdistyksen harjoittamaa politiikkaa. Pirjo Markkolan mukaan työläisnaisten kansanedustajat ja kristilliset moraalireformistit ”tunnistivat suomalaisessa yhteiskunnassa saman sairauden, mutta he tarjosivat siihen eri lääkettä”.³⁵ Siinä missä toisille kristillinen

hyväntekeväisyys ja moralismi näyttäytyivät muutoksen vankkana pohjana, vaativat toiset kunnallisia ja valtiollisia sosiaalisia uudistuksia työläisnaisten olojen parantamiseksi. Edellisessä lainauksessa Valkonauhahydistystä pilkataan lähes katkeran ilkeästi. ”Valkoisen nauhan ritareiden” leimaaminen homoseksuaaleiksi tai toisin päin on keino osoittaa siveystyötä tekevien miesten selkärangattomuus: helpoahan on pidättäytyä sukupuolten välisestä kanssakäymisestä, jos oma halu kohdistuu samaan sukupuoleen. Näytelmä ei selvästikään näe hyväntekeväisyydessä mitään hyvää. Köyhien toivo on poliittisessa heräämisessä ja erilaisten hyväntekeväisyydeksi naamioituvien konformististen tendenssien vastustamisessa.

Vaikka kirjallisuudessa dekadenssi ja kristillisnationalistinen diskurssi asettuvat monesti vastavoimiksi, tässä näytelmässä ne yhdistyvät maisteri Vikstedtissä yhden ja saman rappion ilmentymiksi. Tätä dekadenttia, turmeltunutta sivistystä vastaan piirtyy esiin haave puhtaammasta, terveemmästä ihmisestä, vitaalisesta työläisestä. Näytelmän toiseksi viimeisessä repliikissä sen ilmaisee Vikstedtin tähden rakastettunsa menettänyt Erkki: ”Menkää ja ainiaaksi! Jos toimisimme elämässä niin kuin te, niin ampuisimme teidät ja koko teidän yhteiskuntanne, vaan sitä emme tee, sillä tulevaisuus kehityksen kulusta on sittenkin meidän, meidän, jotka te olette syösseet kellarikerroksen kurjuuteen.”³⁶

Erkin repliikissä voi kuulla kaikuja Minna Canthin Homsantuun vastauksesta häntä pidättämään tulleeille poliiseille *Työmiehen vaimossa* (1885). Vaikka Homsantuukin yritti ampua juuri ylempien luokkien säätämää lakia ja järjestystä, hän oli taistelussaan yksin. Erkin repliikki yhdistääkin Willmanin näytelmän aiempaan yhteiskuntakriittiseen kirjallisuuteen, mutta myös rakentaa siihen eroa. Yksittäiset ihmiset *Kellarikerroksessa* saattavat tuhoutua, mutta he eivät ole enää yksin. Kellareihin on painettu liikaa väkeä, ja vielä tulisi päivä, jolloin kurjuuteen syösty nousisivat ohjaamaan tulevaisuutta.³⁷

Soraääniä kirjallisuudessa

Prostituoidun naisen hahmo oli käyttökelpoinen kirjallinen figuuri. Sen avulla saatettiin käsitellä seksuaalisuuteen ja siveyteen liittyvää vallankäyttöä, kokemuksia, joita tuon ajan yhteiskunnassa naisilla oli enemmän kuin riittävästi. Kokemusten paikka kansakunnasta kerrotussa tarinassa ei kuitenkaan ollut vakaa. Tihlän ja Willmanin voi nähdä kirjoittavan siitä, kuinka arkipäivän kokemus ja yhteiskunnallinen vallankäyttö lomittuvat monimutkaisesti toisiinsa arkipäivän käytännöissä.

Tihlän ja Willmanin romaanit eivät moralisoi eivätkä etsi lankeemuksen syytä prostituoiduista itsestään. Niinpä ne eivät myöskään tarjoa yhteiskunnallisen epäkohdan lääkkeeksi siveyskasvatusta. Pikemminkin ne etsivät keinoja antaa ääni vähin kortein pelaavalle köyhälle naiselle. Tarinoiden maailma on kiinnostavan monimutkainen ja säröinen: niissä lankeaminen ja pelastautuminen ovat usein yksi ja sama teko. *Leeni* osoittaa, että nousu yhteiskunnan vallitsevissa luokkahierarkioissa ei vapauta yksilöä. Entisyydet ja tausta kulkevat mukana kuin ahdas puku. Samaa näkemystä vahvistaa myös Willmanin *Kellarikerroksessa*, mutta näytelmän loppu tarjoaa jo utopian paremmasta tulevaisuudesta.

Tarinat ovat monessakin mielessä soraääniä. Ne kritisoivat paitsi yhteiskuntaa, joka ohjesääntöisen prostituution muodossa osoitti hyväksyvänsä naisten seksuaalisen riiston, myös monia niistä ajan joukkoliikkeistä, jotka prostituutiota vastustivat. Näiden naiskirjailijoiden poliittinen kumousvoima on siinä, että heidän teoksissaan siveettömäksi epäilty nainen ei näyntydy pelastamisen passiivisena kohteena, vaan poliittisena toimijana, jonka herättämisellä ja heräämisellä on todellista yhteiskunnallista merkitystä.

Kirjallisuus

Tihlän, Hilda (1907). *Leeni*. Kertomus. Yrjö Weilin, Helsinki.
Willman, Elvira (1907/2006): *Kellarikerroksessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Viitteet

- 1 Tihlä toimi sekä Helsingin Palvelijataryhdistyksessä että *Työläisnainen*-lehden avustajana 1900-luvun alusta sisällissotaan asti. Hän julkaisi *Leenin* jälkeen suomalaisen kirjallisuuden kentällä neljä romaania, mutta jatkoi kirjailijauraansa 1930-luvulla Neuvosto-Karjalassa. Ks. esim. Palmgren, Raoul (1966). *Joukkosydän I*. WSOY, Helsinki, 213–240.
- 2 Tihlä 1907, 134.
- 3 Tihlä 1907, 137.
- 4 Markkola, Pirjo (2006). Seksi, miehet ja moraali. Miesten seksuaalisuus moraalikysymyksenä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Teoksessa Ahola, Minna & Marjo-Riitta Antikainen & Päivi Salmesvuori (toim.), *Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus*, Tammi, Helsinki, 228–230.
- 5 Kilpi, Sylvi-Kyllikki (1953). *Suomen Työläisnaisliikkeen historia*. Kansankulttuuri Oy, Helsinki, 113.
- 6 Willman debytoi näytelmäkirjailijana vuonna 1903 Kansallisteatterissa esitetyllä näytelmällä *Lyyli*. Kaikkiaan hän kirjoitti vuosien 1903–1918 välillä tetsemän näytelmää, yhden pienoisoromaanin sekä lukuisia lehtinoveljeja ja artikkeleita. Sekä Willman että Tihlä emigroituvat vuoden 1918 sisällissodan jälkeen Neuvosto–Venäjälle.
- 7 Prostituutiosta oli tullut rikos Suomessa jo 1889. 1800-luvun aikana aloitetut ja 1870-luvun puolivälissä säännöllisen muotonsa saaneet prostituotujen terveystarkastukset kuitenkin jatkuivat tämän jälkeenkin. Käsite ”ohjesääntöinen prostituutio” viittaa juuri tähän: tarkastustoimintaa ohjasi lääkärikunnalle annettu virallinen ohjesääntö. Tarkastuksilla pyrittiin estämään kuppataudin leviäminen, mutta ne olivat myös tehokas sosiaalisen kontrollin muoto. Tarkastettavaksi saatettiin viedä naisia, joita ainoastaan epäiltiin löyhästä elämästä. Kerran viranomaisrekisteriin joutuneen naisen oli myös hyvin hankalaa päästä pois prostituotujen kirjoista. Ks. esim. Kilpi 1953, 113–116; vrt. Markkola, Pirjo (2002). *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 171–173 ja 193–205.
- 8 Launis, Kati (2008). Alin aidanvitsa, unteni kukka. Hilja Pärssinen työläisnaisten runoilijana. Teoksessa Hannikainen, Matti & Pia Lohikoski (toim.), *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 66–69.
- 9 Symbolisemmalla tasolla *Kellarikerroksessa* ja *Leeni* toistavat stereotyyppistä kansallisen kuvaston aihetta, jossa naisen ruumiiseen projisoidaan niin kansakuntaan kohdistuva nöyryytys kuin epävarmuus tulevaisuudestakin. Kirjallisuudessa esitettiin usein paremmasta elämästä unelmoiva nuori nainen, joka perheen kontrollin ulottumattomissa tulee hyväksikäytetyksi ja ajautuu prostituutioon. Samaa teemaa varioi myös esimerkiksi Eino Leino romaanissaan *Jaana Rönty* (1907). ks. Rojola, Lea (2008). Kun kansa tahtoi. Teoksessa Haapala, Pertti & Olli Löytty & Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki.
- 10 Tihlä 1907, 85.
- 11 Ajan poliittisissa keskusteluissa porvarillisten naisliikkeiden edustajat pitivät palvelijattaria siveellisinä uhkina ydinperheille ja työläisnaisliikkeen edustajat

- puolestaan olivat huolissaan porvarisperheiden miesten aiheuttamasta uhkasta palvelijoille. "Palvelijatarkysymys" oli naisliikettä hajottava osa-alue, jossa yhteisymmärrystä ei löytynyt. Sulkunen, Irma (1989). *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja Jää, Helsinki, 39–41.
- 12 Tihlä 1907, 95.
- 13 Tihlä 1907, 101.
- 14 Tihlä 1907, 104.
- 15 Tihlä 1907, 124.
- 16 Willman 1907/2006, 181–182.
- 17 Willmanin naiskuvia proseminaarityössään analysoinut Matti Järvinen on esittänyt, että tätä joukkoa yhdistää alhainen luokka-asema ja se, että he kaikki ovat tulleet ylempiluokkaisen miehen petteämiksi. Ks. Järvinen, Matti (2006). *Juopa heidän välillään. Elvira Willmanin näytelmien naisahmojen feminististä analyysia*. Pro seminaari -työ. Kotimainen kirjallisuus, Helsingin yliopisto.
- 18 Vrt. Hyttinen, Elsi (2006). "Minä tahdon päästä kauas tästä ahtaasta kome-rosta." Työläisnaisen toimijuus Elviira Willmanin näytelmässä *Lyyli* (1903). *Naistutkimus–Kvinnoforskning*. 1:4, 4–16.
- 19 Willman 1907, 149.
- 20 Järvinen 2006.
- 21 Palmgren 1966, 261.
- 22 Tihlä 1907, 164.
- 23 Tihlä 1907, 160.
- 24 Sorainen, Antu (2006). Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. *Kulttuurintutkimus* 23 (2006):3, 29–38
- 25 Sulkunen 1989, 39.
- 26 Tihlä 1907, 167.
- 27 Tihlä 1907, 175.
- 28 Tihlä 1907, 177.
- 29 Willman 1907, 230.
- 30 Willman 1907, 232.
- 31 Skeggs, Beverley (1997). *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*. Sage, London.
- 32 Willman 1907, 149–150.
- 33 Willmanin homokuvista katso Hyttinen, Elsi (2007b): Kuka maisteri Vikstedtin vieressä nukku? Teoksessa Mustola, Kati et al. (toim.), *Sateenkaari-Suomi*. Like, Helsinki.
- 34 Willman 1907, 129.
- 35 Markkola 2002, 203–204.
- 36 Willman 1907, 253.
- 37 Hyttinen, Elsi (2007a). Työväenkirjailija Elvira Willman. [Esipuhe] Elvira Willman: *Lyyli, Kellarikerroksessa, Juopa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Hikeä, naurua ja nokea – naisten kokemuksia tehdastyöstä toisen maailmansodan aikana

On tosiaan niin, että naisten työosuus sota-aikana kotirintamalla on asia, josta ei paljoa ole puhuttu ja muisteltu. Ja se oli monasti fyysisesti paljon raskaampaa, kuin jonkun Lotan, joka seisoi täällä rintaman takana Valvontatornissa – ja sai siitä prenikan.¹

Sota-ajan kokemuksia työstä kotirintamalla ei ole vielä juurikaan purettu. Kuten lainauksessa edellä, monet naiset kokevat, ettei heidän työtään ole arvostettu tarpeeksi, jos lainkaan. Eriarvoinen kohtelu ja suhtautuminen on koettu epäoikeudenmukaiseksi. Eri-ikäiset naiset tekivät raskaita ruumiillisia töitä esimerkiksi maataloudessa ja sotatarviketeollisuudessa. Tässä artikkelissa käsittelemme naisten tehdastyötä talvi- ja jatkosotien aikana.

Niin agraarisissa kuin teollistuneissakin yhteisöissä työt on perinteisesti jaettu naisten ja miesten töihin. Myös Suomessa naisten tekemä työ on painottunut tietyille teollisuuden aloille: teollistumisen alkuaikoina naisia työllistivät erityisesti tekstiilitehtaat. 1800-luvulla suurin osa naispuolisista työntekijöistä oli nuoria naimattomia naisia. Naimisissa olevien naisten työssäkäynti yleistyi maailmansotien välisenä aikana.² Tehdastyö oli kuitenkin varsin miesvaltaista, ja työtehtävät rajattu sukupuolen mukaan. Toinen maailmansota rikkoi työelämän sukupuolittuneita käytänteitä kautta maailman, myös Suomessa. Sodan aikana naiset velvoitettiin rintamalle lähteneiden miesten tilalle teollisuus- ja tuotantolaitoksiin.

Suomessa naisten työssäkäyntiä sota-aikana on tutkittu eri aineistojen kuten tilastojen³, valtiovallan esityksien ja väestöpolitiikan⁴, elokuvien kuvastojen⁵ ja lehtiaineiston⁶ valossa. Tutkijat ovat löytäneet osin yhteneviä, mutta joiltakin kohdin erilaisia ja ristiriitaisia tulkintoja sen merkityksestä sukupuolten väliselle työnjaolle. On esimerkiksi todettu, että sodanaikainen työvoimapula muokkasi ilmapiiiriä myönteisemmäksi naimisissa olevien naisten työssäkäynnille. Poliittiset uudistukset perheellisten naisten työssäkäynnin helpottamiseksi oli aloitettu jo ennen talvi- ja jatkosotia.⁷ Niitä ei välttämättä ole nähty käännekohtana naisten palkkatyön kehityksessä, ainoastaan poikkeusaikana. Sota-aikana naisten tietoisuus omasta osaamisestaan kasvoi. Tämä itseymmärrys oli ristiriidassa 1940-luvulla esiin nousseen perhekeskeisyyttä korostaneen kotikultin kanssa.⁸ Kaupanalan työstä on todettu, että naiset olivat sota-aikana tilapäistä työvoimaa, joka palasi sodan jälkeen kotiin hellan ääreen.⁹ Tilastoissa kuitenkin näkyy, että nimenomaan naimisissa olevien naisten osuus kaupanalan työvoimasta kasvoi sodan jälkeen. Tässä artikkelissa tuomme esiin naisten omat kokemukset työnteosta sota-aikana. Aineistomme, haastattelut ja kirjoitettu muistelukerronta, avaavat uuden näkökulman työn tutkimukseen. Kysymme, mitä sodan aikana tehty tehdastyö merkitsi naisille. Millaisia kokemuksia naisilla on työnteosta sota-aikana? Pohdimme myös sitä, miten naiseus vaikutti kokemuksiin työstä.

Artikkelimme perustuu väitöskirjatutkimuksiemme¹⁰ kysymyksiin. Tutkimuksissamme selvitämme muun muassa, millaisia tulkintoja suomalaisten naisten sota-aikaisesta ja sen jälkeisestä työnteosta on tehty. Omien aineistojemme kautta tutkimme nimenomaan naisten omia kokemuksia ja niiden merkityksiä suhteessa sukupuoleen ja työn eetokseen. Vaikka naisten kokemuksia sota-aikana onkin viime aikoina tutkittu, on naisten tehtaissa tekemä työ jäänyt kotirintamakuvausten ja lottatutkimusten varjoon.¹¹ Rajaamme tarkastelumme vain talvi- ja jatkosotien aikaan, sillä sodan pitkäkestoisempien vaikutusten tutkiminen on kokonaan toinen kysymys, johon aineistomme eivät tällaisenaan vastaa.

Naiset ja tehdastyö Suomessa

Suomalaisen työn tutkimuksessa on otettava huomioon suomalaisen teollisuuden ja työväenluokan erityisyys: Suomeen ei syntynyt missään vaiheessa suurta massatuotantoa. Naiset työskentelivät tehtaissa 1800-luvulta alkaen, eivätkä esimerkiksi maailmansodat merkinneet varsinaista tilastollista käännekohtaa.¹² Suomalaiset tehtaasijat sijaitsivat usein keskellä maaseutua, eikä vastakkainasettelu työn ja kodin, tehtaisten ja maaseudun välillä ollut aina jyrkkää. Ompelukoneen käyttö on tyypillinen esimerkki naisten työstä, jossa palkaton ja palkallinen toimi yhdistyvät. Perheenäiti saattoi käyttää ompelukonetta sekä kotona että tehtaassa, mutta tehtaassa ompelusta hän sai palkan.¹³ Paitsi rahapalkan suhteen tehdastyö erosi maataloustöistä säännöllisenä ja ympärivuotisena. Kaupungeissa tehdas oli erillään kodin piiristä, mutta perinteisissä patruunavetoisissa työläisyhteisöissä tehdas oli yhteisön ydin, jonka alue ei ollut rajattu ulkopuolisilta ja jossa toimitettiin kaikki naisten arkiset askareet pyykkäyksestä leipomiseen ja kaupankäyntiin.¹⁴

Vielä 1920- ja 1930-luvuilla naisia työllistivät suhteellisesti eniten tekstiili- ja vaateusteollisuus, jotka olivat alhaisen palkkatason teollisuutta. Naisten suhteellisen osuuden kasvu kaikista teollisuuden työntekijöistä selittyy ensiksikin työvaltaisen teollisuuden, kuten tekstiiliteollisuuden, kasvulla. Toiseksi naisten osuus kasvoi myös aloilla, joissa työskenteli sekä miehiä että naisia, kuten puu-, nahka- ja kumiteollisuudessa.¹⁵

Naisten tehdastyötä pidettiin lähinnä läpikulkuammattina, josta työura aloitettiin ja jossa viivytettiin vain vähän aikaa. Eräissä tapauksissa tehdastyö saattoi muodostua myös elämäntyöksi. Suurin osa työntekijöistä oli 20–24-vuotiaita, mutta vanhempien ja naimisissa olevien naistyöntekijöiden osuus naistyövoimasta kasvoi 1930-luvulla.¹⁶ Useissa yhteyksissä on esitetty, että 1930-luvun maailmanlaajuisen talouslaman vaikutti teollisuustyöväen asemaan. Se hidasti erityisesti naimisissa olevien naisten siirtymistä työelämään esimerkiksi Yhdysvalloissa.¹⁷ Suomessa lama ei purrut naisten työllisyyteen yhtä dramaattisesti, sillä matalapalkkainen naistyövoima oli työnantajille

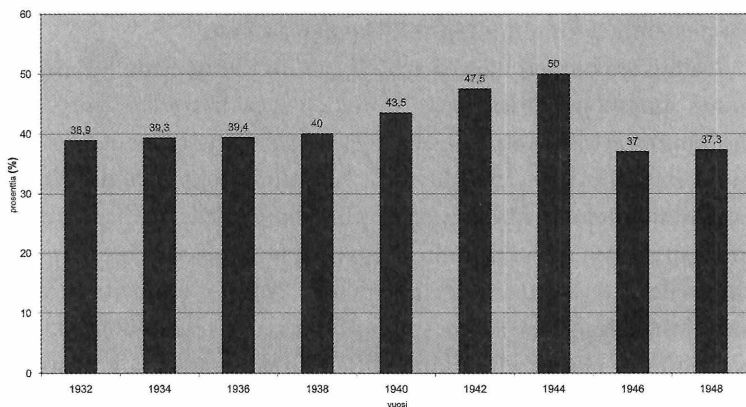
edullinen vaihtoehto, ja laman vaikutukset tekstiiliteollisuuteen olivat pienemmät kuin muihin teollisuuden aloihin.¹⁸

Naimisissa olevien naisten työssäkäyntiin kiinnitettiin huomiota muun muassa naisjärjestöissä.¹⁹ Äitiyden ja palkkatyöläisyyden yhdistäminen ei ollut porvarillisten eikä työväen järjestöjen ihanteiden mukaista vielä 1920–1930-luvuilla. Perheen elatuksen vuoksi naiset saattoivat kuitenkin käydä työssä kodin ulkopuolella.²⁰ Mirja Satkan mukaan naisten työssäkäynnin yleistyminen oli jatkoa naisten vapaaehtoiselle yhteiskunnalliselle äitiydelle.²¹ Naisten tehtäviin kuului huolehtia hoivatyöstä: lasten, vanhusten, sairaiden ja kodin hoidosta. Naisjärjestöt ajoivat yhteiskunnallisen äitiyden asiaa ja korostivat naisten tietämyksen, osaamisen ja luontaisen sopivuuden merkitystä hoivatyössä.²² Sota toi uusia tehtäviä niin naisjärjestöille kuin työtä tekeville yksilöillekin, mutta ajatus naisten kodin ulkopuolelle ulottuvasta aktiivisesta roolista oli kuitenkin jo tuttu Suomessa. Talvisodan alla aatteellisesti erilaiset naisjärjestöt perustivat Suomen Naisten Vapaaehtoisen Työvalmiuskeskuksen, joka organisoi naisten vapaaehtoista työvoimaa. Talvisodan jälkeen järjestön työtä jatkoi Naisten Työvalmiusliitto ry.²³

Naisten työ sota-aikana

Vuonna 1938 naisia oli teollisuuden työntekijöistä 40 %. Vuoteen 1940 mennessä naisten osuus työvoimasta oli noussut hieman (43, 5 %) ja oli huipussaan vuonna 1944 (50 %). Sodan päätyttyä vuonna 1945 naisten osuus laski 38,1 %:in (ks. Taulukko 1). Naiset eivät vain ”palanneet” kotiin, vaan on huomattava, että välittömästi jatkosodan jälkeen syntyivät niin sanotut suuret ikäluokat. Naisten määrä teollisessa työssä siis väheni naisten siirtyessä hoitamaan lapsia ja miesten palatessa rintamalta takaisin töihin. Työn tehokkaasta organisoinnista rauhaan palaamisen aikana, muun muassa työtehon lisäämisestä ja lisätyövoiman hankkimisesta, keskusteltiin vilkkaasti.²⁴

Naisten osuus teollisuuden työvoimasta v. 1932-1948

Taulukko 1: Naisten osuus teollisuuden työvoimasta vuosina 1916–1948. Teollisuustilasto 1920–1938. SVT XVIII A 37–55; Teollisuustilasto 1924–1945. SVT XVIII A 37–62.

Laki työvelvollisuudesta tuli voimaan vuonna 1939, ja jatkosodan aikana sen ikärajoja kiristettiin: vuonna 1942 työvelvollisuuslaki koski kaikkia 15–65 -vuotiaita naisia. Työvelvollisuuden rikkomisesta rangaistiin, sillä työvoimapulan vallitessa kaikki kansalaiset oli saatava mukaan tuottavaan työhön. Vain ne naiset, joilla oli pieniä lapsia tai sairaita vanhuksia hoidettavanaan, saivat vapautuksen työvelvollisuudesta.²⁵

Lakisäätteen työvelvollisuuden lisäksi talvi- ja jatkosotien aikana kukoistivat myös muunlaiset työhön kannustavat organisaatiot. Talkootoimintaan kannustettiin kaikkia lapsista vanhuksiin. Myös valtiovalta vetosi mieluummin vapaaehtoisuuteen kuin työvelvollisuuslakiin.²⁶ Naisten Työvalmiusliitto järjesti niin kutsutun nuorten naisten yhteiskuntapalvelun, joka rinnastettiin suoraan miesten asepalvelukseen. Työvalmiusliiton järjestämällä leireillä ja kursseilla naiset kouluttautuivat sota-ajan tehtäviin, joiden kautta käsitys naiskansalaisuudesta laajeni. Sota-ajan naiskansalainen saattoi palvella isänmaataan joko työmuurahaisena tai äitinä – molemmat roolit olivat tärkeitä isänmaalle ja tarjosivat naiselle mahdollisuuden uhrautua kuten miehensä rintamalla.²⁷

Työvelvollisuuden ja vapaaehtoisen työpalvelun lisäksi sota-aikana edellytettiin osallistumista talkootoimintaan. Työvelvollisuus leimaa naisten kokemuksia sota-ajasta myös omassa aineistossamme. Tarastelemmekin tuonnempana naisten kertomuksia sekä työvelvollisuudesta että talkootoiminnasta.

Kokemuksesta kerronnaksi

Artikkelimme rakentuu ajatukselle eletyn elämän kokemusten ja niistä kertomisen yhteydestä. Käsitehistorioitsija Reinhart Koselleck on pohtinut kokemuksen muotoutumista muistelluksi menneisyydeksi. Hänen mukaansa kokemus on nykyhetkessä olevaa menneisyyttä, jonka tapahtumat on tulkittu ja voidaan yhdistää kokonaisuudeksi.²⁸ Historian tutkija Saara Tuomaala on käyttänyt kokemuksen käsitettä väitöskirjassaan maalaislasten koulunkäynnistä.²⁹ Hänen mukaansa kokemus on prosessi, jossa aktivoituvat eri aikatasot, siis menneisyys, nykyhetki ja tulevaisuus. Kertomus kerrotaan nykyhetkessä, ja kertoja tähtää menneiden kokemustensa ymmärtämiseen ja ymmärrettäväksi tekemiseen. Suomalaisten varhaisia omaelämäkertoja tutkinut folkloristi Laura Stark luonnehtii aineistoaan toteamalla, että ”kirjoittajat selvästi yrittävät vakuuttaa lukijoitaan fyysisten ja emotionaalisten kokemustensa todellisuudesta”.³⁰

Teot, kokemukset ja kerronta kietoutuvat yhteen monimutkaisella tavalla, eivät yksiselitteisesti. Kokemukset saavat merkityksensä vasta, kun ne sanallistetaan.³¹ Kertomalla kokemusta työstetään uudelleen sekä tiedostaen että tiedostamattomasti. Folkloristi Taina Ukkonen on tutkinut väitöskirjassaan telakkatyöläisnaisten yhteistä muistelukerrontaa. Ukkosen mukaan kerronnan tarkoituksena voi olla oman elämän tulkinnan lisäksi myös yhteisen, kollektiivisen menneisyyden tulkinta. Sota-aika on esimerkki ajanjaksosta, jonka kokemuksia voidaan kertomusten avulla jäsentää ja suhteuttaa muiden kokemuksiin ja historiaan.³² Pyrkimyksemme ei ole muodostaa yhtenäistä kuvaa naisten kokemuksista sodanaikaisesta työssäkäynnistään, vaan nostaa esiin myös ”sodan suuren kertomuksen” kiistäviä ja keskenään

Kulutusosuuskuntien Keskusliiton metalliverstaalla työ oli 1940-luvulla naisten käsissä. Työväen Arkisto.

ristiriitaisia kokemuskertomuksia. Myös omat tulkintamme naisten kokemuksista ovat konstruktioita, emmekä tutkijoina pysty irtautumaan täysin kerronnan kulttuurisista malleista.

Määrittelemme kokemuskertomukset muistiin jääneiksi elämyksiksi kertojan oman elämän tapahtumista tai hänelle läheisen ihmisen kokemuksista. Ne antavat tietoa muun muassa kertojan eletystä elämästä, maailmankuvasta, historiatietoisuudesta, sosiaalisista malleista ja niiden symbolisista merkityksistä.³³ Kokemuskertomukset eivät kerro suoraan menneisyyden tapahtumista, vaan edellä mainitut tasot kietoutuvat niissä toisiinsa sisältäen ruumiillisia aistimuksia kuten kipua ja väsymystä sekä tunteita kuten yhteenkuuluvuutta ja ylpeyttä. Tässä artikkelissa olemme erottaneet ruumiilliset ja emotionaaliset kokemukset toisistaan. Erottelu on välillä vaikeaa ja keinotekoista, mutta se palvelee tekstin rakennetta ja teoreettista pohdintaa.

”Kolmella tuurilla yötä päivää pyhää arkea” – ruumiilliset kokemukset tehdastyöstä

1900-luvun tehdastyötä ja sen muutoksia tutkinut ruotsalainen etnologgi Gösta Arvastson korostaa, että ruumiillinen työ ja tehdasympäristö eivät ole vain ihmistä alistavia ja koneisiin sitovia. Ne antavat mahdollisuuden haaveiluun ja yhteisöllisyyteen sekä merkitsevät työntekijöiden ruumiit lialla ja kivulla.³⁴ Työtä tekevä ihminen on siis ruumiillinen subjekti.³⁵ Teollisuuden rationalisointiin liittyvä tehokkuusliike (taylorismi) asetti ihmisen työn mittauksen alle.³⁶ Uuden sosiologisen ruumistutkimuksen mukaan työn rytmiin sopeutuminen on keskeistä muussakin kuin tehdastyössä, mutta siinä se on erityisen kurinalaista.³⁷ Koneiden parissa tehtyyn työhön liittyy paitsi ihmisruumin pakottaminen koneen tahtiin, myös ajan ja paikan uudenlainen organisointi.

Taylorismi on nähty lähinnä ruumista alistavana mallina.³⁸ Aineistomme naiset eivät kuitenkaan kokeneet olleensa koneen jatkeena tai teknologian orjuuttamia. Sen sijaan kertomuksissa on joitakin mainintoja tehokkuuden valvonnasta sekä yksitoikkoisesta sarjatyöstä:

Kaikki työntekijät tässä ompelimosassa sota-aikana oli naisia, mutta jossakin vaiheessa tuli työntutkijoita ja nämä oli aina upseereita ja sitten rupesi työ muuttumaan sarjatyöksi, ehken vuosi 1942 oli tätä muutosten aikaa.³⁹

Ilman koulutusta sain työtä tarkastusosastolta jossa sitten tarkastin konepistoolin luoteja lähes (3.5) kolme ja puolivuotta, jokainen patruuna piti kädessä tarkastaa ettei siinä ollut virhettä. Kyllä siinä tuhansia ja taas tuhansia luoteja tuli tarkastettua, en ollut tässä työssä yksin vaan samaa tarkastus työtä teki satoja naisia yhdellä tuurilla, tehdashan toimi kolmella tuurilla yötä päivää pyhää arkea (...).⁴⁰

Naiset kokivat työn usein raskaana, ja ruumiillisesta väsymyksestä kerrotaan värikkäästi:

I: Sitte ku mä menin sitte töihin, että mä sain site enempi palakkaa, se oli ny vähä semmosta työtä, että nykyajan ihminen ei menis sitä tekemään. Niin se nyt tiät ku hiiliä, hiilillä lämmitetti kans uunit ja... Se ei ollu mitään puhasta työtä. Ja se oli raskasta.⁴¹

Olin ainakin 4 kesänä työssä tiilitehtaalla. Se oli silloin naisten työ paikka. Kärräsimme märkiä tiiliä kärryissä sellaista pitkää käytävää pitkin. Sitten ne oli nostettava korkeille kapeille hyllyille kuivumaan. Se oli ainoa työ jossa mitastani oli apua 173 sm. - - Tätä raskasta työtä tein alkaen kesällä 39–43 saakka, puukengät jalassa, aina juoksu päällä, mutta tiilet tekivät kauppansa – ja uunit täytettiin ja tyhjätettiin, naisten ja nuorien poikien voimalla. Silloin sitä jaksoin ja kyllä joskus ihan voi kuvitella, vieläkin työntä pimeää elokuun yötä – uunit hehkuivat kuumuutta ja ja valoivat ympäristöön heikkoa tulen hehkua, kipinät lentelivät – jos olisin runoilia siitä tiilestä voisi hehkuttaa runoa, ei kyllä silloin. Jalat ja kädet olivat aina kipeitä ja ovat vieläkin jatkuvasti.⁴²

Yhdysvaltalaisessa sotatarviketeollisuudessa katsottiin, että töiden jakaminen sukupuolen mukaan lisää työtehoa. Naisten tehokkuuden katsottiin olevan parhaimmillaan naisille sopivissa tehtävissä, jotka olivat kevyitä, sorminäppäryyttä vaativia ja puhtaita. Lika ja raskaat tehtävät kuuluivat edelleen miehille.⁴³ Suomalaisessa yhteiskunnassa fyysistä voimaa on pidetty ennen kaikkea miehisenä ominaisuutena, mutta kovaa ruumiillista työtä on odotettu myös naisilta.⁴⁴ Naiset tekivät raskasta ruumiillista työtä aiemminkin muun muassa karjanhoitoon liittyen. Tehdasympäristössäkään ruumis ei säästynyt kuormitukselta. Vaarat, pöly, melu ja hajut kuuluivat työpaikalle.⁴⁵

(...) jouduimme tyhjentämään rautatie vaunuista malmia, josta osa oli kerran poltettua karkea rakeista ja hirveästi pölyävää. Me olimme niin mustia ettei nuohoojatkaan ole sen näköisiä. Menimme mustina pyytämään lisää saippuaa annoksemme, mutta meille vaan työnjohtajat nauroivat, mutta saippua annokseen ei lisää tullut, eikä myös palkkaa. Vaunujen tyhjennys tapahtui siten että meitä oli kaksi naista vaunussa ja lapioimme kotsuille malmia sen jälkeen, kolme 15 vuotista poikaa ja yksi vanha mies kärräsivät laukunkia pitkin katsut kentälle ja tyhjensivät, ja juoksu jalkaa taas tulivat hakemaan uutta kuormaa.

Selkä köyryssä lapioimme oli hyvin työlästä saada selkäänsä suoraksi, koska kovasti kun päivän töitä teki. Mutta vielä raskaampi työ oli edessä, kun rautaharkot valmistuivat niiden paino oli 30 kilosta 60 kiloon ne ladattiin maahan rautatievaunujen viereen ja meidän piti nostella ja vaunuun jonka laidat olivat melko korkealla.⁴⁶

Nämä myrkylliset aineet, varsinkin tetraalyli, tekivät sen että meidän hiuksemme vähitellen muuttuivat punaiseksi. Kynnet ja iho keltaiseksi. Olimme hyvin eksoottisen näköisiä vielä pitkän ajan työn loppumisen jälkeen.⁴⁷

Likaa on pidetty kulttuurisena merkinä, joka määrittää ruumiillista työtä tekevää työväenluokkaa.⁴⁸ On esitetty, että lialla on kaksi eri merkitystä: se leimaa työväenluokan keskiluokan silmissä, mutta myös korostaa yhteenkuuluvuutta, eli sitä, että työtä tekevä ihminen on täyttänyt paikkansa yhteisössään. Edellisessä esimerkissä likaisuus ja saippuan puute nöyryyttivät. Seuraavassa esimerkissä kertoja määrittää itsensä osaksi työläisiä korostamalla vaatteidensa likaisuutta ja tekemällä eron konttorihenkilökuntaan.

Olin kerran niin tympääntynyt koko tehtaaseen, kun oli siirretty osastolta toiselle, että painuin pihan perällä olevaan konttoriin, marssin punaisena, paikatussa ja iki-likaisessa työtakissani ”Jussin”, joksi johtajaa kutsuttiin, luo, ohi hämmästyneiden konttorityttöjen, pyytäen saada lopettaa työt tehtaalla. Sitä en saanut, sillä voimassa oleva työvelvollisuuslaki esti sen.⁴⁹

Lialla merkittiin myös tietoisesti, esimerkiksi huumorimielessä, kuten kertoja on tulkinnut seuraavassa:

I: (...) Se oli hauska ukko. Se laski aina leikkiä kato, joka kerta, sillonku mä olin töissä, niin sehän oli meiän pomo. Sillä lailla pomo, että se korjas meiän konneet ja me sitte, mä muistan aina senku tuota nii mää nyt olin nuori ja olin jo naimisissa, niin se tuli aina sitte ku oli puhtaat housut, niin sillä oli rasvaset käet niin se aina taputti kato tänne takapuolec.⁵⁰

Likaisuuden kokemus liittyynee myös naiseuteen. Siinä missä työmies voi olla likainen, oikea nainen, erityisesti hyvä äiti, on puhdas.⁵¹

Yhteisöllisyys liittyy erityisesti ruumiilliseen työhön.⁵² Yksitoikoinen työ tai kovat ruumiilliset ponnistukset oli helpompi kestää yhdessä huulta heittäen, laulaen tai hammasta purren.

I: Oli lauantai ja tuli kuule remontti sitte jollekki koneelle ja me mentii sinne makkaamaan sinne laatikkoo ja kans kii. Meitä- meitoli aika monta tyttöö.

Me mahuttii, se oli niin iso. Ja sielä me lauletti kaikki laulu, tanssilaulut, mitä ikinä oli siihe aikaa, sota-aik- sotalauluja. Eldankajärven jää ja ja ja Iltatähet ja kaikki tämmöset mitä siihe aika lauletti ja tota...⁵³

Musiikilla on ollut merkitystä naisten selviytymisessä ja jaksamisessa työssään sota-aikana. Tehtaissa saatettiin esimerkiksi laulaa yhdessä kuten edellisestä sitaatista käy ilmi. Musiikki sekä ilmaisi että loi yhteisöllisyyttä työpaikalla.⁵⁴

Usein työn raskaus kestettiin myös toteamalla, että rintamalla on varmasti vielä raskaampaa, vielä kamalampaa. Vähätteleillä omia töitä miesten rintamavelvollisuuteen verrattuna saatiin oma työ ehkä helpommin jaksettavaksi, mutta tämä vähättely heijastui myös naisten käsitykseen omasta panoksestaan sotaponnisteluissa.⁵⁵ Vähättely liittyi erityisesti lottiin, mutta sen voi nähdä koskevan myös kotirintaman muuta työntekoa sota-aikana. Selittäisikö naisten tapa väheksyä omaa työtään myös sitä, ettei naisten panosta sota-aikana tehdyssä työssä ole tutkittu kuin vasta viime vuosina? Ilona Kempainen on tutkinut suomalaisten toiseen maailmansotaan liittyvää uhrimentaliteettia. Kempaisen mukaan eräs naisten keino uhrautua isänmaan puolesta oli tehdä niin sanottuja miesten töitä.⁵⁶

Gösta Arvastson on myös kiinnittänyt huomiota työläisten tapaan puhua työstään vetoamalla vielä raskaampaan työhön, jota on aina löydettävissä jostain. Hän käyttää tästä käsitettä antisymboli, jolla voidaan tulkintamme mukaan viitata myös huumoriin.⁵⁷ Antisymboleja rakentamalla vahvistetaan oman ryhmän identiteettiä. Seuraavassa esimerkissä antisymbolina toimii pakollinen mottivelvollisuus, joka esitetään osin humoristisessa mielessä:

I: Ja tuota kerran me istuttiin muuntajan rappusilla, oli kesäaika. Siihe aikaa oli tuota nii uutuus iskelmä sitte se, että Punertaa marjat pihlajan ja sitte tuota me istutaan siinä sitte ja sitte siinä oli yks rouva joka laulo kauniisti sen laulun ja se laulaa sitä laulua sitte ja me toiset haikeena kuunnellaa ja tuota mestari tulee ja sanoo, että eiköhän tyttöjen ois paras lähtee nyt töihin. Se kohottaa ääntänsä vaan se rouva kuule ja laulaa isompi ja isompi ja Amperi tuli sieltä nii, perässä ja sano sitte, että eikös tytöille maista-maistu työ vai mentäskö motti-mehtään? Se oli aina se mottimehtä sitte kato, oli pakkotyö. Meillei ollu muuta valintaa muutaku öö, ruu-se tehas ja sitte mottimehtä. Joo ja kyllä sillo lähetti. Siihe jäi laulut. [nauraa] Eikä- ei meitä siltä sen enemppää nuheltu.⁵⁸

Antisymboliin vetoamalla vähätellään oman työn raskautta ja korostetaan omaa jaksamista. Toinen tapa puhua omasta työstä on korostaa oman panoksen merkitystä ja tehdä itsestä ”työn uhri”. Sota-ajan uhrautumisen mentaliteetti liittyynee myös suomalaisten jo agrari-kulttuurissa rakentuneeseen yleiseen ”työhulluuteen”. Suomalaisten tapa kerätä arvostusta yhteisössä tekemällä kovasti työtä – sukupuoleen katsomatta – on ollut leimaavaa myös toisen maailmansodan jälkeen.⁵⁹

”Kyllä se multa sitte käviki” – työn arvo

Palkkatyöstä tuli elämän keskipiste valistusfilosofian, järjen ja teknologian voittokulun sekä uudenlaisen talousajattelun myötä.⁶⁰ Sitä oli rakentamassa myös työväenliike. Suomessa työjärjestys ei koske pelkästään taloudellisen edun tavoittelua vaan osallisuutta yhteisössä.⁶¹ Suomalaista yhteiskuntaa leimaa pärjäämisen mentaliteetti. Miesten kohdalla tämä tarkoittaa kovaa työntekoa. Vaikeuksista selviytyminen on heille kunnia-asia, ja pärjäämällä he pääsevät osaksi yhteisöä. Matti Kortteinen esittää naisten pohtivan enemmän työtä ja omaa elämäänsä toisten kautta. Nainen ei pyri yhteisöön, vaan on jo osa sitä. Uhrautumalla muiden puolesta nainen saavuttaa kunniaa. Kortteinen huomauttaa, että edellä mainittu uhrautumisen malli koskee erityisesti sodan kokenutta sukupolvea.⁶²

Suomalaisten työhulluudesta on esitetty myös toisenlaisia tulkintoja. Kovasta työnteosta ja urallaan etenemisestä kertovat elämäntarinoissaan sekä miehet että naiset, sillä suorittaminen ja pärjääminen eivät ole Suomessa sukupuoleen sidottuja elämänkerronnan muotoja, vaan koskettavat useimpia työelämässä olevia yhä vieläkin.⁶³ Esiteollisessa yhteiskunnassa työ oli naisen kunnian mitta, vaikka liian kova työnteke olisi johtanut sairastumiseenkin. Valittaminen ei ollut sallittua.⁶⁴

Työtahti oli kiivas, siellä tehtiin urakalla ja tuntityöllä. Ei siellä ollut kahdeksasta tunnista kysymys. Siellä tehtiin monta kertaa pyöreitä päiviä niinkauan joskus kun jaksettiin. Eikä siellä tunnettu ylityötunteja eikä siellä palkasta rettelöity niinkuin tämän päivän Suomessa.⁶⁵

Työn arvo ei muodostu ainoastaan rahasta, vaan työn sosiaalinen ja henkilökohtainen merkitys on suuri. Toisinaan sota mahdollisti naisille parempien töiden teon ilman koulutusta. Sodanaikainen työnteke nosti itsetuntoa ja suuntasi tulevaisuutta.⁶⁶

Silloin päätin etten ainakaan tehtaissa vanhene ja menin samalla iltakouluun, jonka serkkuni ja jotkut muut maisterit olivat perustaneet.⁶⁷

Lisäksi naisten työpanos sota-aikana muutti paitsi naisten itsensä myös työnantajien käsityksiä siitä, mihin naiset pystyvät⁶⁸. Tehtävien muutokset tuntuivat naisista myös suhteessa melko suurilta, kun aiemmin matala palkka nousi tehtävien myötä, valinnanvapaus kasvoi, ja tehdastyöntekijän sosiaalinen status saattoi nousta korkeamman palkan ja isänmaan eteen tehdyn työn myötä.⁶⁹

I: Ja no siinä se meni sitte se että sitte ku mä täytin seittemäntoista niin sitte mä pääsin, sano, laparotuuuri oli semmonen paikka, missä oli nimittäin teknillinen insinööri ja työnjohtajat ja ne niinkun se oli niitten semmonen niinku konttori, oli siinä vieressä, nii sieltä tuli Suutala sitte ja tuota sano, että nyt Elsa on täyttäny seittemäntoista, niin sää nyt meet tuohon koneelle. Ja kun mää sitä ny olin siinä nii monta vuotta katellu niin, pari vuotta nyt, niin kyllä se multa sitte käviki.⁷⁰

Taitojen arvioiminen ei ole pelkästään vallankäyttöä, vaan lisää yksilön omanarvontuntoa ja vahvistaa toimijuutta. Työn sijoittuminen arvohierarkian alaportaille sai kertojat tuntemaan itsensä huonommaksi, vaikka oma yhteisö pitäisikin työntekoa arvossa.

I: Ja eikä siihe aikaa ollu niinku esimerkiks tili, se se tuotii konttorista siihe lapatuurin eteen. Siinä työläiset ootti. Mä häpesin sitä. Mää en tiä mitä varte mull' oli silloin semmonen tunne, että ku ihminen teki töitä niin oli niinkun kerijuulla siinä. Nii, ymmärräksää? (H5, s.3)

Työhön liittyy muitakin raskaita henkilökohtaisia tunteita kuin tunne omasta alisteisuudesta työnantajan ja koko yhteiskunnan edessä. Sota ja sen kauhut, pommitukset ja varustelu, olivat läsnä myös työpaikoilla, erityisesti sotatarviketeollisuudessa.

Ja siellä mistä saimme rukkiin raaka aineen rintamalta tuli verestä kovia sotilaitten vaatteita haisivat kauhiasti silloin kun saimme odottaa konesta rullia saimme mennä lumppukappiin näitä vaatteita ratkomaan sellainen iso puulaatikko ja puukko jokaiselle tässä laatikossa oli naula vääristetty koukuksi siihen vaan verestä kovettama mantteli ja ratkomaan vuorit eri paikkaan napit ja hakaset pois ja kaikki pieniksi kappaleiksi vasta meidän käsittelyn jälkeen ne palat pestiin valsvärkissä ja rikottiin ihan pieneksi puuroksi sitten vähän villaa joukkoon ja öljyä mistä tuli plaminkijasta koneet teki meille ne rullat ja hahtuvat josta tuli lankaa se lanka vietiin sitten puolakoneeseen kankuriin kutomakone teki vasta siitä kankasta Sota jatkui ja elämä oli totista totta ei ollut helppoa aikaa nälkä oli maito päivässä 1 dl ja ennenkuin kuu oli loppu aina oli leipäkin loppu nyt ei enän järki leikkaa millä toimeen tultiin kun on monta asjaa unohtunut ja taitaa olla hyväkin, niin raskasta se aika oli.⁷¹

Sota vaikutti työntekoon ja koko elämään: ruoan ja vaatteiden säännöstelyyn, nuorison ilonpitoon ja henkiseen ilmapiiriin. Raskas huumori ja huulenneitto olivat kuitenkin osa tehtaiden työkulttuuria, eikä eroottinen vitsailu ja muu leikinlasku tauonnut edes sota-aikana.

Miehet juoksuttivat hakemassa kahvia kassilla läheisestä kahvilasta pulloihin ja pelkäsin että mestari huomaa kun menen. Pöydät joilla työskenneltiin olivat kuin isoja tiskipöytiä ja joka aamu miehet sanoivat, että nostetaan likka pöydälle ja työnsivät sitten pöytää pitkin, joka oli erittäin luistava. He puhuivat sumeilematta myös aika ruokottomia juttuja, joita en ikinä ollut kotioloissa kuullut ja pelkäsin melkein joka aamu lähestyä tehdasta. Olin täyttänyt 15 ja sain olla 8 tuntia päivässä.⁷²

Työssä oli myös erityisen paljon nuoria ihmisiä muun muassa työvelvollisuuden vuoksi:

I: Niin, että tuota ei me, ei me purnattu, ku meitä oli paljo nuoria yhessä, meillä oli aina hauskaa sillo, oli hitsinväli (...) ⁷³

”Työttömänä ei saanut olla” – kokemuksia työvelvollisuudesta

Sota-aikana työntekoa kontrolloitiin lainsäädännöllä ja erityisvalvonnalla. Tilanne oli siis hyvin poikkeuksellinen, eikä naisten työssäkäymisen yleistymistä sota-aikana voi tulkita suoraan ilman ajankohdan kontekstia. Poikkeusaikana työlle annettiin erilaisia merkityksiä kuin rauhan aikana. Aineistossamme kertojat eivät erittele työvelvollisuuden eri muotoja (talkoita, vapaaehtoista työpalvelua tai lakisääteistä työvelvollisuutta) toisistaan. Naiset tuovat kertomuksissaan esiin kaikkialle ulottuvan kontrollin, jolla varmistettiin, että jokainen osallistuu sota-ajan ponnisteluihin:

Työttömänä ei saanut olla. Kaikki 16–60 vuotiaat olivat velvollisia tekemään työtä. Siitä täytyi olla mukana todistus jos oli esimerkiksi vuorotyössä ja kulki ulkona semmoiseen aikaan että se herätti poliisin mielenkiinnon, oli esitettävä todistus että Neiti se ja se työskentelee vuorotyössä. Työpaikan nimi ja leima. Ainoastaan naiset joilla oli pieniä lapsia saivat erivapauden.⁷⁴

Naisten tulkinnat velvollisuutena tehdyn työn mielekkyydestä vaihtelevat. Osa naisista mieltää työvelvollisuuden tärkeäksi työksi isänmaan hyväksi, osallistumiseksi yhteiseen historialliseen projektiin:

Sitten syyskesällä 41 tehtaalla ilmoitettiin vapaaehtoisia lähtijöitä sotatoimialueelle viljan korjuuseen ja siivoustöihin. Lähdin oikein halusta. Tyttöjä koottiin sitten useammista Tampereen tehtaista.⁷⁵

Työ saatettiin kokea myös ikään kuin itsestään selvänä vaihtoehtona, olivathan miehet rintamalla ja tehtaiden sekä muun yhteiskunnan rattaiden piti silti pyöriä:

Miehisen työvoiman puutteen vuoksi esim. polttopuista tuli puutetta ja koko tehtaan väki komennettiin mottitalkoisiin. Vaikka ”metsurit” olivat täysin kokemattomia nuoria tyttöjä, halkomotteja syntyi ihan ylikin tavoitteen, kun jokaisen pienemmän ryhmän joukossa oli aina sentään joku vanha mies ohjaajana. Aivan samoin koko tehtaan väki oli syksyllä juurikkaan nostossa lähiseudun isännättömissä taloissa. Kuorma-auton lavoilla meidät näille työmaille kuljetettiin ja täytyy sanoa, että nämä olivat oikeastaan ”huvimatkoja”. Taloista saatiin silloisiin oloihin nähden hyvää ruokaa, jostakin talosta annettiin vielä lähtiessä jokaiseen käteen leipäkin tai jotain muuta.⁷⁶

I: Nykyää ei oo töitä, silloin oli työpakko. Oli olemassa niinkun semmonen työvoimatoimisto, josta määrättiin kaikki oli ylläällä, mikä millonki täytti sen viistoista. Ja me Ruukin tytöt sitte ku meillä oli tuota se etu, että me päästii sinne tehtaalle töihi. Jos ei meillä, jos ei me ite ois niinku hommattu työtä, nii meiät ois viety johonki, johonkin semmosiin, että, että niinku ne sano, että niinkun suolle tai mottimehtään tai tämmöstä. Että meillä oli siinä etu, että me päästii sinne tehtaalle sitte töihi, vaikka se nyt oli nuorelle tytölle raskasta työtä, siellä nyt oli vaan vanhoja miehiä, jotka sitte ei kelevannu ennää sota-hommii. Niin ne neuvo kyllä aika auliisti, oli kärsivällisiä.⁷⁷

Sillä, millaiseen työhön määrättiin, oli kertojien mukaan merkitystä työn mielekkyyden kannalta. Aineistomme ei kerro, millä

perusteella sota-ajan työvelvollisuuteen kuuluvat työt jaettiin. Koulutuksella ja sosiaalisella asemalla on mahdollisesti ollut merkitystä siihen, millaisiin tehtäviin kukin lähetettiin. Tehdastyöt koettiin kyllä raskaana, mutta aineistossamme on useita kymmeniä mainintoja niin sanotusta mottivelvollisuudesta, joka nähtiin usein fyysisesti raskaana ja ikävänä työnä. Tehdastyötä ei useinkaan koettu yhtä vastenmieliseksi. Mottivelvollisuus koski kaikkia työvelvollisia kansalaisia.

Työhön velvoitetut naiset eivät tuo naiseuttaan erityisesti esiin kokemuskertomuksissaan. Naisuus ei ole ongelma itse työn tai velvollisuuden täyttämisen kannalta. Tehtaissa oli myös sota-aikana paljon miehiä esimerkiksi työnjohtajina. Nuoria naisia kyllä kiusoiteltiin, mutta he eivät kerro kokeneensa vähättelyä tekemästään työstä. Tämä liittyy nimenomaan sota-ajan kaikkia yhdistävään yhteiseen kokemukseen sekä isänmaallisuuteen.

”Siitä tiilestä voisi hehkuttaa runoa” – työn merkitys naisten kertomuksissa

Monissa kokemuskertomuksissa on kysymys työtä laajemmasta ilmiöstä, esimerkiksi sodan vaikutuksista sukupuolirooleihin. Tutkimissamme kokemuskertomuksissa työ on selvästi tärkeää ja siihen on latautunut monenlaisia merkityksiä. Monet naiset kertovat tehtaassa tekemästään työstä itsestään selvänä osana poikkeuksellista sota-aikaa. Työnteko kuuluu kertojien nuoruuteen, joten sitä ei sinällään kyseenalaisteta.

Kertojat muistelevat työtä sekä myönteisessä että kielteisessä valossa. Tässä artikkelissa käsitellyt esimerkit osoittavat, että työtä kuvataan usein raakana, raskaana, likaisena ja myös halventavana. Työn mukanaan tuoma väsymys ja likaisuus muistetaan edelleen voimakkaasti. Niin sanotut eloisat muistot liittyvät usein toistuviin päivittäisiin asioihin kuten työympäristöön.⁷⁸ Hajujen kulttuurisia merkityksiä tutkinut etnologi Jan Löfström on todennut, että tapahtumiin ja toimintaan verrattuna aistikokemuksia muistellaan keruukyselyissä niukasti.⁷⁹ Ruumiillista ”arkiolemista”, työpaikan

äänien, liikkeiden ja siellä leijuneiden hajujen kuvastoa lienee vaikea kuvata. Omassa aineistossamme ruumiilliset kokemukset välittyvät kuitenkin vahvoina ja selkeinä. Kertajat kokivat työnteon koko kehon kautta. Työnteko tuntui rasituksena ja kipuna, jotka saattoivat jatkua vielä vuosikymmentenkin jälkeen.

I: Niin, niin tota niin kyllä se nyt, nyt me on monta kertaa me me mitä meitä on nyt elossa vielä, meitä on hyvin vähä ennä elossa, jotka sillon oli töissä, niin me me ollaan sitte vaivasia, meillon jokaisella jotaki. Esimerkiks niinku mulla o jalat, että ja samaten on monella muulla, et me ollaan niinku, samassa, samassa veneessä, et me on sanottukin, että nää on niitä tehtaan mahaleita.⁸⁰

Työllä on ruumiillisten kokemuksen lisäksi tunteisiin vetoava, sekä yhteisöllisyyttä että yksilön henkilökohtaista elämää koskeva ulottuvuus. Kertomuksilla työstä rakennetaan yhteenkuuluvuutta ja isänmaallisuutta sekä hahmotetaan omaa paikkaa maailmassa. Sodan aikana tehty työ toi naisille onnistumisen ja osaamisen elämyksiä sekä tunteen omasta tarpeellisuudesta että pärjäämisestä. Tällä omanarvontunnolla oli merkitystä naisten myöhemmälle työhön sijoittumiselle, naisten työn teon yleistymiselle ja kertojien elämälle.⁸¹ Sota-ajan Suomessa yhteisöllisyyden eräs piirre oli niin sanottu uhrimentaliteetti, joka on kietoutunut syvälle myös naisten tekemään työhön.⁸² Se paitsi velvoitti, myös kannusti ahkeruuteen ja sinnikkyyteen. Kenties uhrimentaliteetin toistaminen oli lähinnä tarjolla oleva, sodan suureen kertomukseen kuuluva ratkaisu työssä jaksamisen ongelmaan?

Tässä artikkelissa emme ole pohtineet tarkemmin nostalgian emmekä niin sanottujen suurten kertomusten vaikutusta kerrontaan ja kokemusten tulkintaan. Kiinnostavaa olisi tarkastella, miten suomalaiset naiset toipuivat sota-ajan ponnistuksista ja jaksoivat edelleen jatkaa raskasta tehdastyötä sota-ajan jälkeen. Kerrottiinko työstä ja jaksamisesta ennen keruukyselyiden ja haastattelujen aikaa, ja oliko kertominen ylipäänsä mahdollista? Onko sota-ajan työtaakkaa ja jaksamisen pakkoa vieläkään kokonaan purettu? Jaksamattomuudesta ja turhautumisesta kertominen, sodan suuren kertomuksen

kiistäminen, on vielä hankalaa myös tieteentekijöille. Sodan kokemushistoriasta ja kokemuksestamme on kuitenkin tekeillä monta tutkimusta⁸³, jotka purkanevat lisää sota-aikaan liitettyjä myyttejä ja tuovat uusia näkökulmia keskusteluun toisen maailmansodan merkityksestä suomalaiselle yhteiskunnalle.

Viitteet

- 1 MV:K34/2251. Käytämme artikkelissamme kahdenlaista aineistoa: Museoviraston keruukyselyitä, jotka käsittelevät naisten asemaa ja työpanosta toisen maailmansodan aikana (MV:SO ja MV:K34) sekä vuonna 1927 syntyneen työläisnaisen, toisen kirjoittajan isoäidin, haastatteluita (H1–H5). Museoviraston kysely nro 34 ”Naisten elämä ja työpanos sotien 1939–1944 aikana” (MV:K34) on koottu vuonna 1988. Myös toinen Museovirastoon tallennetuista samaan aihepiiriin liittyvistä kyselyistä (MV:SO) toteutettiin kyseisenä vuonna Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimusprojektin ”Suomalaisen naisen asema ja työpanos toisen maailmansodan aikana” toimesta. Haastattelut on tehty vuonna 2001. Ne ovat osa laajempaa aineistoa, jota Eerika Koskinen-Koivisto käyttää väitöskirjassaan ja joka on alun perin kerätty pro gradu -tutkielmaa varten. Tässä artikkelissa käytetyistä haastattelusitaateista on poistettu haastattelijan osuus. Haastattelusitaateissa I: merkitsee haastateltua isoäitiä. Emme käytä tekstissä informanttien nimiä. Olemme myös häivyttäneet muut tunnistetiedot.
- 2 Ks. Haapala, Pertti (1986). *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 45–49; Lähtenmäki, Maria (1995). *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- 3 Vattula, Kaarina (1989). Lähtöviivallako? Naisten ammatissatoimivuudesta, tilastoista ja kotitaloudesta. Teoksessa Laine, Leena & Pirjo Markkola (toim.), *Tunteenaton työläisnainen*. Vastapaino, Tampere; Hentilä, Marja-Liisa (1999). *Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan*. Edita & Liikelan ammattiliitto, Helsinki.
- 4 Lähtenmäki, Maria (1994). Ansoäidit arvossaan. Naimisissa olevat naiset ja palkkatyö 1940-luvun puolivälissä. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.), *Työ ja työttömyys*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki; Satka, Mirja (1994). Sota-ajan naiskansalaisen ihanteet naisjärjestöjen arjessa. Teoksessa Anttonen, Anneli et al. (toim.), *Naisten hyvinvointivaltio*. Vastapaino, Tampere.
- 5 Mäkelä, Johanna & Oittinen, Riitta (1993). Pyykinpesukurssilta kenttäpesulaan – Naisten töitä rauhan ja sodan aikana. Teoksessa Katainen, Elina (toim.), *Kotomaan koko kuva. Kirjoituksia elokuvasta ja 1930-luvun sosiaalhistoriasta*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

- 6 Holmila, Antero (2008). Jälleenrakentamisen narratiivit ja niiden muotoutuminen Suomen lehdistössä 1944–45. *Elore* 2/2008.
- 7 Lähteenmäki 1994.
- 8 Satka 1994. Sosiologi Mirja Satkan tulkinta kotikultin ristiriitaisuudesta naisten omanarvontunnon kasvun kanssa nousee komiteainmietinnöistä, ei naisten omasta kokemuksesta.
- 9 Hentilä 1999, 292–294.
- 10 Kirsi-Maria Hytösen tekeillä oleva etnologis-historiallinen väitöskirja käsittelee naisten kokemuksia palkkatyöstä toisen maailmansodan ja jälleenrakennuksen ajan Suomessa. Eerika Koskinen-Koivisto tutkii väitöskirjassaan sukupuolen, luokan ja työn yhteenkietoutumista vuonna 1927 syntyneen työläisnaisen, oman isoäitinsä, elämäkerronnassa. Molemmat väitöskirjat valmistuvat Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa etnologian oppiaineeseen.
- 11 Aiemmin mainittujen lisäksi ks. esim. Olsson, Pia (2005). *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Otava, Helsinki; Kemppainen, Ilona (2006). *Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki; Kinnunen, Tiina (2006). *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Otava, Helsinki.
- 12 Suoranta, Anu (2001). Lama iski – naiset töihin! 1930-luvun lama ja naisten työmarkkina-asema. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Tarja Räisänen (toim.), *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna” Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 150.
- 13 Oittinen, Riitta (1999). Ompelusta ennen tehdastyötä. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.), *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 52. Naisten tehtäviä on usein nimetty ”kotityöksi”, kun miesten kohdalla on puhuttu ”työnä”. Ks. myös Simo Ahon tulkinta miehestä palkkatyön normina, naisesta poikkeuksena ja kotiin kuuluvana. Aho, Simo (1988). *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana: tutkimus palkkatyön normalisoinnin historiasta ja ”työyhteiskunnan kriisistä”*. Tutkijaliitto, Helsinki, 30.
- 14 Haapala 1986, 33 ja 36–37.
- 15 Suoranta 2001, 150–151.
- 16 Suoranta, Anu (2009). *Halvennettu työ. Pääkätyö ja sukupuoli sopimusyhteiskuntaa edeltävissä työmarkkinakäytännöissä*. Vastapaino, Tampere, 49–52; Lähteenmäki 1995, 29–30; Vattula 1989, 20–25; Haapala 1986, 45–47.
- 17 Anderson, Karen (1981). *Wartime Women: Sex roles, family relations, and the status of women during World War II*. Contributions in Women’s Studies, Number 20. Greenwood Press, Westport, Connecticut, 10.
- 18 Suoranta 2001, 155–159.
- 19 Ks. esim. Sulkunen, Irma (1989a) Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Alapuro, Risto et al. (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- 20 Ks. Sulkunen, Irma (1989b). *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja jää, Helsinki, 82; Suoranta 2001, 158.
- 21 Satka 1994, 77–87.
- 22 Ks. Ollila, Anne (1993). *Suomen kotien päivä valkenee. Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 51–55; Sulkunen 1989a, 159.

- 23 Sysiharju, Anna-Liisa (1997). Naisten Työvalmiusliitto – työpalvelun aloittaja ja vastuun kantaja. Teoksessa Sysiharju, Anna-Liisa et al. (toim.), *Työtyöt. Naisten vapaaehtoinen työpalvelu 1941–1945*. Edita, Helsinki, 54–56.
- 24 Kettunen, Pauli (1997). *Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta*. Tutkijaliitto, Helsinki, 95.
- 25 Kirves, Jenni & Näre, Sari (2008). Nuorten Talkoot: isänmaallinen työllisyys. Teoksessa Näre, Sari et al. (toim.), *Uhrattu nuoruus. Sodassa koettua 2*. Weilin+Göös, Porvoo, 66–68.
- 26 Saraste, Erja (1990). Talonpitoa rintaman varjossa – työvoima ja työmarkkinat vuosina 1941–1944. Teoksessa Hietanen, Silvo et al. (toim.), *Kansakunta sodassa 2. Vyo kireällä*. Valtionpainatuskeskus & Opetusministeriö, Helsinki, 292.
- 27 Satka, Mirja (1993). Sota-aika perhekäsitysten ja sukupuolten suhteiden murroksena. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.), *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 58, 66–67; Satka 1994, 79–81.
- 28 Koselleck, Reinhart (2004/1979). *Futures Past. On the semantics of historical time*. Orig. *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Translated by Keith Tribe. Columbia University Press, New York, 259.
- 29 Tuomaala, Saara (2004). *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 34–35.
- 30 Stark, Laura (2006). Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Teoksessa Helsti, Hilikka et al. (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 52–53.
- 31 Klein, Barbro (2006). Introduction, Telling, Doing, Experiencing. Folkloristic Perspectives on Narrative Analysis. Teoksessa Kaivola-Bregenhøj, Annikki et al. (eds.), *Narrating, Doing, Experiencing. Nordic Folkloristic Perspective*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 15–19.
- 32 Ukkonen, Taina (2000). *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuksestomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 11.
- 33 Tuomaala 2004, 36; Aro, Laura (1996). *Minä kylässä: identiteettipuhe haastattelukerronnan folkloreina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Helsinki, 69; Ukkonen 2000, 20–27.
- 34 Arvastson, Gösta (1987). *Maskinmänniskan. Arbetets förvandlingar i 1900-talets storindustri*. Korpen, Göterborg, 14, 82–85.
- 35 Ruumiillinen subjekti on taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen paikka. Kaikki yhteiskunnallinen tapahtuu siis ruumiille ja ruumiissa. Shilling, Chris (2005). *The Body in Culture, Technology, and Society*. Sage, London & Thousand Oaks, New Delhi, 29.
- 36 Kettunen 1997, 91–92.
- 37 Shilling 2005, 78–79.
- 38 Ks. esim. Arvastson 1987, 27–28; Shilling 2005, 80.
- 39 MV:SO/146.
- 40 MV:K34/2071.
- 41 H4, s.7.
- 42 MV:SO/677.

- 43 Milkman, Ruth (1987). *Gender at Work. The Dynamics of Job Segregation by Sex during World War II*. University of Illinois Press, Urbana, 56–60.
- 44 Aho 1988, 137.
- 45 Taitavien työntekijöiden oletettiin selviytyvän tehtävistään vahingoittumattomana huolimatta huonoista olosuhteista. Työntekijöiden keskinäiset ajan- ja tilankäytön normit estivät ja hallitsivat onnettomuuksia. Työsuojelun historiaa on tutkinut muun muassa Kettunen (1997).
- 46 MV:K34/1719.
- 47 MV:K34/660.
- 48 Arvastson 1987, 14–15; 82–85. Lian merkityksistä lisää ks. Lagerspetz, Olli (2008). *Lika. Kirja maailmastamme, kodistamme*. Multikustannus, Helsinki.
- 49 MV:K34/1149.
- 50 H2, s.10.
- 51 Naisen siveydestä ja puhtaudesta ks. esim. Olsson 2005; Helsti, Hilikka (2000). *Kotisyntyisten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 296–300; Kuusi, Hanna (2003). Tuberkuloosin torjunta ja moderni kansalainen. Teoksessa Helén, Ilpo & Mikko Jauho (toim.), *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus, Helsinki, 48–52.
- 52 Arvastson 1987, 13–14 ja 19–20; ks. myös Snellman, Hanna (2003). *Sallan suurin kylä – Göteborg. Tutkimus Ruotsin lappilaisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 162–163.
- 53 H1 s.11.
- 54 Korczynski, Marek et al. (2005). ”We Sang Ourselves through that War”: Women, Music and Factory Work in World War Two. *Labour History Review* vol. 70:2.
- 55 Satka 1994, 90.
- 56 Kemppainen 2006, 241.
- 57 Arvastson 1987, 19.
- 58 H4, s.10.
- 59 Ks. esim. Kortteinen 1992, 77, 92; Snellman 2003, 159–162.
- 60 Aho 1988, 45.
- 61 Taira, Teemu (2006). *Työkuulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 92–93. Tutkiessaan työttömyyttä uskontotieteilijä Teemu Taira on verrannut työn tärkeyttä uskonnolliseen sitoutumiseen. Työ on lähtökohta, josta seuraa yksilön ja koko yhteisön ja isänmaan hyvinvointi. Työttömyys on Tairan mukaan työlle perustuvan järjestelmän ulkopuolella, koska järjestelmä perustuu normatiiviseen palkkatyöhön Taira 2006, 78–79, ks. myös Aho 1988, 30.
- 62 Kortteinen 1992, esim. 71.
- 63 Hoikkala, Tommi (1999). Suuret ikäluokat ja työ. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.), *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 399.
- 64 Helsti 2000, 396.
- 65 MV:SO/292.
- 66 Snellman 2003, 164.
- 67 MV:K34/2098.
- 68 Satka 1993, 64.
- 69 Anderson 1981, 5–6, 35.

- 70 H5, s.2.
- 71 MV:K34/735.
- 72 MV:K34/2098. Kysymys seksuaalisesta häirinnästä ja työpaikkakiusaamisesta poikkeusaikana on mielenkiintoinen ja tärkeä, eikä sitä ole nostettu esiin aiemmassa tutkimuksessa. Aihe kuuluu vaiettuun sodan kokemushistoriaan, jota on viime aikoina tutkittu mm. Ville Kivimäen ja Tiina Kinnusen toimitamassa teoksessa *Ihminen sodassa* (2006). Tarkastelemme teemaa lähemmin väitöskirjatutkimuksissamme.
- 73 H5 s. 3.
- 74 MV:K34/671.
- 75 MV:K34/2041.
- 76 MV:SO/787.
- 77 H5, s.2.
- 78 Korkiakangas, Pirjo (1996). *Muistoista rakentuva lapsuus*. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki, 27. Eloisa muisto on muistitutkijoiden kuten psykologien käyttämä termi, joka viittaa itselle emotionaalisesti merkittäviin tapahtumiin. Siitä käytetään myös nimitystä välähdyksen omainen muisto.
- 79 Löfström, Jan (2000). Lapsuuden hajut, vanhempien tuoksut. Teoksessa Lönnqvist, Bo (toim.), *Arjen säikeet. Aikakuvia arkielämään, sivilisaatioon ja kansankulttuuriin*. Atena, Jyväskylä, 235.
- 80 H5, s. 3.
- 81 Satka 1993, 64, 70–71.
- 82 Uhrimentaliteesta ks. esim. Holmila 2008.
- 83 Esimerkiksi Petri Karosen (Jyväskylän yliopisto) johtama tutkimusprojekti ”Joukkoviestimet ja rauhaanpaluu” käsittelee sodan kokemuksista käytyä julkista keskustelua 1944–1950. Folkloristi Sofie Strandén (Åbo Akademi) tutkii tekeillä olevassa väitöskirjassaan ruotsinkielisten sotaveteraanien kertomuksia. Etnologi Erkki Pehkonen (Jyväskylän yliopisto) tutkii mieheyden rakentumista sota-aikaisessa kirjeenvaihdossa. Ville Kivimäki (Åbo Akademi) tutkii sodan psykohistoriaa ja Tuomas Tepora (Helsingin yliopisto) tarkastelee Suomen lippua nationalistisena symbolina.

Puolipuhtaasta tynkäkarsintaan ja urakasta aikapalkkaan – puutavaranhakkuun palkkauksesta 1950–2008

Metsät olivat 1900-luvun loppupuolelle saakka Suomen talouden perusta, minkä vuoksi valtion talouden sanottiin seisovan puujaloilla. Metsässä kasvavat puut eivät kuitenkaan sellaisenaan edistäneet yhteiskunnan hyvinvointia, vaan puut oli ensin kaadettava, karsittava, katkottava ja kuljetettava metsäteollisuuden tuotantolaitoksiin. Tämän työn tekivät metsätyömiehet, joiden työhön ja palkkaukseen vaikuttivat muutokset yhteiskunnan elinkeinorakenteessa, metsätalouden koneellistamisessa ja metsiin kohdistetuissa arvoissa. Tässä artikkelissa tarkastelen metsätyömiesten palkkauksen ja palkkausperusteiden muutosta toisen maailmansodan jälkeisenä aikana.

Artikkelin aineistona olen käyttänyt kirjallisuuden, säädösten ja metsäalan työehtosopimusten lisäksi metsätyöhön liittyviä komiteamietintöjä. Metsätyöntekijöiden näkemyksiä palkkauksesta edustaa haastatteluaineisto, joka koottiin ”Metsäammattilaiset metsätalouden murroksessa” -hankkeen (1999–2002) yhteydessä. Hankkeessa haastateltiin kaikkiaan yli tuhatta metsäammattilaista, jotka edustivat laajasti metsätalouden eri ammattiryhmiä.¹ Seuraavalla tavalla palkkauskäytäntöjen muutosta muistelee yksi haastatelluista:

No sehän on --- ollu jatkuvaa muutosta, sehän on ollu tuota ja tehty ollu monenlaista mittausten menetelmää on ollu monenlaista kokeiltu ja uutta ja uutta --- ja Metsähallituksellaki on kans tuossahan se on niinku metsureittenki kuva on muuttunu, että näistä vakinaisista metsureista niistä monet tekee niitä töitä nyt jotka työnjohtajat teki ennen --- se on niitä ollu, se on se mitta- ja taksarakenteen muutos niin se on ollu valtava kyllä se on tuota semmosta --- ne tekee nyt

aikapalakalla sama mitä se on, koska se menee siihen, että monitoimikoneilla hakataan parhaat leimikot ja ne jäävät sitten ne suonreunat ja rakkapaikat ja tämmöset niin eihän siihen nää urakkapalakkahinnottelut enää sovellu niin se on ollu välttämätön hakea meillä liitto --- ajo kovasti tätä kuukausipalakkaa ja työnantaja vastusti sitä silloin --- nyt on sitten työnantaja alakanu esittämhään aikapalakkaa joo soveltamaan, mutta tietenki työntekijämääräkki on jo niin pieniä.²

Lait ja sopimukset metsäpalkkojen säätelyssä

Hakkuutyön³ palkkausta säädeltiin toisen maailmansodan jälkeisenä aikana lukuisilla eri tavoilla. Metsäteollisuuden omien ohjeiden lisäksi palkkaukseen vaikuttivat valtion organisoima metsäpalkkatarkkailu 1930-luvulta sekä työehtosopimukset ja metsäpalkkalaki 1960-luvulta alkaen.

Ennen 1930-lukua metsä- ja uittotöiden palkkataso määräytyi taloudellisten suhdanteiden mukaan.⁴ Metsäteollisuusyritysten asettamaan palkkatason vaikuttivat yrityskohtaisten linjausten lisäksi metsäteollisuuden yhteiset periaatepäätökset enimmäispalkoista. Tämä yhteistyö tiivistyi vuonna 1927, kun Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto aloitti toimintansa.

Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö aloitti metsä- ja uittotöiden palkkatarkkailun vuonna 1932, kun palkat olivat laman aikana alentuneet huolestuttavan alhaisiksi. Valtio määrätti palkkatason, joka työkykyisen ja ahkeran työntekijän tulisi metsä- ja uittotöissä saavuttaa.⁵ Toisen maailmansodan aikana metsäpalkkojen säätely toteutui talouselämän säännöstelemisestä poikkeuksellisissa oloissa vuonna 1941 hyväksytyin lain perusteella. Sodan aikana asetettiin alimman normipalkan lisäksi myös ylin sallittu normipalkka.⁶

Toisen maailmansodan jälkeen metsäpalkkoihin vaikuttivat valtion asettamien rajoitusten lisäksi metsätöiden palkkaperusteista vuosina 1942 ja 1946 julkaistujen komiteanmietintöjen linjaukset. Metsäteollisuuden voimakasta asemaa palkkaperusteiden ja yksikköpalkkojen määrittämisessä osoittaa se, että komiteat asetti Suomen

Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto. Teollisuuden edustajien lisäksi komiteatyöskentelyyn osallistui mm. metsähallituksen, metsäntutkimuslaitoksen ja sosiaaliministeriön edustajia, mutta ei yhtään metsätyöntekijöiden edustajaa.⁷ Nämä kaksi komiteanmietintöä muodostivat metsäpalkkojen perustan vuosikymmenten ajan.

Yleinen palkkojen sääntely päättyi vuonna 1955 ja metsä- ja uittotöiden palkkatarkkailu vuonna 1957, jolloin Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto ja Suomen Maaseututyöväen Liitto sopivat metsä- ja uittotöiden palkoista. Palkkatarkkailun lopettamisesta huolimatta sosiaaliministeriö jatkoi alan palkkakehityksen seuraamista. Tähän kannusti myös Kansainvälisen työjärjestön (ILO) vuonna 1958 hyväksymä linjaus, jonka mukaan metsäalan työehdot tulisi määritellä työnantajain ja työntekijäin järjestöjen keskinäisissä neuvotteluissa ja ansiotason tulisi olla vertailukelpoinen samankaltaista taitoa ja voimaa vaativien muiden töiden kanssa.⁸

Metsäpalkkatarkkailu aloitettiin uudestaan vuonna 1959, koska alan palkat olivat jääneet alhaisiksi. Sosiaaliministeriö määritteli palkkatason valvomiseksi metsä- ja uittotyön urakka- ja päiväpalkanormit. Metsätöiden urakkapalkkanormi tarkoitti täysi-ikäisen ja metsätöihin tottuneen miehen normaalilla urakkatyövauhdilla saavuttamaa keskimääräistä päiväansiota. Eduskunnassa keskusteltiin metsätyömiesten palkkauksesta vilkkaasti ja presidentti Kekkonen otti asiaan kantaa talvella 1962 toteamalla radiopuheessaan metsätyöntekijöiden palkkatason olevan ”suomalaisen yhteiskunnan häpeä”.⁹

Tämän häpeän poistamisessa ei metsäpalkkatarkkailua pidetty riittävänä, joten eduskunta hyväksyi 25.8.1961 lain vähimmäispalkoista metsä- ja uittotöissä. Lain säätämisen taustalla oli palkkatarkkailun vähäiset mahdollisuudet palkkatason korottamiseen. Kolmasosalla palkkatarkkailijoiden vaatimuksista ei ollut vaikutusta palkkatasoon, sillä työnantajat eivät olleet toteuttaneet vaadittuja palkankorotuksia. Työntekijöiden turvattomuutta ja vähäisiä vaikutusmahdollisuuksia osoitti se, että työnantajat olivat erottaneet palkkauksesta valittaneita työntekijöitä.¹⁰

Metsäpalkkalaki vahvistettiin 1961–1963 vuodeksi kerrallaan, sillä hallitus oletti työehtosopimusten vakiintumisen poistavan metsäpalkkoihin liittyvät epäkohdat. Näin ei tapahtunut, ja eduskunta hyväksyi vuonna 1964 pysyvän metsäpalkkalain. Lain tavoitteena oli turvata oikeudenmukainen ja kohtuullinen ansiotaso metsä- ja uittotöissä. Palkkatason tuli muodostua vähintään puunjalostusteollisuuden miespuolisten työntekijöiden ansiotasoa vastaavaksi. Metsäpalkkalaki kumottiin vuonna 1991, jolloin myös metsä- ja uittotöiden palkkatarkkailu päättyi.¹¹

Metsäpalkkalaki edellytti, että metsäpalkkojen tasosta sovitaan työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen työehtosopimusneuvotteluissa. Valtioneuvosto vahvisti työehtosopimuksen, jolloin se sitoi myös järjestäytymättömiä työnantajia. Metsäalan ensimmäisen, vuoden 1963 alussa voimaantulleen työehtosopimuksen allekirjoittivat Metsähallitus, Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto, Maaseudun Työnantajaliitto ja Valtion Polttoainetoimisto sekä työntekijöiden edustajana Suomen Maaseututyöväen Liitto. Työehtosopimukset edistivät työntekijöiden neuvotteluasemaa ja tekivät palkan määräytymisperusteet näkyvämmiksi. Palkkaneuvottelujen edistämiseksi sopimukseen kirjattiin niin valtakunnan tason kuin palstan reunallakin käytävien neuvottelujen tavoiteltava sävy, jonka mukaan ”Työnantajan ja työntekijän etujen mukaista on siivolla ja inhimillisellä molemminpuolisella esiintymisellä välttää riitaisuuksia”. Työehtosopimuksessa sovittuja palkkataulukkoja ei ollut pakko käyttää, sillä työnantajan ja työntekijän yhteisellä suostumuksella voitiin käyttää myös jotain muutakin palkkausjärjestelmää.¹²

Metsäalan työehtosopimusten valvontaa ja erimielisyyksien sovittelua varten työnantajat ja työntekijät asettivat palkkausalueittain omat piiriasiamiehensä. Työnjohdon oli pyydettäessä selvitettävä asiamiehille hakkuutyömaan yksikköpalkkoja, työvaikeusluokittelua ja keskimääräisiä päiväansioita sekä esitettävä palstakirjat ja -listat. Riitatilanteissa asiamiehillä oli mahdollisuus antaa molempia osapuolia sitovia ratkaisuehdotuksia, mikä turvasi hakkuutyön mahdollisimman nopean jatkumisen. Toiminnan alkuvuosina piiriasiamiesten ratkaistavaksi tuli yli 300 valitusta vuosittain, mistä luku pieneni

1970-luvulle tultaessa pariin sataan. Osa riitatapauksista siirtyi keskusliittotasolle ratkaistaviksi.¹³

Metsäalan työehtosopimusneuvottelut rakentuivat jatkuvan neuvottelun periaatteelle. Palkkaukseen vaikuttavista asioista neuvoteltiin työehtosopimuksen ollessa voimassa ja uudistuksia otettiin käyttöön myös kesken sopimuskauden. Työnantajan puolelta neuvotteluihin osallistui Metsäalan Yhteistoimintalautakunnan (METAVA) asettama TES-neuvottelukunta. Helmikuussa 1959 perustetun Yhteistoimintalautakunnan jäseniä olivat Suomen Puujalostusteollisuuden Työnantajaliitto, Metsähallitus, Valtion Polttoainekeskus ja Maaseudun Työnantajaliitto. Myöhemmin METAVAn jäseneksi liittyi Yksityismetsätalouden Työnantajat ja siitä erosi VAPO. Työntekijöiden ja työnantajien edustajat neuvottelivat eri työryhmissä mm. mittaukseen, metsänhoitotöihin ja työturvallisuuteen liittyvistä ehdoista. Järjestelmää tukivat tutkimukset, joissa Metsäteho, Metsätutkimuslaitos ja Työtehoseura selvittivät eri työmenetelmien tuottavuutta ja ajankäyttöä. Työnantajien yhteistyötartpeiden muuttuessa METAVA korvattiin 1990-luvulla vapaamuotoisemmalla yhteistyöllä.¹⁴

Metsäpalkkalain edellyttämä kohtuullinen ja oikeudenmukainen ansiotaso määritettiin puunjalostusteollisuuden miespuolisten työntekijöiden keskiansiotason mukaiseksi. Tätä ei saavutettu, sillä teollisuuden palkkataso oli vielä vuonna 1970 jopa 18 % korkeampi kuin metsätyön palkkataso.¹⁵ Palkkatasojen vertailu osoittautui ongelmalliseksi: metsätyössä ansiotasoon vaikuttivat merkittävästi työolosuhteiden vaihtelu ja epäsäännöllinen työaika. Vertailua vaikeutti myös se, että metsätöissä kirjalliset työsopimukset yleistyivät vasta 1970-luvulla.¹⁶ Vuonna 1987 eduskunnassa 17 kansanedustajaa jätti kirjallisen kysymyksen metsätyöntekijöiden ja metsäteollisuuden työntekijöiden palkkatasojen eroista. Kirjelmässä esitettiin, että metsätyömiesten palkat olivat noin 35 % alhaisempia kuin metsäteollisuuden työntekijöiden palkat. Asiaa selviteltyt komitea päätyi mietinnössään hieman pienempään lukuun (12 %).¹⁷

Urakkapalkan määrittely monimutkaista

Toisen maailmansodan jälkeen hakkuutyön urakkapalkka määritettiin työmenetelmätaksan mukaan. Hakkuupalkan lähtötasoon vaikutti hakkuumenetelmä, joita olivat mm. pinotavaran teko ristikolle tai pinoon, puutavaran valmistaminen joko levälleen palstalle tai palsttien varteen. Taksan määrittämisessä otettiin hakkuumenetelmän ja puutavaralajin lisäksi huomioon puuston määrä ja laatu. Toisen maailmansodan aikana käyttöön otetut palstakohtaiset työvaikeustekijät, kuten maasto- ja lumiolosuhteet, vaikuttivat urakkapalkkoihin. Työnjohtaja arvioi palstojen hakkuupalkat ja tarjosi palstoja hakkuumiehille. Hakkuumiesten neuvottelumahdollisuudet taksoituksen muuttamiseksi olivat rajalliset.¹⁸

Työmenetelmätaksa kasvoi vuosien myötä monimutkaiseksi kokonaisuudeksi. Metsäteollisuuden edustajana työehtosopimusneuvotteluissa toimineen Tauno Simosen mukaan työmarkkinaosapuolten asiamiesten retkeilyllä vuonna 1966 järjestetyssä urakkapalkan laskentatehtävässä ei saatu yhtään oikeaa vastausta. Työmenetelmätaksan tilalle haluttiin yksinkertaisempi ja helpompi palkkausjärjestelmä.¹⁹ Työmenetelmään pohjautuvan taksan käyttöä vaikeutti puunkorjuun koneellistuminen, jolloin metsurin tehtävät lomittuivat korjuukoneiden työhön. Metsuri ei enää yksin vastannut annetun työmaan eli palstan puutavaran hakkuusta. Yhä useammin hän työskenteli palstalla, jossa metsäkone (prossessori) karsi ja katkoi metsuri kaatamat puut.

Työmenetelmätaksan rinnalla yleistyi työvaihetaksa, jossa urakkapalkka muodostui hakkuutyön eri työvaiheille määriteltyjen lisien yhteissummana. Taksan määrittämisessä otettiin huomioon muun muassa hakkuutapa (levälleen tai rekeen auttaen), runkojen keskitilavuus, puuston oksaisuus ja tiheys.²⁰ Työvaihetaksan koekäytöstä sovittiin vuoden 1968 työehtosopimuksessa. Työnantajapuoli toivoi uuden palkkausjärjestelmän vakinaistuvan nopeasti, mutta työntekijäpuoli ei tähän suostunut. Työntekijät vaativat tarkennuksia esimerkiksi oman moottorisahan käytöstä ja erilaisista lisätehtävistä maksettaviin korvauksiin. Erimielisyydet saatiin sovittua kevään

1974 työehtosopimuksessa, jolloin palkkauksessa siirryttiin työmenetelmätaksoista työvaihetaksoihin.²¹

Uuden työvaihetaksankin soveltamiseen liittyi ongelmia, jotka tiivistyivät työvaikeustekijöiden määrittelyssä. Hakattavan metsäalueen jokainen palsta oli työskentelyolosuhteiltaan ja puustoltaan erilainen, mikä vaikeutti työvaikeustekijöiden määrittelyä. Kaavamaisen luokituksen liittäminen palstojen vaihtelevaan puustoon ja maastoon edellytti sekä metsätyömiesten että työnjohtajien perehdyttämistä luokitusperusteisiin. Luokittelun yhtenäistämiseksi työnantajien ja työntekijöiden järjestöt ylläpitivät vuodesta 1975 alkaen yhteisiä luokitusratioja, joissa havainnollistettiin työvaihetaksan määrittämisperusteita. Metsätyömiehiä opastettiin perehtymään palkkaperusteisiin ja myös valvomaan niiden soveltamista palstalla. Lisäksi työnantajien ja työntekijöiden etujärjestöjen piiriasiamiehet järjestivät lähes vuosittain yhteisiä retkeilyjä, joissa työmaakäyntien yhteydessä keskusteltiin työvaikeustekijöiden määrittelystä.²²

No kyllä se edunvalvontaha, koska mehtaalaha on palkkausjärjestelmänä tänä päivänä, ni se on yks vaikeimmin tulkittavia järjestelmiä, että se on melkee ekonomin tutkinto pitäs suorittaa, ennen ku oman palkkansa pystyy sieltä laskemaan. Suorituspalkalla se tehhää ja se niin pienistä osatekijöistä koostu. Eli ol välttämättömyys, siis ihan välttämättömyys kouluttautuu siinä, olla mukana joka ikinen työvaihe. Muutamista pennilöistä, jopa pennin kymmenysoisista koostuu se kokonaispalkka sitte sieltä ja ellei siitä o tietonen, miten omia etuja vois valvoo. Ja mite ainaki jos ois osaston puheenjohtajana tai luottamusmiehenä, että pystyy toiselle kaverille sanomaan, että mitä siulle kuuluu loppujelopuks.²³

Urakkapalkan määrittämistä varten Suomi jaettiin neljään palkkausalueeseen, joiden urakkapalkkanormit ja urakkatyössä noudatettavat yksikköpalkat määritettiin työehtosopimuksissa. Palkkausalueita, joita oli käytetty urakkapalkkauksen määrittämisessä 1930-luvulta alkaen, oli enimmillään ollut 28. Palkkausalueiden avulla pyrittiin ottamaan huomioon maantieteellisten olojen vaikutus metsätyöhön. Urakkapalkat muodostuivat suurimmiksi Pohjois- ja Itä-Suomessa,

Hakkuuryhmä kuormaa tukkeja rekeen talvisessa metsässä 1950-luvulla. Kuva: Pekka Kyytinen, Työväen Arkisto.

mitä perusteltiin puuston erilaisuuden lisäksi mm. hakkuumiesten asunto-olosuhteilla ja elinkustannuksilla. Pohjois-Suomen syrjäisillä hakkuutyömailla miesten oli majoituttava kämppiin, kun eteläisessä Suomessa hakkuumiehet asuivat usein kotona hakkuutyön aikana.²⁴

Urakkapalkan suuruuteen vaikuttivat mm. puiden oksaisuus, puuston tiheys, puiden vikaisuus ja normaalista poikkeava runko-

muoto. Oksien määrä, sitkeys ja paksuus lisäsivät karsimiseen tarvittavaa aikaa, mikä otettiin huomioon yksikköpalkkoissa. Oksaisuutta arvioitiin oksaisuusluokkien mukaan, joissa metsät jaettiin neljäänviiteen eri luokkaan. Puuston tiheys vaikutti hakkuutulokseen ja siten myös palkkaukseen. Harva puusto hidasti puutavaran valmistamista, minkä vuoksi harvapuustoisessa metsässä käytettiin korkeampia tilavuuskohtaisia yksikköpalkkoja. Puiden vikaisuus aiheutti kaadettujen puiden hylkäämistä tai valmistettujen tukkien tyveämistä, jossa metsuri sahasi viallisen osuuden pois kaadetun puun tyvestä. Hylätyn puun kaatamiseen tai rungon tyveämiseen käytetty aika ei lisännyt päivittäistä valmistettua kuutiomäärää.²⁵

Maaston vaikeakulkuisuuden vaikutus hakkuutulokseen otettiin huomioon maastoluokilla. Maastoluokkaan I sijoitettiin normaali metsämaa ja maastoluokkaan IV hakkuupalsta, jonka kivisyys, kaltevuus, aluskasvillisuus ja upottavuus haittasivat työskentelyä erittäin paljon. Vuodesta 1947 alkaen lumen syvyys ja pakkanen otettiin huomioon palkkausta määriteltäessä. Pinotavaran teossa yksikköpalkkoja korotettiin 3–30 %, mikäli lunta oli yli 26 cm. Tukkipuiden teossa lumilisän sai, kun lunta oli yli puoli metriä. Pakkaskorotus annettiin pinotavaran teossa, ja se määräytyi kuukauden ja puulajin mukaan.²⁶ Pakkasolosuhteissa toimiminen vaati hakkuumiehiltä kekseliäisyyttä:

Haastattelija: No niin no mitenkä sitte teittekö missään vaiheessa minkäänlaisia nuotioita tai tämmöstä?

Metsuri: Kyllä meilä oli aina joskus jo pakkoki oli tehdä ku kovia pakkasia, ni ei sitä saanu teräöljyä kanisterista pois, se piti nuotio tehdä, että se oli siinä nuotion lähellä että sen sen verran sulii että pysty sahan tankkaa ku se meni aivan vaseliiniks se teräöljy.²⁷

Työmatkaan kuluneesta työajasta alettiin maksaa korvausta toisen maailmansodan aikana paikallisesti, mutta valtakunnallisesti tossu eli kävelyraha tuli käyttöön vuonna 1947.²⁸ Korvauksen tärkeys korostui 1960-luvulla, jolloin kämppämajoituksesta luopuminen pidensi metsätyömiesten työmatkoja. Metsätyömiehet kulkivat töihin yhä useammin kotoa käsin. Työmatkoihin käytetty kokonaisaika

ei kuitenkaan merkittävästi kasvanut vuosina 1946–65, sillä käytetyt kulkuneuvot nopeutuivat ja tieverkko kehittyi. Keskimääräinen yhdensuuntainen työmatka 1970-luvun alussa oli 20 km ja kokonaisuudessaan työmatkoihin käytettiin päivittäin hieman yli tunti.²⁹

Oman moottorisahan käyttö oikeutti vuodesta 1952 lähtien erilliseen verotettavasta tulosta tehtävään moottorisahavähennykseen (30–50 %). Muistitietoaineiston mukaan toiminnaltaan epäluotettava moottorisahaa saatettiin säilyttää kämpällä ritsin (makuulaverin) alla tai työmaalla kannonpäässä. Moottorisaha ansaitsi palkkansa verovähennysten muodossa käyttämättömänäkin.³⁰ Moottorisahavähennyksen käytöstä luovuttiin 1970-luvulla, jonka jälkeen metsureiden palkkaan on sisällynyt erillinen moottorisahaosuus. Moottorisahavähennyksen merkittävin haitta toteutui metsätyömiesten jäädessä eläkkeelle, sillä vähennys oli alentanut verotettavaa bruttotuloa ja sen perusteella määräytyvää eläkettä.

En mie moiti ammatia. Että eläke sais olla vähä isompi. Sen teki tuo moottorisaha ja siinä se, sehän söi minunki eläkettä semmosen tuhannen markkaa kuukauden se moottorisaha-alennus, joka silloin tuntu tietetnki hyvältä ku oli sielä metsätyössä, mutta se on silloin jo pitäny, ja niinku mie olen ikäni ollu sitä vastaan. Silloin ku lähettiin ay-liikkeen kautta ajamaan sitä metsuri ni mie olen silloin jo ollu vastaan sitä. Niinku Rovaniemelläki ku oli meillä kokous, olihan meitä joitaki metsureita, jotka äänesti sitä vastaan, mutta liian vähä.³¹

Urakkapalkan maksaminen edellytti palstalta hakatun puutavaran määrän mittaamista. Palstan hakkuusta maksettu kokonaispalkka saatiin kertomalla tukkien tai pieniläpimittaisen puutavaran tilavuus sovitulla yksikköpalkalla.³² Puutavaran tilavuuden mittaamista yhtenäistettiin 1970-luvulla, kun tukkien mittaamisessa siirryttiin kuutiojaloista ja paperipuun mittaamisessa pinokuutiometreistä kiintokuutiometreihin. Mittausmenetelmien käyttö ja uusien kehittäminen aiheutti ristiriitoja metsureiden ja työnantajien välillä. Oikeellista ja joustavaa mittaustapaa haettiin kokeilemalla mm. pölkkymenetelmää, pystymittausta ja metsurimittausta.³³

Vuosi vuodelta työehtosopimusten mukaiset palkkataulukot kasvoivat rakenteeltaan monimutkaisemmiksi, mikä lisäsi kitkaa sopimusosapuolten kesken. Työvaihetaksan palkkaperusteisiin lisättiin hakkuukaudesta toiseen uusia määriteltäviä asioita. Työvaihetaksan käyttäminen ja ylläpitäminen muuttui hankalaksi ja kalliiksi, mikä osaltaan edisti aikapalkkaukseen siirtymistä.

Aikapalkkaus yleistyy hitaasti

Urakkapalkkaus oli yleisesti hakkuutöiden palkkaperuste. Metsätyömiehet olivat tyytyväisiä urakkapalkkaukseen, sillä vielä 1960-luvun lopussa 80 % heistä arvioi urakkapalkan parhaaksi palkkaustavaksi puutavaran hakkuutöissä.³⁴ Mielipiteet muuttuivat nopeasti, sillä 1970-luvun alussa urakkapalkan kannattajia oli enää vain 32 % metsureista. Mielipiteisiin vaikutti todennäköisesti se, että aikapalkkaus otettiin Ruotsissa käyttöön vuonna 1974.³⁵

Metsätyömiesten suhtautuminen aikapalkkaukseen oli ristiriitaista. Vakinaistetuille metsureille aikapalkka muodostui kannattavammaksi kuin urakkapalkka. Sen sijaan satunnaisesti metsätöitä tehneet suosivat urakkapalkkaa, jossa lyhytaikaisella ja ahkeralla työnteolla saattoi saavuttaa hyvän ansiotason. Jatkuvasti vuodesta toiseen tuota työtahtia oli vaikea ylläpitää. Metsureiden ansiot aleni-
vat merkittävästi 35 ikävuoden jälkeen. Yli 55-vuotiaiden palkkataso putosi romahdusmaisesti.³⁶ Vuonna 1977 käyttöön otettu ansiontasausjärjestelmä vähensi urakkapalkkauksen vanhemmille metsureille tuomia haittoja, mutta toisaalta hidasti aikapalkkaukseen siirtymistä. Järjestelmän mukaan nuoren metsurin palkannut työnantaja maksoi ansiontasauskorvausta, joka annettiin vanhemman, yli 42-vuotiaan, metsurin palkanneelle työnantajalle. Työnantaja puolestaan maksoi metsureille erillistä ikään perustuvaa ansiontasauskorvausta.³⁷

Metsurit tavoittelivat keväällä 1980 järjestetyllä lakolla palkkojen nousun ja mittausten menetelmien tarkentamisen lisäksi aikapalkkakokeilun aloittamista. Työnantajat suhtautuivat aikapalkkaukseen varauksellisesti, sillä Ruotsin metsäteollisuuden saamat kokemukset

eivät innostaneet siirtymään aikapalkkaukseen. Ruotsissa aikapalkkaus oli nostanut puunhankinnan kustannuksia. Tästä huolimatta metsäteollisuus suostui kokeilemaan aikapalkkausta. Kokeilu ei kuitenkaan onnistunut, sillä kokeilupaikkakunnissa työskennelleet metsurit eivät suostuneet aikapalkkakokeiluun. He ilmoittivat ansiotason alentuvan liiaksi.³⁸

Metsätalouden ja puunkorjuun muutokset kasvattivat paineita palkkausjärjestelmän uudistamiseen. Aikapalkkausta ryhdyttiin 1990-luvun puolivälissä kehittämään urakkapalkkauksen toimivaksi vaihtoehdoksi. Työehtosopimus muuttui rakenteeltaan aikapalkkaukseen perustuvaksi sopimukseksi, joka kuitenkin mahdollisti urakkapalkkauksen käytön. Aikapalkkauksen ansiotaso nousi ja siitä muodostui todellinen vaihtoehto urakkapalkkaukselle.³⁹

Metsureiden palkkauksessa käytettiin 1990-luvun lopussa erilaisia palkkaustapoja, joista urakkapalkka ja aikapalkka edustivat ääriilaitoja ja tuotospalkkaus niiden välimuotoa. Tuotospalkkauksen eri soveluksissa aikapalkkauksen päälle laskettiin työntekijän pätevyuden sekä työn tuottavuuden ja vaativuuden mukaisia lisäiä. Palkkausta voitiin tarkentaa paikallisilla sopimuksilla. Palkkataulukoiden hienosyisestä määrittelymenetelmästä luovuttiin ja työvaikeustekijöitä otettiin huomioon, mikäli ne vaikuttivat työtulokseen. Periaatteellista ajattelutavan muutosta osoittaa se, että metsuri määritti itse työvaikeusluokituksen työnantajan hyväksyttäväksi. Aikapalkan arvioitiin vähentävän työn raskautta ja lisäävän työturvallisuutta. Metsähallituksen palkkauskokeilun alkuvaiheessa saamat tulokset olivat ristiriitaisia, sillä tuotospalkkaus ei välttämättä poistanut urakkapalkkauksen haittoja. Toisaalta aikapalkkaus kaksinkertaisti työ-kustannukset ja alensi työntekijöiden palkkatasoa.⁴⁰

Siirtymiseen urakkapalkkauksesta aikapalkkaukseen vaikutti kolme suurta muutosta. Ensinnäkin puukorjuuteknologia kehittyi. Moottorisaha yleistyi 1950-luvulta alkaen, minkä seurauksena pokasahat ja kirveet hävisivät palstoilta viimeistään 1970-luvulla. Moottorisahojen valtakausi oli lyhyt, sillä korjuukoneet valmistivat 1990-luvun lopussa yli 90 % kaikesta puutavarasta.

Toinen palkkaukseen vaikuttanut tekijä oli metsätyömiesten ammatillistuminen ja työsuhteiden vakinaistuminen. Metsätyötä tekevien miesten määrä väheni, kun kausityötä tehneet pienviljelijä/metsätyömiehet hävisivät palstoilta. Vakinaisissa työsuhteissa olleet metsurit muodostivat selkeämmän ammattiryhmän, joka järjestäytyneenä pystyi vaikuttamaan metsätyön palkkaukseen. Järjestäytymisen tuomaa etua lisäsi se, että alan ammattijärjestöjen yhteistyö tiivistyi. Suomen Maaseututyöväen Liitto nousi metsätyömiesten etujärjestöksi.

Metsätalouden ja metsänkäsittelytapojen kehittyminen laajensi metsätyön kirjoa. Hakkuun rinnalle metsätyön vuosirytmiiin nousi yhä enemmän työtehtäviä, joihin ei ollut mahdollista soveltaa urakkapalkkauksen periaatteita. Uudet työtehtävät kohdistuivat puutavaran asemesta taimikoihin, virkistysalueiden rakenteisiin tai metsäekosysteemin monimuotoisuuteen.

Koneellistuva puunkorjuu

Hakkuutyömailla 1950-luvulla yleistyneet moottorisahat olivat toiminnaltaan epävarmoja ja raskaita ja niitä käytettiin lähinnä puiden kaatoon ja katkaisuun. Moottorisahat syrjäyttivät pokasahan, mutta kirves säilytti asemansa runkojen karsinnassa vielä 1960-luvulla. Moottorisahan käyttö yleistyi myös karsinnassa ja 1970-luvun puoliväliin mennessä kirveskarsinta oli käytännössä loppunut. Metsäteollisuus tuki siirtymistä moottorisahakarsintaan sen nopeuden ja tuloksellisuuden vuoksi. Moottorisahakarsinnan yleistymisen taustalla oli moottorisahojen teknologinen kehittyminen. Metsätyömiehet pystyivät kuljettamaan keventyneitä sahoja rungon pintaa myötäillen. Keveyden lisäksi karsinnan mahdollisti moottorisahojen uudenlainen kaasutin, joka toimi sahan asennosta riippumatta. Aiemmin käynnissä olleen moottorin tuli olla koko ajan pystyasennossa.⁴¹

Moottorisahakarsinnassa luovuttiin pinnanmyötäisestä karsinnasta, jota käytettiin vielä 1970-luvun alussa 86 prosenttiin rungoista. Vajaa- eli tynkäkarsinta, jossa sallittiin enintään 5 cm pitkien ok-

santynkien jäämisen runkoon, osoittautui tehokkaaksi. Tynkäkarsinta oli mahdollista kahden eri tekijän vaikutuksesta. Ensinnäkin puutavaran kuorinta siirrettiin metsästä ja välivarastoilta tehtaiden tehokkaisuun kuorimoihin, jotka pystyivät kuorimaan puutavaran oksantyingistä huolimatta. Toiseksi metsurin palkka perustui pystymittauksessa saatuihin tilavuustietoihin, jolloin puutavaran pinomittauksesta voitiin luopua. Pinomittauksen tarkkuuden edellytyksenä oli ollut rungonmyötäinen karsinta.

Hakkuutyön tuottavuuden kohottamiseksi myös kuitupuun katkaisun laatuvaatimuksia lievennettiin. Määrämittaisen puutavaran rinnalla yleistyi silmämääräisesti katkottu puutavara, jossa metsuri arvioi pölkkyjen katkaisukohdan.⁴² Tynkäkarsinta ja määrämittainen katkonta olivat hakkuutapoina täysin vastakkaisia sille huolellisen ja tarkan työn periaatteelle, johon metsätyömiehiä oli vuosikymmenten ajan ankaralla kädellä opetettu. Tynkäkarsinta yhdessä silmämääräisen katkonnan kanssa nosti työn tuottavuuden jopa 3–4-kertaiseksi. Samanaikaisesti hakkuutavan yksikköpalkkaus määritettiin 20 % alemmaksi kuin määrämittaisen, pinnanmyötäisesti karsitun puutavaran valmistuksessa. Palkkausperusteiden muutokset aiheuttivat epävarmuutta metsureiden keskuudessa. Heidän näkökulmastaan muutokset tuntuivat toistuvilta taksojen alasajoilta, joissa puristettiin työntekijöistä yhä enemmän tuottavuutta irti.⁴³

Kyllä ja sitte nämä menetelmät, menetelmän vaihto, ni se oli pahoja hommia. Se tuntu että kyllä ne tilit loppuu. Aina menetelmillä ku vähä sai sillä että palkka oli jonkunlainen, kappalekaupallahan se alko ollee että aivan kohallaan, ni sitte menetelmä muutettiin ni sillä ryssäytettiin se palkka alas. Moninker-tanen työ määrä samalla rahalla. Ni ne aina ku ne vähä rupes pärjäämään ni se kyllä muutettiin, muuttivat heti aina sen.⁴⁴

Metsäkuljetuksen koneellistuessa puutavaran hakkuussa yleistyi puiden kasaaminen palsttien varteen, mikä oli metsätyömiesten työn raskauden kannalta merkittävä muutos. Aikaisemmin metsätyöntekijä oli kasannut puutavaran eri puolille palstaa, josta hevosmies nouti puutavaran reellä. Metsätyömailla yleistyneet maataloustraktorit

eivät pystyneet liikkumaan syvässä lumessa, joten puutavara oli kasattava palsttien varteen. Myöhemmin tämä menetelmä yleistyi myös hevosajossa. Palsttien varteen hakattaessa metsätyömies kantoi valmistamansa puutavaran palsttien viereen pinoihin. Palstateiden väli oli 30–40 metriä. Hakkuu palsttien varteen asetti suurempia vaatimuksia metsätyömiesten ammattitaidolle, sillä hakkuussa korostui puiden suunnatun kaadon merkitys. Metsätieteellisissä tutkimuksissa hakkuun palsttien varteen on todettu nostaneen työmäärää 2–3 % ja yksikköpalkkaa 3–8 %.⁴⁵

Hakkuutavan muutos pokasahasta moottorisahaan ei kuitenkaan rikkonut perusasetelmaa, jossa mies valmistaa puutavaraa urakalla. Palkkausperusteet joutuivat koetukselle, kun prosessorit, harvesterit ja lopulta korjurit saapuivat hakkuutyömaille. Koneellisen puunkorjuun suurten tuntikustannusten rinnalla metsureiden yksikköpalkkojen määrittely työvaikeustekijöiden perusteella muuttui puunkorjuun kokonaisketjussa ylimääräisiä kustannuksia aiheuttaneeksi näperelyksi. Aikapalkkaus näyttäytyi työnantajien kannalta parempana ratkaisuna. Aikapalkkauksen myötä loppuisi pienten erillisten hakkuutaksaan vaikuttaneiden tekijöiden määrittely.

Puunkorjuun koneellistumisessa metsuri muuttui yksinäisestä puurtajasta osaksi korjuuketjua, jonka työn tahdin määrittivät suurten koneiden käynti: 1970-luvulla kahvitulilla istumisen aika oli jo ohitse. Puunkorjuu kasvoi metsureiden, korjuukoneiden ja metsätraktoreiden muodostamaksi kokonaisuudeksi. Muistitietoisuudessa metsurit tuovat esille, että hakkuukoneille varattiin parhaat ja metsureille huonompivuotoiset palstat. Palkkauksessa otettiinkin 1980-luvun lopulla käyttöön nk. takuupalkka, jolla taattiin tietty ansiotaso myös poikkeuksellisissa leimikoissa.⁴⁶ Metsurista oli tullut korjuukoneiden työn täydentäjä ja paikkaaja, jossa urakkatyö ei enää voinut olla palkkauksen keskeisin peruste:

Haastattelija: No mitenkä sitte ku alko tulla näitä metäkoneita, ni minkälaiset sitte oli välit näillä kuljettajilla ja metsureilla?

Metsuri: Niin no eihän meillä mittään heijän kans ollu, kyllä se ku se oli tuo aukkohakkuu oli ilman muuta, nehän tuli aukkohakkuulle ensinnä, metsurit

kaato ku niissä ei ollu sitä kaatolaitetta ja tuota niin nehän jouti ne oksaset kuusikot kyllä niille joutiki, vaa sitte ne pikku hiljaa valtas ne että ne jäi kaikki huonoimmat räaseiköt sitte jätkille. Ja sitte vertasivat niitä mehtäkonneen ja jätkän palkkoja sillo että, että kö tullee jätkille tehtyä kalliimmaksi. Tottakai se tullee huono mehtä kalliimmaksi tehdä, ei sieltä sitä tulosta tuu niin paljo ku hyvästä metästä. Ja sitä joutu jätkä konneen kans kilpasille ja tietäähän miten siinä käy että sitä jätkä häviääpi.

Haastattelija: No miltä se sitte itsestä tuntu?

Metsuri: Se kone ei väsy vaan jätkä vässyy. Niin se oli semmosta. Minua ei ennää sitte tuota niin kavuttanu se ollenkaan että ku huomasi että se on aika lopettaa nämä hommat, että ei ennää, ennää ei pysy mukana siellä, että ku ei tullu toimeentuloa ennää sieltä ni se oli pakko lopettaa.⁴⁷

Metsurit – vakinaistetut ammattilaiset

Metsätyöntekijöiden määrä on laskenut jyrkästi puunkorjuun koneellistumisen myötä. Metsätöitä teki 1950-luvulla vuosittain noin 100 000, 1970-luvun alkupuolella noin 50 000 ja 1980-luvun alkaessa noin 25 000 miestä. Raju vähentyminen on jatkunut. Vuonna 1994 puutavaranvalmistamiseen osallistui vuosittain noin 4000 työntekijää, mutta vuonna 2007 metsureiden määrä on painunut alle kolmeen tuhanteen.⁴⁸

Metsätyömiesten työlle oli leimallista kausityöttömyys ja lyhyet työsuhteet eri työnantajien palveluksessa. Hakkuutyömaan ja palstan loppuessa metsätyömies joutui etsimään uuden työnantajan. Vuonna 1950 noin puolet metsätyövoimasta oli hakkuilla alle 50 työpäivää ja vain 20 % yli 150 työpäivää.⁴⁹ Valtaosa metsätyömiehistä oli pienviljelijöitä, jotka talvisten lisäansioiden vuoksi osallistuivat metsätöihin ja työllistyivät muina vuodenaikoina maatalouden tai rakentamisen tehtävissä. Kausityöttömyys säilyi pitkään osana metsätyömiesten vuotta, sillä vielä 1960-luvun lopulla ammattimaiset metsätyömiehet olivat työttöminä keskimäärin 33 työpäivää vuodessa.⁵⁰

Väestön muutto maalta kaupunkeihin ja ammattimaisten metsätyömiesten tarve kannusti työnantajia solmimaan vakinaisia työ-

suhteita. Metsätyönantajat havahtuivat viimeistään 1970-luvulla tilanteessa, jossa muuttoliike ja maaseudun nuorten laajemmat ammatinvalinnan mahdollisuudet vähensivät metsätalouteen tarjolla ollutta työvoimaa. Aikaisempina vuosina metsätöihin päätyneet usein kuvasivat ammatinvalinnan olleen seurausta vaihtoehtojen puuttumisesta.

Metsähallitus oli edelläkävijä ja vakinaisti metsätyömiehiä vuodesta 1964 alkaen. Metsähallitus takasi vakinaistetuille metsureille 1970-luvun alkupuolella 220 työpäivää vuodessa. Mikäli työpäivien määrä jäi tämän alle, sitoutui työnantaja maksamaan erillisen korvauksen työpäivien lukumäärän alittumisesta. Vakinaistamisen yhteydessä solmittiin kirjalliset työsopimukset, joiden todetaan muistitietoaaineistossa yleistyneen 1960–1970-luvuilla.⁵¹

Haastattelija: Vaikuttiko se käytännössä jotenkin se vakinaistaminen sitten?

Että muuttuiko palkka tai...

Metsuri: Eihän siinä palkka muuttunut. Mutta kyllähän se hyvältä tuntu, kun siinä luvattiin niin kuin jatkuva työ.

Haastattelija: Miten se aikasemmin oli ollut? Ihan vuosikohtaista vai, se työsopimus?

Metsuri: No, sehän usein oli metsureilla sillä lailla, että väliin loppu. (...)

Väliin loppukin ja väliin sitten joutu muuttaa firmasta toiseen ja sillä lailla.⁵²

Puutavaran valmistaminen, hakkuu, on toisen maailmansodan jälkeisenä aikana muuttunut maaseudun miesten kausityöstä pienen ammattilaisryhmän tekemäksi erityistyöksi. Metsureiden vastuu on lisääntynyt ja työtehtävät monipuolistuneet. Vielä 1960-luvulla työnjohto opasti metsätyömiehen palstan reunaan ja valvoi säännöllisesti hakkuun etenemistä. Metsureiden amatillistuminen on vahvistanut heidän valmiuksiansa itsenäiseen työskentelyyn. 2000-luvulla metsurin edellytetään aloittavan itsenäisesti hakkuutyö leimikkokartan ja palstaa koskevien ohjeiden mukaisesti.⁵³

Haastattelija: No mitenkä sitte kävikö tämä työnjohto tai siellä teitä työmailla katsomassa miten ja?

Metsuri: No joskus meni semmosia savotoita oli ettei kertaakaan nähty koko, koko työmaan aikana, vaa että joskus aina kävi että aina ku se tili, tiliaika, aika alko lähestymää niin ne kävi hakkee niitä tai sitte vietiin niille niin tuota ni vihkoja sinne että ne sai tilin tehä ja. Ku se on nykyää on sitte loppuajasta oli että karta, kartta, kartta kouraan ja näyttivät että missäpäin mehtäs, ominpäin piti mennä, mennä tuota ni hakkaamaan, että ei niitä ei ne jouva, jouva kattoo niin vähääki että ennää jouva viemään joka mehtää niitä että kartan perusteella, vaan kartta annetaan kätteen ja sieltä se on löyvyttävä se savotta sitte.

Haastattelija: Ni mitenkä se sitte aikasemmin oli?

Metsuri: No se oli että nehän vei ja palstottiki kaikki oli että ne oli palstottu, palstottu ja ajoura merkitty, vaan että ei niitä ennää loppuajasta ollu, kyllä ne piti ite kaikki suunnitella ne hakkuut ja ajourat muut siellä.⁵⁴

Metsätyömieskunnan ammatillistuminen ja työsuhteiden vakinaistuminen edistivät ammatillista järjestäytymistä. Metsätyömiesten järjestäytymisaste ylitti 50 % 1970-luvulla. Vahvimaksi liitoksi nousi vuonna 1953 perustettu Suomen Maaseututyöväen Liitto, jonka 9000 jäsenestä noin puolet 1950-luvun lopussa oli metsätyöntekijöitä. Kuitenkin vain murto-osa metsätyöntekijöistä oli ammattiliiton jäseninä. Osa metsätyömiehistä, lähinnä pienviljelijät, järjestäytyivät vuosina 1964–1975 toimineeseen Suomen Metsätyömieliittoon. Lopulta metsätyömiesten keskeisimmäksi ammatilliseksi järjestöksi muodostui Suomen Maaseututyöväen Liitto, joka vuonna 1993 yhdistyi Puutyöväen liiton kanssa Puu- ja erityisalojen liitoksi.⁵⁵ Ammattiliiton toimintamahdollisuuksia toisaalta edisti metsureiden järjestäytymisasteen nousu ja toisaalta heikensi ammattimaisten metsureiden määrän nopea vähentyminen. Oman ammattiliiton edunvalvontaa tarvittiin metsätyön palkkausjärjestelmän kehittämisessä.

Haastattelija: Onko siitä [ammattiliiton jäsenyydestä] ollut hyötyä vai haittaa niinku työssä?

Metsuri: En minä tiiä ainahan ne kuitenkin tuota---eihän myö saatais mittään jos ei liitto ois, sehän puttois palkat jatkuvasti alaspäin. Meillä ei ennee niinku tuota sitä sanotaan voimoo taistella ku on niin pieni ku konneet on ne jos ois samassa liitossa kaikki niin silloin meillä olis, nyt pittää vaan olla niinku ar-

monpalalla, että ainut on se liitto minkä se muutaman prosenttin panoo aina siihen tavoitteeseen ne ei ilkeä olla hyväksymättä sitä, että ne näkyy tulevan vaan, muutenhan myö oltais jos ei siellä ois ammattiosasto niin eihän myö saatais mittään, ne sanois, että tehkeä tai lähtekää kävelemään.⁵⁶

Metsäluonnon monimuotoisuus

Metsureiden työssä painopiste on siirtynyt puutavaran valmistuksesta uudenlaisiin ja vaativuudeltaan eritasoisiin työtehtäviin. Metsäluonnon moninaiskäytön ja monimuotoisuutta edellyttävien hakkuutapojen noudattaminen osaltaan murensivat valmistetun puumäärän tilavuuteen perustuvaa urakkapalkkausta. Urakkapalkka kannusti määrältään suuriin hakkuutuloksiin, mikä saattoi olla ristiriidassa luontoarvoihin liittyvien tavoitteiden suhteen.⁵⁷

Varsinaisessa hakkuutyössä painopiste siirtyi tukkipuustoisten metsäalueiden päätehakkuisista erilaisiin kasvatushakkuisiin ja metsäkoneiden painoa heikommin kantavien turvemaiden hakkuisiin. Vuonna 1994 metsureiden työtunneista yli 60 % kohdistui puutavaran valmistamiseen, 13 % metsänhoitotöihin ja 23 % muihin työtehtäviin. Vuonna 2007 puutavaran valmistamiseen käytettiin enää vain 10 % työntunneista ja metsänhoitotyöt muodostivat 77 % metsätyöntekijöiden työajasta. Metsänhoitotöiden kasvu on osaltaan seurausta 1960-luvun voimakkaista metsänparannusohjelmista (kuten HKLN-, TEHO- ja MERA-ohjelmat), joiden vaikutukset näkyvät 2000-luvulla kasvatushakkuiden määrällisessä kasvussa ja turvemaiden lisääntyneessä hakkuutarpeessa.⁵⁸

Metsien hakkuutapoihin on merkittävästi vaikuttanut 1990-luvulta alkaen ympäristönsuojeluun liittyneet arvomuutokset. Metsien taloudellisten arvojen rinnalle ovat nousseet metsän ekologisen ja sosiaalisen kestävyuden teemat. Tämä arvomuutos on väistämättä siirtänyt metsureiden työn painopistettä pois perinteisestä hakkuusta ja painottanut metsäluonnon hoitoon ja virkistyskäyttöön liittyneitä työtehtäviä.⁵⁹

Lopuksi

Hakkuutyön palkkaperusteen painopiste siirtyi toisen maailmansodan jälkeisenä aikana urakkapalkkauksesta aikapalkkaukseen. Muutoksessa keskeistä oli puunkorjuuteknologian kehittyminen, jolloin yksittäisen metsurin ympärivuotinen ansio ei enää voinut perustua valmistetun puutavaran määrään. Hakkuukoneet valmistivat puutavaran huomattavasti nopeammin ja edullisemmin. Hakkuukoneet valmistivat 2000-luvulla yli 99 % Suomessa hakatusta puumäärästä.

Metsätyö on muuttunut maaseudun miesten väheksytystä kausityöstä koulutettujen metsäalan ammattilaisten erityistyöksi. Työlle on leimallista vastuullisuus ja omatoimisuus, jossa metsuri päättää itsenäisesti metsänhoidollisesti tärkeistä ratkaisuista.

Metsureiden työtehtävissä hakkuu on siirtynyt marginaaliin ja sen tilalle on noussut metsänhoitoon ja metsien monikäyttöön liittyvät työtehtävät. Metsurityönä tehtävät hakkuut keskittyvät alueille, joissa hakkuukoneiden käyttö maaston vaikeakulkuisuuden tai luontoarvojen varomisen vuoksi on mahdotonta. Metsätalouden ja hakkuutyön muutokset ovat edellyttäneet myös metsureiden palkkauksen kehittämistä. Aikapalkkaus ja sen eri sovellukset soveltuvat parhaiten metsureiden nykyisiin työtehtäviin.

Viitteet

- 1 Metsäammattilaiset metsätalouden murroksessa, Metsäperinteen tallennushanke 1999–2001, Lusto – Suomen Metsämuseo. Muistitietoaisteeseen viitattaessa Lusto A002001 on tallennushankkeen tunnus, seuraavana ovat informantin numero/sukupuoli ja syntymävuosi. Artikkelissa on käytetty metsureiden haastatteluita. Tarkempia tietoja haastatteluaineistosta <http://www.lusto.fi/resources/File/mmm-hanke/index.html>, viitattu 23.4.2009.
- 2 Lusto A02001: 834/m 1940.
- 3 Puutavaran hakkuulla tarkoitetaan puutavaran valmistamista, ts. puiden kaatoa, karsintaa ja katkontaa. Tarkastelun ulkopuolella jäävät siten esimerkiksi metsänhoitoon, puutavaran metsäkuljetukseen ja uittoon liittyvät tehtävät.
- 4 Tarkemmin mm. Makkonen, Olli (1981). *Metsätöiden palkkauksen ja työolosuhteiden kehitys Suomessa ennen työehtosopimuskautta*. Silva Fennica 3, Suomen Metsätieteellinen Seura, Helsinki, 237–255, 245–247.

- 5 Hellén, Esko (1937). *Metsä- ja uittotyöpalkkatarkkailu. Metsänhoitajien jatkokurssit 1935*, Silva Fennica 39, 37–58, 54; Brandt, Edvin (1992). *Kuusi-kymmentä vuotta metsäpalkkatarkkailua Suomessa 1932–1992*. Työministeriö, Helsinki, 12–18.
- 6 Sosiaaliministeriön päätös palkanormien vahvistamisesta metsätöitä varten, 31.10.1942, A. K Cajanderin arkisto, Kansallisarkisto; Metsäpalkkakomitean mietintö 1959: 8.
- 7 Metsätöiden palkkaperusteet 1946, 9–10, 13–21; Moottorisahatoimikunnan mietintö 1972, 1.
- 8 Leskinen, Esko (1977). *Puurauha, 50 – Metsäteollisuuden työmarkkinatoimintaa*. Metsäteollisuuden Työnantajaliitto, Helsinki, 64; Laitakari, Erkki (1960). *Metsähallinnon vuosisataistaival 1859–1959*. Silva Fennica 107, 323; Metsäpalkkakomitean mietintö 1959: 2, 4–5, 18; Hellén, Esko, Martti J. Havukkala & Gert Blåfield & Olavi Sajama (1958). *Metsä- ja uittotyöpalkkatarkkailu vuosina 1932–1857*. Silva Fennica 96 (4), 38.
- 9 Metsäalan työehtosopimus ja sen mukaiset metsätyöpalkkojen taulukot. 28.1.–31.12.1963, 5; Heinonen, Viljo (2001). *Pois isäntien varjosta: Maaseututyöväen liitto vuosina 1945–1993*. Puu- ja erityisalojen liitto, Helsinki, 125, 139. Heinosen mukaan palkkatason alhaisuuteen vaikutti ammattijärjestön Suomen Maaseututyöväen Liiton heikkous; Brandt 1992, 55; Strand, Emil (1964). *Metsätyöntekijöiden palkkakysymys vuosina 1926–1963*. Sosiaalipoliitiikan Pro gradu -työ, Yhteiskuntatieteellinen korkeakoulu, 63–65.
- 10 Esitys N:o 44/1960, Eduskunnan vastaus, Valtiopäiväasiakirjat 1961; Metsäalan palkkatarkkailutoimikunnan mietintö 1973, 11–16; Heikinheimo, Lauri & Matti Heikinheimo & Martti Lehtinen & Aarne Reunala (1972). *Suomalainen metsätyömies*. WSOY, Helsinki, 24.
- 11 Metsäpalkkalakityöryhmän muistio 1988, 3–5; Leskinen 1977, 64; Brandt 1992, 54–78.
- 12 Metsäalan työehtosopimus ja sen mukaiset metsätyöpalkkojen taulukot. 28.1.–31.12.1963 & 15.4.64–31.12.64; Heinonen 2001, 159; Soikkeli, Paavo (1999). *Metsurityön ja metsäpalkkauksen kehittäminen*. Metsähallitus, Vantaa, 13; Simonen, Tauno (1992a). Kolme vuosikymmentä työehtosopimustoimintaa metsäalalla. Teoksessa Ihalainen, Esa et al. (toim.), *Metsätyön murrosvuodet: sopimuksia metsätöistä – taustoja ja tapahurmia viiden vuosikymmenen varrelta*. Koliprint, Eno, 30. Simonen toteaa, että ensimmäinen työehtosopimus tuli painoteknisistä syistä voimaan vasta 28.1.1963.
- 13 Metsäalan Yhteistoimintalautakunnan pöytäkirja 4.3.1969, 6§, Metsäosasto. Metsäteollisuuden Työnantajaliitto, Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA); Metsäalan työehtosopimus ja sen mukaiset metsätyöpalkkojen taulukot. 28.1.–31.12.1963, 8–12; Simonen 1992a, 30–43, 37; Heinonen 2001, 150–151.
- 14 Puu- ja erityisalojen liiton työehtosihteeri Sakari Lepolan haastattelu 1.9.2008; Heinonen 2001, 49, 225; Soikkeli 1999, 11–16; Simonen 1992a, 33, 38; Malmberg, Ossi & Jorma Toro (1991). Metsäalan työmarkkinatoiminta. Teoksessa *Tapion Täskukirja*. Keskusmetsälautakunta Tapio, Helsinki, 98.
- 15 Metsäalan työehtosopimus ja sen mukaiset metsätyöpalkkojen taulukot. 15.4.64–31.12.64, 13; Metsäpalkkatilastokomitean mietintö 1977: 20; Heikinheimo et al 1972, 23–26; Heikinheimo, Lauri (1963). Metsätyömiesten ansiotasoa, ennakkoselostus. Folia forestalia 1, Metsäntutkimuslaitos, Hel-

- sinki, 4; Metsäalan Yhteistoimintalautakunnan pöytäkirja 12.12.1967, 2§, Metsäosasto. Metsäteollisuuden Työnantajaliitto, ELKA.
- 16 Lusto A002001: 845/m 1948; 844/m 1941; 843/m 1938; 834/m 1940; 832/m 1950; Metsäpalkkakomitean mietintö 1959, 1; Kalemaa, Kalevi (1975). *Metsien miehet*. Gummerus, Jyväskylä, 22; Heikinheimo et al 1972, 23.
- 17 Metsäpalkkalakityöryhmän muistio 1988, 7,37, 40.
- 18 Lusto A002001: 644/m 1939; Heinonen 2001, 43, 45; Soikkeli 1999, 11; Palokas, Unto (1997). *Jätjän elämää: 30 vuotta metsätyömieskotitoimintaa Pohjois-Karjalassa*. Pohjois-Karjalan metsätyömieskodin kannatusyhdistys, Lieksa, 40; Simonen, Tauno (1992b). Metsätöiden palkoista ja palkkaperusteista viiden vuosikymmenen ajalta. Teoksessa Ihalainen, Esa et al. (toim.), 44–52, 48–49; *Metsäteknologia (1950). Oppi- ja käsikirja*. Keskusmetsäseura Tapio, Helsinki, 348–350, 427–428, 872–880; Metsätöiden palkkaperusteet 1946, 12; Moottorisahatoimikunnan mietintö 1972, 3. Hakkuutyömaa jaettiin palstoihin.
- 19 Simonen 1992b, 48–49.
- 20 Metsäalan työehtosopimus ja sen mukaiset metsätyöpalkkojen taulukot. 28.1.–31.12.1963, 34.
- 21 Heinonen 2001, 186–188, 236–240; Soikkeli 1999, 13; Kalemaa 1975, 80–81, 121–122.
- 22 Lusto A002001: 845/m 1948, 840/m 1959, 834/m 1940; Heinonen 2001, 226–227, 271–272; Rainio, Lauri (1992). Metsäalan työehtosopimuskoulutus. Teoksessa Ihalainen, Esa et al. (toim.), 106–107.
- 23 Lusto A002001: 664/m 1941.
- 24 Heinonen 2001, 149; Soikkeli 1999, 11; Laitakari 1960, 322; Metsäalan työehtosopimus ja sen mukaiset metsätyöpalkkojen taulukot. 28.1.–31.12.1963, 5.
- 25 Metsäalan työehtosopimus ja sen mukaiset metsätyöpalkkojen taulukot. 28.1.–31.12.1963, 16–17, 32–33.
- 26 Metsäalan työehtosopimus ja sen mukaiset metsätyöpalkkojen taulukot. 28.1.–31.12.1963, 16–18, 32 & 1.1.69–31.12.69, 31; Soikkeli 1999, 11.
- 27 Lusto A002001: 845/m 1948.
- 28 Soikkeli 1999, 11; Brandt 1992, 36.
- 29 Metsäalan työaikatoimikunnan mietintö 1974, 35; Metsäalan palkkatarkkailutoimikunnan mietintö 1973, 21; Metsäalan työehtosopimus ja sen mukaiset metsätyöpalkkojen taulukot. 28.1.–31.12.1963, 52–53; Sosiaaliministeriön päätös 2161/949–62, 27.12.1962.
- 30 Heinonen 2001, 134, 194; Snellman, Hanna (1999). Moottorisahavallankumous. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.), *Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 187–204, 193–194; Soikkeli 1999, 14–15; Kalemaa 1975, 14.
- 31 Lusto A002001: 794/m 1927. Myös Lusto A002001: 845/m 1948, 810/m 1957, 795/m 1943, 774/m 1948.
- 32 Metsäalan työehtosopimus ja sen mukaiset metsätyöpalkkojen taulukot. 28.1.–31.12.1963, 7, 19–21, 23–26.
- 33 Lusto A002001: 834/m 1940; Heinonen 2001, 240, 276–279; Soikkeli 1999, 14; Kalemaa 1975, 24.

- 34 Heikinheimo et al 1972, 84; Simonen, Tauno (1970). Metsätyön ergonomia. Ihminen metsätyön suorittajana. Teoksessa Vöry, Jaakko (toim.), *Metsänkäyttöoppi* 1, 245–270, 255; Laitakari 1960, 320–321.
- 35 Heinonen 2001, 253; Soikkeli 1999, 16; Juutilainen, Seppo (1988). *Jätkästä metsuriksi: suomalainen metsätyöntekijä 1870-luvulta 1970-luvulle*. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Tampereen yliopisto, Tampere, 99; Kalemaa 1975, 83.
- 36 Juutilainen 1988, 95, 99–100; Kalemaa 1975, 83–84; Heikinheimo et al. 1972, 35.
- 37 Heinonen 2001, 251; Soikkeli 1999, 16; Simonen 1992b, 50. Vuodesta 1980 alkaen järjestelmä ulotettiin 40 vuotiaisiin metsureihin. Palkankorotus oli 40-vuotiailla 2 % ja yli 60-vuotiailla 25 %.
- 38 Heinonen 2001, 256–266; Soikkeli 1999, 18; Simonen 1992a, 40; Simonen 1992b, 51–52.
- 39 Heinonen 2001, 366–367; Högnäs, Tore (1996). *Metsätöiden palkkaus vastamaan uusia haasteita*. Metsähallitus, Rovaniemi, 1; Perkiö-Mäkelä, Merja & Helena Rytönen & Sanna Laulainen & Marjatta Peurala & Jyrki Penttinen (2001). *Metsurien ja metsäkoneenkuljettajien ammatissa pysymiseen vaikuttavat tekijät*. LEL Työeläkekassa, Kuopio, 48–50.
- 40 Heinonen 2001, 366; Soikkeli 1999, 3, 16–17, 23–26; Högnäs 1996, 2, 3; Perkiö-Mäkelä et al. 2001, 50; Metsäalan palkkaus (2001). Koulutusaineisto, X painos. Metsäpalkkauksen kehittäminen, projektityöryhmä 20.12.2000, Helsinki, 5.
- 41 Lehonkoski, Pekka (2008). Kirveestä hakkuukoneeseen – kohti täydellistä puunkorjuutekniikkaa. Teoksessa Laine, Jaana (toim.), *Metsien ja muistojen koneet – Koneellisen metsätalouden historiaa*. Metsähistorian Seura ry ja Lusto Suomen Metsä museo, Punkaharju, 31–46, 41; Salminen 1996, 20; Kalemaa 1975, 93; Maaseututyöväen viesti 8/1974, 5.
- 42 *Maaseututyöväen viesti* 8/1974, 5; Roivainen, Seppo (1980). *Puutavaralajit. Metsäalan perusoppi* 2. Otava, Helsinki, 11–12; Kalemaa 1975, 120.
- 43 Lusto A002001: 883/m 1934; Salminen, Jaakko (1996): Puunkorjuun tekninen kehitys Suomessa. Teoksessa Väättäjä, Matti (toim.), *Puoli vuosisataa koneellista puunkorjuuta*. Puunkorjuun historiikin toimituskunta, Helsinki, 16–53, 20; Niku, Väinö (1992). Metsätöiden kehitysvaiheista vuoden 1940 jälkeen. Teoksessa Ihalainen Esa et al. (toim.), 15–29, 22–23; Kalemaa 1975, 24.
- 44 Lusto A002001: 845/m 1948.
- 45 Lusto A002001: 682/m 1918; Metsäalan työehtosopimus ja sen mukaiset metsätyöpalkkojen taulukot. 28.1.–31.12.1963, 28–29; Metsäpalkkakomitean mietintö 1959, 10; Metsäteknologia 1950, 528–534; Hakkila, Pentti (1996). Kivikirveestä hakkuukoneeseen. Teoksessa Väättäjä, Matti (toim.), 8–15, 12; Niku 1992, 20.
- 46 Lusto A002001: 844/m 1941; 838/m 1934; 683/m 1953; Heinonen 2001, 226, 260, 366; Soikkeli 1999, 32–33, 40.
- 47 Lusto A002001: 845/m 1948.
- 48 Metsätalastollinen vuosikirja 1987, 140; Juutilainen 1988, 91–92; Kalemaa 1975, 12; Metsätalastollinen vuosikirja 1970, 109; Laitakari 1960, 325; Metsätyöntekijöiden palkat, Tilastokeskus, <http://www.stat.fi/til/mtp/index.html>, viitattu 23.4.2009.

- 49 Metsäpalkkakomitean mietintö 1959, 31; Heikinheimo 1963, 12–13; Ristimäki Toini & Sulo Väänänen Sulo & Lauri Heikinheimo (1956). Maaseudun elinkeino- ja työttömyysalueet miestyövoiman ajankäytön perusteella. *Acta Forestalia Fennica* 63 (6), 30–32.
- 50 Lähde, Arvo (1940). *Metsä- ja uittotyöläisten asunto- ja ravinto-oloista*. Silva Fennica 51; Heikinheimo 1972, 26; Juutilainen 1988, 32.
- 51 Lusto A002001: 845/m 1948; 844/m 1941; Soikkeli 1999, 14; Arnkil, J. E. (1992). Metsätyövoiman määrä ja rakenne vuosina 1940–1990. Teoksessa Ihalainen Esa et al. (toim.), 4–14, 10.
- 52 Lusto A02001: 835/m 1929.
- 53 Lusto A002001: 844/m 1941; Heinonen 2001, 366.
- 54 Lusto A002001: 845/m 1948.
- 55 Metsäpalkkakomitean mietintö 1959, 20; Heinonen 2001, 414–415; Strand 1964, 22–23. Strandin mukaan metsätyömiesten järjestäytymisaste oli 6 % vuonna 1961.
- 56 Lusto A002001: 670/m 1949.
- 57 Högnäs 1996, 2.
- 58 Heinonen 2001, 197–199; <http://www.stat.fi/til/mtp/index.html>, Metsätyöntekijöiden palkat, Tilastokeskus, viitattu 23.4.2009; Metsätilastollinen vuosikirja 2008, 36–37, kuva 3.9, <http://www.metla.fi/julkaisut/metsatilas-tollinenvsk/tilastovsk-sisalto.htm>, viitattu 24.4.2009.
- 59 Esim. Suomen metsien monimuotoisuus, 2008. Ympäristöministeriö ja Maa- ja metsätalousministeriö, [http://www.mmm.fi/ attachments/5j2k5oS0p/5xX3AMGtb/Files/CurrentFile/monimuotoisuuseseiteSU.pdf](http://www.mmm.fi/attachments/5j2k5oS0p/5xX3AMGtb/Files/CurrentFile/monimuotoisuuseseiteSU.pdf), viitattu 6.3.2009; Korpijärvi, Timo (2006), Stora Enson metsurien määrä hupenee tasaisesti, Viimeinen sukupolvi? *Särmä* (3) 2006.

Tahdon kirjoitukseni takaisin – työmies Lehkosen yksityiset ajatukset ja ajan raju riento

”Olen jyrkkä antifascisti. Uskon kaikkien rotujen ja kaikkien kansojen yhteiseen alkuperään ja tasa-arvoisuuteen. Tuomitsen rotuopit ja ylimysvallan. (...) Olen tiedemies”, kirjoitti 28-vuotias työmies Toivo Lehkonen muistivihkoonsa talvella 1949.¹

Syksyllä 2008 törmäsin Nuijamaan pitäjän historiaa kirjoittaessani laajaan Toivo Lehkosen kirjalliseen jäämistöön.² Toivo Johannes Lehkonen (1920–1983) oli tavallinen työmies, laiha, sairaalloinen, hiljainen ja syrjäänvetäytyvä luonne. Työmailla Lehkonen oletettavasti lukeutui lähinnä joukon jatkona kulkeneisiin, mutta yksin ollessaan hän purki toimintatarmonsä erilaisiin kirjallisiin ja suorastaan tieteellisiin harrastuksiin. Työmies Lehkonen ehti elämänsä aikana suunnitella niin kaikille maailman kansoille soveltuvan yhteisen kielin kuin uuden aikajärjestelmänkin, mutta nämä suunnitelmat jäivät lopulta yksin asuneen työmiehen omaan pöytälaatikkoon.

Lehkosen jäämistö käsittää tuhansia sivuja muistelmia, kirjeitä ja erilaisia muistiinpanoja. Jo jäämistön suppeahko katsaus avaa kiinnostavan näkökulman yhden tavallisen, kouluja käymättömän mutta tiedonhaluisen ja lahjakkaan ihmisen ajattelun muotoutumiseen kattaen elämänvaiheet 1930-luvun pulavuosista sota-aikaan ja sotavankeudesta välittömästi sota seuranneisiin vuosiin.³ Vaikka Lehkonen kuuluu sotasukupolveen ja oli Karjalan evakko, hänen muistiinpanonsa antavat myös toisenlaisen kuvan 1930- ja 1940-luvun Suomesta kuin mitä tämä ennakoasetelma ehkä edellyttäisi. Kuten 1900-luvun sukupolvia määritellyt J. P. Roos toteaa, kaksi-

kymmenluvun alussa syntyneiden suomalaisten avainkokemuksiin kuuluvat sodat ja uuden elämän aloittaminen sotien jälkeen, mutta myös keskeisenä köyhyyden, epävarmuuden ja sairauden kokemukset, sekä koulunkäynnin tuoma sosiaalisen eriarvoisuuden tiedostaminen. Tämä näkyy myös Lehkosen teksteissä: nimenomaan jälkimäiset ovat niitä avainkokemuksia, joiden kautta Lehkosen tekstit avautuvat.⁴

Toivo Lehkosen kokemusta ympäröivään maailmaan värittävät suurten maailmantapahtumien kokemisen lisäksi oma fyysinen vajavuus. Sairaus teki hänet pieneksi ja työmiehenä epäkelvoksi, mutta hänen henkinen puolensa tuskin jäi työtovereilta huomaamatta. Hänen huoliteltu kielenkäyttönsä ja laaja yleissivistyksensä herättivät varmasti huomiota, sillä hän ei pitänyt kynttiläänsä vakan alla.⁵ Lehkonen oli eräänlainen filosofihahmo, joka tyyppinä sijoittui jonkin erikoisten kansalaisten ja kylähullujen väliseen kategoriaan, henkilö, joka omalla käytöksellään määritti yhteisössä käyttäytymisen normeja.⁶ Toivoakin pidettiin oletettavasti omalla tavallaan poikkeusyksilönä, ei aivan tavallisena työmiehenä.⁷ Lehkonen ei ollut ilmeisesti aikalaisillekaan yksinkertaisesti kategorisoitava henkilö. Ilman hänen omia muistiinpanojaan ei hänestä tiedettäisi mitään: hän ei kuulunut siihen pitäjäänönin henkilögalleriaan, ei mahtaviin eikä erikoisiin, joista tapaamme jälkiä erilaisissa kansanperinneaineistoissa ja pitäjistä kerättyssä muistitiedossa. Tässä mielessä Lehkosen aineisto edustaa juuri sitä arkista ja näkymätöntä, johon mikrohistoriallinen lähestymistapa kohdistaa katseensa.⁸

Köyhää kansaa ja lentojätkiä

Toivo Lehkonen syntyi sulkumies Juhana Lehkosen ja Aino Lehkosen ensimmäisenä lapsena kesäkuun 8. päivänä 1920. Perheen koti oli Saimaan kanavan keskivaiheilla sijaitsevan Pällin sulun lähellä. Lehkosilla oli pieni palstatila, muutama lehmä ja hevonen. Sulkumiehen töiden ohessa isä Lehkonen teki maatöitä ja äiti Aino toimi Singer-ompeelukonemerkin asiamiehenä. Perhe lukeutui maaseututyöväes-

töön, jonka elämää rytmitti työ eri muodoissaan. Sulkumiehen palkka ei perhettä yksin elättänyt, vaan kolmilapsiseksi kasvaneen perheen elatusta tukivat palstatila lehmineen, metsätyöt ja erilaiset pätkätyöt, joihin pojatkin saivat osallistua kansakouluikäisestä alkaen.

Lehkokset olivat kuitenkin kohtuullisesti toimeen tuleva perhe, jolla oli varaa työn ohella myös henkiseen harrastuksiin: ostettiin kirjoja, pelattiin shakkia. Lapset toimittivat omaa perhelehteä, perheen ja kylän tapahtumat yksityiskohtaisesti koonnuttua kronikkaa, joka ilmestyi viiden vuoden ajan säännöllisesti. Toivo ja hänen pikkuveljensä Einari olivat perhelehden toimittajia. Erityisesti Toivon kädenjälki näkyy lehdissä, niiden pikkutarkoissa tapahtumien kuvauksissa ja ilmeikkäissä, yksityiskohtaisissa piirroksissa.⁹

Toivo kävi kuusi vuotta kansakoulua ja lahjakkaana poikana kansakoulun jatkoluokatkin, mutta laajempaan koulutukseen ei perheellä varoja riittänyt. Toivon olemusta leimasi 13-vuotiaana sairastettu struuma ja sen jälkitautina puhjennut, lähinnä jodin puutteesta johtuva sairaus, kretinismi.¹⁰ Sitä sairastaneita pidettiin ajan lääketieteen valossa yksinkertaisina, he saattoivat jäädä pienikasvuisiksi ja heiveröisiksi. Sairautensa vuoksi Toivo jäi pienikokoiseksi, eikä hänestä tullut aikakautensa mittapuun mukaista oikeaa työmiestä, vaan aikuisenakin lähinnä työmailla joukon jatkona kulkenut apupoika. Tähän nähden työmiesten hierarkiassa varsin matalalle asetettu Lehkonen teki kuitenkin kunnioitettavan työuran. Hän teki ensin maataloustöitä kotonaan, mutta alkoi 16-vuotiaasta käydä säännöllisessä työssä. Ensimmäinen työpaikka oli Tornator Oy:n omistamalla Temolan metsätilalla, jossa Topi raivasi metsää. Ennen jatkosodan päättymistä Toivo ehti olla ”... Tie- ja vesirakennushallituksella, suurimmaksi osaksi Saimaan kanavalla, sekatyömiehenä, porapoikana, pumppumiehenä, sukeltajan apulaisena, hevostyömiehenä, väkärinä, hevostyömiehenä, postipoikana, sähkölinjatyömiehenä, lotjamiehenä, satamatöissä”.¹¹

Fyysisen heikkoutensa Toivo kompensoi valtavalla tiedonjanolla. Lukemaan opittuaan hän ahmi kaiken käsiin saamansa, sanoma- ja aikakauslehdet sekä kirjallisuuden. Toivo luki yhtä suurella intensiteetillä kaiken aina sanomalehtien pikku-uutisista ja sarjakuvista vaa-

tiviin tieteellisiin tutkielmiin. Varsinkin perheen äiti Aino kannusti poikaansa tähän suuntaan, ja viikoittaisten kaupungissa käymisten yhteydessä äidin tavaksi tuli käydä ostamassa Viipurin ”romukauppiailta” ja vanhan tavaran kaupoista kirjoja. Romukauppiat möivät kirjoja kaiken tarpeellisemman sivussa kilotavarana, ja niin Aino Lehkonenkin saattoi kantaa kotiinsa yhtä lailla vanhoja kansakoulun oppikirjoja, vanhoja viiden pennin romaaneja, sanakirjoja ja lähes mitä tahansa kirjoiksi sidottuja teoksia.¹² Talvisotaan mennessä perhe oli hankkinut kaksi tuhatta nidettä käsittäneen kirjaston. Erityisesti tähtitiede, raamatun historia ja vieraat kielet kiinnostivat Toivoa.

Maailmankaikkeuden arvoituksen lisäksi Toivo kiinnostui myös ympäröivästä yhteiskunnasta. Lehkokset saivat pientä lisätienestää alivuokralaisilla. Saimaan kanavan laajennus- ja korjaustöiden aikaan syys- ja talvipuolella saattoi Lehkosilla olla useitakin kortteerimiehiä. Kanavaa laajennettiin useaan otteeseen 1934–1938, ja varsinkin alkuun tämä tapahtui laajoina työttömyystöinä. Lehkosillakin yöpyneistä kanavatyömiehistä useimmat olivat viipurilaisia työttömiä. Kansakouluikäinen Toivo omaksui kulkumiehiltä vasemmistolaisia ajatuksia: ”...Monet heistä kuuluivat ammattiyhdistyksiin, monet olivat TUL:n urheilijoita, kuten keskisarjan painija Uuno Salakka ja höyhensarjan nyrkkeilijä Arvo Näppi. ... Nämä Viipurin jätkät olivat opettajiani ja niin tunsin kuuluvani proletariaattiin, kansainväliseen proletariaattiin.”¹³ Sanavalinta on tietoisesti provokatorinen: Toivo käsitti kuuluvansa ”köyhälistöön”, jonka vastapainona olivat ”kunnan pamarit”, ”kanavan herrat” ja ”ihramahaiset kapitalistit”. Tämän maailmankuvan hän omaksui ympäristöään tarkkailemalla, kuuntelemalla ja lukemalla. Ajatushan oli tietyllä tavalla ristiriitainen: Toivo ja hänen vanhempansa eivät oikeastaan olleet köyhiä, olihan heillä työtä, talo ja karjaa. Työttömien puheista kuvastunut katkeruus ja elämän epävarmuus määrittivät Toivon poliittisen ajattelun muotoutumista enemmän kuin oma elämäntilanne.

Oman kertomansa mukaan Toivon aatteellisella heräämisellä oli varhaisempikin lähtökohta: ”Kesäkuun viimeisen ja heinäkuun ensimmäisen päivän välisenä yönä 1930 näin merkittävän uneni”, Toivo kuvaili. ”Olin vaalipaikalla. Se oli suuri sali. Siellä oli eri puolueitten

johtajia, jotka puhuivat ja jakoivat lentolehtisiä. Puolueilla oli liput. Herrojen lipussa oli suuri, musta, mulkosilmäinen piru. Työläisten lipussa oli luuranko. Maamiesten lipussa oli maalaisisäntä ja lapio. Kuului kova melu ja meteli. Näihin aikoihin alkoi sitten esiintyä se musta piru, Lapuanliike ja se liikkuu herrojen asialla, olihan se herrojen lipussa. Se piru tahtoi syödä työmiehet luurangoiksi. – Maamiehet alkoivat syksyllä saada pellonraivauksesta maksuja. Sitä kai merkitsi se lapio. Tuo uni siis toteutui kokonaan.”¹⁴ Kolmikymmenluvun alun levottomat tapahtumat vaikuttivat lukemaan oppineeseen ja tiedonhaluiseen 10-vuotiaaseen poikaan lähtemättömästi. Ne koskettivat myös hänen kotipitäjäänsä. Kunnantalolla pidettiin ”useiden satojen miesten” voimin Lapuanliikkeen vaatimuksia tukevaa kokousta ja pienestä maalaispitäjästä lähetettiin miehiä talonpoikaismarsseille.¹⁵ Tässä kokemusmaailmassa palstatilallisen poika monen aikalaisen tavoin halusi pysytellä sivussa ajan poliittisesta kuohunnasta.

Eräs nuoren Toivon ajatteluun voimakkaasti vaikuttaneita tapahtumista näyttää olleen naapurissa asuneen mökkiläisen ja hänen perheensä kohtalo. Maksamattomien velkojen seurauksena perhe joutui Toivon tulkinnan mukaan ”kunnan pamarien” silmätikuksi: mies tuomittiin velkavankeuteen, lapset otettiin huostaan ja vaimo joutui mielisairaalaan. ”Minulla oli suunnitteilla suuri kirja köyhästä pienviljelijästä Uno P:sta, jolta pitäjän mahtavat ryöstivät hänen maapalstansa ja lähettivät hänet Hiitolaan [pakkotyölaitokseen]. Talletin Unon asiapapereita ja käräjäpöytäkirjoja. Niitten perusteella aijoin sen kirjoittaa”, Toivo pohti sodan jälkeen tekemisissään kirjoitelmissa.¹⁶ Naapuriperheen kohtalo oli epäilemättä eräs Toivon yhteiskunnallisen ajattelun rakentumisen kulmakiviä: toiset elivät kädestä suuhun ja heidän elämänsä saattoi äkisti – näin Toivo sen käsitti – ”kunnan pamarien” ilkeyden vuoksi mennä huntingolle. Hän palasi tämän perheen kohtaloon monesti myöhemminkin kirjoitelmissaan.

Eivät ainoastaan läheisten perheiden, vaan myös kokonaisten kansojen kohtalot vaivasivat nuorta miestä. Espanjan sisällissota ja uutiset tasavaltalaisten julmasta kohtelusta saivat Toivon kirjoittamaan kirjeen Neuvostoliiton johtaja Stalinille kirjeen, jossa hän pyysi

Neuvostoliitolta apua Espanjan tasavaltalaisille. Tämä kirje Stalinille ei jäänyt ainoaksi, menipä se sitten perille tai ei.

Opettakaa minulle kuninkaallista taitoa!

Talvisota muutti Lehkosten perheen elämän. Nuijamaan kirkonkylää pommitettiin jo sodan ensimmäisenä päivänä. Toivo ja Einari kirjäsivat tunnollisesti ylös kaikki kuulemansa kotikylän tapahtumat ja mielenliikkeet perhelehteensä. Joulukuun 29. päivänä 1939 läheinen Pällin sulku ja Lehkostenkin kotitalo joutuivat pommituksen kohteeksi. Helmikuussa 1940 pitäjäläiset evakuoitiin Laitilaan. Maalis-kuussa solmitun Moskovan rauhan seurauksena Lehkostenkin koti jäi Neuvostoliitolle luovutetulle alueelle.

Kutsuntatarkastuksessa Toivo oli merkitty sairautensa vuoksi II luokan nostoväkeen, joten hän ei joutunut koko sota-aikana armeijaan. Hän ajoi evakuoinnin aikana hevoskuormia uuden rajan taakse ja asui pitäjän siirtoväen väliaikaisessa sijoituspaikassa Laitilassa talollisten nurkissa. Laitilassa, vaikeissa olosuhteissa Toivo pakeni todellisuutta yhä syvemmälle omaan maailmaansa; hän kirjoitti 20-vuotiaana muutaman päivän aikana helmikuussa 1941 ”Tunnustukseni”-nimisen vihkosen. Se sisälsi lyhyen elämäkerran jakautuen alalukuihin ”moraaliset taisteluni”, ”poliittiset mielipiteeni”, ”filosofiset mietteeni”, ”teosofiset haaveiluni”, päätyen tekstin vastaanottajalle esitettyyn pyyntöön päästä vapaamuurarien jäseneksi. ”Saavuttaakseni miehuuden korkeimman asteen käännyn muinaisaikaisen ja kunnianarvoisan vapaamuurariveljeskunnan puoleen. Pyydän, että minusta muovailtaisiin kunnan mies”, hän kirjoitti.¹⁷ Taustalla häilyi epäilemättä nöyryyttävä kokemus joutumisesta ”kruunun raakiksi”. Toivo koki, että henkisellä voimalla hänen oli mahdollista nousta muitten joukkoon tasavertaisena, ehkä hivenen parempanakin. Vaikka Lehkosen ”Tunnustukseni” on kirjoitettu selvästikin anomukseksi vapaamuurariloosiin, ja se näin sisältää vastaanottajaa miellyttäviä muotoiluja, Lehkonen vertautuu tekstillään Anna Makkosen (nyk. Kuismin) kuvaamiin tavallisesta kansasta

nousseisiin oman elämäkertansa kirjoittajiin.¹⁸ ”Tunnustukseni” antaa kuvan köyhyydestä ponnistaneesta poikkeusyksilöstä, jonka oma usko omaan lahjakkuuteen tulisi nostamaan hänet vielä korkealle, jos vain hänelle suotaisiin mahdollisuus. Usko siihen, että kirjoittaminen saattoi olla väylä sosiaaliselle nousulle, joka näkyy 1800-luvun elämäkertakirjoittajien teksteissä, oli yleisen kehityksen, kansanopetuksen ja tiedonvälityksen kehittymisen myötä muuttunut 1930- ja 1940-luvun Suomessa jo lähes kansalaisuskonnoksi.

Vihkosessaan Toivo Lehkonen määritteli poliittiset mielipiteensä toteamalla Jumalan hallitsevan ihmiskuntaa, joka on jaettu kansojen kesken, ”tosin kyllä kovin huonosti”. Alamaisten tuli työskennellä valtion hyväksi ja valtion puolestaan huolehtia alamaistensa hyvinvoinnista; hän viittasi aatoksissaan sujuvasti Platoniin, Schopenhaueriin, Minna Canthiin ja William Shakespeareen; sivistymätön hän ei halunnut olla, vaikka olikin köyhä ja kouluja käymätön. Lehkonen totesi kuuluvansa proletariaattiin; hänen ihanteensa oli kommunistinen yhteiskunta, josta köyhyys olisi poistettu, ja jossa kaikille olisi työtä ja leipää: hätkähdyttävästi hän myös jatkaa näiden ihanteiden lisäksi ajatuksella ”heikot ja parantumattomat sairaat tuskattomasti päiviltä pois!” Lehkonen oli näiden ajatusten valossa lukenut niin Minna Canthin *Köyhää kansaa* kuin Platonin *Valtionkin*.

Kommunistina Toivo korosti kuitenkin olevansa isänmaallinen; hän kirjoitti olevansa ”...nykyisen kommunismin jyrkkä vastustaja. Nykyinen kommunismi on pettänyt alkuperäisen, oikean kommunismin aatteet. Nykyinen kommunismi kannattaa ateismia ja käyttää hyväkseen huliganismia.”¹⁹ Tässä hän epäilemättä viittasi omaankin kohtaloonsa; rauhan tultua koti ja monet Toivon kirjat ja kirjoitelmat olivat jääneet vieraisiin käsiin. Toivo Lehkosessa velloi sama ambivalenssi, joka vaivaisi talvisodan päivinä suomalaista vasemmistoa. Hän ratkaisi oman aatteellisen etsintänsä evakkokuukausien aikana turvautumalla vapaamuurariuteen.

Miksi Toivo Lehkonen halusi vapaamuurariksi? Toivon oman kertomuksen mukaan eräät Lehkosilla vuokralla asuneet työmiehet olivat puhuneet vapaamuurareista ja yhdistäneet nämä spiritismiin. Koska Lehkosta kiinnosti ”tuo uusi, ihmeellinen tieteenhaara, joka

pyrkii ratkaisemaan kysymyksiä kuolemanjälkeisistä asioista”, hän kiinnostui myös vapaamuurariudesta lukien kaikki, mitä aiheesta lehdissä ja tietokirjoissa kirjoitettiin. Laitilasta Toivo matkusti Turkuun hankkiakseen tietoa vapaamuurariudesta. Turkulaisessa kirja-kaupassa hän sai käsiinsä ”Viitasaaren isänmaallisen kerhon” julkaiseman vapaamuurariutta vastustaneen teoksen, joka entisestään lisäsi Toivon kiinnostusta liikettä kohtaan. Kansallissosialistisen Saksan vapaamuurariutta koskeneet kiellot ja Norjan vapaamuurariliikkeen lakkauttaminen maan miehityksen yhteydessä lisäsivät Toivo kiinnostusta entisestään. Hän käsitti liikkeen jonkinlaisena tasa-arvoisen yhteiskunnan rakentajana, johon hän halusi itsekin liittyä: ”tahdon olla mukana rakentamassa temppeliä viisaudelle, kauneudelle ja voimalle. (...) Ottakaa minut mukaan jaloon rakennustyöhön!”

Mitä sitten tapahtui? Yrittikö Lehkonen toimittaa vihkosensa jollekin vapaamuurarille seuraan päästäkseen? Ilmeisesti ei, sillä maailman tapahtumat veivät taas karjalaista siirtoväkeä ja Toivo Lehkosta sen mukana.

Hitler syö meille kuuluvat ruuat!

Suomalaiset sotajoukot valtasiivat Toivo Lehkosen kotikylän elokuun 23. päivänä 1941. Samana päivänä annettu julistus takaisinvaltatulle alueelle muodostettavasta sotilashallinnosta oli ensimmäinen askel siirtoväen palaamiseksi kotiseudulle.²⁰

Syksyllä 1941 Lehkokset saattoivat jo palata kotiinsa; kesään 1942 mennessä kolme neljästä pitäjän asukkaasta oli jo palannut kotiseudulle.²¹ Väli rauhan aikana välitön rajaseutu, jolla Lehkostenkin koti sijaitsi, lienee säilynyt pääosin asumattomana ja koskemattomana.

Kesällä 21 vuotta täyttänyt Toivo Lehkonen aloitti lokakuussa työt 1941 Saimaan kanavan korjaustyömaalla. Kanava oli sodassa vaurioitunut pahasti. Suomalaiset olivat talvisodassa varautuneet ensin käyttämään kanavan vesiä hyökkäyseenä räjäyttäen kanavan maavallia ja rakentaen kanavaan ylimääräisen patorakennelman. Kesällä 1941

neuvostojoukot vetäytyessään puolestaan tuhosivat kolme kanavan sulkua käyttökelvottomaksi. Kanava pyrittiin talven 1941–1942 korjaustöillä saamaan käyttökuntoon, missä onnistuttiinkin.²² Työtä tehtiin pääosin vanhojen ja puolikuntoisten miesten voimin, joten motivaatio ei työmailla ollut pulan ja sodan vaivaamassa maassa välttämättä korkeimmillaan. Tämä heijastui myös Toivo Lehkoseen. Hän väitti myöhemmin tehneensä juuri huhtikuun lopulla 1942 lentoleh-tisiä, joita hän jakoi toisille työmiehille. Lentoleh-tiset noudattelivat neuvostoliittolaisten propagandalentolehtisten sisältöä ja lauseparsia:

SUOMEN KANSALLE. Mitä aikovat natsit? Natsit aikovat valloittaa koko maapallon ja ehkä maapalloa lähinnä olevat kiertotähdetkin. Kaikkialla he salaisesti puuhailevat demokraattisen hallitusjärjestelmän tuhoamiseksi.

SUOMEN KANSALLE. Kuka syö ruokamme? Ennen sotaa Suomesta myytiin karjantuotteita. Tuotanto ei ole huomattavasti vähentynyt. Meiltä viedään elintarvikkeita Saksaan. Hitler syö meille kuuluvat ruuat. Jos Suomen ja Neuvostoliiton välille saataisiin rauha, saataisiin maahan myös ruokaa.

Hän kertoi piirtäneensä kesällä ”antifascistisia pilakuvia ja esittelin nuo kuvat vitseineen luotettaville, työläismielisille työtovereilleni Lietjärven suluntekotyömaalla”. Toivo Lehkonen halusi näyttäytyä nyt sellaisen tyytymättömyyden ilmentymänä, jota pitkittyneen jatkosodan aikaisessa ilmapiirissä alkoi jo enemmän tai vähemmän peiteltyä esiintyä työvelvollisten ja muun ”sotaan kelpaamattoman” kansan joukossa. ”Vaarattomana” ja merkityksettömänä ihmisenä Lehkosen oli mahdollista ilman vakavampia seurauksia sanoa tällaisia jo ehkä ääneenkin.

Minut erottaa omaisuudestani vain raja

Syyskuussa 1944 solmitun välirauhan mukaisesti Toivon kotipaikka tuli jäämään jälleen Neuvostoliitolle. Rauhan tullessa Toivo oli kanavan lotjamiehenä ja uutta tilannetta ennakoiden purkutöissä,

18

Adolf Suomen Johtajamme,
koivommi Adolf Hitlerin
kunniaaksi olen antanut
koiralleni nimeksi Hitler.
Rudolfin mutta eihän se
niin oikein saisi main
pienelle koiralle.

Kersantti opetti, että kaikista
asioista piti käyttää Hitlerin
sanaa: "Hitler sei Danken"
Alokasin Entis jost Hitlerin kudee.
Kersantti: "Sitten sanotaan
"Gott sei Danken"
(jumalalle kiitos.)

Der Führer hat keine Frau
Der Bauer hat keine Sau
Der Fleischer hat keine Fleisch
Das ist das Dritte Reich.

Mussolini: "Olen sikoni
menet kärkeen. Laina
tuota käyttö malle!"
Hitlerin on anna, kyyssi
voisi katketa ja minä
tännekin ehkä voisi nore
tätä käyttö.

ANTIFASCISTISIA

PILAKUVIA.

kun hän lähti hakemaan kotoaan siellä olevia omia tavaroitaan, ennen kaikkea muistiinpanojaan. Lehkonen kertoi näitä tapahtumia valottavassa kirjoituksessaan ”Oikeuden vihko” menneen kotiinsa ja pakanneensa kaksitoista laatikollista kirjoja, kirjoituksia ja muuta omaisuuttaan, kun hänet pidätettiin. Lehkonen oli opetellut omin päin venäjää ja harjaannuttanut kieltään jatkosodan aikana puhumalla venäläisten sotavankien kanssa: venäjän kieltä taitava luovutetulta alueelta löytynyt suomalainen, jolla oli mukanaan laatikkokaupalla muistiinpanoja, herätti venäläisten sotilaiden mielenkiinnon siinä määrin, että hänet pidätettiin ja vietiin kuulusteluihin Viipuriin. Syyskuun 25. päivänä 1944 kuulustelun aluksi Toivolta takavarikoitiin kello, puukko, lompakko, muistiinpanovälineet ja saappaat. ”Kuulustelussa omaisuuteni myönnettiin kuuluvan minulle, mutta sitten minut lähetettiin vankileirille ja sieltä Suomeen”, hän kertoi.²³

Vankileirillä Toivo kuten muutkin sotavangit elivät sietämättömissä olosuhteissa; heiveröisessä Lehkosessa puhkesi leirillä keuhkotauti. Leirillä ollessaankin hän yritti kaikesta huolimatta ylläpitää henkisiä harrastuksiaan. Hän kokosi muistinvaraisesti uudelleen jo ennen sotaa muotoilemaansa ”ideografista kirjoitusjärjestelmää” ja kirjoitti sen tärkeimpiä sanoja vangeille jaetun mahorkan käärepapereihin.²⁴ Nämä mahorkkapaperit olivat oletettavasti se keino, jolla Lehkonen säilytti henkisen terveytensä vankileirillä.

Suomeen Toivo Lehkonen palautettiin maaliskuussa 1945. Tuberkuloosin heikentämä Lehkonen joutui karanteenin jälkeen yli puoleksi vuodeksi sairaalahoitoon. Alkoi Toivo Lehkosen sodanjälkeinen elämä. Hän pyrki kaikin keinoin pääsemään takaisin kotiinsa, hakemaan sekä Pällille syksyllä 1944 jääneitä että Viipurissa häneltä takavarikoituja tieteellisiä muistiinpanoja ja kirjoja. Lehkonen kirjoitti aikeistaan mm. yleisradion pääjohtaja Hella Vuolijoelle, jonka hän arveli tunnettuna vasemmistolaisena pystyvän vaikuttamaan neuvostoliittolaisiin. Vuolijoki jopa vastasi Lehkoselle, todeten tilanteen nykyisellään olevan sellainen, ettei tähän olisi mahdollisuutta.²⁵ Tuntojaan Toivo purki laatimalla syytekirjelmän häneltä omaisuuden takavarikoinnutta neuvostokapteenia vastaan. Hän laati myös laajan selostuksen sotavankeudesta ja sitä edeltävästä elämästään. Tämä

selonteko oli selkeästi tarkoitus toimittaa jonkinlaisena kansalais-hakemuksen liitteenä neuvostoliittolaisille. Selonteon tarkoituksena on osoittaa, että työmies Lehkonen oli niin sukutaustaltaan kuin elämänskatsomukseltaan proletaari ja ennen kaikkea tiedemies, ja hänelle sodan loppuvaiheessa tapahtunut vangitseminen ja omaisuuden takavarikointi oli ollut väärinkäsitys, virhe ja suuri vääryys:

Tahdon saada omaisuuteni takaisin. Tarvitsen kirjoituksiani ja kirjojani ideografisen kirjoitusjärjestelmäni valmistamiseksi. Minut erottaa omaisuudestani vain raja. Minä kuulun oikeastaan sille puolen rajaa kuin omaisuutenikin, mutta ellei minua hyväksytä Karjalais-Suomalaisen Neuvostotasavallan kansalaiseksi, (muuta estettä siihen ei ole kuin keuhkotauti ja sekin on parantumassa) tyydyn siihen, kun saan omaisuuteni takaisin.²⁶

Vaatimukset jäivät kuitenkin yksinäisen miehen pöytälaatikkoon; ehkä aikaisempien kokemusten valossa lopullisen ratkaisun tekeminen asian suhteen oli kuitenkin liian suuri uhraus. Ehkä Toivo myös käsitti toiveittensa olevan naiiveja ja myös poliittisesti epäkorrekteja sodanjälkeisen Suomen ankeassa todellisuudessa.

Talvella 1949 Toivo Lehkonen summasi edeltäneen kymmenen vuoden aikana muotoutunutta elämänskatsomustaan seuraavaan tapaan:

En kuulu mihinkään kansaan. Puhun täydellisesti suomea, välttävästi venettä, jonkin verran ruotsia, vähän englantia ja saksaa sekä muutamia sanoja eestiä, unkaria, kiinaa, hebreaa, latinaa, kreikkaa, ranskaa ja muutamia muitakin kieliä. Ubi bene ibi patria – missä hyvä siellä isänmaa.

En omista maata enkä pää-omaa. Minulla on vain resuiset vaatteet ja jalkineet, kirjoja, kirjoituksia, rikkamaa ja laatikoita. Rahaa on minulla vain vähäsen. Elän työpalkallani ja väliin sukulaisten avustuksella. Rikkaus ja köyhyys pois! Kaikille työtä ja leipää!

En ole ollut päivääkään sotaväessä enkä halua sinne joutua. (...) Kaikissa sodissa on kyse ainoastaan varastamisesta!

En kuulu mihinkään kirkkokuntaan. Vajaan kolme vuotta sitten erosin evankelis-luterilaisesta kirkosta ja olen siitä lähtien säilyttänyt vapauteni. Jo

sitä ennen oli minulla ollut omia vapaamielisiä käsityksiä uskonnosta. Ja päästä meidät pahasta! Aivan oikein, papeista, kartanonisännistä ja porvareista!²⁷

Teeseistä heijastuvat hyvin Toivo Lehkosen kokemukset köyhyydestä, elämän epävarmuudesta ja juurettomuudesta. Kokemuksensa hän yritti myös kääntää vapaudeksi evakkona, työvelvollisena, so-tavankina ja sodanjälkeisissä vaatimattomissa elämänolosuhteissa. Laajat kirjoitelmat, teoreettiset pohdinnat ja muistiinpanot elämän-vaiheista kertovat osaltaan siitä, että hän onnistui yrityksessään.

Viitteet

- 1 Oikeuden vihko, 1949, 4. Toivo Lehkosen jäämistö, Lauri Lehkosen hallussa, Lappeenranta.
- 2 Toivo Lehkosta haastateltiin erään tietokilpailuvoiton jälkeen 1959 *Suomen Kuvalehteen*, ja hänestä on kirjoitettu myöhemminkin, ks. Suomen *Kuvalehti* 20/1959 ja *Karjala* 17.3.2005. Olen saanut Lehkosen henkilö- ja elämäker-tatietoja hänen jäämistöään säilyttävältä Lauri Lehkoselta; Lauri Lehkosen haastattelu 8.10.2008 Lappeenrannassa.
- 3 Olen käynyt läpi aineistosta lähinnä omaelämäkerrallisen osan, tässä mainitut vihkot ”Oikeuden vihko,” ”Tunnustukseni,” ”Jussin juttuja eli Johanneksen evankeliumi,” joka kattaa kymmenen vihkoa tekstiä sekä veljesten toimitta-man perhelehden ”Ämmättären” vuosikerrat 1939-1940.
- 4 Roos, J. P. (1987). *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkertoista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Hämeenlinna, 51–54.
- 5 Tämä näkyy hyvin esim. Lehkosesta tehdyssä lehtijutussa, ks. *Suomen Kuva-lehti* 20/1959.
- 6 Sihvo, Hannes (1989). Hullu kirjoissa. Teoksessa Laaksonen, Pekka & Ulla Piela ja Pirkko Lahti (toim.), (1989). *Hullun kirjoissa. Näkökulmia suomalai-seen hulluuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Tässä mielessä Lehkonen vertautuu Sami Suodenjoen tässä kirjassa kuvaamaan suutari Lind-holmiin, joka yhtä lailla poikkeusyksilönä määrittä oman yhteisönsä sääntöjä ja rakenteita.
- 7 Ks. esim. Sihvo, Hannes (1989) tai Ylikangas, Heikki (1989). Kyläoriginel-li-ilmiö historian näkökulmasta. Teoksessa Laaksonen, Pekka, Piela et al. (toim.), *Hullun kirjoissa. Näkökulmia suomalaiseen hulluuteen*.
- 8 Ks. tästä Peltonen, Matti (2006). *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka*. Gaudeamus, Tampere, 27–30 ja Peltonen, Matti (1992). *Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta*. Hanki & Jää, Tampere, 6–11 ja 32–46.
- 9 Kerran kuukaudessa ilmestyneitä Lehkosten perhelehtiä on säilynyt vuosilta 1935–1940.
- 10 Sairastumisestaan Lehkonen kirjoittaa vihkossa ”Tunnustukseni”, luku ”Eteenpäin!”

- 11 Oikeudenvihko 1949, 13. Lauri Lehkosen hallussa.
- 12 Luetteloita ostetuista kirjoista on veljesten toimittamissa perhelehdissä.
- 13 Oikeudenvihko 1949, 14.
- 14 Oikeudenvihko 1949, 10.
- 15 ”Etelä-Karjala yhtyy yksimielisesti talonpoikaismarssiin”, *Etelä-Savo* 1.7.1930; ”Kansalaiskokouksessa”, *Etelä-Saimaa* 1.7.1930; *Etelä-Savo* 28.6.1930.
- 16 Oikeudenvihko 1949, 24.
- 17 Sitaatit Tunnustukseni- vihkosta.
- 18 Makkonen, Anna (2002). *Karheita kertomuksia. Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 12–20.
- 19 Tunnustukseni-vihko, luku ”Poliittiset mielipiteeni”.
- 20 Simonen, Seppo (1965). *Paluu Karjalaan. Palautetun alueen historiaa 1941–1944*, Otava, Helsinki, 33–36.
- 21 Tarkastaja K. Laitinen Sisäasiainministeriölle 1.7.1942, Hda13, SisM, MMA
- 22 Paaskoski Jyrki (2002). *Viipuriin ja maailmalle. Saimaan kanavan historia*. Otava, Helsinki, 186–187 ja 190–192.
- 23 Oikeudenvihko 1949, 5.
- 24 Näitä käärepapereita on säilynyt Lehkosen jäämistössä.
- 25 Kirje on Lauri Lehkosen kertoman mukaan Toivo Lehkosen jäämistössä.
- 26 Oikeudenvihko 1949, 5.
- 27 Oikeudenvihko 1949, 25.